

Година XXVIII, број 15

ISSN 2334-6922

ГОДИШЊАК

ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Филозофски факултет у Нишу
2017.

ГОДИШЊАК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ПЕРИОДИКА

Серија
Годишњаци

Департман за српски језик
Филозофског факултета у Нишу

Годишњак за српски језик

Главни и одговорни уредник
Доц. др Гордана Ђигић

Уредник издања
Проф. др Софија Милорадовић

Адреса
Филозофски факултет у Нишу
Ђирила и Методија 2
18000 Ниш

Copyright © Филозофски факултет у Нишу

Сва ауторска права су задржана. Забрањено је свако неовлашћено фотокопирање,
умножавање или репродуковање делова текста.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ГОДИШЊАК
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Година XXVIII, број 15

Ниш
2017

САДРЖАЈ

Boban M. Arsenijević	
WHAT INFORMATION STRUCTURE OF THE SERBIAN SHORT AND LONG FORM ADJECTIVES TELLS US ABOUT THE STRUCTURE OF THE DP.....	9
Boban M. Arsenijević	
PROPERTIES OF THE DUAL MODEL OF INNER ASPECT AND TELICITY*	23
Недељко Р. Богдановић	
СЛИКЕ ГОВОРЕЊА „ПО ПОИМАЊУ ПРОСТОГА НАРОДА“.....	49
Марина С. Јуришић	
МОГУЋНОСТИ СИНТАКСИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА НА ГРАЂИ ДИЈАЛЕКАТСКИХ РЕЧНИКА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	55
Софија Р. Милорадовић, Владан З. Јовановић	
СРПСКИ ЈЕЗИК У МАЂАРСКОЈ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВА ДИЈАЛЕКТОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА, ИЛИ <i>ЈЕЗИК КОЈИ НАС ЈЕ ОДРЖАО</i> ..	63
Марија С. Милосављевић	
МЕТАФОРА ПУТОВАЊА У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ.....	79
Тања З. Милосављевић	
ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНИХ СТАЊА У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ (I).....	93

---

* Рад Бобана Арсенијевића *Properties of the dual model of inner aspect and telicity* није због пропуста техничке природе објављен у Годишњаку за српски језик бр. 14 (2016), посвећеном проф. др Љубисаву Ћирићу поводом одласка у пензију, те Уређивачки одбор овога броја исправља тај пропуст публикавањем именованог рада колеге Арсенијевића.

Тања З. Милосављевић ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНИХ ОДНОСА И ГЛАГОЛА ЕКСТЕРИОРИЗАЦИЈЕ ЕМОЦИЈА У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ (II).....	113
Ивана З. Митић и Александра А. Јанић ДЕ СОСИР И ПРАШКИ ЛИНГВИСТИЧКИ КРУЖОК: КРАТАК ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА.....	131
Александар М. Новаковић <i>ДА КУЦНЕМ У ДРВО...</i> ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ЛЕКСЕМЕ <i>ДРВО</i>	145
Ана Р. Савић-Грујић МОЦИОНИ СУФИКСИ У СВРЉИШКИМ ГОВОРИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА.....	165
Светлана Василјева Стевановић РОЉ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОГО КОММЕНТАРИЈА В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЈАЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО.....	175
Нина Љ. Судимац <i>КЪДА ДУНЕ ВИЈАР ВЕТАР / ОН ЧЕ ТЕБЕ ДВОРЕ ПОМЕС...</i> ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ЛЕКСЕМЕ <i>ВЕТАР</i>	183
Дијана М. Црњак, Драгомир В. Козомара ОСОБИНЕ КОНСОНАНТСКОГ СИСТЕМА ГОВОРА ЈАВОРАНА	205

ГРАЂА

Драгана И. Радовановић, Милица Ј. Дејановић
ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ СЕЛА ЈАЖИНЦА У СИРИНИЋКОЈ ЖУПИ.....219

Ана Р. Савић-Грујић, Властимир Ж. Јовановић
ЛЕКСИКА ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ОСОБА СПЕЦИФИЧНИХ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА У
ГОВОРУ СЕЛА КАМЕНИЦЕ КОД НИША.....227

ПРИКАЗИ

Александра Р. Лончар Раичевић
ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СРБА У РУМУНИЈИ (*ИСХОДИШТА 2*,
ТЕМИШВАР 2016).....247

WHAT THE INFORMATION STRUCTURE OF THE SERBIAN SHORT AND LONG FORM ADJECTIVES TELLS US ABOUT THE STRUCTURE OF THE DP

The paper tests the predictions of the two competing views of the nominal structure: the DP-Parameter Hypothesis and the Universal DP Hypothesis in the domain of the prosodic behavior of the long and short form adjectives in Serbian. The prediction of the former is that both types of adjectives will prosodically behave the same, and similar to the noun. The prediction of the latter is that long form adjectives will pattern with determiner words and short form adjectives with nouns. The testing, using relative clause paraphrases of adjectives, supported the Universal DP Hypothesis, as it fully confirmed its predictions.

Keywords: DP Parameter Hypothesis, Universal DP Hypothesis, Serbian, Short and long form adjectives, information structure, prosody

1. Introduction

There has been a lively debate in the field of syntax regarding the question of the presence of the DP projection in the nominal structure of languages without articles, such as Serbian. One pole in the debate builds on the Universal DP Hypothesis (UDPH), stemming from Longobardi (1994), and holding that the DP projection is necessary both for establishing reference and for the capacity of a nominal expression to appear as an argument. UDPH thus universally postulates a DP projection for all referential nominal expressions, and for all nominal expressions appearing in syntactic argument positions, irrespective of whether a language has articles or not. The opposite pole is represented by the DP Parameter Hypothesis (DPPH), originating from Fukui (1988) and Corver (1992), elaborated in Bošković (2005, 2008), according to which the presence of the DP projection is parametrized: languages with articles have it, and languages without articles do not.

The proponents of the DPPH treat all the prenominal constituents in the nominal expression: adjectives, determiners and quantifiers, as adjectives within the NP domain, while the proponents of the UDPH divide them minimally into two classes: those occurring

---

*b.arsenijevic@gmail.com

**This paper results from research conducted under the project of the Serbian Ministry of Education nr. 178014, titled *Dinamika struktura srpskog jezika* and from the Marie Curie cofund grant BRAIN 2014.

at the level of the NP and those occurring at the level of the DP. This division opens room for empirical testing of the two hypotheses on different levels of grammar, from phonology, via morphology, to syntax (and semantics). In this paper, I submit them to a testing in the domain of phonology, or more precisely – of prosody.

The testing derives from an asymmetry in the predictions of the two views. DPPH predicts that all adjectives and the determiner elements will show a similar prosodic pattern, most likely with the noun also patterning with them. UDPH predicts that two classes of adnominal elements will be observed, showing two different patterns of behavior. One class will have semantic and syntactic similarities with the noun, and the other will include determiner like elements and adjectives that are semantically and syntactically linked with them.

Serbian indeed provides a very good environment for the testing of this prediction, as its adjectives occur in two different forms: the long and the short form. The long form, also known as the definite adjectives, patterns more closely with determiners, in carrying definiteness/specificity semantics and combining only with expressions whose semantics matches that of the DP. The short form, also known as the indefinite adjectives, patterns more closely with the noun, as it receives only an intersective interpretation (expected if combining with a same type, i.e. if the noun it modifies is of the same logical type as the adjective). The straightforward testing would then target the prosodic behavior of the two types of adjectives in a nominal expression which involves both a noun and determiner-like elements.

Unfortunately, this direct testing encounters two obstacles. One is that within the same nominal expression, phonological constraints such as the nuclear stress can affect the behavior of these items. The other is that short form adjectives only occur with determiner-like elements in exceptional, highly marked, and analytically controversial cases (most traditional grammars claim they do not at all, see Stevanović 1986; Stanković 2015 gives a detailed overview). The latter problem can be resolved by sticking to the noun, i.e. testing the prediction that either all adjectives will pattern alike, and similar to the noun, or short forms will pattern with the noun while long forms will not. Additionally, since long forms do combine with determiner-like elements, they could further be checked for prosodic patterning.

The problem with the nuclear stress and other possible noise can be resolved in the following way. The nominal expression involving an adjective and a noun can be paraphrased along the lines in (1), to a noun followed by a predicative relative clause.

- (1)   svetao zid   →   zid   koi je   svetao
       light wall   wall which is   light
       ‘a light wall’   ‘a wall which is light (in color)’

This method has additional advantages: the adjective and the noun are scattered across different structures, of different categories (nominal and clausal), they are separated by other elements in the linear order, and finally, as explained in section 3, both classes of adjectives are paraphrased by the short form, so even the potential effect of morphology is eliminated.

This paper discusses the testing of the two hypotheses along the lines described in this section and it is organized as follows. In section 2, I present the major issues playing a

role in the debate between the DPPH and the UDPH. Section 3 gives a somewhat broader overview of the long vs. short form adjectives in Serbian, with a focus on those most relevant for the aim of the paper. Section 4 reports on the testing itself, and section 5 summarises the findings.

2. Is there a DP when there are no articles?

Arguments have been put forth for the claim that Serbian has no determiner category whatsoever, and that the words with determiner semantics in this language are syntactically plain adjectives (the DPPH). These arguments include 1) the fact that bare nouns can be definite in Serbian (ZLATIĆ 1998), 2) the fact that possessive pronouns can occur as predicates (ZLATIĆ 1998), 3) the fact that different candidates for determiners may stack in Serbian (ZLATIĆ 1998), 4) the fact that all prenominal elements in Serbian, including potential determiners, show the same type of agreement with the noun (BOŠKOVIĆ 2005), and 5) the fact that the items with determiner semantics undergo Left Branch Extraction just like regular adjectives (CORVER 1992, BOŠKOVIĆ 2005).

Zlatić (1998) observes that even though definiteness in Serbian can be overtly marked by the use of demonstratives, a bare singular noun can as well have a definite interpretation – unlike in languages with articles (cf. (2a vs. b))

- (2) a. Taj student voli Mariju.   b. Student voli Mariju.
       Dem² student loves Marija   Student loves Marija
       ‘That/the student loves Marija.’   ‘The/a student loves Marija.’

This is a weak argument against the DP. Tools such as empty categories or ellipsis, independently introduced in the linguistic modeling, predict this type of behavior. Moreover, bare nouns accept definite interpretations in languages with articles as well (e.g. CARLSON 1977, ZAMPARELLI 1995, and especially SCHMITT and MUNN 1999, MUNN and SCHMITT 2005, ESPINAL and MCNALLY 2011) and there are contexts in Serbian where a determiner is obligatory (the absence of a determiner in Serbian has to be semantically and pragmatically licensed, see Caruso 2012, as well as Stanojević 2012 on implied definites in Serbian). This is illustrated, respectively, by the obligatory use of a particular demonstrative in the context in (3a, b) and the ban on the use of particular determiners in the generic and implied definite cases in (3c-d).¹ Hence, there is no principled difference between the two types of languages – the difference is in the degree: in the number of contexts allowing a definite interpretation of bare nouns, of contexts where determiners are necessary.

- (3) a. A: Uhvatio sam čudnog insekta_i u sobi.
       ‘I caught a strange insect in my bedroom.’
       B: Ima li #(taj/#ovaj/#onaj) insekt_i žaoku?
       Has Q Dem^{2/1/3} insect sting
       ‘Does that/the insect have a sting?’

---

¹ Some quantifiers, such as the universal quantifier *svi* ‘all’, escape the ban on the determiners in implied definites. Interestingly, however, these are exactly the quantifiers that can combine with the definite article in languages with articles, which further supports the view involving a zero definite article.

- b. Svidela mi se [*(ona)] knjiga juče].
 appealed me.Dat Refl Dem book yesterday
 ‘I liked [that book yesterday]’
- c. (#taj/#ovaj/#onaj) čovek je nastao od (#tog/#ovog/#onog) majmuna
 Dem^{2/1/3} man Aux emerged from Dem^{2/1/3} monkey
 ‘The man evolved from the monkey.’
- d. Vojska je umarširala u grad. (#Ta/#njegova) svetla su bila ugašena.
 The army marched into the city. those/its lights Aux been turned_off
 ‘The army marched into the city. #Those/#its/[(all) the] lights were out.’

Examples like these contribute to the body of evidence for a different view, according to which a) Serbian has a DP, b) Serbian has a zero determiner which is the direct counterpart of the English definite article and c) precise conditions can be specified for languages without articles which license the use of the zero determiners, as well as those that necessitate the overt ones.

The argument from possessives occurring in predicate positions or combining with demonstratives is flawed. In a large number of languages, including article languages such as Italian (see especially the well-formed Italian examples in (4)), possessives do not show strong characteristics of determiners.²

- (4) a. Ova knjiga je moja.   b. ta moja knjiga   *Serbian*
 Dem¹ book is my/mine   Dem² my book
- questo libro e mio   il mio libro   *Italian*
 this book is my/mine   the my book
 ‘This book is mine.’   ‘my book’

The shared inflection morphology between the determiner-like words and adjectives in Serbian is taken to imply their being of the same category. Again, there is no reason why two distinct categories should not take the same set of agreement endings. Moreover, the adjectival declension referred to is a consequence of a generalized anaphoric pronoun incorporation into adjectives in an earlier stage of development (e.g. SCHENKER 1993), and before that adjectives used to decline exactly like nouns (without being one and the same category).

The argument from the generalization that the ordering between words with determiner semantics and adjectives is free is based on a false generalization. This ordering is subject to hard constraints, as illustrated in the discussion of examples (8)-(9) below (see also PERELTSVAIG 2007).

Bošković (2008) and Runić (2011) put forth an argument based on Fukui’s (1988) generalization in respect of the possibility to (restrictively) modify pronouns. His generalization was that in English pronouns cannot be modified, with a small number of

² Storto (2000) argues that even the English Saxon Genitive is ambiguous between a definite and an indefinite reading. His crucial set of data comes from non-identificational use of possessives in copular predicates (*These books are my books, and those books are my books as well*). The fact that they do not preserve the indefinite interpretation (and the availability of the corresponding syntactic position) in argument nominals is an issue that receives independent explanation.

exceptions, while in Japanese all pronouns are productively modified. The explanation provided was that the Japanese lexicon, unlike its English counterpart, lacks the functional element D, and that hence all Japanese pronouns share their category with common nouns. In English however, all pronouns, with very few exceptions, are of the category D. Indeed, in Serbian pronouns can be modified, although in most cases the examples sound degraded. Examples like that in (5) can be found in literary language, yet speakers judge them as marginal.

- (5) ?Jedan jučerašnji on stoji dok staklena vrata klize...
one yesterday.Adj he stands while glass.Adj door slides
'A him from yesterday is standing while the glass door is sliding...'

Even if we ignore the degradation in Serbian, the generalization turns out to be false. English personal pronouns are easily modified, as shown in the examples in (6) – note especially the use of the definite article when a non-possessive adjective is used, supporting the view that the pronoun, when modified, does not go to D(P).

(6) a. Doctor's time-shifted call to Clara at the end of the episode, asking her to take care of the new him.

b. And he had just read something that the critic Marvin Kitman had written about the old him being better than the new him. Marvin Kitman hated the new him.

c. My him, not yesterday's him.

d. Last night's him was so unlike the him that Sepi had first met.

e. In another place, I see a different you.

Melchin (2014) reports that in Polish, another Slavic language without articles, pronouns cannot be modified. The same is the case in Slovak, while a significant number of speakers of Macedonian (a Slavic language with articles) judge examples with modified pronouns only slightly degraded.³ Finally, pronouns in German, a language with articles, cannot be modified.⁴ As the availability of all four combinations shows – modifiable pronouns and articles (English, Macedonian), modifiable pronouns and no articles (Serbian, Japanese), non-modifiable pronouns and articles (German, Bulgarian) and non-modifiable pronouns and no articles (Polish, Slovak) – the modifiability of pronouns is not a function of the presence vs. absence of articles in a language (also MELCHIN's 2014 conclusion).⁵

---

³ Veronika Richtarcikova (p.c.).

⁴ Pronouns can be modified in German if they have been nominalized, such as the first person pronoun *ich* used to denote someone's identity, in which case it does not take cased forms, it is written with the capital initial letter like other common nouns in German, and it can combine with the second and third person possessives, all of which confirms its nominalized status

⁵ Bošković (2009) has a more accurate empirical picture, acknowledging the grammaticality of modified pronouns in English and Macedonian, but he makes a point that in these languages the case assignment to the pronoun is blocked, since the pronoun obligatorily bears the default case in both languages (in English: *yesterday's him/*he*). He takes this blocking and its absence in article-less languages to be testifying about the absence of DP in the latter type of languages. But other explanations are available too, for instance that the problem is in the absence of cased forms of the article and of the adjectives in Macedonian (under the requirement

The argument from Left Branch Extraction (LBE) originates from Corver's (1992) observation that languages which allow LBE tend to be languages which do not have articles. His analysis, further elaborated in Bošković (2005, 2008), models this link in terms of the absence of a DP projection in LBE languages: languages with articles have the DP projection, and the DP projection triggers island effects.

- (7) Desni sam oštetio ~~desni~~ far, levi je u redu
 right Aux1Sg damaged right headlight left is in order
 'It's the right headlight that I damaged, the left one is fine.'

The LBE facts are, however, far from the clear line drawn by Bošković (2005, 2008). Certain languages with articles, such as French, Bulgarian and Macedonian do allow LBE. They display different degrees of restrictedness in respect to this phenomenon: French and Bulgarian are relatively restricted, while Macedonian is much more liberal. Article-less (Slavic) languages also show different degrees of liberty regarding LBE configurations, with Russian being somewhat more restricted, and with Serbian at about the same level as Macedonian (in the interest of space, no data from other languages are provided in this paper, but see Fanselow & Fery 2014 for a detailed overview). Moreover, there are simple and appealing analyses of the Serbian LBE which rely on the DP projection (e.g. Fanselow & Čavar 2002 in terms of distributed deletion, or Predolac 2011 in terms of secondary predication). Fanselow & Fery 2014 provide prosodic data supporting the view that it is an entire DP that moves in the Serbian type of LBE.

Apart from the more general arguments for UDPH, such as those based on the parallels between the clausal and the nominal structures (ABNEY 1987, SZABOLCSI 1987 and a lot of subsequent work), there are also those from the tendency of determiner-like words to sit very high in the nominal structure. Both demonstratives and EAS/EIS markers tend to surface in the hierarchically highest position in a nominal expression, as illustrated by the strong parallelism between English (in (8)) and Serbian (in (9)) (see also PERELTSVAIG 2007, CARUSO 2012 for the same type of argument).

- (8) a. a little blue chair   b. a blue little chair
 c. *little a blue chair   d. such a blue chair
 e. the/that little blue chair   f. the/that blue little chair
 g. *little the/that blue chair   h. *such the/that blue chair
 i. that one chair   j. *one that chair

- (9) a. jedna mala plava stolica   f. ta plava mala stolica
     one little blue chair   Dem² blue little chair
     b. jedna plava mala stolica   g. *mala ta plava stolica⁶
     one blue little chair   little Dem² blue chair

---

that they agree with the projecting head, in this case the cased pronoun), or that the blocking comes from the article, but a zero article is not able to block case assignment.

⁶ With a strongly stressed (i.e. focal) preposed adjective (here *MALA* 'little') and a parenthetic determiner-like item (*jedna*), especially in colloquial and poetic language, this order becomes acceptable. This type of

c. *mala jedna plava stolica	h. *takva ta plava stolica
little one blue chair	such Dem ² blue chair
d. takva jedna plava stolica	i. ta jedna stolica
such one blue chair	Dem ² one chair
e. ta mala plava stolica	j. *jedna ta stolica ⁷
Dem ² little blue chair	one Dem ² chair

Similarities are not restricted to the global level, but occur in more particular constructions as well. Consider the phenomenon known as modified light nouns / indefinite pronouns, characteristic for the inversion of the neutral ordering between the head and the modifier, as in (10).

- (10) a. something nice   b. no place special   c. anything sharp

Several different analyses have been proposed for this pattern (KISHIMOTO 2000, LARSON and MARUŠIĆ 2004, BAYER & BRANDNER 2004, LEU 2005, MARUŠIĆ and ŽAUCER 2009), all of which crucially relying on the DP projection.⁸ The common point to all these approaches is that a determiner component contained in the indefinite pronoun needs to reach the DP to check its determiner features and establish interpretation.

The same pattern is very productive in Serbian.

- (11) a. nešto   lepo   b. svašta   zanimljivo   c. ništa   posebno
some_what nice   all_what interesting   neg_what special
‘something nice’   ‘all kinds of interesting stuff’   ‘nothing special’
- d. bilo   šta oštro   e. mnogo   šta novo   f. štošta   sumnjivo
be what sharp   many what new   what_what suspicious
‘anything sharp’   ‘a lot of new stuff’   ‘diverse suspicious stuff’

Just like in the global picture, the fact that Serbian shows behavior equivalent to that of languages with articles in respect to a phenomenon involving determiners, the analyses of which involve a crucial role of the DP projection, strongly favors the UDPH against the DPPH theories.

The reader is referred to, among others, Progovac (1998), Leko (1999), Rutkowski (2002), Bašić (2004), Pereltsvaig (2007), Caruso (2012), Stanković (2014) for additional

---

expressions, which is closely related also to Left Branch Extraction (as by a rule exactly in the same set of cases also a clausal preposing of the extracted adjective is possible) is left for further investigation. Note just that this does not make an argument that determiner-like items do not have a designated projection like they have in languages with articles, because this type of ordering is also allowed in some languages with articles, such as Spanish: *Donde espumoso el mar siciliano* lit. ‘Where foamy the sea Sicilian’, from *Fábula de Polifemo y Galatea* by Luis de Góngora y Argote. Under the right context, this word order is also possible in colloquial speech (Vicente, p.c.).

⁷ This example is well formed on the type (of chairs) interpretation, but in this case arguably one nominal expression (denoting a type) embeds in another (denoting an individual). Again, the same is possible in a number of languages with articles.

⁸ Kishimoto in fact relies more on the NumP, but this is equally incompatible with the approaches arguing that in article-less languages NP is the highest projection of the nominal domain. This analysis also works on DP-less accounts allowing for other functional projections in the nominal domain, such as Despić (2009).

more concrete arguments in favor of the DP projection in Slavic languages without articles. The analysis proposed in this paper for the information-structural regularities in the use of the two adjectival forms in Serbian presents a further argument in favor of the availability of the DP projection in the syntactic model of Serbian nominal expressions.

3. Long and Short Form Adjectives in Serbian

Like several other Balto-Slavic languages, Serbian language displays a duality of form in the adjectival domain. Serbian adjectives appear in two forms: the short form adjectives (henceforth SFA) and the long form adjectives (LFA). This is illustrated in

- (12) a. grubi   postupak   b. grub   postupak
           rough.LFA   act   rough.SFA   act

While in the older historical stages all the gender forms and all the cases had both forms, in the present day language the dichotomy is systematically displayed only by the nominative masculine form of the adjective. In dialects such as East-Herzegovinian, other genders also display the dichotomy, but only at the prosodic level, and only with some adjectives. Prescriptive grammars (and perhaps a few dialects still too) have the morphological marking used in oblique cases of the masculine gender (but most speakers generalize the LFA declension).

- (13) a. zèlenā   knjiga   b. zelèna   knjiga
           green.LFA   book.FSg   green.SFA   book.FSg
       c. grubog   postupka   d. gruba   postupka
           rough.LFA.Gen   act.GenSg   rough.SFA.Gen   act.GenSg

Traditional grammars refer to the LFA and the SFA as the definite and the indefinite aspect of the adjective, respectively. The reason is that indeed the LFA tends to occur in definite and sepcific contexts, while the SFA is favored in the indefinite contexts and is the only form that may occur without a modificandum in the predicate position. However, the division is not that simple, as shown in detail in Stanković (2015), and LFAs do occur in non-specific contexts, just like SFAs can occur in definite environments. Most of them, however, can be shown to still stick to the simple generalization, i.e. the adjectives are within another, embedded, environment, which fits their nature (parentheticals, kind DP-level adjectives).

The sharpest differences between SFAs and LFAs are that LFAs cannot occur alone in the predicate position, as mentioned above, and that SFAs cannot modify kinds (in the sense of Carlson 1977).

- (14) a. Taj   televizor   je   star / *stari.⁹
           that   TV   is   old.SFA/LFA
           ‘That TV is old.’

---

⁹ The example with the LFA is acceptable under an ellipsis parse, with an elided noun after the adjective, but this structure is orthogonal to the claim.

- b. Snežni / *snežan   leopard   je   gotovo   izumro
 snowy.LFA/SFA   leopard   is   almost   extinct
 ‘The snow leopard is almost extinct.’

This difference strengthens the parallel between SFAs and nouns, since bear nouns also occur in the predicate position. Determiner items, just like LFAs, do not.

The facts about kind modification correctly predict that relational adjectives, which have been argued to be exclusively modifiers of the kind level (ARSENIJEVIĆ et al. 2012), will have only the long form.

- (15) a. mašinski   vs. *mašins(a)k   b. letnji   vs. *letanj
 mechanical.LFA   mechanical.SFA   summer.LFA   summer.SFA

It is also relevant for the discussion in section 4 that for this reason, kind-modifying adjectives, including relational adjectives, cannot be paraphrased by a relative clause.

- (16) a. mašinski inženjer, ≠   *inženjer koji je mašinski
 mechanical engineer   engineer which is mechanical
 b. letnji raspored, ≠   *raspored koji je letnji
 summer schedule   schedule which is summer

It is irrelevant for this paper what is the cause and what the effect between not having short forms and not being able to occur in the predicative use.

4. Information structure of LFAs and SFAs, and of the modified noun

In this section, I present an empirical argument in favor of the presence of the DP in the syntax of Serbian nominals, coming from the SFA-LFA distinction. As already mentioned, one aspect in which definiteness and/or specificity, as interpretations typical of DP, play an important role in Serbian is in the distinction between the LFA and the SFA. As shown in Stanković (2015), only LFAs are used in referential contexts, when the adjective is restrictive and contributes to the identification of the referent, whether the referent is an individual or a kind. SFAs are used in (copular and secondary) predicates, appositions, expressions denoting properties and other instances of non-restrictive use.

- (17) CONTEXT: three watches on the desk, one green, one yellow, one red
 Dodaj mi zeleni / #zelen sat.
 hand me green.LFA/SFA watch
 ‘Hand me the green watch.’

As it is the case in most or all natural languages exhibiting the category of adjectives, Serbian adjectives occurring higher than the kind level typically can be paraphrased by relative clauses involving a copula and the adjective as the predicate.

- (18) svetao / svetli   zid =   zid   koji   je   svetao
 light.SFA/LFA   wall   wall   which   is   light
 ‘a light wall’   ‘a wall which is light (in color)’

This possibility is instrumentalized to test the predictions of the two theories of nominal structure, DPPH and UDPH. As discussed in section 1, DPPH predicts that SFAs and LFAs will show the same prosodic behavior, probably similar to that of the noun. UDPH predicts that LFAs and SFAs will show different behavior, i.e. most likely that LFAs will prosodically pattern with determiner-like items, and SFAs will pattern with the noun.

Indeed, LFAs and SFAs show different behavior regarding paraphrase at the level of information structure and its prosodic marking. The paraphrase of an SFA has a neutral intonation, in which the noun and the adjective bear the same type of a discourse role.

- (19) zid   koji   je   svetao   SFA paraphrase (*svetao zid*)
L-H   background   H-L
 wall   which   is   light
 ‘a wall which is light (in color)’

The paraphrase of an LFA has a marked intonation, in which only the adjective is stressed, and bears a (contrastive) focal intonation.¹⁰

- (20) zid koji   je   svetao   LFA paraphrase (*svetli zid*)
background   L-H-stressed
 wall which is   light
 ‘a wall which is light (in color)’

Moreover, expressions involving LFAs are more accurately paraphrased if a demonstrative or another element marking specificity/definiteness is included, and in this case this element and the adjective paraphrasing the LFA constitute a pair with the same discourse role.

- (21) onaj/jedan   zid koji   je   svetao   LFA paraphrase (*svetli zid*)
H-L-stressed   background   L-H-stressed
 that/one   wall which is   light
 ‘that/a certain wall which is light (in color)’

Crucially, the pattern with the demonstrative is not available as a paraphrase of a noun modified by an SFA. The paraphrase in (21) can only match modified by a LFA.

The patterns observed are in line with other observations about the two types of adjectives. Most directly, they match the observation that a bare Adj-N expression with a SFA will have a non-specific indefinite interpretation, and a bare Adj-N expression with a LFA will have a specific indefinite or definite interpretation. Furthermore, as shown by Stanković (2015), there is a strong tendency of SFAs to receive an intersective interpretation. Exceptions are rare, and mostly represent idiomatic expressions. This is illustrated in (22), where the LFA in (22a) can have both the interpretation where the policeman is old of age, and where it is a policeman who has long been in service, while the SFA in (22b) only refers to a policeman who is old of age, and the other reading is not available.

---

¹⁰ As an anonymous reviewer correctly points out, this distinction can also be formulated in terms of narrow or contrastive focus on the predicative adjective, exhibited in the paraphrase that is only available to LFAs as in (20), against the wide focus including the predicative adjective in the paraphrase of an SFA as in (19).

- (22) a. stari   policajac   b. star   policajac
old.LFA   policeman   old.SFA   policeman
‘a/the old (age/in service) policeman’   ‘an/??the old (age/*in service) policeman’

When we compare the expressions with adnominal adjectives with their paraphrases, we can see that in the paraphrases without additional determiner words, the interpretive differences encoded by the LFA vs SFA asymmetry are only marked by the prosody, which stresses its functional load. The paraphrases show the following regularity regarding prosody:

- (23) SFAs pattern with the noun, and LFAs either present a separate intonation phrase (in the absence of a determiner word), or they pattern with the definite/specific determiner.

This generalization is most directly modeled by having SFAs and the noun within one structural domain, and LFAs and the definite/specific determiners in another. This split is hard to capture with an approach which treats all these items – LFAs, SFAs and determiners – as the same (adjuncts to the NP), such as the different versions of the DPPH. And it is fully predicted by approaches which postulate two domains, the NP domain in which the intersective compositions of nominal and adjectival predicates takes place, and the DP domain in which referential restriction and properties of reference are specified – such as the UDPH.

A schematic sketch of an analysis of the latter type is given in (24).

- (24) [DP stari [NP star policajac]]

For an elaboration, see Stanković (2015).

5. Conclusion

This paper used the fact that Serbian has two different adjectival forms, the long form associated with specificity and definiteness, and the short form, associated with predicativity and non-specificity, to test the predictions of the two competing views of the nominal structure: the DP-Parameter hypothesis and the Universal DP Hypothesis. The prediction of the former is that both types of adjectives will prosodically behave in the same way, and similar to the noun. The prediction of the latter is that long form adjectives will pattern with determiner words and short form adjectives with nouns. The testing, using relative clause paraphrases of adjectives, supported the Universal DP Hypothesis, as it fully confirmed its predictions.

References

- ABNEY, Steven Paul. 1987. The English Noun Phrase in its sentential aspect. PhD Dissertation, MIT.

- ARSENIJEVIĆ, Boban, G. BOLEDA, Berit. GEHRKE & Louise. McNally. 2014. Ethnic adjectives are proper adjectives. In *Proceedings of the 46th Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society*, ed. R. Baglini, T. Grinsell, J. Keane, A. R. Singerman, & J. Thomas, 17-30. Chicago: The Chicago Linguistic Society.
- BAYER, Josef & Ellen Brandner. 2004. Light Nouns and predicative Infinitives. Ms., University of Konstanz.
- BOŠKOVIĆ, Željko, 2005. On the locality of left branch extraction and the structure of NP. *Studia Linguistica* 59: 1-45.
- BOŠKOVIĆ, Željko, 2008. What will you have, DP or NP? In *Proceedings of NELS 37*: 101-114.
- BOŠKOVIĆ, Željko. 2009. More on the No-DP analysis of article-less languages. *Studia Linguistica* 63:187–203.
- CARLSON, Greg. 1977. References to kinds in English. PhD diss., University of Massachusetts at Amherst.
- CARUSO, Đurđica Željka. 2012. The Syntax of Nominal Expressions in Articleless Languages: A Split DP-Analysis of Croatian Nouns. Doctoral Dissertation. University of Stuttgart.
- CORVER, Norbert. 1992. Left branch extraction. In *Proceedings of NELS 22*: 67-84.
- ESPINAL, M. Teresa, & Louise McNally. 2011. Bare nominals and incorporating verbs in Catalan and Spanish. *Journal of Linguistics* 47: 87-128.
- FANSELOW, Gisbert & Damir Ćavar. 2002. Distributed deletion. In Alexiadou, Artemis (ed.), *Theoretical Approaches to Universals*, 65–107. Amsterdam: John Benjamins.
- FANSELOW, Gisbert & Caroline Féry. 2006. Prosodic and morphosyntactic aspects of discontinuous noun phrases: A comparative perspective. Ms. Universität Potsdam.
- FUKUI, Naoki. 1988. Deriving the differences between English and Japanese. *English Linguistics* 5: 249-270.
- KISHIMOTO, Hideki. 2000. Indefinite pronouns and overt N-raising. *Linguistic Inquiry* 31.3: 557-566.
- LARSON, Richard & Franc Marušić. 2004. On Indefinite Pronoun Structures with APs: Reply to Kishimoto. *Linguistic Inquiry* 35.2: 268-87.
- LEKO, Nedžad. 1999. Functional Categories and the Structure of the DP in Bosnian. In: Dimitrova-Vulchanova, M., Hellan, L. (eds.), *Topics in South Slavic Syntax and Semantics*. John Benjamins, Amsterdam, pp.229 - 252.
- LEU, Thomas. 2005. Something invisible in English. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 11.1: 143-55.
- MARUŠIĆ, Franc & Rok Žaucer. 2009. Two strategies for combining adjectives with indefinite pronouns. In Schardl, Anisa, Martin Walkow & Muhammad Abdurrahman (eds), *Proceedings of NELS 38*, volume II, 135-148. Amherst: GLSA.
- MELCHIN, Paul. 2014. On DPs, NPs, and their respective pronouns. Paper presented at MO{L}T{H}, McGill, March 22-23.
- MUNN, Alan, & Cristina Schmitt. 2005. Number and indefinites. *Lingua* 115: 821–855.
- PERELTSVAIG, Asya. 2007. On the universality of DP: A view from Russian. *Studia Linguistica* 61(1): 59-94.

- PREDOLAC, Nikola. 2011. Information Structure and Serbian bipartite NPs. In Browne et al. (eds.), *Proceedings of the Formal Approaches to Slavic Linguistics 18 (FASL 18)*, the Cornell Meeting, 435-454. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- RUNIĆ, Jelena. 2011. Clitic doubling in non-standard Serbian and Slovenian dialects. Generals paper, University of Connecticut.
- RUTKOWSKI, Pavel. 2002. Noun/pronoun asymmetries: Evidence in support of the DP hypothesis in Polish. *Jezikoslovlje* 3.1-2: 159-170.
- SCHENKER, Alexander M. 1993. Proto-Slavonic. In B. Comrie & G. G. Corbett (eds.), *The Slavonic Languages*, 60-121. London: Routledge.
- SCHMITT, Cristina, & Alan MUNN. 1999. Against the Nominal Mapping Parameter: Bare nouns in Brazilian Portuguese. In Pius Tamanji, Mako Hirotani, & Nancy Hall (eds.), *Proceedings of NELS 29*: 339-353. Delaware: University of Delaware.
- STANKOVIĆ, Branimir. 2015. *Sintaksa i semantika određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskom jeziku*. PhD Dissertation, University of Kragujevac.
- STANKOVIĆ, Branimir. 2014. Arguments for a DP Analysis of Serbo-Croatian Nominal Expressions. In: Ludmila Veselovská & Markéta Janebová (eds.), *Nominal Structures: All in Complex DPs*, 29-48. Olomouc: Palacký University.
- STANOJEVIĆ, Veran. 2012. *Asocijativna anafora u srpskom i francuskom jeziku*. (Implied definites in Serbian and in French.) In Štetić, Slobodan et al. *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Vol 1, 421-430. Kragujevac: FILUM.
- STEVANOVIĆ, Mihailo. 1986. *Savremeni srpskohrvatski jezik I. Uvod, Fonetika, Morfologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- STORTO, Gianluca. 2000. On the structure Of indefinite possessives. In Brendan Jackson & Tanya Matthews (eds), *Proceedings of SALT X*, 203-220. Ithaca NY: CLC Publications, Cornell University.
- SZABOLCSI, Anna. 1987. Functional categories in the noun phrase. In Kenesei, I. (ed.), *Approaches to Hungarian, Volume 2: Theories and Analyses*, 167-189. Szeged: JATE.
- ZAMPARELLI, Roberto. 1995. *Layers in determiner phrase*. PhD dissertation, University of Rochester.
- ZLATIC, Larisa. 1997. *The structure of the Serbian Noun Phrase*. PhD dissertation, University of Texas at Austin.

Boban M. Arsenijević

ŠTA NAM INFORMACIJSKA STRUKTURA SRPSKOG PRIDEVSKOG VIDA MOŽE REĆI O STRUKTURI DETERMINATORSKE FRAZE

Rad testira predikcije dvaju konkurentskih pogleda na sintaksičku strukturu imeničkog izraza u formalnoj sintaksi: Hipoteze o univerzalnosti DP-a i Hipoteze o DP-parametru, u oblasti prozodijskog ponašanja prideva određenog i neodređenog vida u srpskom jeziku. Predikcija prve hipoteze je da će oba vida pokazati istu prozodiju, koja će biti

slična prozodiji imenice. Predikcija potonje hipoteze je da će neodređeni vid imati prozodijsko ponašanje slično imenici, a neodređeni vid slično determinatorskim rečima. Test, zasnovan na parafrazama prideva putem relativnih klauza, u potpunosti je potvrdio predikcije Hipoteze o univerzalnosti DP-a.

Ključne reči: Hipoteza o DP parametru, Hipoteza o univerzalnom DPu, srpski jezik, pridevski vid, informacijska struktura, prozodija

PROPERTIES OF THE DUAL MODEL OF INNER ASPECT AND TELICITY

Properties of a dual model of event semantics and its syntactic interface are discussed in respect of the mereological power that they yield. It is argued that the model reconciles the decompositional and quantificational approaches to eventualities. The model is shown to derive phenomena that are usually stipulated in terms of variable binding and distribution. Variable binding is analyzed into a relation between a predicate and a structure that it c-commands and is applicable to. A predicate is applicable to a structure if the structure does not specify a predicate of the same kind. At least some instances of distributive readings are triggered by this type of binding by quantifying predicates. This also reduces some effects of nonspecificity, such as semantic incorporation, to binding effects: an expression is nonspecific if it lacks certain predicates in its structure, and can therefore be bound by the structure in which it is embedded.

Keywords: inner aspect, event semantics, VP syntax, distribution, referential properties, mereology

1. Introduction

This annual publication has two volumes this year. Celebrating the retirement of two distinguished professors of this department, they can be seen as twins. Accordingly, this paper is a twin, and a second part of the paper published in the twin volume to the current one. The current paper discusses some finer details about the model presented in its twin paper titled *A dual model of aspect and telicity*.

In section 2, the model proposed is discussed in respect of its mereological power. It is a natural continuation of the section 3 of the paper *A dual model of aspect and telicity*; the paper introduces a division, where inner aspect corresponds to the availability of quantification over the eventuality, and telicity corresponds to the level of mass division. I propose a structural representation for these two aspects of VP semantics that is parallel to that of nominal expressions. Section 3 discusses the concord nature of the lexicalization of quantification over the eventuality on its arguments and the default values taken in its absence. Section 4 concludes.

---

* boban.arsenijevic@filfak.ni.ac.rs

** This paper results from research conducted under the project of the Serbian Ministry of Education nr. 178014, titled *Dinamika struktura srpskog jezika* and from the Marie Curie cofund grant BRAIN 2014.

2. Into more detail: quantificational properties of the dual model of inner aspect

2.1. More on quantification

So far we have been dealing with two theses. One is that inner aspect directly depends on the quantification over the eventuality, i.e. that the presence of a quantificational predicate corresponds to a non-homogeneous value for inner aspect. The other thesis is that this quantification can bind non-quantified nonspecific participants inside the eventuality. I argue that there is a very direct relation between the quantification over the eventuality and the decompositional domain to which I have attributed the derivation of telicity (taking telicity in the decompositional sense). More precisely, I argue that the telic template is a full counterpart of the nominal category of grammatical number/classifier. Both these categories have the effect of defining a unit of counting in the predicate in which they appear. While this is clear for the nominal domain, in this subsection I show that it is also true of the domain of eventualities.

Eventualities involving mass and bare plural participants (especially Undergoers) are usually treated as one class with respect to inner aspect. This is due to the fact that, as (25) shows, they behave in the same way in the so-called telicity tests. In the model introduced here, I relate the test results of the type in (25a, b) to the homogeneity (i.e. combination of divisiveness and cumulativity) of the eventuality, which is not the same property as atelicity. The behavior in (25c, d) is in this view due to non-homogeneity, which should not be confused with telicity. Telicity and atelicity are reserved for complex and simple eventualities, respectively, a sense in which all the examples in (25) are telic (eating requires the theme to seize to physically exist).

- (25) a. John ate sugar for ten minutes/?in ten minutes.
b. John ate sandwiches for ten minutes/?in ten minutes.
c. John ate the sandwich in ten minutes/?for ten minutes.
d. John ate three/many/less than five/some sandwiches in ten minutes/?for ten minutes.

I want to point out, however, that the two types of eventualities, those involving a relevant participant with a mass interpretation and those involving one in bare plural, are not really the same. The major difference between them lies in the fact that eventualities with a bare plural participant, as in (25b), have an additional interpretation, referred to as the iterative reading, in which there is an unspecified quantity of singular instances of the telic eventuality of eating one sandwich, or an unspecified number of sandwiches. Eventualities with mass participants may be imposed iterative readings, but they are less prominent, and have to be forced by the context. In the present model, this means that the eventualities with bare plural participants overtly specify a structure in which the predicate of the eventuality has a bare plural interpretation and that this predicate may or may not bind the nonspecific participant *sandwich*, depending on whether this nominal is base generated as a mass noun or as a bare plural. The meaning derived is that there was some countable quantity of the eventuality; it could be exactly one, or twenty three such eventualities, or only a part of one

instance of such an eventuality, or three whole instances and two thirds. This reading is more or less parallel to the possible (though dispreferred) reading of (25c) (with the *for*-phrase), in which *the sandwich* is taken as denoting a special type of sandwiches and eating one nonspecific sandwich of this special type appeared a number of times. This reading is more obvious in (26), where the same race can naturally be run more than once (although each time a different token, i.e. a different instantiation, of the race is involved).

(26) John ran that race for ten years.

Iterative readings, like that in (26), are normally ignored when eventualities are tested for inner aspect. This is due to the fact that iterativity is traditionally assumed to be related to some higher structure than inner aspect (RAMCHAND 2002 relates it to outer aspect). Therefore, iterative meanings set aside, an eventuality as in (26) would be assigned degraded acceptability in combination with the *for*-phrase, and therefore be non-homogeneous. If on the other hand, as in (25b), an eventuality involves a bare plural, the availability of basically the same iterative type of reading (an unspecified number of instances of the eventuality) is considered part of the paradigm of inner aspect. This suggests that the proper and principled way of looking at inner aspect is to consider all iterative readings part of the inner aspect paradigm.

Recall now that, in the present model, the property that is indicated by the tests for inner aspect is the presence or absence of the projection of a quantificational predicate over the eventuality. In the case of the iterative readings, which I have argued correspond to nominal bare plurals, the QP is absent and no quantification is specified. Just as with bare plurals, the iterative reading is homogeneous and can therefore combine with the *for*-phrase, and not with the *in*-phrase. In all the other tests as well, iterative readings display homogeneity.

Under the model of quantification over eventualities that is argued for in this section, the only difference between the two sentences in (25b) and (26) is that in the former, the relevant participant (*sandwich-es*) is originally generated as mass and nonspecific. This allows the bare plural of the eventuality to bind this participant. The NP that represents this participant hosts the morphological reflex of the bare plural of the eventuality (an instance of concord). In (26), the Undergoer is originally generated as definite and can therefore not be bound by the predicate of the eventuality. The parallel between these two structures is represented in (27).

(27) a. John ate sandwiches. = bare_plural_{count}(John ate [var_{count}(sandwich)]).
 b. John ran that race. (iter.) = bare_plural_{count}(John ran that race).

For the QP, I adopt the structure and interpretational properties of the quantifying predicates in the nominal domain, as presented in BORER (2005a). Borer proposes that nominal expressions have a structure that roughly corresponds to (28).¹

---

¹ This is a somewhat rough representation of Borer's structure. E.g., Borer does not have any morphological material in the heads of the functional projections; instead, the heads always have open values of the particular kind corresponding to the projection, which are then assigned range by the material in their specifiers or adjuncts. The simplification serves syntactic uniformity.

Quantifiers select from the infinite set of possible divisions offered by the CIP, by specifying a bounded subset. If the structure of a nominal expression is not projected further than #P, it denotes a set of divisions over the mass contributed by the LexP. Such is the case in (29c), repeated here as (31), with any object involving five whole units of dogs as a possible referent.

(31) There were five dogs on the floor.

Borer observes that only a very small number of quantifiers can directly quantify over a mass meaning. These are quantifiers such as *much* and *little*. All other quantifiers require a division, i.e. they can appear in the #P only if it projects over the CIP and not directly over the LexP. It is not possible to impose a quantifier such as *many*, *seven*, *most* or even *one* to a nominal expression without already having available certain divisions of its denotation. I refer to quantifiers that operate over a mass as mass quantifiers and to those that operate over a mass division as count quantifiers. In English, and other languages with grammatical number instead of classifiers, there is at least one strong direct link between the two projections: countable quantifiers in the #P require the presence of a number marker in the CIP.

Finally, the determiner projection (DP), as in (32), introduces (specificity and) definiteness. These notions are less important for the discussion at this point.

(32) The five dogs were on the floor.

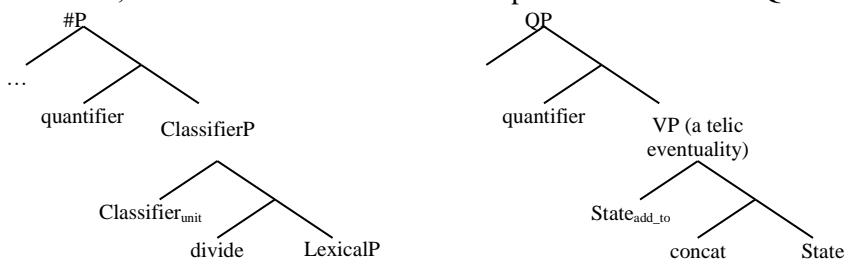
Borer's theory is much more complex than presented here. Without committing to all its contents, I use its major aspects to establish a parallel between the structure of a nominal expression and that of an eventuality.

Eventualities, in the present model, appear to display exactly the same behavior as NPs, except that in English and most other languages, they have no lexical material to realize grammatical number or quantification (nothing parallel to the plural -s or to proper quantifiers).

In what follows, I draw a parallel between the effects of the nominal CIP and the concatenation in the telic template, arguing that the concatenation of two SEVs into one eventuality defines the unit of counting and division, just as bare plurals do for nominal expressions. The parallel is represented in (33). Both these phrases introduce the component of a prototypical unit of counting (henceforth canonical singulars) into the predicate which is otherwise mass. The CIP in (33a) introduces mass division into the lexical meaning of its complement. This means that it imposes the infinite set of all the possible divisions on the predicate denoted by the LexP. The set of divisions imposed can be reduced by a classifier, or by the #P. Concatenation in (33b) also derives a divided predicate, as opposed to mass interpretations of the two SEVs that are concatenated. Adjacency between the two SEVs, i.e. the point of transition involved, is a countable object, which defines a canonical singular. If a bare telic template is taken to have an iterative reading, as in the present model, it involves units that are not specified for 'size' (i.e. they can have temporal intervals of different lengths) or cardinality (i.e. the iteration is unbounded). I further argue that these units can

even involve incomplete parts of a single instance of the telic eventuality. This makes the parallel between telic eventualities and bare plurals complete.²

- (33) a. Borer's CIP, under the #P   b. The parallel: a VP with a QP

In addition, classifiers, in languages that have them, are often similar or identical to certain nouns, the difference mainly being the functional nature of their use. The property that licenses their functional use is the semantic component specifying a unit as a base for counting. In a similar way, the SEv in the specifier of the VP is an eventuality. However, in order to appear in the specifier of the VP, it must also involve the functional predicate of dynamicity (add_to), which is a necessary ingredient in establishing the meaning of change in the telic template, and thus also in defining a phase transition.

Both the CIP and the VP derive a predicate that involves mass division. Although they do it in different ways, the parallel is still strong, as represented in (33). The concatenation in fact directly acts as a unit of division: a grid of any possible number of single concatenations can be imposed over the two mass eventualities. Most importantly for the current discussion, in both cases, the division is unspecified, unbounded, and the single effect that it has is that a canonical singular unit is defined. Additional functional material, i.e. most directly the QP, can further specify this division, making it non-homogeneous.

So far, we can conclude as in (34).

- (34) Atelic predicates correspond to eventualities represented as single SEv and therefore have a default mass interpretation.

Telic predicates involve a concatenation of two SEvs, which defines a canonical singular, and derives a divided interpretation.

The parallel between the nominal bare plural and iterative eventualities is now complete. According to this view, the non-iterative, and therefore non-homogeneous, interpretations of telic eventualities (those that combine with the in-phrase) involve singulars or other bounded quantities of the respective eventualities.

There are two ways in which the effects of the telic template, in particular the division component, can be marked on eventualities. One is through the presence of the participants and other elements that can only be derived in telic eventualities, such as Goals, resultatives

² Observe for instance that while with the prototypical nouns like *apple* or *dog*, properties like size, shape, structure or different aspects of function determine the canonical singular component in the meaning of the noun; thus, *five apples* are five units of the mass of apple that have the prototypical shape, size and structure of apples. With deverbal nouns however, when derived from telic eventualities, the canonical singular is determined by the point of transition: *three killings*, *three murders* or *three deaths* involve three points of transition from the state of living to the state of being dead. See ARSENIJEVIĆ (2006) for a detailed discussion of this question.

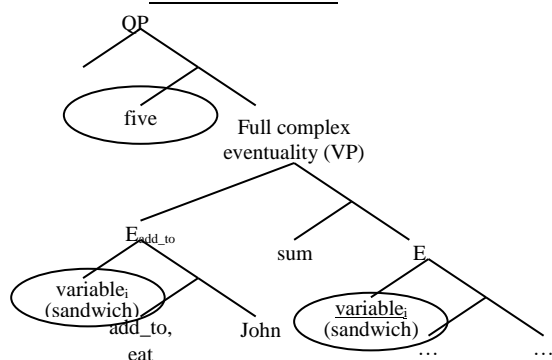
or verb particles. The other is through the bare plural morphology on a nonspecific argument specifying a participant of the eventuality.

Some telic eventualities with a singular nonspecific Undergoer are slightly odd under iterative readings, but this is due to the pragmatic tendency to have the same referent for the Undergoer in each iteration of the eventuality. Observe the sentence in (35), where for ten years, John kept eating different sandwiches in an unbounded number of instances of the eventuality, but always one per eventuality. Here the context has to provide a set of relevant reference times, or other referents, to referentially bind both the eventuality and its nonspecific argument in singular.

(35) John ate one sandwich for ten years, and then he started getting himself two.

As already shown, an analogous reflex on a nonspecific participant can be triggered by a proper quantifying predicate over the eventuality, which is projected over the VP as the QP. This is once more illustrated in (36). For the reading with five eventualities in which John eats a different nonspecific sandwich, the quantifier that originates in the QP (as well as the plural marker triggered by the VP level) is lexically realized on the nonspecific Undergoer.

(36) ‘John ate five sandwiches.’

Eventualities involving a mass interpretation for the relevant participant differ in this respect. The mass interpretation of the participant reflects not only the lack of structure and of functional predicates on the NP itself, but also the lack of possible binders which are specified for predicates of the relevant type. A mass participant can surface in an eventuality only if the eventuality is atelic (so mass as well), or if it for some reason does not manage to bind the participant. That the latter option has to be considered as well is shown by examples such as (37b), where the meaning of the eventuality requires a telic template to be represented: some sugar has to end up being consumed in order for the sentence to be true. However, this telic template fails to trigger a reflex on the nonspecific mass NP realizing the Undergoer.

- (37) a. John loves sugar.
 b. John ate sugar for ten minutes.

Leaving aside this problem, which is discussed in the next section, the model seems to successfully establish a relation between the decomposition of eventuality (i.e. telicity and

the initiating-result component) and mereological aspects of its interpretation (including the values of inner aspect). Telicity corresponds to grammatical number and forms a necessary requirement for any count quantification. Functional predicates of the eventuality can bind NPs in argument positions which lack these predicates. These functional predicates are not overtly lexicalized in the VP domain, but they can be reflected on the nonspecific participants that they bind.

This all suits the data presented in (38). Observe that, as predicted, e.g. for (38c), also the reading in which there is an unspecified quantity (iterative) of the eventuality of John eating many sandwiches is available. This reading corresponds to the derivation in which the nonspecific participant is generated as quantified, many sandwiches, and the eventuality is a bare VP (bare plural). This reading is different from the one in which the participant is bound by the QP (there are many instances of the eventuality of John eating sandwiches) or by both the QP and the VP (there are many instances of the eventuality of John eating a single nonspecific sandwich). This reading is also different from the one in which there is a singular eventuality of eating many sandwiches. In this reading, and in general where the canonical singular of the eventuality involves a quantified nonspecific participant, the singular over the eventuality has no overt reflex and counts as the default interpretation.

- (38) a. John ate sandwiches for ten minutes/in ten minutes.
b. John ate the sandwich in ten minutes/for ten years.
c. John ate (less than) three/many/some sandwiches in ten minutes/for ten years.
d. John ran the race for ten years/in ten minutes.
e. John ate a sandwich in ten minutes/for ten years. (*a sandwich* is nonspecific)

2.2. Mass participants in non-mass eventualities?

Let me first briefly summarize the view exposed so far in this section. I presented a model of eventualities with counterparts of the nominal categories of grammatical number and quantification. The counterpart of the grammatical number is the telic template, and the same quantificational predicates appear in both domains, in projections labeled differently for purely technical reasons, (#P) in the nominal and (QP) in the verbal domain. Parallel to nominal expressions, eventualities can be mass (atelic, a bare state or process), bare plural (telic iterative, a bare telic template) or quantified (telic quantified, a QP on top of a VP). If one or more of the participants of the eventuality is nonspecific and unspecified for quantification, and if the eventuality is quantified, the quantifier over the eventuality binds this participant, and it is overtly phonologically reflected in the NP expressing the participant. Similarly, if the participant is unspecified for grammatical number (i.e. if it is originally generated as a mass noun), and if it appears in a telic template, it is bound by the VP for grammatical number and surfaces as a bare plural. If a nonspecific participant independently generates one or both of the properties discussed (grammatical number and quantification), its full meaning undergoes the relevant binding, leading to what is known as a collective reading. For a bare VP that involves, e.g., a quantified nonspecific Goal, this results in an iterative reading where the canonical singular of the eventuality involves a Goal with the specified quantity. In cases like this, when none of the arguments is base generated

as non-specific and mass, there is no reflex of the predicates from the domain of eventualities on the participants. Therefore, unless this predicate is lexically marked (like telicity can be marked by verb particles or Goal phrases), or it is a default interpretation (like singular is), it will not be surface in the interpretation of the sentence.

A problem for this approach is, as briefly mentioned in the preceding subsection, that eventualities involving the telic template can still appear with nonspecific arguments lexicalized as mass nouns. The present model excludes this case, since any NP that is generated without a predicate of division and quantification is automatically bound by the corresponding predicates in the eventuality in which it appears. Every telic eventuality has a divided denotation, derived at the level of the VP, and therefore binds every non-divided NP in its domain. This means that no NP argument of a telic eventuality should surface as a mass noun. However, this is empirically incorrect, as illustrated in (39).

(39) John ate sugar for ten minutes/?in ten minutes.

Furthermore, this eventuality appears to combine with the *for*-phrase, but not with the *in*-phrase, which means that it is homogeneous. This points to an easy solution for the problem: the lack of a singular reading can be interpreted as a sign that the eventuality is in fact not telic at all, but rather represents a process of eating. Processes are atelic, they belong to the broad class of SEVs, simple eventualities, and therefore receive a mass interpretation. If that is the case, there is nothing to bind the mass NP and it can surface as a mass.

This is further supported by the fact that the verbs that tend to only appear in expressions that represent telic eventualities, such as *to kill* or *to break*, cannot really combine with mass nouns in argument positions. This is shown in (40), where under an episodic reading, the sentences are ungrammatical (habitual readings have a special structure that I avoid discussing in this paper).

(40) a. #/?John killed cattle.
b. #/?John broke ice.

Whether these sentences are to be treated as grammatically or pragmatically odd, depends on one's view on the lexicon. For a radically non-lexicalist view such as BORER (2005a, b), this is a case of pragmatic unacceptability, while for the approaches that allow for structure in the lexicon, the sentences are grammatically ill-formed.

2.3. Mass Undergoers in Serbo-Croatian

However, I present some data from Serbo-Croatian (S-C), where mass nouns appear in clearly telic eventualities, seeming at first sight to contradict the predictions of the present model. The discussion will show that in fact, not all these NPs are mass nouns, and that those that are mass are all generated in partitive phrases, which isolates them from the predicates of the VP level that have the potential to bind them.

Let us observe a type of eventualities that has at least one mass participant. In most Slavic languages, mass direct objects do not surface (only) in the accusative case, like other direct objects, but (also) in genitive. Partitive meanings are typical for the Slavic genitive

case, and the intuition is that exactly partitive meanings figure in the examples where the direct object is in the genitive, as in (41a, c).

- (41) a. Jovan je (po-)pio vod-e. S-C
 Jovan AUX over-drunk water.GEN
 ‘Jovan drank water.’ ‘Jovan drank up some water.’
- b. Jovan je (u-)sipao vod-e u bure.
 Jovan AUX in-poured water.GEN into barrel
 ‘Jovan poured water into the barrel.’
 ‘Jovan poured in some water into the barrel.’
- c. Jovan je (po-)jeo jabuk-a.
 Jovan AUX over-eaten apples.GEN
 ‘Jovan ate apples’ or ‘Jovan ate up some apples’
- d. Jovan je (na-)bacao jabuk-a na sto.
 Jovan AUX on-thrown apples.GEN onto table
 ‘Jovan threw apples into the basket.’
 ‘Jovan threw some apples onto the table.’

At least one type of Slavic verb prefix always derives a telic eventuality and, as has been claimed convincingly by Žaucer 2002 and Gehrke 2005a, b, these prefixes represent stative predicates of the result subevent. These are the so-called internal prefixes, given in brackets in (41). They are included here to demonstrate that the telic structure in Slavic languages can take genitive mass NPs. English translations are always given in the following order: the first one corresponds to the sentence with a non-prefixed verb and the second to the sentence with the prefix.

This type of verb prefix in Slavic languages normally triggers a specific interpretation for the Undergoer of the eventuality. Krifka (1998) and Borer (2005b) use this regularity to illustrate the relation between the eventuality and its participants. However, when the NP realizing the affected participant bears genitive, no specificity is enforced and the NP is ambiguous between a specific and a nonspecific interpretation. Observe the contrast in (42).

- (42) a. Jovan je po-pio vod-e. S-C
 Jovan AUX over-drunk water.GEN
 ‘Jovan drank up some water.’
- b. Jovan je po-pio vod-u.
 Jovan AUX over-drunk water.ACC
 ‘Jovan drank up the water.’
- c. Jovan je po-pio malo/čašu vod-e.
 Jovan AUX over-drunk little/glass.ACC water.GEN
 ‘Jovan drank up the/a little/glass of water.’

In the sentence in (42a), the affected participant is interpreted as part of some amount of water, which can be both specific and non-specific.

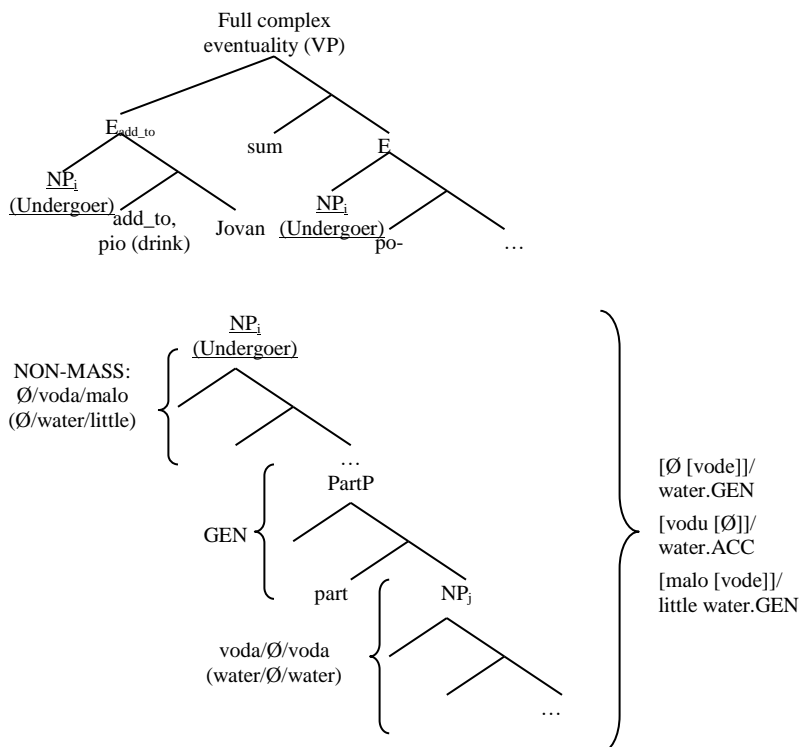
In (42b), the corresponding participant is specific, which is forced by the accusative case of *vodu* 'water'. The nonspecific reading is not available. In this case, the entire specific amount of water has to undergo the process and not only a part of it.

In (42c), with a pseudo-partitive construction involving both an accusative and a genitive form, the accusative element is interpreted as specifying a part of the denotation of the genitive NP. Many different amounts or glasses of water that can satisfy the given predicate may be available pragmatically. This nonspecific interpretation for the accusative phrase is strongly preferred. Again, their nonspecificity does not mean that they can be mass: in both cases, only a bounded quantity interpretation is available. For such readings, the denotations of the accusative elements in these two examples become specific only once the eventuality providing them with a definite description has been introduced to the discourse, i.e. only after a sentence as in (42c) is uttered.

Observe now that the common feature of (42a) and (42c) is the genitive case with a (pseudo-)partitive interpretation. It appears that the presence of a (nonspecific) phrase in genitive with a partitive interpretation licenses the nonspecific reading of the affected participant. It is sufficient for the purposes of our argument to conclude that the Undergoer position in eventualities which are morphologically marked for telicity is not reserved only for specific nominal expressions, but that indeed it can only receive a bounded, i.e. non-homogeneous, interpretation.

This indicates that the default structure of the VP with a mass nominal argument, at least in Slavic languages, is the one in which the mass NP is in the partitive complement of the actual argument NP. For the example with a mass noun in the Undergoer position in a telic eventuality, this means that the actual Undergoer NP takes the accusative case, while the genitive NP originates in a complement partitive phrase. This is illustrated in (43) for all eventualities of the type in the examples from (42).

(43) General structure of the Undergoer in S-C for the sentences in (42)

In (43), the structure in the upper half of the figure is the general telic template with the material from the sentences in (42). The positions in which the Undergoer appears are filled with the NP_i , which is structurally represented in the lower half of the figure. The structure of this NP has three relevant sequences, the one projected by its head, the partitive complement that it takes (PartP), and finally the NP_j that this PartP introduces. The interpretation is that the denotation of the higher NP is part of the denotation of the lower one. A detailed discussion of the partitive relation and its interaction with specificity is available in Arsenijević (2006).

NP_i is the actual Undergoer and it is assigned accusative case. This NP is always non-mass, as predicted in the present model: it must be bound by the VP, as well as by the QP, if present. In the absence of a partitive phrase, the accusative NP receives a specific reading.³ If the partitive phrase is present, both options are available.

The NP in the PartP is assigned genitive case by the head of the PartP. The VP does not influence the interpretation of this NP since it is too deeply embedded inside a NP without a canonical singular: another fact predicted by the present model. Lack of any predicate with the potential to define the canonical singular in the higher NP (i.e. of CIP)

³ A possible explanation for this last part of the argument is that the partitive phrase can be omitted only if the partitive relation is strongly contextually determined (see MCNAY 2006). In this case, not only is the NP in the partitive phrase old in the discourse and therefore definite, but so is the partitive relation, and therefore the part itself, i.e. the NP realizing the Undergoer.

intervenes for binding by a predicate that is sensitive to this property, i.e. by the predicate that introduces division and any quantificational predicate that requires it.

It is possible that the core NP_i is empty of any lexical material and that the only part of the whole structure that has a phonological realization is the PartP. In this case, the direct object will appear in the genitive, with a proper mass interpretation. However, the intuition is always that the actual Undergoer of the eventuality is not the whole denotation of this genitive NP, but only a nonspecific bounded part of it.

This last observation is in fact crucial for the question concerning the mass participants in the telic template: How is it possible that the telic structure of an eventuality derives a mass interpretation when one of the relevant participants is a mass NP? The answer that I propose is based on the S-C paradigm, and in particular on the analysis in which this mass NP is not really the Undergoer but its partitive complement. This goes only if sufficient level of universality is assumed between grammars of different languages, allowing us to generalize the S-C paradigm.

The S-C paradigm shows that mass NPs cannot directly represent the Undergoer but can only appear in its partitive complement. If this is a universal property of the template, the mass NP that surfaces as a direct object in the English sentences may be generated in the partitive complement of the Undergoer. In those cases, the Undergoer itself is extremely light: it corresponds to a fully unrestricted variable, except for the property denoted by the PartP. This NP, which is basically a variable, can be bound by the VP and the QP, but its predicate does not provide the material required to define a canonical singular. It is only marked as a part of some mass, but not specified for any property that may determine a unit of counting. The canonical singular is therefore interpreted relatively loosely, it may vary with each instance of the eventuality, and it is not clearly determined for any particular sentence (unless strongly suggested by the context).

Let us again consider an English example with a singular eventuality that requires telic decomposition and a mass Undergoer, as in (44).

(44) John poured water into the barrel.

Applying the conclusions drawn from the Slavic paradigm, we observe the following. The entity involved in John's pouring activity and the entity ending up in the barrel have identical descriptions: they are both represented as variables without a direct restriction and are both parts of the mass of water denoted by the mass NP. This has the following consequences.

The two NPs appearing in the positions of the Undergoer are coreferential, since they are variables with the same restriction and the same binder. Their coreference forces the interpretation of concatenation, which further derives the meanings of initiating, result and change. However, the actual Undergoer, represented as a very light NP, appears to be too light to provide a determined canonical singular. The entire structure of the NP apart from its PartP complement (see (43e)) is empty. While it is still possible to divide an unspecified part of a mass, just like it is possible to divide a mass, it is not possible to count the units resulting from this division, because there is no predicate to determine the unit of counting (see ARSENIJEVIĆ 2006). An NP of this kind cannot be subject to count quantification. This means that NPs that only carry semantic contents in their PartPs can appear in VPs, since they can be divided, but not in QPs, because they cannot be counted. eventualities with

such NPs in argument positions never have a proper singular or any other directly quantified interpretation (unless additionally specified by the context). These eventualities always remain at the level of a bare plural with a fully unspecified unit of division.

Under this analysis, the eventuality in the sentence in (44) is a bare plural, with an unspecified, possibly varying, unit of division. The sentence therefore denotes that at some point in past there was an eventuality that involved an unspecified number of instances of John pouring unspecified quantities of water into the barrel. This is only slightly different in S-C, where inner aspect is marked overtly (though possibly indirectly) on the verb through morphology.

A reading with exactly one instance of pouring is among the more prominent ones. This is probably because in the default case, the sentence is interpreted with only one reference time, and the singularity of the eventuality is an implicature of the singularity of the reference time.

Another interesting aspect of the fact that the NP under discussion does not define the canonical singular at the level of the eventuality in which it appears is that in the bare plural (iterative) interpretation of the eventuality, each of the instances of the iteration can involve a different quantity of water. Since no grid can be determined for the division in this NP, nothing guarantees that the units resulting from the bare plural are all identical.

The most important consequence in this respect is that due to the lack of a specified unit of counting for one of its participants, the eventuality also fails to specify its own unit of counting. Therefore, such an eventuality cannot take any quantification, it never projects a QP, which means such an eventuality is never non-homogeneous, an effect confirmed by the tests.

Crucially, this analysis preserves the generalization that mass nouns cannot surface as direct arguments of telic eventualities. The general mechanism described here applies to all nonspecific NPs. Therefore, we still can keep the generalization that a mass NP can be generated in an argument position of the telic template, but it cannot surface as a mass NP since it would then be bound at least by the VP. Those NPs that at first sight appear to contradict this prediction are in fact embedded within a PartP, and isolated from being bound by the VP and the QP. This holds for all arguments of the telic template and not only for Undergoers. We can therefore formulate the following generalization, which follows directly from the present model.

(45) Every mass NP generated in the direct argument position of a (telic!) VP, including Initiators, Undergoers, Sources, Goals and Paths, is bound by the divided VP and inflected for plural. Every mass NP surfacing in one of these positions must be generated in some more deeply embedded position, such as for instance a PartP.

The prediction is that mass NPs do not appear as direct Undergoers, or even as direct Sources, Goals, Paths or Initiators. This prediction is clearly confirmed for proper Goals, Sources and Paths. Witness in this respect the clear unacceptability of the sentences in (46).

- (46) a. *John pushed the cart to water.
b. *John pushed the cart from hay to sand.
c. *John pushed the cart along road.
d. *Water killed John.

Some other elements appearing in result phrases might look at first sight as if they contradict this generalization. Observe for instance the example in (47a). At a closer look, however, we see that the Undergoer in this sentence (wine) must be interpreted partitively. Consequently, the result must be interpreted either partitively as well or as a predicate.

- (47) a. John turned wine into water.
b. John turned the wine into (the) water.
c. The wizard turned the colour of the chair into blue.

The non-partitive interpretation in which the entire quantity of wine of the world is turned into the entire quantity of water of the world appears to be unavailable; speakers confirm that this meaning requires definite NPs. This is due to the fact that all the wine and all the water of the world must be old in the discourse if their predicates are old, it is trivial that they must be there, and there is no property that is needed to refer to them, that we do not know. Also, they are by definition maximized: there is no wine and no water in the world apart from that denoted by these NPs.

Finally, there is the question of the lack of overt realization of the partitive component for the mass NPs. I have shown, however, that an overt realization can be observed in languages in which the partitive is morphologically marked by case, for instance S-C. The (pseudo)partitive *of* in front of indefinites in colloquial English is often drops; in Dutch, for instance, it is almost never lexicalized, as (48) shows.

- (48) a. John bought three pounds (of) apples.
b. John heeft drie kilo (*van) appels gekocht. Dutch

As argued in Arsenijević (2006), there are many other contexts in which mass nouns and bare plurals are interpreted with partitive meanings, without an overt marking of the partitive relation.

This subsection offered an explanation for why mass nominals can appear in telic VPs, without being bound and turned into bare plurals. It further explained the difference observed in the beginning of subsection 0, namely that eventualities with bare plural Undergoers have very prominent iterative interpretations while those with mass Undergoers do not have them, or they are difficult to get.

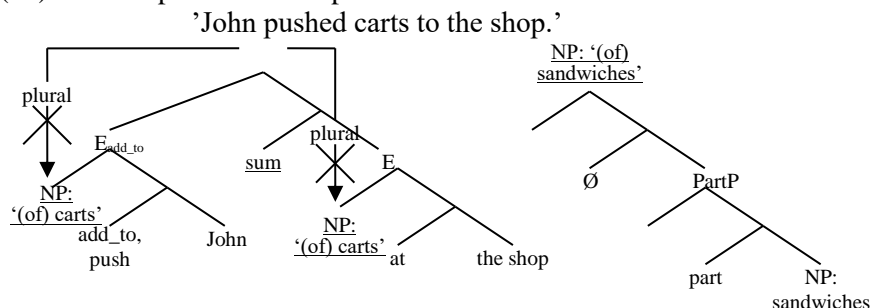
The analysis of mass arguments argued for above draws certain questions in respect of arguments surfacing as bare plurals. Bare plurals also often license a covert partitive marker, and just like mass nouns, they are nonspecific and homogeneous, and have similar effects on inner aspect. Let us therefore consider a telic eventuality with an Undergoer which surfaces as a bare plural NP, as in (49).

- (49) John pushed carts to the shop.

There are three structures predicted by the present model that can derive this sentence. One has the Undergoer (carts) generated as a mass NP, and then bound by the VP, which is how it becomes a bare plural. The second has it generated as a bare plural independently of the telic template of the eventuality, resulting in the so-called collective reading. The third option is that the bare plural NP is in fact generated in the partitive complement of the relevant argument, and the NP of the argument itself has no other contents, as in (50). This structure is parallel to the one assigned to the VP arguments which surface as mass NPs in

the preceding subsection. It entails that in an unspecified number of instances of a pushing eventuality John pushed possibly different quantities of carts to the shop.

(50) Bare plural inside a partitive construction: a VP without a canonical singular

The analysis introduced for the mass participant is hereby shown to raise no problems for the cases with bare plural arguments in the VP. This analysis can be applied to sentences with bare plural arguments in the VP, without losing the empirical coverage already established.

2.4. Summary

In this section I established a parallel between the structure that Borer (2005a) proposes for the core functional material of the NP and the decompositional structure of the VP. In doing so, I first introduced a split between the notions of inner aspect and telicity. I related telicity to the decomposition of the eventuality and inner aspect to the quantification that is assigned to it. I related the mereological notions of homogeneity and non-homogeneity, which are traditionally associated with inner aspect, to the presence of a specified QP in the structure. The presence of quantification is directly dependent on the properties of the lower structure, in particular on whether it defines a canonical singular and involves mass division. This aspect of the meaning of the eventuality is directly derived from decomposition.

The parallel with the nominal domain is established as follows. The level of the VP, based on the concatenation between two SEVs, is the counterpart of Borer's CIP. Both phrases project over a structure that has a mass interpretation and both impose a mass division on it. The QP, projected immediately over the VP parallels Borer's #P. These projections introduce quantifying predicates, which select a bounded subset from mass divisions introduced by the CIP and the VP respectively.⁴

I argued that specificity presents a barrier for interactions between the predicates of eventualities and the predicates of the nominal expressions representing their arguments. Nonspecific NPs, which all lack certain functional predicates, can be bound by the corresponding predicates from the structure of the eventuality, in particular by the predicates of division (VP) and quantification (QP). This causes them to surface as bare plurals or quantified NPs, respectively.

⁴ In fact this is not true of mass quantifiers, which quantify directly over mass, but this is orthogonal to the discussion.

This structure predicts that no mass participant can surface as a direct argument of the SEvs building the VP. If a mass NP was generated in a telic eventuality, the telic structure would have it bound and inflected for grammatical number. This is empirically confirmed by the data from Serbo-Croatian in which mass readings are available only for NPs generated as partitive complements of the actual direct arguments. I argued that this holds universally, and that every NP that surfaces in a mass interpretation in a telic eventuality in fact receives a partitive interpretation.

Eventualities denoting a change in which it is not possible to form the canonical singular of one of their participants (above all the Undergoer) fail to combine with quantificational predicates. This happens for instance when this position only contains the embedded partitive construction. In such cases, the telic template is defective in this respect and it cannot be subject to proper count quantification.

A major aspect of the presented view is that the mereological properties of eventualities, and therefore also inner aspect, are associated only with quantification over the eventuality. An eventuality is non-homogeneous if it is quantified and homogeneous if it is not. Correlations between the mereological properties of eventualities and those of their participants appear only with nonspecific bound participants. They result from the binding the quantification over the eventuality establishes with the nonspecific participants. The mereological properties of the bound participants will reflect the mereological properties of the eventuality. While in the traditional approaches to the English VP, the properties of the participants are transferred to the eventuality, in the present model transfer occurs the other way around.

This section also led to one simplification of the model: the predicate concat, for concatenation, is replaced by the lighter predicate sum. The meaning of concatenation is shown to be derived from the meaning of sum and the properties of the Undergoer (coreference of the two positions in it is generated and the properties it is assigned).

3. Quantifier concord and the default values

3.1. A note on the reflexes of the QP on nonspecific participants

In the model presented so far, the phenomenon whereby the quantifier of the VP level is reflected on one or more of the nonspecific arguments of the VP is of particular importance. This concerns the reading of examples such as (51) where there were seven instances of the eventuality of pushing the particular cart to some shop or other.

(51) John pushed the cart to seven shops.

The model that I introduced assigns to the relevant reading of (51) an analysis in which the numeral seven in seven shops is a reflex of the covert numeral seven that quantifies over the telic eventuality of pushing the cart to a shop. This presents a radical turn in dealing with the correlations between the quantificational properties of an eventuality and of its arguments. In this subsection, I present further empirical support for this aspect of the analysis.

One potential point of criticism of the model might be that the phenomenon I capture is simply an instance of the more general, and well known, phenomenon of distributive readings of quantified expressions. Although this observation holds, it cannot be viewed as a real criticism, since no explanatory and constrained analysis of either of the two phenomena has to my knowledge been offered so far. Therefore, the analysis I propose can be viewed as an attempt to formally capture at least some instances of distributivity, i.e. those in which the eventuality appears to distribute over its arguments. Moreover, the same pattern of predicate-binding might also be applicable to other types of distributive readings.

A more substantial critique could target the lexicalization of the quantifier over the eventuality in the NP realizing one of the arguments. I therefore want to offer further and more detailed support for this aspect of the present model.

Observe that for sentences of the type in (51), if more than one nonspecific argument is present in the VP, these arguments can all take the same quantifier, and still derive the meaning in which there are seven instances of the eventuality of pushing a nonspecific cart to a nonspecific shop. This is shown in (52) for the reading in which there were seven instances of pushing one cart to one shop.⁵

(52) John pushed seven carts to seven shops.

This is exactly what the proposed analysis predicts. Of course, the other option for the same meaning, of still having the quantifier on only one argument and leaving the other argument in a singular indefinite form, is also available, as shown in (53).

(53) John pushed seven carts to a shop.

Although perhaps not the most prominent one, the meaning in which each of the cars is pushed to a different shop, i.e. where the shop varies with each instance of the eventuality is clearly available. This does not contradict the proposed analysis, since in this case an additional relation, between the nominal expressions, may take part in the aggregate interpretation.

Support for analyzing the quantifier on the nonspecific arguments of the eventuality as a reflex of the quantifier over the eventuality for all sentences of the type in (51), (52) and (53), also comes from a parallel between this and another well-known and documented phenomenon: the negative concord.

Full negative concord, which is exhibited in many languages, including some from the Slavic family, is illustrated in (54), where the negation over the full eventuality (or even a higher one) reflects on each of the nonspecific arguments of the eventuality, through what is usually called N-words (marked with an *N* in the example).

(54) Jovan ne gura nijedna kolica ni-u-jednu radnju. S-C
 Jovan not pushes N-one cart N-in-one shop
 ‘Jovan doesn’t push any cart to any shop.’

---

⁵ The reading in which there are seven eventualities of pushing a single cart to a seven shops is ignored as it is derived from the other possible structure where the numeral in *seven shops* is independently generated on the NP.

Whatever the precise technical analysis of how the N-words emerge in the instances of the negative concord is, the generalization is preserved that they are related to the presence of the negation in some higher, c-commanding, position. Labels such as ‘distributive readings’, at least in their standard use, are not particularly appropriate in this case for a number of reasons. First of all, the negation and the N-words are all overtly present, while in distributive relations the quantifier appears only on one member of the relation. Having each element independently marked for a certain predicate is exactly the opposite of the standard distributive effect, and closer in this respect to some kind of coreference or co-indexation (all the N-elements correspond to only one negation). Second, in most traditional approaches, negation specifies a certain set as being empty, and it is difficult to talk about distribution over an empty set. Intuitively, it would be more appropriate to speak about binding, or simply quantifying into the domain, which is more in the spirit of the present model.

Observe also that, similarly to the situation discussed above about the relation between (52) and (53), the N-word may as well be omitted on one or more nonspecific arguments, if they are in some other way bound by one of the arguments that are lexicalized with the N-word. The sentence in (55) has one reading which is parallel to the interesting interpretation of (53), i.e. where the shop is nonspecific and ‘distributively’ interpreted with respect to the carts.

- (55) Jovan ne gura nijedna kolica u radnju. S-C
 Jovan not pushes N-one cart in shop
 ‘Jovan doesn’t push any cart to a shop.’

The purpose of drawing this parallel is to show that what we are dealing with is a more general phenomenon in language. Its core consists in the lexicalization of the reflex of some predicate on the elements to which it applies by virtue of containing them in its c-command domain. These elements, naturally, must involve no predicate corresponding to the one that binds them. The effect involved in our analysis is hence not restricted to numerals and quantifiers, but can also appear with negation and a number of other predicates (ZEIJLSTRA 2004). The difference between VP or QP binding and negative concord can be reduced to the lexical availability of elements that can lexicalize the original instance of the quantifying predicate. While in most languages, there is a morpheme that lexicalizes the higher level negation, relatively few languages contain elements that lexicalize quantifying and division predicates over eventualities. Therefore, there is usually no lexicalization of such predicates in the position in which they are generated, but a lexicalization of their reflexes may appear on the elements over which they quantify.

Finally, although it is not a very common property, some languages can lexicalize the quantifier over the eventuality. This is illustrated below by the data from Mandarin Chinese. Apart from nominal classifiers, Mandarin also exhibits so-called verbal classifiers, or event classifiers. Classifiers can roughly be defined as elements that individuate, i.e. that define the canonical singular of a meaning, which can further be quantified in a way that requires countability. Verbal classifiers, however, not only allow for eventualities to be overtly quantified – they also make it possible to overtly mark a certain argument as bound by the quantifier of the eventuality.

I provide a general example involving verbal quantifiers in (56).

- (56) Akiu qu-nian bing-le liang {chang/ci/*tang}. Mandarin
 Akiu last-year sick-PERF two CL/CL/CL
 'Akiu fell sick two times last year.' (Zhang 2002: 2)

The numeral *liang* (two) quantifies over the eventuality of getting ill by quantifying over the verbal classifier (*chang* or *ci*). While *ci* is a general verbal classifier which can be used for any eventuality, *chang* is a more specific one (i.e. with a stronger classifying force), and appears with a restricted set of meanings. Precisely because of the specificity of the classifier meaning, another classifier, *tang*, cannot combine with the eventuality of getting ill (while it does combine for instance with the eventuality of travelling to some destinations).

Apart from these classifiers, which are to a large extent functional elements with no transparent lexical meaning, there are other verbal classifiers with more transparent lexical semantics. Such is the case with the classifiers in (57).

- (57) a. Ta da-le Baoyu liang bazhang. Mandarin
 he hit-PRF Baoyu two CLpalm
 'He hit Baoyu twice with his hand.' (not necessarily with two hands)
- b. Ta da-le wo liang zuiba.
 he hit-PRF I two CLmouth
 'He slapped me twice on the mouth.' (Zhang 2002: 4)

The same eventuality in (57) takes two different classifiers, *bazhang* (palm) and *zuiba* (mouth). I have been informed by a considerable number of speakers that although this does not exhaust the full number of semantically transparent classifiers that can appear in this position, the possibilities are still limited to those that introduce a particular pragmatically relevant type of hitting (i.e. define a natural class).

This is very much in line with the predictions of the present model. The two classifiers are linked to the meanings of the Instrument (*bazhang*, palm) and the Undergoer (*zuiba*, mouth, here actually referring to the cheek), both being participants of the initiating subevent (the latter is in fact also a participant of the result subevent, but that is not relevant for the present discussion). The structure therefore contains an element linked to one of the participants from the initiating subevent and represents the canonical singular of the entire eventuality. More formally, a part of the material from the specifier of the VP is used to represent the canonical singular of the VP. This element does not fully specify this canonical singular: the canonical singular derives its full meaning from the entire predicate of the eventuality. Recall that in the present model, the VP is the counterpart of the Classifier Phrase. The specifier of the VP, i.e. the initiating subevent, is the counterpart of the position in which the nominal classifier is generated. The parallel is therefore complete: some material from the specifier of the phrase realizing division is taken to represent the unit of division. From this perspective, it is the addition of the initiating subevent and the head of the VP over the already projected structure of a SEv that makes the structure specify a canonical singular, just as it is the addition of the classifier in the specifier and the division predicate in the head of CIP over a lexical noun that derives a divided mass interpretation. It appears to be very natural that the unit that represents the canonical singular comes from the initiating subevent.

It would be surprising, judging from the parallel with nominal classifiers, to find that a property or a participant involved only in the result subevent, such as the result predicate or (a property of) the Goal, is used as the verbal classifier. This indeed appears to be impossible, according to more than a dozen Chinese speakers. Speakers, both linguists and non-linguists, were offered examples such as (58), and encouraged to formulate other examples obeying the same pattern with possibly better candidates for classifiers, but no grammatical sentences could be formed.

- (58) a. he travelled to London five tasks/meetings/appointments/hotels
b. he kicked ball (across field) two goals
c. he went to cinema two seats

This is exactly as expected: the classifier cannot be generated in/from the complement of the VP. The complement does not contain any functional elements characteristic of the head of the VP. The specifier of the VP, on the other hand, is added to a structure that already has a specified head, and may therefore display some sensitivity to its contents. This is reflected in the requirement that the element that appears as the classifier in Chinese must, even if lexical, still display countability, just as with the VP, where the simple eventuality in the specifier must be dynamic (i.e. it must involve the predicate *add_to*).

In (57), the verbal classifier has meanings that seem to correspond to the Instrument, i.e. the directly affected part of the Undergoer. However, the speakers' intuition is that this does not really refer to the relevant participant of the eventuality. Its most direct interpretation is that of introducing a unit of measure for the entire eventuality. It requires of course that the kind of hitting is of the type done by hand and on the mouth, respectively, but this is perceived rather as a modification than as the introduction of a new participant. In fact, many speakers require that in (57a), where the classifier to some extent corresponds with the instrument, the slapping be on the face (the cheek or the ear in fact). A more transparent translation of both sentences in (57) might thus be something like 'He gave Baoyu two hand-slaps on the face.'

The meaning of the verbal classifier therefore is nonreferential, i.e. it corresponds to the meaning of a nonspecific NP. This is quite symptomatic, bearing in mind that in the present model, nonspecific NPs reflect quantification over the eventuality. In fact, nonspecific NP arguments arguably all display some degree of semantic incorporation into the meaning of the predicate. This goes well with the claim that these NPs are also bound by some of the predicates in the VP, QP, or higher functional projections.

I therefore suggest that verbal classifiers are generated as nonspecific arguments of the initiating subevent, and are then semantically incorporated into the meaning of the predicate. This makes them good candidates to appear as classifiers: they specify the natural class of the eventuality (in the given example hitting 'with a hand' and/or 'on the mouth'), and they are directly involved in the predicate of the eventuality (unlike specific arguments which establish reference independently of the eventuality).⁶

Finally, in Mandarin, verbal classifiers can participate in a particular construction with nominal classifiers, which Zhang refers to as the compound classifier. As illustrated in (59),

---

⁶ The NP *the mouth* is not really definite in this case (it does not have to be discourse-old); its definiteness comes from the fact that it is by definition unique in the domain specified in the eventuality.

compound classifiers mark that the canonical singular of the argument related to the nominal classifier component is involved in a single instance of the eventuality related to the verbal component in the compound classifier.

- (59) Zhe tiao lu shang-zhou tongguo-le qiche san-bai liang-ci.
 this CL road last-week pass-PRF car three-hundred CLN-CLV
 'On this road, three hundred instances of car-passing occurred last week, each time
 one car.'
 Mandarin, (ZHANG 2002: 13)

This is equivalent to saying that compound classifiers mark that the quantifier over the eventuality (which is linked to the compound classifier) also quantifies over the nonspecific participant related to the nominal component of the compound classifier. This is an overt realization of the relation between the quantifier over the eventuality and the nonspecific argument.

In conclusion, the data from Mandarin Chinese, in which quantification is lexicalized in a direct relation with classifiers, support the following two aspects of the present model. First, they confirm that eventualities can have a full range of quantification generated in their own predicate. Second, they display a more transparent morpho-syntactic marking of the link between the quantification over the eventuality and the quantification over its nonspecific participants.

3.2. Singular and bare plural as the default interpretations

So far I have treated eventualities without any reflex of their quantifying predicates as fully ambiguous between an iterative and a singular reading. The prominence of a bare plural reading (i.e. the unbounded iterative reading) for a telic eventuality can be explained quite directly through the lack of any overt quantification on the eventuality in combination with the semantic component of mass division resulting from the telic template. The prominence of the singular reading needs more explaining, unless we relate it to pragmatic factors, which is not the most attractive solution.

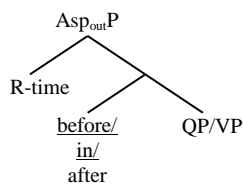
Observe again the sentence in (60). Its most prominent readings involve 1) one instance of John pushing the cart to the shop (the singular reading) or 2) an unbounded number of instances of this eventuality (the iterative reading).

- (60) John pushed the cart to the shop.

In this subsection, I sketch one possible way of accounting for these facts formally. I introduce an additional component, the reference time, and use it especially to account for sentences which involve no nonspecific singular NPs, but still receive a singular reading. I do not offer a full account of reference time and outer aspect, but only sketch one possible direction for further thought.

At the level of outer aspect, the temporal interval of an eventuality is ordered with respect to a reference time (see DEMIRDACHE and URRIBE-ETXEBARRIA 1998 for a detailed account). It can be marked to precede, follow, or contain the reference time by the predicates *after*, *before* and *in*. The most straightforward way to represent this structurally is shown in (61).

(61) Structural representation of outer aspect

The reference time is usually old in the discourse, its quantificational properties are provided by the context, and as can be clearly seen in (61), it c-commands the entire structure of the eventuality. Therefore, in the default case, the eventuality will be assigned all the predicates which it lacks from the reference time level. This means that in fact, an eventuality normally receives the quantificational properties of the reference time, unless its own quantification is overtly marked (by verbal classifiers and quantifiers or by concord on a nonspecific participant).

This explains the prominence of the singular: in most cases, the discourse specifies a singular reference time. The cases in which one particular temporal interval is relevant for the discourse are most frequent, although other contexts may also appear. Since the reference time also introduces an additional complexity that is beyond the domain of this paper, I do not go into further discussion. Instead, I only address several points that may seem problematic for the present model.

If distribution over the reference time is an option, and if it uses the same mechanism of predicate-binding, then one also expects to see its effects with other structures than the singular, such as for instance quantified eventualities or bare VPs. This would lead to having the eventuality universally represented as bound by the properties of reference time, to the extent that it lacks its own specification.

With two additional remarks, this is indeed the generalization that is empirically confirmed. The two additional remarks are the following. First, only QPs can project predicates that relate to the reference time. This means that a bare VP will never be in situation to be bound by the reference time. Second, the inner aspect is indicated at the level of the QP. Whatever the status of the eventuality after being related with the reference time, it only matters for inner aspect whether it has a QP or not.

The generalization that only QPs can be related with the reference time is expected for several reasons. In terms of the cognitive quasi-physics that underlie temporal and spatial structures in language, it is impossible to order a homogeneous eventuality, which has an unbounded temporal interval, with respect to some other interval, which is firmly positioned on the temporal line. Moreover, and this is relevant for a narrower set of cases, it is impossible for the reference time to quantificationally bind an eventuality that does not define the canonical singular. This means that eventualities that do not define a canonical singular, such as states, processes and the VPs that involve partitive NPs (see section 2.2) cannot appear with outer aspect.

Support for this view comes from Slavic languages, where perfective outer aspect is morphologically marked and such marking on the verb is only possible for telic eventualities. The line of thinking outlined here is, however, only a sketch, and the problem remains an interesting and important topic for further research.

3.3. Summary

To support the general mechanism proposed in previous work for the relation between the properties of the eventuality and those of its participants, I drew a parallel between the reflexes of quantification over the eventuality appearing on its arguments and other similar relations in language, such as for instance the negative concord phenomenon. In addition, I discussed some Chinese data, in which the quantification over the eventuality is directly lexicalized, and in which the relation between the quantification over the eventuality and that of one of its participants is overtly marked.

I briefly discussed the question of the readings available for telic eventualities without any overt marking of quantification. I suggested that quantification could also come from the level of the reference time. This explained the empirical regularities in the observed domain. At the same time, it raised the question of whether eventualities without a defined canonical singular can combine with outer aspect, and I suggested that this was not the case.

4. Concluding and evaluating remarks

In this paper, I discussed the properties of the dual model of events in respect of its mereological power. It is argued that the model reconciles the decompositional and quantificational approaches to eventualities. The model is shown to explicitly treat phenomena that are usually simply stipulated as variable binding and distribution. Variable binding is analyzed into a relation between a predicate and a structure that it c-commands and is applicable to. Separate from pragmatic aspects of applicability, a predicate is applicable to a structure if this structure does not specify a predicate of the same kind. At least some instances of distributive readings are triggered by this type of binding by quantifying predicates. This also reduces some effects of nonspecificity, such as semantic incorporation, to binding effects: an expression is nonspecific if it lacks certain predicates in its structure, and can therefore be bound by the structure in which it is embedded.

References

- ARSENIJEVIĆ, Boban. 2006. "Partitivity and reference." In J. Dotlacil & B. Gehrke (eds.), *Proceedings of the second Syntax AiO Meeting* (Utrecht, November 18, 2005).
- BORER, Hagit. 2005a. *Structuring sense, Volume 1: In name only*. Oxford: Oxford University Press.
- BORER, Hagit. 2005b. *Structuring sense, Volume 2: The normal course of events*. Oxford: Oxford University Press.
- DEMIRDACHE, Hamida. & Maria Uribe-Etxebarria. 1998. "The syntax of temporal relations: a uniform approach to tense and aspect." *WCCFL* 16: 145-159.
- GEHRKE, Berit. 2005a. "The aspectual nature of Slavic prefixes." Presented at the LAGB satellite workshop on Perfectivity and telicity in Cambridge, September 03-04, 2005.

- GEHRKE, B. 2005b. "The prepositional aspect of Slavic prefixes and the goal-source asymmetry." In *Proceedings of the ESSLLI workshop on Formal semantics and cross-linguistic data*: 47-56.
- KRIFKA, Manfred. 1998. "The origins of telicity." In Susan Rothstein (ed.), *Events and grammar*. Dordrecht: Kluwer: 197-235.
- MCNAY, Anna. 2006. "Information structure at the phase level." In L. Mackie and A. McNay (eds.) *Online Proceedings of LingO - the first University of Oxford postgraduate conference in linguistics*.
- RAMCHAND, Gillian. 2002. "First phase syntax." Ms. Oxford University.
- ZEIJLSTRA, Hedde. 2004. *Sentential negation and negative concord*. PhD Dissertation, University of Amsterdam.
- ZHANG, Nina. 2002. "Counting and classifying eventualities in Chinese." Ms. <http://www.usc.edu/dept/LAS/ealc/chinling/articles/Classification.PDF>.
- ŽAUCER, Rok. 2002. *The role of verbal prefixes in Slavic: evidence from Slovenian locative denominal verbs*. Master's thesis, University of Ottawa.

Бобан М. Арсенијевић

СВОЈСТВА ДВОЈНОГ МОДЕЛА УНУТРАШЊЕГ АСПЕКТА И ТЕЛИЧНОСТИ

Разматране су особине двојног модела догађајне семантике и његовог синтаксичког еквивалента с обзиром на мереолошку снагу коју имплицирају. Изнесени су аргументи да овај модел мири декомпозицијски и мереолошки приступ семантици догађаја. Показано је да модел изводи чињенице које су у другим моделима типично стипулиране помоћу везивања варијабли и дистрибуције. Везивање варијабли је разложено у однос између предиката и структуре коју це-командује и на коју је примењив. Предикат је примењив на структуру ако структура не одређује предикат истог типа. У најмању руку неке инстанце дистрибутивних интерпретација су изазване овим типом везивања особина квантитета. Ова анализа такође своди ефекте неспецифичности, попут семантичке инкорпорације, на ефекте везивања: израз је неспецифичан ако му у структури недостају предикати одређеног типа, и стога може бити везан од стране структуре у коју је угњежђен – уколико та структура има спецификоване дате предикате.

Кључне речи: унутрашњи аспект, семантика догађаја, синтакса глаголске фразе, дистрибуција, особине референције, мереологија

СЛИКЕ ГОВОРЕЊА „ПО ПОИМАЊУ ПРОСТОГА НАРОДА“

Мајци Радмили

У раду се саопштава о постојању лексема за ознаку говорне активности у говорима старопланинског подручја (источна Србија), на бази теренских записа из околине Сврљига, Пирота, Књажевца. То су деривати и синоними лексема: *прича, приповеда, вреви, говори, дума, орати, пева, плаче, псује, кара се*.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочки говори, говорење

Овако би се некако насловила прича о типовима исказивања човекових комуникативних и психолошких потреба да се гласа, да од себе издваја реч и да та реч има довољно особености да је прималац већ по спољашњим ефектима (гласу, ритму, јачини, интонацији речи, мелодији реченице, гестовима...) може идентификовати, разумети, па и описати.

Писало се о томе у реторикама већ вековима, откад се схвата да језик има најмање две функције: да обавести саговорника о ономе што је за говорника важно и да убеди саговорника у оно што му се говором преноси.

Као што постоји вештина да се нешто искаже (питање, уверење, узбуђење, бол, жалост, радост, сумња, стрепња, иронија, шала, увреда...), тако постоји и вештина препознавања квалитета исказа. И све то код обичних људи, без посебног образовања, у селу где је говор изнад писаног, где је звук већ сам собом слика и прилика (оно што је и што би требало да буде!).

У завичају, и у приликама матерњег говора (источна Србија, Сврљиг, Књажевац, Сокобања, с центром у родном селу Бучуму), иако сам се тога касно сетио, записао сам нешто речи и израза (фраза, флоскула, како сада неки кажу), који се тичу квалитета неких облика говорења (приче, приповедања, певања, плача, па и састава...). Већина људи би све ово знала протумачити, иако поред свакодневних израза има и оних ређих, који су или специфични по изразу садржине која се говором преноси (*ржја, лјаје, сина* – фигуративно, свакако), или по томе што се тичу вишег нивоа комуникације – када се описује посебан квалитет (поје па *гору стурпа!*).¹

* nedb@ni.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ У примерима ће се слог са експираторним акцентом означавати знаком ['] (прича), а у неким примерима има и полугласника [ь] (дњн и ноч). Остале дијалекатске одлике су, надамо се, препознатљиве читаоцу, а ради се о тимочко-лужничком типу говора призренско-тимочке дијалекатске области српског језика.

ПРИЧА(ТИ). Прича тако да: *мѐри рѐчи, прѐча мѐзно, ко да му мѐд из љста течѐ; ржѐ* (= говори срдито, у бесу, режи као пас), *прѐча све очепенѐ, нѐочен; прѐча ал му се не разбѐра*.

ПРИПОВЕДА: *везѐ, плетѐ* (= вешто гради и преноси причу), *гѐсла, грања* (= развучи нашироко, разгранана), *облѐти, обикаља* (= заобилази), *занѐси га* (некуде).

ВРЕВИ (говори): ~ *рѐзговетно*, ~ *рѐзлагом* (= разумљиво и сувисло); *брѐбори* (= брбља), *не врѐви ко човѐк, него како кѐче да лѐје*.

ГОВОРИ. Занимљива је употреба лексеме *говори(ти)*. Овде је уместо говора уобичајено *врѐва*, гл. *врѐви* (Он си такој *врѐви*; Таква му *врѐва*; *врѐви* си како на свој дѐм; код нас *врѐве*, а код њѐ *орѐте*; *врѐв си, врѐв си – не срамуј се*). Разуме се, познате су и речи *говор* и *говори*, само што она припада „госпоцкој“ комуникацији. И у мом селу ће је употребити по принципу: *врѐва између нас*, а говор(ење) с непознатим човеком, или човеком вишег образовања и ранга, у службеним околностима. *Врѐва* лепо означава и комплекс различитих гласова који се чују, али се (због недовољне близине говорника) не разазнају. У том смислу, чини нам се да је једно запажање вредно спомена. Из једног стиха народне песмице бележимо „сам појѐ, сам се разговѐра“, у значењу „сам себе / се теши“. Кад је неко у муци, постоји препорука: „Иди па га малко разговорѐ“. Разговорити значи „пренети притисак у говор“, смањити психички набој.² Кад су неки „наумни“ да по сваку цену нешто изврше, што је непожељно по њих и по другога, наступају они који могу говором да убеде, да преобрате и зауставе у намери. Онда се то овако каже: „Били млого запѐли, ал ји љђи разврѐвише па се манѐше“.

ДУМА. Значи „казује“: *думѐј* му да се врне; де *продумѐј* нешто, немој сѐмо да ћутиш. И у сврљишком крају познато је: „(Хоће да се сели), па га некако *раздумѐше*, та се манѐ“. У пиротском крају *дума* (им.) подједнако значи реч и мисао, односно говор као садржај мисли и као звучна активност изговарања духовних садржаја. За саму реч, као лексему, ту је у оптицају *думка*.³

ОРАТИ (локализовано на лужнички крај, са једним делом пиротског подручја): говори, разговара, уопште; прича: *орѐтимо* си између сѐб; *орѐтимо* како умѐмо – таква ни *орѐта*.⁴

² Има, разуме се, и брига за чије је решење говор недовољан. У поетској књизи *Дума* (реч, речевље, говорење, јер је реч у смислу лексеме „думка“), Драгољуба Златковића из пиротског краја, имамо песмицу у којој се ћерка јада: „Дњњска мука / Јутре мука / Па се направи / Мајћо / Гручка / Под-груди“, а мајка као искуснија одговара: „Оно зло / За дњ неје / Па да се, черко / Отпоје“. И ово је животна истина изречена језиком обичног народа, иако знамо да постоје и теорије и историје, и есеји и студије о превазилажењу несагласности света и живота језиком и уметношћу (ЗЛАТКОВИЋ 2004: 54).

³ Наручу нам, објашњења ради, иду и два позната пиротска књижевна ствараоца. Бора Јовановић, над. Мутан белег, има књигу с насловом „*Думка дувку не праји*“, који је и народна пословица са значењем: Реч је недовољна за неки резултат – да се ископа рупа (треба ту и физичког рада!). Друга књига је „*Дума*“ Драгољуба Златковића. У првом издању је наслов био *Што има дума*. У другом као мото стоји: „Од деду-Леку реч остаде, / Убаву думу остави и стрина Динка покојна, / Од бабу сам си чула, а она чула од деду си / *Ората* остала, остала реч / Остала дума [курзив наш – Н.Б.] / од стари“.

⁴ Били смо сведоци једне невеселе згоде. Посредник, који је требало да нам омогући разговор с добром информаторком, овако ју је настојао наговорити на разговор: „Ајде ни, тетка Десо, да си мљко пооратимо, да си пооратимо нашинску орату“. Тетка је немо гледала медијатора, а ми смо већ знали да се у њеном селу не орати већ *врѐви*. Медијатору није било право, а мало смо га у повратку и *клоцатили* (неки би рекли: зезали), тј. задириковали.

ПЕВА, ПЕСМА. Песма је у говору моје мајке – *пéсан*, а *песан* се *појé*: *појé па гóру стóра* (= пева (о чобаницама) тако да се гора тресе и од узбуђења лишће с грана опада), *појé па разрéва* (= певање у којем се глас расипа и у некој хармонији слеже, „пада на душу!“⁵). У сокобањском крају (Мужинац) постоји однос *попéва*, *пóпевка* – певање : *запéва*, *зáпевка* – нарицање.

ПЛАЧЕ, РОВЕ, КУКА. Плач, плакање – *плáкот*, *рóвот* карактерише се лексемама: *устрза* (= заноси се од плача, рида), *вiка* (= плаче без гласа), *ровé*, *рiда*, *кука* (= оплакује неког), *завија* (= плаче прегласно), *извија* (= плакање, јадање над покојником, са истезањем), *нарица* (= нариче, плаче на гробу, у форми разговора с покојником). У томе низу израза чује се и: *зáпевка*, *нарицање*, *завијање*, *плáкот*, *рóвот*, *кукање*.

Са значењем „кука над покојником“, „нариче на гробу“, у Бучуму је *рове*: *ровé* за брата, *оровује* га, *ровé си* за матер.⁶ Уместо „нарицања“, овде је *рéди*.

И дечји плач је *ровáње*: *Разровáло се* детé, па не мóже да се удра́ми (= умири); али дете и: *пишти́*, *цили́*, *дéре се*, *цéпи се*.

ПСУЈЕ. Псовком (специфичном врстом говора, који је социјално утемељен, а није лишен ни емотивне основе) изражава говорник своје расположење, свој однос према саговорнику, одговара на непријатне околности које покушава да реши на вербалном плану. Онај ко то чује и описује, то овако формулише: *псује па растура*, *псује па бóга нéма*, *псује па галáти*, *псује на сва úста*, *псује што бóга мрзи*; *сéје псóс*.⁷

КАРА СЕ (свађа се): *Кáра* се па само грмí по кúћу, *кáра се па бóга нéма*; а чули смо и ово: *сýмо карáње и ровáње – тó је мој живóт*, и разумели да је овде најмање један који говори и један који плаче. Јер, иако је свађа између (најмање) двоје, има у патријархалном селу, или у ауторитарној породици, и прилика кад један *кара*, а други нема права да одговори (чак и: *Кара мајка своју милу ћеру...*).

⁵ Код Боре Станковића, у Коштани – „...тај глас ... како мелем на душу ми пада!“.

⁶ Разуме се, човек плаче кад му се плаче, али постоји и обичајни плач, над покојником и на гробљу (на сахрани и на подужјима). Одсуство плакања у селу се различито може тумачити, па се људи клоне могућности да буду „осуђени“ што свога покојника не „испраћају“ достојно. Разуме се, све у селу има и другу страну, па се некад и у вези с плачем некеме подсмехну. Од своје мајке Раде чуо сам како је неко умро, па мајка каже снахи: *Што малко не поровеш да чује и он* (покојник) *а да чују и људи*. – *А ти што ме не подсетиш*, одговара снаха, очигледно несвесна своје обавезе (кад већ не осећа жал за супругом). И другу сам „прикажњу“ чуо: „Разболи се свекрва, а снаха јој каже: *Нано, мож да умреш а ја н умем да ровем* (не уме нарицати, а то је гест за који се такође тражио неки дар или посебна способност?!). – *Ништа затој* – каже свекрва – *можда ти дотле умре мати па че се научиш*.“ Ето, и кад се плаче реда ради, неког реда мора да буде: или у основи стоји унутрашња потреба, или стоји уобичајена потреба за том „врстом говора“; за свекрвом се може плакати и реда ради, али за мајком ће сигурно бити из душе, искрено.

⁷ Изреке „псује ко Влах на коцу“ и „псује као кочијаш“ не припадају моме матерњем говору, али су врло илустративне. Влах се у крајевима где се овако именује човек друге вере (претпостављамо које) псовком разрачунава са својим мучитељима, кад већ другачије не може, а онај кочијаш (мој крај није познат ни по коњима ни по кочијама) претпостављамо да из праксе зна да су перцепције звука код коња другачије постављене, па коњу шапат или нормалан говор не би били нека наредба, већ све мора бити појачано (како и приличи коњу-јунаку), те тражи и адекватно вербално обраћање свога руководиоца (рећи ћемо – илити кочијаша).

Неочекивано, у селу смо забележили и опис способности да неко смисли песму⁸ и осмисли састав, односно сложи књигу.

САСТАВЉА, смишља: *казује све по рэд; чати́ му дѣн и но́ч, ал не врѣди; саста́ља пѣсме* (за риму кажу: *спару́је се песма*), *састави́л ју* (књигу) *па ју изљи́л⁹; наћити́л* (здравицу).

Говорење је увек било на цени. Једна од личних особина заручнице Милића барјактара, примећена од оних који је слушају и знају, па је после „препричавају“, јесте: „кад *говори ка да голуб гуче*, / кад се смије ка да бисер сије“.¹⁰

Кад начин говорења постане лична особина, особа која тако говори добије и неку детерминацију, пожељну или непожељну, о чему је на основу стања у призренско-тимочким говорима писала Ана Савић Грујић. Ништа ново, рекли бисмо, јер култура хришћанства познаје Јована Златоустог, само што данас претежу негативне особине говорења, па и негативне детерминације. У томе раду она, узимајући само сврљишко подручје, налази „45 лексичких јединица на основу којих се може сагледати разноврсност лексема којима се именује човек као носилац неког специфичног (негативног) говорног обележја“ (САВИЋ ГРУЈИЋ 2013: 100).¹¹

А шта тек рећи за оне који лепо говоре, који су у томе мајстори, који за то имају дара... Које ли они све речи знају и говоре?! Можда се можемо послужити речима Павла Ивића, које у многим разговорима преноси његов ученик Слободан Реметић: „Дијалекатска лексика је море без обала“.

Литература

ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. 2004. *Дума*. Пирот.

---

⁸ Да није тако, зар би било онолико примерака народне поезије, „што женскијех, што мушкијех“, а једну слику коју памтим од своје мајке овде читаоцу предочавам. Мајка кара (прекорева) сина што се загледао у девојку којој не може бити прилика, па му каже: „Нече те, сине, Стамена; / Стамена ћерка богата, / носи три низе дуката, / а ми смо, сине мој, лћи: / *плитко је наше орање, / кратко је наше копање, / тврдо је наше немање*.“ Не може се ово осмислити без неког дара – да ли за уочавање, да ли за предочавање, тј. упесмавање.

⁹ Овако ме је изненадио мој земљак Јовица, за кога се књиге никако не би могле везати, када сам га питао како изгледа та књига о Кренти (селу у коме се био призетио). Одговорио је у духу своје изворне поетике: „Састаил ју, па ју изљил!“ Нисам видео ту књигу, али нисам ни заборавио њену „критичку“ оцену. Што се Јовице тиче, сумњам да је и једну књигу целу прочитао, сем можда моје Веселице (о прдежу у говору и народној култури), док му је нису неки образованији узели и однели у Београд (!), али писање књиге, односно, стварање текста као ливење изгледа да није била само његова измишљотина, а ако јесте – свака му част! Јер, Обрен Ристић и Радомир Виденовић Равид начинише избор из поезије Рада Томића и насловише га (баш лепо) као *Ливење звука*. Сам Томић има песму *Ливење звона*, а састављач његове књиге О. Ристић песму *Ливење песме*.

¹⁰ *Женидба Милића барјактара*, у: Вук Стеф. Караџић: Српске народне пјесме, III, Књига трећа, Београд 1958, стр. 522.

¹¹ Читаоца ради, наводимо их према странама 100–101: *алапарљивко, брбљивац, брбљавитина, брботљивко, брзак, вражилац, жвакља, жвалча, кењча, клопотар, лапрда, млатина, млатишума, млатърџија, мрчимуд, парлапан, решетар, тртомуд, тртомудоња, чекетар, шљагомир, шљампоња, шљапча, шљапша, шљипча, галамџија, дрекавац, лармаџија, рикач, дрдњач, запрдоја, запрџоја; брбосан, јецкоња, пакља, шепелкан, ћута, ћутилац, доћутоња, мрма, мрмољко, муртез, мутавитина, мутља, мутуоња*.

- ЈОВАНОВИЋ, Бора. 1993. *Думка дувку не праји*. Пирот.
- САВИЋ Грујић, Ана. 2013. „Негативна номинација човека мотивисана говором“. *Путеви и донети дијалекатске лексикографије* (прир. Јордана Марковић). Ниш: Филозофски факултет, стр. 99–114.
- СТАНКОВИЋ, Борисав. 2010. *Коштана: комад из врањског живота с песмама*. Београд: Српска књижевна задруга.
- СТЕФ. КАРАЏИЋ, Вук. 1958. „Женидба Милића барјактара“. *Српске народне пјесме* III. Београд.
- ТОМИЋ, Раде. 2008. *Ливење звука* (прир. Радомир Виденовић и Обрен Ристић). Књажевац: Књижевни клуб *Бранко Миљковић*.
- РИСТИЋ, Обрен. 2004. „Ливење песме“. *Слава: часопис за књижевност и културу*, год. 3, бр. 8. Ниш: Дом омладине, стр. 139–144.

Nedeljko R. Bogdanović

PORTRAYALS OF SPEAKING “AS UNDERSTOOD BY SIMPLE EVERYDAY FOLK”

This work was compiled based on notes taken during fieldwork in the area of Svrljig, Pirot and Knjaževac, which indicate the existence of lexemes related to activities of speaking in the speeches of East Serbia (the region around the *Stara planina* mountain). Our analysis included several synonymous lexical units and the derivatives: *прича*, *приповеда*, *вреви*, *говори*, *дума*, *орати*, *пева*, *плаче*, *псује*, *кара се*, which indicate the quality of some forms of speaking.

Keywords: the Serbian language, the speech of the Prizren-Timok area, speaking.

МОГУЋНОСТИ СИНТАКСИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА НА ГРАЂИ ДИЈАЛЕКАТСКИХ РЕЧНИКА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Циљ овога прилога јесте да покаже (на примеру *Речника говора јабланичког краја*, *Црнотравског речника* и *Тимочког дијалекатског речника*) колико су савремени дијалекатски речници информативни када је у питању синтаксичка проблематика. За анализу је одабран један сегмент из синтаксе падежа – аблативност (и то она исказана помоћу предлога *од*, у значењу старог аблативног *с(а)*, и она исказана помоћу сложеног предлога *откуд(е)*). Закључак је да су потврде, тј. илустративни материјал из одредница од непроцењивог значаја за долажење до поузданих синтаксичких информација.

Кључне речи: дијалекатски речници, дијалекатска синтакса, аблативност, предлози *од* и *откуд(е)*

1. Циљ овога рада јесте да се на примеру трију речника са грађом из призренско-тимочких говора покаже колико су савремени дијалекатски речници, посматрано у целини, информативни када је у питању синтаксичка проблематика. За истраживање су одабрани *Речник говора јабланичког краја* (ЖУГИЋ 2005), *Црнотравски речник* (СТОЈАНОВИЋ 2010) и *Тимочки дијалекатски речник* (ДИНИЋ 2008), дакле, представници призренско-јужноморавског, сврљишко-заплањског и тимочко-лужничког поддијалекта, а на њиховом целокупном материјалу показана је могућност испитивања једног сегмента из синтаксе падежа – аблативности, и то оне која се остварује помоћу предлога *од*, у значењу старог аблативног *с(а)*, и оне за чију се реализацију употребљава сложени предлог *откуд(е)*.

Податке о аблативности у дијалекатским речницима треба тражити у оквиру одредница које се тичу одређених предлога, због чега је корисно имати извесно предзнање о овој граматичкој категорији у истраживаним говорима. Према

---

* Marina.Jurisc@isj.sanu.ac.rs

** Овај прилог је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

досадашњим налазима, аблативност се у призренско-тимочким говорима исказује предлозима *из* и *од*. Стари предлог *c(a)* обично је, услед изгубљене флексије, истиснут из овог значењског поља, а његову улогу су преузели *од* и *из*. У једном делу говора појављује се, међутим, и нови сложени предлог *откуд(e)*, и то само за означавање ове врсте просторних односа. Притом, ако је почетак кретања везан за унутрашњост оријентира, употребљава се конструкција *из + ОП* (аблативна интралокализација у: ПАВЛОВИЋ 2006: 59–62), а ако је почетна тачка усмереног кретања – површина оријентира, уместо старог предлога *c* употребљава се предлог *од* (аблативна ареалокализација у: ПАВЛОВИЋ 2006: 62–63), док се „удаљавање од локализатора без импликације о којем делу локализатора се ради” (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 153) исказује аналитичким конструкцијама *од + ОП* и *откуд(e) + ОП*.¹ У овом раду, у грађи наведених речника, траже се и анализирају подаци о аблативној ареалокализацији граматикализованог предлогом *од*, који се налази на месту старог предлога *c(a)* (о овоме у појединим призренско-тимочким говорима у: МИЛОРАДОВИЋ, СТАНКОВИЋ 2010), и о новом предлогу *откуд(e)*. Проучавани речници најчешће само посредно (тј. преко илустративног материјала из одредница) потврђују поменута сазнања о аблативности у призренско-тимочким говорима.

Предлог *од*

2. Предлог *од* има своју одредницу у свим поменутим речницима. У њој се најчешће налази и недовољно прецизно обавештење о томе да је овај предлог преузео једно од старих значења предлога *са* (в. т. 1 и фусноту 1), тако да означава и почетну тачку усмереног кретања са површине оријентира (аблативна ареалокализација).² Конкретно, у *Црнотравском речнику* наводе се четири значења предлога *од*, изабрана тако да представљају диференцијалне особине у односу на стандардни језик. Једно од њих јесте да предлог *од* може значити *са* (потврда: *Од коју чесму точите воду?*). У *Тимочком дијалекатском речнику* дато је чак једанаест значења овога предлога, што представља врло богат извор података (без обзира на то што су нека од њих невешто формулисана). Прво значење обухвата и тип аблативности који се овде истражује: „а. одвајање од нечега” (и потврда: *Идем од збор*). У *Јабланичком речнику*, међутим, не наводе се експлицитно значења предлога *од*, већ податак да ова лексема (*од*) може имати и предлошко значење, да се комбинује са општим падежом и да је тада у функцији генитива и локатива. Ни на основу двеју понуђених потврда не може се ништа закључити о истраживаном типу аблативности. Али, у самој дијалекатској

---

¹ Најчешће, поменуте аблативне конструкције формирају се са обликом ОП, међутим, на метохијско-косовском подручју, које представља дијалекатску целину са најбоље очуваном флексијом у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области, предлози *од* и *из* често се комбинују и са сачуваним обликом генитива (уп. МЛАДЕНОВИЋ 2002: 291–294, 318–319; 2013: 140, 191; РЕМЕТИЋ 1996: 450, 459–460; СТЕВАНОВИЋ 1950: 138–146; М. ПАВЛОВИЋ 1970: 70–80; 162; ЂУРОВИЋ 2000: 22, 44–61).

² У оквиру одреднице *c(ac)/c(ьc)*, што је очекивано, нема података о томе да је овај предлог изгубио значење аблативне ареалокализације (вероватно услед упрошћавања падежног система и чувања друга два значења – социјативност и инструмент).

грађи *Јабланичког речника* наилази се често на предлог *од* у поменутом значењу: Не ли си ти узимаја паре *од остал*? (адет – 3), Ако те гуша боли, скиђај бајадерче *од гушу*! (бајадерче – 11), Деца ће ми дођев *од рабóту* (баничка – 13), Башчинче ми је туј у обóр, оградено *од једну страну* сз сид о[д] цтару кућу, ова́м па с овеј стране су плотевја и една дрвена тарапка (башчинче – 16),³ Ту гига́м с овеј гига́ле преко реку, ако па́днем *од њи*, река не́је млого голе́ма, сьмо што ћу се намóкрим, то́ј е (гига́м – 52), иди очисти теј дрље *од очи* (дрље – 76), Чим до́ђе *од рабóту*, дру́сне се у кревет (друснем – 79), Ене́ ги мо́и жетва́ри Ми́рко и де́вер, и́дев *од жéтву* (жетвар – 88), Наби́ја гу там, у хо́шку, па гу зазуби́ја, не ски́ђа очи *од њума* (зазубим – 99) (ЖУГИЋ 2005).⁴ У друга два речника ситуација је иста. У *Црнотравском речнику*, и то већ на првих сто страна, примећена су четири примера „преузимања значења” предлога *од*: Ку́де да се де́немо о[д]-то́ј бьзде́ње *од буњиште*? (бьздење – 53), Ду́ну ветруштина, по́диже цре́п *от кров*, одне́се стре́је на кошаре и се́но *од сто́гови* (ветруштина – 96), Сле́зо у пади́ну да заватим у стóвну водичку *од изво́р* (водичка – 105), Отрча на собо́р ко *од врзлó* (врзло – 111) (СТОЈАНОВИЋ 2010). И у грађи *Тимочког дијалекатског речника* има доста оваквих потврда: Акне се на јóтоман, чим се в́рне *од рабóту* (акне се – 4), Не ба́ј овце *од па́шу* (баи – 15), ја сам гледа́л *од па́шу колибу* у Врља́к (белије се – 25), Зими ни ма́ти сту́ри *од товáн* по ед́н грóз бе́линку (белинка – 25), Ако се не́бо бе́лне *од ону́ј стран*, не мо́ж да про́јде без хи́шу (белне се – 26), Када́ ли че да стуре́ *од ду́вар* слику на ону́ј белодрóбину? (белодробина – 26), Ја́году брисну́ли *од службу* (брисне – 44), Брисну́ли камењети *од висину́* и направи́ли лóм низ бре́гат (брисне – 44), Бу́пну ко ма́че *од товáн* (бупне – 52), Не́че ма́чка слани́ну *од високу́ врли́ну* (врлина – 84), Вечерóм се в́рчамо *од рабóту* уморни и глáдни (врча се – 87), Ку́ћа араба́тна, па вури́ *од све́ стране* (вури – 90), Ти́ја е кла́данац га́латан, *од не́г во́ду* не завачамо, ни́ти сто́ку по́имо (галатан – 94) (ДИНИЋ 2008).

Проблем је, међутим, у чињеници да се до ових података долази врло тешко и споро (чак и ако постоји могућност електронске претраге), и да је потребно ишчитати комплетан речник или велики број речника приликом писања синтетичких радова.

Предлог *откуд(е)*

3. Предлог *откуд(е)* није евидентиран ни у једном од наведених речника.⁵ Његово одсуство из речничког инвентара може се сматрати својеврсним пропустом, пошто се у домаћим дијалекатским речницима по правилу инсистира на уношењу

³ О чувању предлога *са* у конструкцијама „с ове стране“ писано је у ЈУРИШИЋ 2014: 419.

⁴ Ради лакшег сналажења, у загради након потврде дата је одредница (у којој је уочена истраживана појава) и страна (на којој се та одредница налази), а тек након изношења свих потврда из истог извора наводи се његов назив (тј. назив речника одакле су потврде преузете). Осим тога, преузете потврде дате су на исти начин као у литератури из које су преузете; уједначавање је извршено само у виду доследног истицања синтагми са одређеним предлогом италиком.

⁵ У *Црнотравском речнику* забележене су лексеме *откуд*, *откуде*, али ни у једном случају није поменуто њихово предлошко значење.

речи непознатих стандардном језику, али и оних које имају значења другачија него у стандардном језику.⁶

Тек претраживањем дијалекатске грађе долази се до података о предлогу *откуд(е)*. Он се појављује само у значењу: „удаљавање од локализатора без импликације о којем делу локализатора се ради” (ПИПЕР, АНТОНИЋ и др. 2005: 153), при чему је у *Црнотравском речнику* забележено 56 потврда са овим предлогом, а у *Јабланичком* – 11 (што га чини фреквентним)⁷. Међутим, у *Тимочком речнику* није забележен предлог *откуд(е)* у илустративном материјалу уз одреднице, па се на основу тога може закључити да њега ни нема у инвентару лексема тимочкога говора. Мада, посредни подаци наводе на сумњу да *откуд(е)* ипак није страна на овом језичком простору: прво, често су бележени предлози *куде* и *докуде*, а према критеријуму аблативност ~ адлативност, *откуд(е)* се налази у бинарној опозицији са предлогом *докуд(е)*, и друго, у непосредном суседству тимочког говора бележено је *откуд(е)*, а чак и суседни бугарски језик располаже сличним предлогом *откъде* (РБЕ), тако да је присуство овога предлога на неки начин очекивано (уп. ЈУРИШИЋ 2013).

Потврде: Пројде нис пѹт едѹн баја Џора *откуде Власѹну* (баја – 43), Иде грмеж *откѹд Острѹзуб* (грмеж – 148), Гѹглају се ђблаци *откуде Плѹну* (гугла се – 152), Гуглави га *откуд Власѹну*, збѹрај рукољке докле не вѹне (гуглави (се) – 152), Сѹл ме загледију, ко да сам дошѹл *откуде дѹвји љѹди* (дивји – 168), Низ Мејѹну проѹду долѹчни љѹди, *откуде Клисѹру* и Божицу (долечан – 180); Дѹлура се неки чѹвѹк *откуде Прѹслоп*, не знам кой-е (долура се – 181), Домаѹњају се дористрашни ђблаци *откуде Острѹзуб* (домациња (се) – 181), Дудњи *откуде Власѹну*, ђе дѹде нека слѹта (дудњи – 200), Задавају се ђблаци *откѹд Орлѹвац*, ђе вѹне киша (задава се – 235), Задудња *откуде Власѹну*, не стиго ни рукољке да зберем (задудњи – 238), Па се замотљавѹло *откуде Плѹну*, ђе вѹне киша (замотљави се – 254), Затунти се *откуде Тѹмбу* (затунти се – 271), Затунтено, па поцрнѹло нѹбо оздѹл, *откѹд Власѹтинци* (затунти се – 271), Затунтѹје га *откуде Кѹкавицу* (затунтѹје (се) – 271), Ђе га заубавеје *откуде ѹсток*, не мѹж три дѹна да пада киша (заубавеје – 272), зададе се белѹчас ђблак *откуде Власѹну* (беличас – 58), Бѹстри га *откуде зѹпад*, ђе освѹне ѹбаво (бѹстри – 64), Грувају топови *откуде Плѹну* (грува – 150), йплаши ни тој грување *откуде Чемѹрник* (грување – 150), Лѹти слѹнце изгрева *откуде Стѹникин кѹс* (изгрева – 302), На Горѹшњак на Мејѹне изнадојде свѹт чак из Дервѹн и *откуде Морѹву* (изнадојде – 311), Почѹло се јѹгли *откуд Власѹну* (јѹгли (се) – 341), Пројдоше нис пѹт неке канѹвке, рекал би да су су *откуд Мањаќ* (канѹвка – 353), Одеднѹш чѹмо: настаде нека кѹќа *откуде њѹну кѹћу* (куќа² – 404), Квѹ тој кукѹѹвина доѹди *откуде Чѹку?* (кукѹѹвина – 404), Метликарѹ су дошли *откуде Стрѹмицу* (Метликар – 452), Страѹјем од онѹј мрењавање *откуде Плѹну* (мрењавање – 463), Навлѹчу се ђблаци, мржгѹви га *откуд Власѹну* (мржгѹви (се) – 463), Пѹче се мрљави *откуде Кѹкавицу*, отѹд ѹвек дѹје киша

⁶ Тако Ј. Динић у уводном делу свога речника каже: „У Речник су уношене само дијалекатске речи, тј. речи које се ликом и значењем разликују од речи стандардног српског језика“ (2008: XXIV), а Р. Жугић наводи да је *Речник говора јабланичког краја* „диференцијалан” и да је „у њега уносила само оне лексеме које се у фонетском, морфолошком, структуралном и семантичком погледу разликују од стандардног језика.” Слично је и са речником Р. Стојановића.

⁷ Треба имати у виду да *Јабланички речник* има око 470 страна, а *Црнотравски* више од 1000.

(мрљави се – 464), Навлачу се облаци *откуд Лесковац* (навлачи се – 482), Наострило се *откуд Плана* (наостри се – 509), Наслутуе се *откуде Власину* аламунџа и голема киша (наслутуе (се) / наслутује (се) – 517), Ка[д]-це натунти *откуд Власину*, ретко кџд не дојде киша (натунти (се) – 523), Почѣ га оаљавује *откуд Куќавицу* (оаљавује (се) – 542), Облачи се *откуде Тумбу* (облачи се – 548), Зацрнѣл се облачина *откуде Клисору* (облачина – 548), Дошли ни косачи одолеко, *откуде Мањак* (одолеко – 573), Озгор ли дојдѣ, *откудѣ Микини?* (озгор – 578), Почѣло да осавњује *откуд Гремѣду* (осавњуе / осавњује – 602), Иди подбѣрај овце *откуд реку*, још малко, ће ги тѣрамо у трлѹ (подбира (се) – 663), Подседа се *откуде Плана*, да не дојде то[ј]-и куде нас (подседа се – 672), Праи сѣне да докарѹемо сѣно *откуде појату* (праи – 715), Примица се мьгла одоздол, *откуде Морѣву* (примица (се) – 754), Разбиструје га *откуде Остроуб* (разбиструје – 786), Разведрује се *откуде Лесковац* (разведрује се – 788), Разгрмѣло се *откуде Власину*, па сѣмо пѹца (разгрми се¹ – 792), Ће огрѣје слѣнце, разјагљује се *откуде Чемѣрник* (разјагљује (се) – 795), Ставнило га *откуд Орловац*, ће удѣри некѣ кишѣтина (ставни (се) – 892), Мојѣ старина-ѣ там, *откуде Шумѣдију* (старина – 894), Тавнеје *откуде Власину*, бојим се ће дојде попишѹља (тавнеје – 912), Тавнеје се *откуде Бѣсну Кобѣлу*, неће ваљаје, и овдѣ да дојде (тавнеје се – 913), Там, *откуде Чуку*, чѹје се како удѣра таламбѣс (таламбас – 914), Ене, *откуде Власину* дооду тунтави облаци, да си поодимо дом (тунтав – 942), Тунти га *откуде Чемѣрник* (тунти (се) – 942), Чује се *откудѣ Чуку* биѣ тупѣн, па устѹра (тупѣн – 942) (СТОЈАНОВИЋ 2010); Гунтави се там *откуд Лебѣне*, ће заврне (гунтавим се – 67), Онѹј плотѣ *откуд Блѣгоју*, подалѣ, да га потпреш с нику мѣтку докле не кѹпимо цѣглу (плотѣ – 274), Вѣти чѣршав *отку[д] тѣбе*, па вѹчи (ватим – 33), Зѣкрати ни да проодимо крз њигѣв обѣор, сѣг залићѣмо *отку[д] Цѣлков сливар* за у бѣшчу (залићѣм – 103), Онѣ засидѣли онѣј прѣлѣз, сѣ[г] ће залићѣмо за у бѣшчу *отку[д] Цѣлкини* (засидам – 114), Мѣра да засићѹјѣм овѣј прѣзор *откуд комишѹју* (засићѹјѣм – 114), Да осѣдам плѣт *откут комишѹју* (осидам – 260), Осидѣја *отку[д] цѣкак* плѣтѣк, мош прѣрипи кѣј си ѣће (плѣтѣк – 274), Прѣкачи тој детѣ преко плѣ[т] да не залићѣ *откут нѹт!* (прекачим – 301), Не га детѣ више прекачѹј преко плѣт, свѣ нѣкѣики одрѣло, бѣље да зѣђѣш *отку[д] цѣкак!* (прекачѹјѣм – 301), Наљутѣја се бѣше што му дѣчишта јѣбуке брѣли, заградѣја с трѣња, нѣма више проћување туј за у бѣшчу, ће залићѣмо *отку[д] Цѣлкини* (проћување – 313) (ЖУГИЋ 2005).

4. Пре доношења закључка о томе какве су могућности синтаксичких истраживања на грађи дијалекатских речника југоисточне Србије треба нагласити две значајне чињенице везане за домаће дијалекатске речнике. Прво, њих су врло често писали ентузијастички, а не лексикографички (од три речника која су анализирана у овом раду, само је један од њих саставио професионални лексикограф)⁸. Друго, нема прецизних упутстава о томе шта све један дијалекатски речник призренско-тимочког говора (и његова одредница) треба да садржи, што ауторима додатно отежава посао. Ово су често разлози што се најбоље синтаксичке информације могу добити из речничке грађе дате у виду илустративног материјала у одредницама.

⁸ У питању је *Речник говора јабланичког краја* Радмиле Жугић.

Литература

- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, 2008.
- ЂУРОВИЋ, Радосав. *Летнички говорни тип*. Врање: Филолошки факултет Приштина, 2000.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Речник говора јабланичког краја”. *Српски дијалектолошки зборник* LII (2005): стр. 1–470.
- ЈУРИШИЋ, Марина. „Предлози *откуд(е)*, *накуд(е)* и *докуд(е)* у призренско-тимочким говорима”. *Годишњак за српски језик* (Департмана за српски језик Филозофског факултета у Нишу) Година XXVI, Број 13 (2013): стр. 265–277.
- ЈУРИШИЋ, Марина. „Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције)”. *Српски дијалектолошки зборник* LXI (2014): стр. 367–534.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија и Станислав Станковић. „Из семантике конструкција с предлогом *од* у говорима Скопске Црне Горе и Горње Мораве”. – *Македонски јазик*, Година LXI: стр. 25–36.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Генитив именских речи у северношарпланинским и јужнометохијским говорима – флексија и аналитизација”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLV/1–2 (2002): стр. 291–320.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 18, 2013.
- ПАВЛОВИЋ, Миливој. *Говор Јањева. Међудијалекатски и миксоглотски процеси*. Нови Сад: Матица српска, 1970.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- ПИПЕР, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. У редакцији академика М. Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005.
- РБЕ – *Речник на българския език*. II (В). София: Българска академия на науките (Институт за българския език), 1979.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Српски призренски говор”. *Српски дијалектолошки зборник* XLII (1996): стр. 319–614.
- СТЕВАНОВИЋ, Михајло. „Ђаковачки говор”. *Српски дијалектолошки зборник* XI (1950): стр. 1–152.
- СТОЈАНОВИЋ, Радосав. „Црнотравски речник”. *Српски дијалектолошки зборник* LVII (2010): стр. 1–1060.

ИЗВОРИ

- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, 2008.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Речник говора јабланичког краја”. *Српски дијалектолошки зборник* LII (2005): стр. 1–470.

СТОЈАНОВИЋ, Радосав. „Црнотравски речник”. *Српски дијалектолошки зборник* LVII (2010): стр. 1–1060.

Marina S. Jurišić

OPPORTUNITIES OF SYNTACTIC RESEARCHES ON THE LEXICAL MATERIALS OF THE SOUTHEASTERN SERBIA DIALECTOLOGICAL DICTIONARIES

In this article we have explored the ability to research a single segment of the syntax of the cases, ablativity, those who can be realised by the proposal *ođ* on the site of the old ablative *c(a)*, and those who can be realised by the complex proposal *omkyđ(e)*, in the three dialectal dictionaries (in the speeches of the Prizren-Timok). It can be concluded that it is of great importance for the syntactic researching of the modern dialect dictionaries confirmation, ie. illustrative material referred to in determinants.

Keywords: dialect dictionaries, dialect syntax, the ablativity, the proposals *ođ* and *omkyđ(e)*.

Софија Р. Милорадовић*

Институт за српски језик САНУ, Београд**

Филозофски факултет у Нишу

Владан З. Јовановић

Институт за српски језик САНУ, Београд***

УДК 811.163.41'282.4(439)

СРПСКИ ЈЕЗИК У МАЂАРСКОЈ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВА ДИЈАЛЕКТОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА, ИЛИ *ЈЕЗИК КОЈИ НАС ЈЕ ОДРЖАО*

У првом делу текста скреће се пажња [1] на анализацију српских говора као на особиту врсту језичке интеграције када су у питању типолошки различити језички системи доминантног и рецесивног становништва, потом [2] на потребу за опсежнијим и темељитијим бављењем синтаксом народних говора Срба у Мађарској, као и [3] на преглед досадашњих истраживања српских народних говора у Мађарској. У другом делу текста представљени су прелиминарни резултати теренских истраживања српског говора у Батањи, спроведених у септембру 2012. године,¹ који изнова потврђују чињеницу да се питање опстанка српског језика не може посматрати независно од питања идентитета.

Кључне речи: српски језик, Мађарска, дијалектолошка истраживања, Батања, идентитет

---

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

** Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

*** Овај текст је резултат рада на пројекту 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Овај рад представља знатно проширену и допуњену верзију коауторског реферата, који је поднет у пленарном делу скупа *Српски језик у Мађарској: стање и перспективе лингвистичких истраживања*. Скуп је одржан 14. и 15. децембра 2012. године, а организатори скупа су били Српски институт у Будимпешти, у сарадњи са Институтом за српски језик САНУ и Српском самоуправом у Будимпешти. Теренска истраживања српског говора у Батањи обавио је у периоду од 19. до 24. септембра 2012. године Владан Јовановић, заједно са колегама етнолозима, етнолингвистима и етномузиколозима.

Вилхелм фон Хумболт, велико лингвистичко име 19. века, говорио је да је језик – *еманација духа једног народа*. Наша Исидора Секулић је држала да су говор и језик – *културна смотра народа*, а проф. Милка Ивић је писала да језик нешто *разоткрива о човеку, било о његовим мисаоним устројавањима и његовом поимању света, било о његовом тумачењу односа међу људима и његовим описима и вредновањима ситуација и догађаја*. Наиме, тачно онако како је веровао Доситеј — *да језик најбоље народ открива*.

Стандардни језик је вештачка творевина, резултат договора, збирка прописаних правила, те се један народ ипак најбоље може познати по својим народним говорима. *Дијалекти су документи; они су чак најбогатија збирка података о прошлости нашег народног живота* – забележио је проф. Павле Ивић. Или, како то уме да каже проф. Зузана Тополињска: *стање у дијалектима бива од помоћи при реконструкцији механизма историјског развика*.

I

[1] Речено се нарочито односи на очување и истраживање српског језика у суседним земљама у којима су Срби аутохтона национална мањина, у којима опстојавају у инојезичном, несловенском окружењу, дакле – у Мађарској и Румунији. Реч је о корпусу који све више постаје социолингвистичка, а све мање дијалектолошка категорија. Будући да рецесивно становништво – и рурално и урбано – чини у оквиру сваке приоритетне заједнице посебну етнолингвистичку популацију, углавном изложену процесу глотофагије, тј. прождирања језика, лингвистичка истраживања добијају прерогатив хитности код српског мањинског становништва. Процес глотофагије бива „подржан” и тиме што припадници српске етничке мањине често нису просторно хомогенизовани, те се у том смислу приликом истраживања не сме занемарити регионална дистрибуција говорника рецесивне популације.

Екстралингвистички фактори су од посебног значаја у тзв. контактним ситуацијама, онима које поседују социолингвистички карактер. Тако, претходно поменути процес је у највећој мери резултат утицаја екстралингвистичких фактора, при чему акценат треба ставити и на раслојавање руралних средина и њихову убрзану урбанизацију. Стандардна норма доминантног језика, тј. национално доминантни језички стандард, неминовно се – посредством образовних институција и медија – намеће као примарна база комуникације и доминантној и рецесивној етничкој популацији. Када је реч о савременим функционалним питањима комуникације, при постојању говорника са ограниченом језичком компетенцијом доминантног / рецесивног језика, подједнака компетенција већ сведочи о процесу ишчежавања мањинског језика, односно – о процесу његове замене језиком доминантне популације. Овакав тип језичких интеграција, чији је коначни резултат – поступно спроведена замена језика, што представља и начин да појединац који је припадник мањинске етничке групе учврсти своју позицију у друштву, указује на дубоку и постојану везу између социјалних и језичких промена, где се друге јављају као резултат првих. Међутим, већ је раније скренута пажња и на други паралелни, посве

особит ниво језичких интеграција, чију суштину управо истичемо и овом приликом, а он се тиче анализације српских народних говора у појединим поменутих окружењима (детаљније у МИЛОРАДОВИЋ 2010). Овај процес није у ранијој литератури помињан као посебан интегративни тип, који такође представља саставни део процеса тзв. прождирања језика: он се одвија на нивоу несвесног, али он има своју динамику и своје закономерности. Говорници који „живе” на датом језику не примећују, у суштини, тај процес, а он бива регистрован приликом неке врсте поновљених лингвистичких истраживања. Друкчије говорећи, у Мађарској и Румунији, на пример, реч је о типолошки различитим језичким системима доминантног становништва и рецесивног, српског становништва. У том смислу, процес језичке интеграције мора бити осмотрен и у зависности од тога да су ту у питању типолошки несродни језички системи, који су у постојаном, вишевековном контакту. Дакле, у случају српске мањине у инојезичном окружењу треба усмерити пажњу и на конфронтативно истраживање специфичности које се појављују услед системских разлика међу језицима у контакту. Сва одступања од стања уобичајеног на матичној територији бивају управо последица периферног положаја ових говора и непосредног инојезичног утицаја на њих, тј. њиховог дугог и непосредног контакта са несловенским балканским језицима.

[2] Условно речено, по нашем мишљењу, постоје барем две врсте изузетно ургентних језичких истраживања код српског становништва у Мађарској, што подразумева прикупљање грађе и за једна и за друга у што скоријој будућности. У питању су два језичка нивоа – прозодијски и синтаксички, досад у недовољној мери обрађивана у лингвистичким текстовима о српским народним говорима у Мађарској. Истраживања везана за првонаведени ниво односе се на изучавање питања анализације акценатског система, ради чега у истраживања треба укључити адекватан компјутерски програм за акустичку анализу. То би нас коначно довело до евалуације перцепције „на слух”, тј. до поузданог вредновања и тумачења слушног утиска, непоузданог при комплексним променама и акценатског квантитета и његовог квалитета, уз присутну промену вокалске боје (тј. могућег затварања дугих вокала *e* и *o*). Друга се тичу дијалекатске синтаксе, што детаљнијег приказивања репертоара синтаксичке проблематике, дакле – синтаксе падежа, глагола, независно и зависно сложене реченице, реда речи, конгруенције, модалних конструкција, остваривања компарације на синтаксичком плану, синтаксичког негирања и других ситнијих синтаксичких појава. У наставку ћемо навести најмаркантније синтаксичке црте уочене у српским говорима на мађарској државној територији, тј. најупадљивија одступања у односу на српски књижевни језик, а забележене (А) у раду П. Ивића о батањском говору (ИВИЋ 1994), (Б) у монографији П. Степановића (СТЕПАНОВИЋ 2000), и (В) у трима радовима С. Милорадовић (РАКИЋ 1997, РАКИЋ 1998, МИЛОРАДОВИЋ 2004).

(А) Батања: инструментал средства изједначен облички са социјативом; румунски смештај клитика (*сам гледо, сам устала*)

(Б) Говор барањских Срба: код + Г м. к + Д за живо као циљ кретања; предлог *с* у инструменталу средства

Говор банатских и поморишких Срба: замена падежа места падежом циља кретања (акузатив м. локатива и, ређе, м. инструментала); *по* + Г м. *по* + А у значењу „отићи са циљем да се нешто донесе”; предлог *с* у инструменталу средства; облик општег падежа уз бројеве изнад пет; тзв. препонована енклитика у оквиру синтаксе реда речи (*сам отишо*)

Говори Срба у будимпештанској околини: предлог *с* у инструменталу средства (не изоставља се ни у комитативима)

Говор Срба у Чобанцу: *кроз* + А м. *због* + Г; *да* + презент м. инфинитива

Говор Сантова (Срби и Шокци, тј. Шокачки Хрвати): предлог *с* у комитативу и инструменталу средства

(В) Деска и Батања: у месним конструкцијама, употреба акузатива у локативној, ређе и инструменталној функцији; множински облик предиката у мушком роду и уз именице женског и средњег рода (*кад су краве били стеоне, моји унучади су дошли*); обичнија предлошко-падежна конструкција *за* + А м. *о* + Л уз глаголе *старати се, знати, слушати* (*за цркву се старам, а ја за кућу ништа још не знам, јесте слушали за њега*); редупликација личних заменица (*мене ме нервира*); употреба презента неких перфективних глагола у значењу футура (*госпођи даш да прочита, ова не се разбије [ако је испустим], сутра ја дођем у цркву*); специфичан ред речи услед разлагања помоћног одричног облика *није* на две секвенце (*ни ми је право*)

Деска: конструкција *на* + А м. датива уз глаголе *казати* и *смејати се* (*ја кажем на мог колегу, па каже на једног другог нуз њега; најрадије би се смејо на њега*)

Батања: употреба предлога *из* м. предлога *од* у генитивним конструкцијама, типа *из мировине живе оба двоје, из ова детета неће бити ништа*; употреба беспредлошког инструментала у социјативним конструкцијама (*вишњама, јабукама гибаница; гибаница маком, орасима; прво је код ње ишо тамбурашима; квочке су биле на сокак пилићима*).²

Такође, недостају и дијалекатски речници ових српских мањинских говора, премда постоје мање збирке речи из тих крајева. Њихово сачињавање било би вишеструко значајно, пре свега као апологема традиционалне – материјалне, духовне и социјалне културе српског народа изван матице. Потом, познато је да сви периферни говори добро чувају архаичну лексику, а лексички архаизми су, између осталог, од непроцењивог значаја при реконструкцији лексичког фонда из прошлих времена. Важно би било и повезивање истраживања српских народних говора у Чанаду и Батањи и у околини Арада у Румунији, на пример, те успостављање појединих

---

² У питању су инструментално значење „карактеристичне појединости” (у оквиру псеудосоцијатива) и – што је нарочито значајно – „социјатив посредног типа”, као и посебна социјативна категорија „целине” (термини инстр. категорија М. Ивић). Ово је синтаксичка појава досад непозната и банатским говорима са српске стране.

изофона, изоморфи, изолекси, изосема, а свакако, и у вези с претходнима – и изодокси и изопрагми.

Значајан је допринос који се реконструкцији предмиграционе слике може дати проучавањем индивидуалности народних говора изван матице, па тако – и српских народних говора на територији Мађарске. Они пружају нарочито богат материјал за истраживање архаизама, али и иновација, а на основу резултата истраживања ових говора могу се извлачити и закључци општелингвистичког карактера, везани за лингвистичку контактологију.

[3] Интересовање за српске говоре у Мађарској старо је колико и сама србистика. Првим сакупљачем дијалекатске грађе на овим просторима сматра се Вук Стефановић Караџић, који је у свој Српски рјечник укључио и речи сакупљене од барањских Срба са простора данашње Мађарске (уп. СТЕПАНОВИЋ 1994: 8). Године 1910. у Босанској вили објављен је текст Александра Белића под насловом *Неколике белешке са екскурзије по околини Будима и Пеште*, где се износе основне информације о говору места „у којима је српски живаљ још доста јак” (БЕЛИЋ 2000: 187). Запажено је да у већини насеља преовладава „источни” говор, са „многим цртама из јужног и западног”, а да житељи једног села (Чобанац) говоре косовско-ресавским дијалектом (БЕЛИЋ 187–188).

Српским говорима у Мађарској знатно више пажње је посветио још један у свету познат и признат српски дијалектолог – Павле Ивић. Бављење овим говорима уследило је након теренских истраживања тзв. српскохрватских говора у Мађарској (1960). Управо тих година, у издању Мађарске академије наука, појављује се Ивићев рад *О српском говору и selu Lovri* (*Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae XII*, Budapest, 1966, 191–201). Током деведесетих година, тј. након распада СФРЈ, уследили су нови Ивићеви прилози о српским говорима у Мађарској: *Штокавски говори у Мађарској*, Задужбина, 27 (септембар 1994), Београд, 1994, 12; *О српском говору у Батањи*, Јужнословенски филолог L, Београд, 1994, 33–49; *О косовско-ресавском говору Чобанца близу Сентандреје*, Сентандрејски зборник 3, Београд, 1997, 225–237. Такође, Ивићева *Дијалектологија српскохрватског језика*, коју је Матица српска објавила у више издања, као и постхумно обједињена и објављена у виду књиге три повелика текста Павла Ивића – *Српски дијалекти и њихова класификација* (приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад, 2009), доносе основне податке о народним говорима у српским насељима изван матичне државе, па тако и о народним говорима Срба у Мађарској.

Истраживањем српских и хрватских дијалеката у Мађарској бавио се и Предраг Степановић, Србин из Мохача у Барањи (Мађарска), професор српске и хрватске књижевности на Филозофском факултету у Будимпешти. Његова докторска дисертација одбрањена је на мађарском језику у Будимпешти 1973. године, а на српском је штампана тек 1994. године: *Говори Срба и Хрвата у Мађарској (штокавско наречје)* (Г. Милановац – Београд – Н. Сад, 1994). На критеријумима националног идентитета почива друго, измењено издање Степановићеве књиге, коју је Самоуправа Срба у Будимпешти објавила под насловом *Говори Срба у Мађарској* (Будимпешта, 2000). У Јужнословенском филологу посвећеном проф. Павлу Ивићу налази се још и

текст Предрага Степановића – *Ијекавски елементи у екавским говорима Срба у Мађарској* (Јужнословенски филолог LVI /3–4, Београд, 2000, 1103–1109).

Истраживањем говора Срба у Мађарској у новије се време бавило неколико истраживача, а посебно Софија Милорадовић (рођ. Ракић). На основу теренских истраживања у Батањи и Десци, она је објавила неколико радова, од којих су два, *Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje* (Studia Slavica Hungaricae 42, Budapest, 1997, 89–98) и *O govoru Deske* (Studia Slavica Hungaricae 43, Budapest, 1998, 23–38), прештампана у књизи *Етнографија Срба у Мађарској* 3, за 2001. годину; потом *Прилог дијалектолошким истраживањима Павла Ивића у српској дијаспори у Мађарској* (Зборник радова са трећег међународног научног скупа „Живот и дело академика Павла Ивића”, Суботица – Нови Сад – Београд, 2004, 681–692), а рад под насловом *Српска етнолингвистичка популација у Мађарској – нека запажања* објавила је у четвртном броју часописа за друштвене науке – *Теме* (Ниш, 2004, 859–864).³

Као резултат теренских истраживања српских идиома у Мађарској настало је током протеклих неколико деценија више дијалектолошких радова: Наталија Петровић, *Главније фонетске особине неких српских говора у Мађарској*, Прилози проучавању језика 15, Нови Сад, 1979, 71–99; Јулијана Мијатовић, *Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској*, Прилози проучавању језика 19, Нови Сад, 1983, 149–177; Мирослав Николић, *Неке особине српског говора у Чипу код Будимпеште*, Јужнословенски филолог XLIX, Београд, 1993, 137–153. У последње три деценије 20. века објављено је и неколико прилога са ономастичким подацима, сакупљаним углавном у српским селима која се налазе у будимпештанској околини.

II

Током боравка у Батањи од 19. до 24. септембра 2012. године, са намером да се обаве теренска истраживања српског говора, разговарано је углавном са старијим Србима рођеним у овоме месту, и том приликом је прикупљено око петнаест сати аудио-материјала. Саговорници су нам били: Пера Видицки (1930), Јелена Видицки (1935), Јефто Станојев (1929), Светослав Станојев (1948), Марија Кечкемети (1938), Маријана Божидар (1945), Јованка Мандић (1934), Ђура Јановац (1934). Поред

---

³ Преглед лингвистичких истраживања српске мањине у суседним земљама, па тако и у Мађарској, дат је најпре у раду С. Милорадовић, *Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине*, Зборник радова са међународног научног скупа „Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи”, Београд, 2005, 299–314. Детаљан преглед дијалектолошког бављења српским говорима у Мађарској дат је и у првом делу рада Ј. Радић и С. Милорадовић, *Српски језик у контексту националних идентитета*, Јужнословенски филолог, LXV, Београд, 2009, 153–179. О анализацији српских говора као особитом типу језичке интеграције када су у питању типолошки различити језички системи доминантног и рецесивног становништва говори се у раду С. Милорадовић, *Глотофазија и процеси језичке интеграције: српска мањина у Мађарској и Румунији*, Зборник радова Филозофског факултета, Посебно издање посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу, Косовска Митровица, 2010, 277–283.

разговора са поменутиим Батањцима, истраживач се трудио да у свакодневним спонтаним ситуацијама разговара и са представницима млађе српске популације, укључујући и децу, ослушкивао је њихов говор, ненаметљиво проверавао њихово знање српског језика, постављао одређена питања са намером да проникне у њихове ставове о српском језику у најважнијим сферама приватног живота – породици, школи и друштву уопште. За уочавање дијалекатских црта примењиван је метод слободног разговора, при чему су понекад биле покретане и теме које би могле бити од користи истраживачима из других области – етнолозима / антрополозима, етнолингвистима, социолозима.

Резултати ових најновијих истраживања у Батањи потврђују у најопштијим цртама резултате до којих су дошли дијалектолози који су у протеклим деценијама обављали теренска истраживања (в. ИВИЋ 1994; РАКИЋ 1997). Имајући у виду њихове исцрпне анализе говора на свим нивоима, анализа актуелног језичког материјала углавном потврђује резултате до којих су они раније дошли. Разлог због којег поједине особине забележене у њиховим радовима нису у овој презентацији илустроване примерима вероватно лежи у обухвату анализираниог корпуса, који за ову прилику није у целости исцрпен, али и у природи самог дијалекатског материјала. Иако су наши саговорници пажљиво одабрани, сви рођени и живели у Батањи, по занимању углавном паори, домаћице или мајстори, у поређењу са информаторима претходних истраживача ови су по годишту знатно млађи, па се може претпоставити да су са генерацијом њихових претходника ишчезле и поједине аутентичне дијалекатске црте батањског говора. С друге стране, пак, у најновијем материјалу су се нашле и неке друге категоријалне и синтаксичке појединости, које, сва је прилика, узимају маха у савременом говору батањских Срба. При овом истраживању је говор батањских Срба и њихов, пре свега, српски језик посматран у одговарајућем социоллингвистичком контексту. Дијалекатски материјал послужио је као основа и за осветљавање језичких функција анализираниог говора, те утицаја ванлингвистичких фактора на промене и развој српског језика у Батањи.

Оно што су раније утврдили П. Ивић и С. Милорадовић (дев. Ракић) у погледу јављања силазних акцената ван првог слога, односно – повлачења узлазних акцената пред силазнима, потврђено је и у материјалу сакупљеном 2012. године: *корѝнђам*, *отѝшло* и *отѝшо*, *откѝзо*, *педѝсет двѝ*. У једном примеру забележен је силазни акценат на финалном слогу: *ишѝ сам да корѝнђам*. Дуги узлазни акценти забележени су у следећим примерима: *нѝћу ти кѝсти*, *вѝно*, *дѝда*, *млѝди*, *пѝна*, *рѝним*, *свѝрају*, *Слѝвна*, док се кратки ређе срећу: *дѝца* (*дѝца*), *разѝмеш*, *сѝдимо*, *стѝлицама*, *ѝкупа* итд. Бележимо и дужење кратких акцената: *дѝда*, *дѝшли*, и још чешће скраћивање дугих акцената: *шѝст*, *бѝло је*, *врѝме*, *њѝн*, *дѝбошар* итд.

Најчешћи примери преношења акцента на проклитику су следећи: *кѝд нѝс*, *ѝ Пешту*, *нѝ кола*, *нѝ водем*, *нѝ нуши*, *ѝ госте*, *дѝ куће*, *нѝ тѝ*, *нѝ једе*, *нѝ научѝду*, *ѝ то ѝмам*, *нѝ могу* (продужен изговор конс. *г*), *прѝт кућом*, *ѝ цркви/ѝ цркви/ѝ цркви/ѝ цркви*, *ѝ школу/ѝ школу* итд.

Постакценатске дужине одсуствују иза других постаценатских дужина, затим – у отвореном крајњем слогу и у флективним наставцима, док се у осталим

случајевима погледај још увек чувају:⁴ ген. мн. *вајјака, изађу, у цркву / у цркву, резерна* (плата) итд. Вероватно под утицајем мађарске прозодије, јављају се дужине у примерима *чйка Жива, шкдла, сликали*, а мађарски утицај испољава се и у тенденцији акцентовања првог слога и скраћивања квантитета у неким речима: *мешовити* (бракови), *добошар, наступају*.

Од фонетских особина српског говора Батање издвојићемо следеће:

– Отвореност вокала *e* и *o* под акцентом у нашем материјалу бележимо у следећим примерима: *време, педесет два, не идеду, не могу, не ради, не говори, нећу ти кисти, ймо сам и тетку, дитину, богати*, а затвореност у примерима: *деда, Јефта, прба, порез, подне* итд.;

– Као и други говори шумадијско-војвођанског дијалекта са екавском заменом јата, говор Батање такође познаје икавизме: *видио сам од ћуприје, сикира, ди је* итд.;

– И у овом говору, као и у многим другим српским говорима, сажимају се неакцентоване групе *-ао, -ео* и *-уо* у *-о*: *ймо, мдо, казо, отйшо, йшо, свуко, вдо, мано*; у примеру *здова* такво сажимање се не врши, а у бројевима *једанест, дванест* итд. група *ае* дала је *e*;

– Девокализовано *p* у облику радног гл. придева *умрети* гласи *умрео*;

– Консонант *и* јавља се у малом броју речи, углавном у турцизмима: *џак, пџер, маџарски, џбе*;

– Консонанти *ћ* и *ђ* изговарају се као палатални пловиви, налик мађарском изговору ових гласова: *ймаће, кћерка, Мађар* (са продуженим изговором *ђ*), *се прђе, рђакиња*; као палатални глас изговара се и сонант *л* у примерима: *шкдла, слава, плати, следи, млади*. Умекшан изговор има и консонант *ч*: *Чанад, Чарнојевић*;

– Консонант *ф* се добро чува и не замењује га сонант *в*: *Јефта, Фугог, Сџешфџрдар, суферини* итд.;

– Консонант *х* се по правилу изговара на почетку речи, али има и случајева када се губи: *хајде, хљада, кад сам хддијо; ладовина, манем, да њ раним, око цркве смо одили, сиромашини су тџли, нисам тџо* итд. Као и у већини других српских говора, *х* је замењено гласовима *в* и *ј* у примерима као што су *мува, сув, кувала, кујна*;

– У грађи смо забележили примере промена консонантских група: *љд > лд: валда, мн > мл: много, шт > шч: башча*;

– Од примера са додатим гласовима издвајамо *џндак, даклем, саде, сас*, а од примера са финалном апокопом – пример *не мож*.

Од морфолошких карактеристика овога говора навешћемо следеће:

– Збирне именице *браћа* и *деца* имају множинске облике у генитиву, дативу и инструменталу: *пџт-шџџт деца, даџ сам децама, са децама*; именица збирног значења *новац* употребљава се у облику множине *новци*: *новце смо прџтили за материјал*;

– Инфикс *-ов-* умеће се уместо инфикса *-ев-* после палаталних гласова у примерима *Јџкишџови, Сџвишџови*;

– Именице *марва* и *квџдрат* у генитиву множине, када корелирају са бројевима, имају наставак *-и*: *дџџ марви су биле на кола, вџља кад смо ймали шџџт квџдрџти* [винограда]. Чак и именица *ред*, прилошки употребљена у значењу 'пута',

⁴ О узроцима скраћивања поста акценатских дужина в. ИВИЋ 1994: 35–36.

има наставак *-и*, такође у споју са основним бројем: *јѣдно стѣ рѣди сам бѣо у Сентандреју, трѣ рѣди је бѣла пѣплава*;

– Од придевских заменица помињемо облике типа *њѣн клуб, њѣне пѣродице*;

– Инфинитив је у овом говору уобичајен и има наставке *-ти* и *-ћи*. Од карактеристичних облика поменућемо облик инфинитива на *-ути*: *променути* (*сѣд се [школа] променула*). Може бити да је облик *променути* настао према облику 3. л. мн. презента, јер су облици на *-у* у 3. л. мн. овде веома чести, нпр. *живу, сѣду* и сл. Овакве облике глагола налазимо и код старијих писаца са територије данашње Војводине, као и са ширег простора некадашње Угарске — нпр. исти облик глагола налазимо и код Јаше Игњатовића: *И бирташ је променуо лице* (ИГЊАТОВИЋ 2005: 65), а ову појаву потврђује и Стеријин пример употребе инфинитива на *-ути* ум. *-ити* (*заменути* ум. *заменити*): *Твој разум не може мој заменути* (СТЕРИЈА 1909: 162);

– Као треће лице једине помоћног глагола *јесам* у потврдној форми употребљава се форма *јѣсје*;

– У свим конјугацијама присутне су форме на *-ду* у 3. л. мн. презента: *да прѣдаду, не знаду мађарски, кѣ сѣд што имаду дѣца, нѣмаду шкѣлу, стѣнду Мађари и Словаци, сѣд тучеду учитеља, псѣједу, ондак су пѣчели да нас мрѣзеду, пѣтсто хѣљада Русѣ су дошли да помогнеду, да не идеду у војску, да кажеду* итд.;

– Бројеви *двѣсто* и *трѣсто* увек имају наставак *-о*, а збирни бројеви имају наставак *-и*: *дѣсетори* (*има нас ... дѣсетори у цркву*), *једанестори* (*једанестори [нас] је бѣло*); основни бројеви могу се употребити и за значење збирности: има нас *пѣт-шѣст ... у цркву, двадесет шѣст смо бѣли*;

– Редни бројеви се употребљавају уместо основних у примерима типа *ја сам осамдесет трећу годину* (тј. мени је осамдесет три године), или се за означавање годишта употребљава глагол *бити* уместо глагола *имати*: *педѣсет дѣвет гѣдине кад сам бѣо* (тј. кад сам имао педесет девет година) итд.;

– Компаратив прилога *гѣре* гласи *гѣрије*, а прилога *дѣле* – *дѣлије*.

Даље ћемо навести неколике синтаксичке особине говора батањских Срба:

– У синтакси српског говора Батање вероватно је најупечатљивији синкретизам падежа праваца и падежа места: *овде у Бѣтању се свѣке гѣдине оргѣнизује хор, у Овче Пѣље дѣбили зѣмљу, нѣма у Србију, с Видѣцког сам бѣо у Сѣкешфердвар, ја нѣсам бѣо у зѣдругу, у Нѣви Сѣд има кѣр Олгу, у Бѣзел сам бѣо* итд.;

– Допунски предикатив уз глагол *постати* јавља се у облику инструментала, који је у савременом српском језику – књижевни облик: *знаш кѣко сам прѣседником пѣстао*, али је ипак конкурентнији облик у номинативу;

– Поред облика футура, будуће време се у овом говору може исказати обликом презента свршених глагола: *сѣтра дѣђе шогѣрица* (тј. сутра ће доћи шогорица), *пѣсле ѣзложбе се прѣђе у цркву* (тј. после изложбе прећи ће се у цркву);

– Генитив партитивног значења употребљава се уз прелазне глаголе у функцији правог објекта: *Волиш вѣна?*;

– Уместо именице *људи*, суплетивног облика множине именице *човек*, употребљава се само именица *човек*: *ми ... сѣдам-дѣсам чѣвека смо ѣшли и шѣфер*;

– Прилог *тек* 'само, једино' употребљава се на почетку другог дела сложене реченице: *нѣсам бѣо [у Србији], тѣк у Рѣмунију сам бѣо*;

– Речца *не* на крају реченице употребљава се уместо споја *зар не*: *Ја мислим да ми смо из Пдљске пореклом – не!?*;

– Изоставља се лична заменица у функцији субјекта, или се успоставља ред речи неуобичајен за српски језик:⁵ *ко је ишо у цркву, су га избадили* [из партије], *ћу Вам дати ту књигу да прочитате*; *везник да умеће се између скраћеног облика помоћног глагола хтети и инфинитива: ће да бит више Румуни него Срби* (тј. биће више Румуна него Срба).

Лексички слој овога говора веома је занимљив, јер се у њему чувају речи или значења која су раритетна са становишта српског језичког просека. Међу њима посебну пажњу привлаче турцизми, хунгаризми и друге стране речи, као и архаичне српске речи, одн. архаична значења и облици (облици речи дати су према нашем материјалу): *аренда* 'закуп' (*Дао сам [земљу] под аренду*), *бајча* и *башча* 'башта', *барјак* 'застава', *бећар* 'најамни радник, надничар', *бириц* 'кафана', *богар* 'просјак', *воља кад* прил. 'некад' (*Воља кад није требало* [пасош за путовање у Румунију], *Воља кад су правиле госпође* [хлеб]), *гледи* 'гледа, посматра', *господин* 'при ословљавању, говорењу у 3. лицу: свештеник високог достојанства, прота', речца *даклем*, *дваред* 'двапут' (*Дваред су пекли ракију*), *дивани* 'разговара', *држали* 'поштовали (свеца, славу)', *дрнка* (на тамбуру) 'свира помало (на тамбури)', *донео* 'довео' (*Он је ову децу донео*), *дувар* 'зид', *дунђер* 'дрводеља, тесар', *дућан* 'радња, продавница', *здраво* 'много', *иштем* 'тражим, молим', *катана* 'војник', *катанија* 'касарна', *малко* 'у малој количини, веома мало' *матика* 'мати, мамица', *наворе* мн. 'освећен хлеб (у комадићима, коцкицама). који се у православној цркви дели верницима после литургије, нафора', *нездраво* 'у невеликом броју, мало, незнатно', *однели* 'повели' (*Руси су ... однели Србе; Мог оца нису однели у рат*), *пенџер* 'прозор', *писати (се)* 'пријавити (се) (негде за нешто)', *помалко* 'у малој количини, врло мало', *попа* 'поп, свештеник', *пратили* (новце) 'послали', *ред* 'пута' (*два-три реди*), *риголујем* 'копам, риљам дубоко', *род* 'рођак', *рукнула* (јуница) 'навалила, нагрнула', *саде* 'сада', *свуко из катаније* 'одслужио војни рок', *седели* 'боравили' (*Па су седели Словаци код Срба* [тј. били део српске општинске заједнице]), *серсам* 'коњска опрема', *скрљила* 'сломила, поломила', *словенски* 'који се односи на Словаке, словачки', *сокак* 'улица', *Србљен*, *Србљин*, *Србљи*, *суферини* 'нарочита старинска огрлица од ниске дуката (данас се носи око врата уз народну ношњу)', *танча* 'дира, задиркује', *тек* 'само', *триред* 'трипут' (*Триред смо ишли око цркве*), *тумачио* 'преводио (са једног језика на други)', *ћуприја* 'мост', *умрели* у значењу 'погинули', *(х)одио* 'ишао' (*Ја ... сам ходио у школу*), *чокота* 'струк, трс винове лозе, грм винове лозе на једном корену' итд. Број речи из мађарског језика није нарочито велики; креће се у оквирима банатског (и војвођанског) просека: *ашов* 'оруђе за риљање, копање', *газда* 'власник имања, домаћин', *јо* потврдна речца 'да', *коринђа* 'иде од куће до куће по селу уочи Божића и пева пригодне песме, тражећи од домаћина јело, пиће или новац', *шогор* 'шурак; пашеног; зет', *шогорица* 'свастика; шурњаја' итд.

Говор Срба у Батањи данас трпи велике промене, понајвише узроковане смањењем броја Срба, а самим тим – повлачењем српског језика пред мађарским, којим говори апсолутна већина становништва. Српски језик се данас само у понеким

⁵ Овакав распоред енклитика П. Ивић (1994: 45) објашњава румунским утицајем.

породицама у Батањи активно употребљава у свакодневној комуникацији, и то најчешће унутар породице и најближег родбинског круга. Судајући по прикупљеном материјалу, старија генерација информатора – а то су људи рођени 20-их и 30-их година прошлог века – најбољи је носиоца српског језика, а самим тим и локалног говора, односно дијалекта. Већина припадника старије генерације служи се међу собом српским језиком и у свакодневној комуникацији. Они су свој матерњи језик усвојили од својих родитеља, од баба и дедова; то је био први језик који су они научили и којим су се служили у свим сферама живота. Речником савремене лингвистике,⁶ казали бисмо да је у тим случајевима он имао пре свега комуникацијску функцију, јер су на српском језику његови носиоци једни другима преносили информације, мишљења, изражавали осећања; затим – когнитивну, јер су помоћу матерњег српског језика сазнавали свет око себе и усвајали нова знања, будући да свет у којем људи живе није у целини дат, већ је управо језику намењена улога да помогне у уобличавању појмова ванјезичке стварности и да их кроз језик материјализује; потом – културну функцију, јер су се њиме бележили догађаји,⁷ млађима преносило усмено предање, на том језику су им мајке и баке причале приче, рецитовале и певале српске народне песме; и на крају, али не као мање важну, српски језик је имао и симболичку функцију, зато што је његовим преношењем са генерације на генерацију, уз очување верске и националне самосвести, повезивао чланове друштвене заједнице, којима је српски језик у већинском мађарском окружењу служио и као знак распознавања, а самим тим – и разграничења од других.

Корпус добијен од информатора наведене генерације добро потврђује присуство поменутих најважнијих језичких функција. Када је о овој старијој генерацији информатора реч, додаћемо и то да су они последњи изданци старе српске вероисповедне школе, у којој су се организовано, системски, под окриљем Српске православне цркве неговали веронаука и светосавље. Усвојивши српски језик код куће, они су, као деца, почели да се описмењују у српској вероисповедној школи, код учитеља свога рода и своје вере. У њој су, поред осталог, научили Оче наш, Богородице Дјево, Св. Саву, читали српска писмена, једном речју – образовали се на матерњем српском језику.

Уз добро владање српским језиком и локалним говором, односно дијалектом, наш информатор Јефто Станојев (1929) казивао нам је и о ономе што је у српској школи научио. Добро се сећао песме о Светом Сави, коју нам је „издекламовао”, испривавши нам, као и други информатори његових година, како су онда сви Срби „држали” Светог Саву и све свеце. Песму о Св. Сави коју нам је Јефта Станојев изрецитовао нисмо пронашли у познатијим збиркама песама о Св. Сави, па претпостављамо да се ова песма локално рецитовала и изводила. У песми се декламатор, заправо ученик, представља као добосар, тј. гласник који хода улицом и, ударајући у добош, обавештава народ о школској слави Светоме Сави. Управо тако ју је и наш информатор тада у школи изводио, „дефилујући” на Светога Саву: *Ја сам*

---

⁶ Класификацију језичких функција преузели смо из БУГАРСКИ 1991: 27–29 и КРИСТАЛ 1995: 10–13.

⁷ Код неких је саговорника примећено да се на полеђини старијих породичних фотографија налази опис догађаја (углавном кратак опис – место, догађај и датум) на српском језику и ћирилицом, док су на новијим фотографијама такви догађаји описани на мађарском језику.

мали добошар, | јављам вест свима, | увек имам публице, | било лето, зима. | Знам да сте љубопитљиви, | да [вам] уво имам, | да ли сам под златом и колико примам. | Седам дана у недељи | дели (!) џабе и то бива, | али мисли моје, | оне вреде злата | то јесте главно, | резервна плата. | Ево сад на пример, | Јављам да је слава | Свим школама – | Свети Сава. Неговање светосавског култа у свим крајевима некадашњег српства имало је важну улогу у повезивању Срба, без обзира на то где су који од њих живели, а нарочито је одиграло важну улогу у отпору према језичкој и верској асимилацији већине у крајевима изван матице.

Похађање веронауке у српској вероисповедној школи, какве су некада биле све српске школе на простору Угарске, оставило је црквенословенски „траг“ у сећању информатора, што нам илуструје црквена песма *Рождество*, коју нам је у целости отпојао Ј. Станојев, казавши нам да ју је морао знати када је као дечак, на Бадње вече, са осталом децом одлазио у српске куће да „коринђа“: [домаћинима:] *Добро вече, честито Вам Бадње вече!* [домаћини:] *Ондак кажеду – Рождество, ако знаш.* Потом нам је у целости отпојао црквену песму *Рождество: Рождество Твоје Христe Боже наши, | возсија мирови свјет разума, | в њем бо звјездам служјајичиј звездеју учасуја, | тебје клањатисја солницу правди | и тебје вједети с висоти востока, | Господи слава тебје.* Наравно, он црквенословенски језик такође види као део српског језичког, верског и народносног корпуса, којем и сам припада. Као и остала деца, песму *Рождество* и друге црквене песме наш је саговорник морао знати када је са осталима учествовао у обичајним радњама о православним празницима и славама.

На питање о томе на ком су језику међусобно разговарали у тадашњој школи и ван ње, током дружења, од наших информатора добили смо сличне одговоре: *На српском, тек српски; Ја кад сам био мали, ја сам ишао у грађанску школу, и све сам пао [...] пет предмета, [јер] нисам знао мађарски да говорим; Нисам знао [мађарски], само српски смо говорили.*

Готово сви наши старији информатори, поред српског и мађарског језика, говоре и румунски језик, при чему га неки познају боље, а неки слабије. Познато је да је још од 18. века било румунског језичког утицаја на српски говор Батање, који је био снажан барем колико и мађарски. Ово се може објаснити заједничком вероисповешћу Срба и Румуна, која је омогућавала мешовите бракове и асимилацију појединих породица (в. ИВИЋ 1994: 48). О мешовитим браковима наш информатор П. Видицки каже: *Срби и Румуни су се некако мешали, а са Мађарима никако.* Током нашег боравка у Батањи уверили смо се да је тројезичност и даље жива, али је данас, рекли бисмо, ограничена само на породице из мешовитих бракова, док су некада Срби и Румуни, опет према сведочењу наших информатора, спонтано, још у раној младости, најчешће кроз игру и дружење, научили и језик оних других – српски, одн. румунски.

Српски се изгледа добро чувао чак и у породици у којој је један од родитеља био носилац словачког језика и идентитета. Деца су тада једнако усвајала оба језика, а вероватно је да су због међусобне сродности опстајала оба. О томе такође сведоче наши информатори: *У породици смо говорили и српски, и мађарски, и словенски (ЈС).* На основу исказа информатора и укупног материјала којим располажемо можемо закључити да се српски језик најчешће повлачио у породицама у којима је један од родитеља у мешовитом браку био носилац мађарског језика, као језика већине: *Кад су*

почели мешовити бракови [са Мађарима], ондак је [српски језик] почео да се заборавља (ПВ).

Следећа генерација, тј. генерација деце поменутих саговорника, у веома малом броју похађала је српску школу, која је иначе и сама после рата изгубила свој некадашњи карактер. Ново послератно време није било наклоњено мањинским заједницама, па је тзв. грађанско школство убрзало процес њихове асимилације. Тада је српски језик међу српским ђацима остао на нивоу кућног општења, док се у школи учио искључиво мађарски (утешно је могло бити учење руског језика, које је, уз ћирилично писмо, било као учење језика сродног језику њихових предака). Та генерација, рођена у петој, шестој и седмој деценији прошлог века, у школи је васпитавана у духу интернационализма и комунизма. У то време престаје да важи вековно правило да се бракови склапају само са истоверним момцима и девојкама, те се бракови почињу склапати и са члановима других заједница, најчешће са члановима већинске мађарске заједнице. У таквим се породицама српски језик почео повлачити пред мађарским, а нестајањем верских православних обреда у њиховим домовима – о славама, Божићу и Васкрсу, повлачили су се и обичаји, који су некада били спољна манифестација њиховог идентитета.

У таквом амбијенту одрастала је, пак, генерација њихове деце, а то су они који су рођени у осмој или деветој деценији прошлог века. У огромној већини, представници те генерације не говоре активно српски језик, а велики број њих не поседује ни пасивно знање српског језика: *Не говори већ половина [Срба] српски (ПВ).* Међу оне који српски језик ипак говоре спадају ученици који су похађали Српску основну школу, а неки од њих – и Српску гимназију у Пешти. Овде се, међутим, све мање може говорити о правим носиоцима дијалекта, аутентичног српског народног говора у Батањи, због тога што српски језик код већине породица није, да тако кажемо, усвајан у породичном окриљу, већ је стечен и научен у школи. Поједине српске породице данас не користе чак ни могућност да се образују на српском језику, сматрајући да би им школовање на језику који слабије или недовољно познају отежало савладавање школског градива. Дакле, у појединим породицама није пресудна етничка припадност при одлучивању хоће ли се неко образовати на српском језику или не, већ – поред етничке припадности – учење српског језика и похађање српске школе зависи од самог става породице према томе шта је за њу важније. У говору најмлађе генерације Срба у Батањи, српски језик углавном има симболичку функцију. Иако га многи не користе у свакодневној комуникацији, они ипак дају српска имена новорођенчади, појачано брину о вери и обичајима, негују фолклор, српске народне песме и сл.

***

Питање опстанка српског језика у Батањи, као и много шире у Мађарској, не може се посматрати независно од питања националне, верске и културне самосвести, тј. независно од питања идентитета. Они који су до данас у Батањи „преживели” као Срби неговали су свој идентитет кроз језик, веру и обичаје. После неколико деценија лутања, понекад и невољног излагања из сопственог традиционалног културног корпуса, Срби у Батањи враћају се својим коренима, својим старим сабориштима –

цркви и школи, желећи да уз њих сачувају и оно што их је генерацијама повезивало као народ – њихов српски језик.

Литература

- БЕЛИЋ, Александар. *О дијалектима*. Изабрана дела Александра Белића. Том X. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- ИВИЋ, Павле. *О српском говору у Батањи*. Јужнословенски филолог L, Београд: 1994, 33–49.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. *Прилог дијалектолошким истраживањима Павла Ивића у српској дијаспори у Мађарској*. Зборник радова са трећег међународног научног скупа „Живот и дело академика Павла Ивића”. Београд – Нови Сад – Суботица: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Филозофски факултет у Новом Саду, Градска библиотека у Суботици, Институт за српски језик САНУ, 2004, 681–692.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. *Глотофагија и процеси језичке интеграције: српска мањина у Мађарској и Румунији*. Зборник радова Филозофског факултета. Посебно издање посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици, 2010, 277–283.
- СТЕПАНОВИЋ, Предраг. *Говори Срба и Хрвата у Мађарској*. Горњи Милановац – Београд – Нови Сад: Дечје новине, Вукова задужбина, Матица српска, 1994.
- СТЕПАНОВИЋ, Предраг. *Говори Срба у Мађарској*. Будимпешта: Самоуправа Срба у Мађарској, 2000.
- BUGARSKI, Ranko. *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991.
- KRISTAL, Dejvid. *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit, 1995.
- RAKIĆ, Sofija. *Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje*. *Studia Slavica Hungarica* 42 (1997): str. 89–98.
- RAKIĆ, Sofija. *O govoru Deske*. *Studia Slavica Hungarica* 43 (1998): str. 23–38.

Извори

- ИГЊАТОВИЋ, Јаков. *Вечити младожења*. Београд: Новости, 2005.
- ЈАКШИЋ, Ђорђе. *Батања у време турске окупације и почетком 18. века*. Батања: 1975.
- МИЦИЋ, Милан. *Одисеја батањских Срба*, Зрењанин: Арт-пројект, 2003.
- ПОПОВИЋ, Јован Стерија. *Драматски списи*. Књ. 3. Београд: Српска књижевна задруга, 1909.
- Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска и Матица хрватска (I–III), Нови Сад–Загреб, Матица српска (IV–VI), Нови Сад, 1967–1976.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959– .

Sofija Miloradović
Vladan Jovanović

**SERBIAN LANGUAGE IN HUNGARY – CURRENT STATE
AND PERSPECTIVES OF DIALECTOLOGICAL RESEARCH,
*OR THE LANGUAGE THAT PRESERVED US***

The first part of the article draws attention to (1) the analytic tendency of Serbian vernaculars as a particular type of linguistic integration related to the typologically different linguistic systems of dominant and recessive populations, then to (2) the need for a more extensive and thorough dealing with the syntax of Serbian vernaculars in Hungary, as well as to (3) the existing research of Serbian vernaculars in Hungary. The second part presents the preliminary results of field research on Serbian vernaculars in Battonya, conducted in September 2012. Those results reaffirm that the question of the Serbian language in Battonya, and much broader, in the entire Hungary, cannot be discussed independently from the question of national, religious and cultural self-awareness, i.e. identity. Those who “survive” as Serbs in Battonya have treasured their identity in language, religion and tradition, and after several decades of wandering, sometimes unwillingly leaving their own traditional cultural corpus, Serbs in Battonya are finding a way back to their roots, their old meeting places – the church and the school, while wishing to preserve, along with those places, the thing that connected them through generations as a people – their Serbian language.

Keywords: Serbian language, Hungary, dialectological research, Battonya, identity

МЕТАФОРА ПУТОВАЊА У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ

У раду су обрађене појмовне метафоре у политичком дискурсу. Циљ је да установимо како изгледа Европска унија у сликовној схеми јавног политичког српског дискурса штампаних медија. Анализиране су појмовне метафоре које се баве Европском унијом и уласком наше земље у ЕУ. Теоријски оквир истраживања темељи се на начелима когнитивне лингвистике (теорија појмовне метафоре и метонимије) и критичке анализе дискурса. Посебно се бавимо метафорама кретања и путовања. Метафоре представљају моћно дискурзивно оружје. Њихова веза са друштвом је двосмерна – метафоре се обликују под утицајем друштва, али и саме обликују друштвену стварност истицањем одређених аспеката неког појма. Метафоре пласиране од стране медија свесно или несвесно утичу на позитивно или негативно перцепирање ЕУ код обичних грађана.

Кључне речи: појмовна метафора, политички дискурс, метафора путовања, Европска унија

1. Увод

Предмет овог рада биће појмовне метафоре у политичком дискурсу. Циљ је да установимо како изгледа Европска унија у сликовној схеми јавног политичког српског дискурса штампаних медија. Анализираћемо појмовне метафоре које се баве Европском унијом и уласком наше земље у ЕУ. Теоријски оквир истраживања темељи се на начелима когнитивне лингвистике (теорија појмовне метафоре и метонимије) и критичке анализе дискурса. Спој когнитивне лингвистике и критичке анализе дискурса доприноси стварању синергичне вредности у обе истраживачке парадигме. Метафоре се више не сматрају тек безазленим декоративним елементом у дискурсу, већ моћним когнитивним средством убеђивања и формирања мишљења. Кроз дискурс је могуће наметнути одређени начин мишљења, манипулисати јавним мњењем, а самим тим и креирати стварност која је по вољи држалаца моћи. „Своју огромну убеђивачку моћ метафора црпи из своје фундаменталне функције перспективизације, усмеравања пажње на оно што је по вољи њихових твораца“ (СИЛАШКИ, ЂУРОВИЋ, РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2009: 9). У јавном говору, метафорама се истичу пожељни аспекти

---

* marija.millosavljevic@gmail.com

** Рад је написан под менторством проф. др Марине Јањић, као семинарски рад у оквиру Докторских академских студија на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, те јој се аутор овом приликом искрено захваљује на пруженој подршци и стручној помоћи.

стварности, а истовремено се прикривају неки њени негативни, нежељени или неважни аспекти.

„Рефлекс друштвених збивања у језичким конструкцијама је аксиом, али је вредно дискусије питање на који начин стварност диференцира језик или можда долази до обрнутог процеса у коме језик осликава стварност“ (ЈАЊИЋ, ЧУТУРА 2012: 113). Језик је моћно средство концептуализације стварности, које своје тајанствено оружје проналази у метафори. Метафора представља средство за језичку концептуализацију света. Концептуализација стварности уз помоћ појмовних метафора указује на постојање универзалних сликовних схема које су резултат животних универзалија, тј. образаца људске егзистенције у савременим условима живота. Метафора је најважнији креативни и језички агенс. Присутна је у самом корену настанка и развика читавог човековог језичког и менталног света.

Језик пружа увид у когнитивне функције, у природу, структуру и организацију мисли и идеја. Метафоре, као когнитивни инструменти, обликују и начин изражавања и начин размишљања. „Критичка анализа дискурса схвата дискурс као 'друштвено конститутиван у истој мери колико и друштвено условљен' и првенствено се бави односом између језика и моћи“ (СИЛАШКИ, БУРОВИЋ, РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2009: 14). Политички дискурс се третира као израз мање или више прикривених односа премаћи, борбе за власт и контролу. Основни принцип критичке анализе дискурса јесте идентификација и анализа лингвистичких манипулација. Главна сврха политичког дискурса јесте убеђивање, односно манипулација јавношћу и јавним мњењем. Потребно је установити која се језичка средства користе ради остварења овог циља.

Метафоре истичу и чине кохерентним одређене аспекте нашег искуства, али могу и да „креирају стварности, нарочито друштвене стварности“ (LAKOFF, JOHNSON 1980: 156). Метафора није тек пуки одраз већ постојеће објективне стварности, већ конструкција стварности, путем категоризације која подразумева избор појединих својстава као критичних, а других као некритичних. „Људи на власти намећу своје метафоре“ (LAKOFF, JOHNSON 1980: 157), макар и несвесно.

Главно политичко оруђе у индиректном и неосетном формирању жељеног мишљења јесу когнитивне (појмовне) метафоре, које могу постати и најмоћније оружје у остваривању жељених политичких циљева. Политичке идеје и ставови, процеси интеграције, удруживања, циљеви и визије, најбезболније и најуверљивије се могу представити, односно могу се неосетно наметнути, уз помоћ појмовних метафора заснованих на пресликавању по нечему сродних конкретних ентитета на апстрактне. Једна од најупечатљивијих доследних метафора јесте ментална схема Европске уније која, као организовани друштвени феномен, креира друштвену стварност већ деценијама, а тиме и језичке обрасце којима се посредно обликује свет и мисао о њој међу људима. Феномен познат као Европска унија становнике Европе и света није оставио равнодушним ни на који начин, а нарочито у когнитивном смислу, који је директно заслужан за формирање друштвених и индивидуалних ставова и судова о њој.

2. Појмовна метафора

У оквиру традиционалног приступа проучавању, метафора се може објаснити уз помоћ пет најприхваћенијих својстава (KÖVECSES 2010: ix). Класична теорија метафоре посматрала је метафору као лингвистички феномен, својство речи, а не мишљења. По традиционалном моделу сматрало се да су метафоре мотивисане сличношћу – метафора је схватана као механизам заснован на сличности двају ентитета који се упоређују, где су реч или синтагма из одређеног концепта коришћене изван конвенционалног значења са циљем да изразе други сличан концепт (LAKOFF 1993: 202). Сматрано је да свакодневни језик није имао метафору, већ је метафора дефинисана као лингвистичка експресија са уметничком и реторичком сврхом. Традиционални концепт метафоре представљао је метафору као свесну и намерну употребу одређених речи, којом може овладати само особа која је за то талентована. Метафора није прихватана као неизбежни део свакодневне људске комуникације, а камоли свакодневног људског мишљења и резонавања, већ као језички украс који није неопходан за комуникацију.

Ова класична теорија о метафори била је прихваћена вековима и схватана је као дефинитивна истина, а не само као теорија. Прекретницу у схватању метафоре чини књига *Metaphors We Live By*, Џорџа Лејкофа и Марка Џонсона. Ови аутора нису били сагласни са поставкама традиционалистичког концепта метафоре, где је метафора схватана као ствар периферног интереса, већ су делили хипотезу да је она од централне важности. Ново виђење метафоре Лејкофа и Џонсона оспорава темељне поставке традиционалне теорије о метафори, а њихова концепција метафоре позната је под називом *когнитивнолингвистички поглед на метафору* (KÖVECSES 2010: x). Лејкоф и Џонсон сматрају да је метафора неизбежни процес свакодневног људског мишљења и резонавања. Њена сврха није само реторичка и уметничка, већ је „наш обични концептуали систем, у коме мислимо и деламо, суштински метафоричне природе“ (LAKOFF, JOHNSON 1980: 3). Према томе, метафора се користи у свакодневном животу, користе је обични људи, не само људи посебног талента. Аутори тврде да су и процеси људског размишљања метафорични (LAKOFF, JOHNSON 1980: 6), што значи да је метафора схваћена као екстралингвистичка појава укорењена у начину размишљања људи.

Апстрактне појаве не доживљавамо непосредно, већ их сводимо на познато искуство, односно разумевамо један појам путем другог појма, а то је, по мишљењу Лејкофа и Џонсона, суштина метафоре (LAKOFF, JOHNSON 1980: 6). Метафора је у когнитивној лингвистици схваћена као механизам мишљења помоћу кога разумевамо и организујемо стварност (ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 90).

Механизам метафоре састоји се у пресликавању структуре једног појма (или појмовног домена), који је обично чулно сазнатљив и добро познат, на други домен. „Домен који ’позајмљује’ своју структуру назива се изворни, а онај који се на основу њега разуме назива се циљни“ (КЛИКОВАЦ 2004: 11–12).

3. Пут Србије у Европу

Метафорички сценарио ПУТОВАЊА користи се у великој мери за концептуализацију различитих политичких процеса, између осталог – и процеса интеграције Србије у Европску унију. Политичке одлуке и поступци лакше се прихватају када су потпомогнути моћним когнитивним средством, у овом случају – метафором ПУТОВАЊА.

Пошто су појмовне природе, метафоре могу да утичу на наше размишљање, делање и међусобне односе. Метафоре у политичком дискурсу употребљавају се на различите начине и за постизање различитих циљева. Често се користи метафора путовања, и она упућује на то да се позитивно кретање у Србији дешава у правцу Западу. Позитивно кретање је концептуализовано као кретање унапред, а пошто је будућност испред говорника, прикључење Европској унији је представљено као једини начин на који Србија може да преживи и да успе. Србија, Европа и пут Србије у Европу концептуализовани су кроз анализу употребе метафора. Релације које подразумевају чланство у Европској унији сликовито се представљају путевима, стазама, путањама, путовањима.

Циљ политичара јесте приступање Србије Европској унији. Тај процес је концептуализован као путовање. Сценарио путовања у себи има следеће елементе: политички процес (транзиција у Србији) је путовање које почиње од почетне тачке (стари политички систем) и креће се према циљу / дестинацији (Европа; Европска унија)¹ по посебној путањи или по неколико путања (економске, политичке и социјалне реформе у Србији); политички догађаји који спречавају имплементацију политичких процеса бивају препреке (економски, политички и социјални проблеми) на путањи или на странпутицама које воде у слепу улицу (повратак на стари систем); учесници у политичким процесима су учесници у путовању (политичари, народ), који путују заједно по једној или више путања (економске, социјалне и политичке реформе); степен учешћа учесника у политичким процесима је брзина којом се крећу током путовања (РАДАНОВИЋ-ФЕЛБЕРГ 2009: 54).

Анализирана језичка грађа прикупљана је у првој половини 2016. године прегледањем новинских политичких чланака у познатим дневним листовима: *Политика*, *Блиц*, *Вечерње новости*, *Телеграф*, *Прес*, *Данас*, *Курир*. Корпус примера припада политичком дискурсу. Он обухвата говор учесника у примарном дискурсу, а то су политичари, који путем метафора настоје да креирају друштвену стварност, као и говор оних који у секундарном дискурсу прихватају такав појмовни апарат и кроз језик медија утичу на најширу јавност, а ту спадају политички аналитичари и новинари.

Метафоре пласиране од стране медија као представника секундарног дискурса имају идеолошку вредност. Помоћу њих се свесно или несвесно утиче на позитивно или негативно перцепирање ЕУ код обичних грађана. Прикључење Србије Европској унији често се поима преко појма ПУТОВАЊА. „Повезивање КРЕТАЊА и ОДРЕДИШТА, које имплицира остварење циља, кореспондира са друштвеном активношћу усмереном ка постизању циља у политичком дискурсу, те повезује два

---

¹ Метонимија је логичка поента метафоре: Европа је Европска унија.

домена у појмовну метафору СВРСИСХОДНА ДРУШТВЕНА АКТИВНОСТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ ПО ПУТАЊИ КА ОДРЕДИШТУ“ (СИЛАШКИ, ЂУРОВИЋ, РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2009: 125). На пример:

1. *Нови амерички амбасадор у Србији Кајл Скот изјавио је да је апсолутно уверен да је Србија одлучна да настави **проеврски курс** и да ће САД учинити све да је подрже на том **путу*** (Политика, 17. фебруар, 2016).
2. *Вучић: Србија има карту за **пут у Европу*** (Данас, 26. јануар 2016).
3. *Орбан: залажем се за **улазак Србије у ЕУ*** (Блиц, 23. април 2016).
4. *Она је истакла и да је **пут европских интеграција Србије средњорочан**, да не иде преко ноћи, али да јесте **стратешко одређење владе како би грађани Србије живели боље*** (Блиц, 30. март 2016).

Процес прикључења Европској унији концептуализује се као ПУТОВАЊЕ, тј. КРЕТАЊЕ ПО ПУТАЊИ У ПРОСТОРУ. Метафора ПУТОВАЊА је реторичка метафора, коју чине иновативни, проширени метафорички изрази, који се користе намерно и свесно у циљу постизања одређених ефеката. „Такве метафоре по правилу најпре заузму истакнуту позицију у политичком дискурсу, а касније их различити људи на различите начине користе у најразличитијим контекстима ради постизања различитих реторичких циљева“ (СИЛАШКИ, ЂУРОВИЋ, РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2009: 140).

Држава Србија је преко метафоре ДРЖАВА ЈЕ ОСОБА представљена као путник. Метафорички сценарио ПУТОВАЊА претпоставља да путник остварује циљ путовања и стиже до крајњег одређишта, а то је Европска унија. Она постаје део или САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ САДРЖАТЕЉА, Европске уније. При томе, долази до преплитања појмова КРЕТАЊА и САДРЖАВАЊА, због чега се често дешава да у једном примеру наилазимо на метафоричке изразе који припадају два појмовним доменама:

1. *Србија је земља која се налази **на путу у ЕУ**, али је **штитила своју слободу и независност*** (Телеграф, 8. април 2016).
2. *Србија **наставља пут ка ЕУ** и мора се **прилагодити њеним ставовима**, то је део тог пута* (Прес, 1. март 2016).
3. *После усвајања резолуције, **известилац за Србију Дејвид Мекалистер је оценио да њено усвајање огромном већином шаље снажан сигнал да је ЕП спреман да настави да **пружи подршку Србији на путу ка ЕУ***** (Политика, 4. фебруар 2016).

Придруживање Србије Европској унији представља комплексну друштвену активност, која се на апстрактном нивоу концептуализује кроз метафору ПУТОВАЊА. Метафора ПУТОВАЊА одражава сву комплексност процеса који, у овом случају, као одређишну раван има долазак Србије у ЕУ, односно прикључење земље Европској унији. „На вишем степену пресликавања метафорички сценарио ПУТОВАЊА служи за разумевање метафоре СТРУКТУРА ДОГАЂАЈА, у којој се различите врсте догађаја и њихови аспекти концептуализују као МЕСТО, СИЛА и

КРЕТАЊЕ“ (KÖVECSES 2010: 139). Лејкоф тврди да постоји метафорички сценарио за разумевање СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА и наводи пресликавања која служе за разумевање овог метафоричког сценарија. Нека од тих пресликавања пронашли смо у анализираном корпусу: ПРОМЕНА ЈЕ КРЕТАЊЕ; АКЦИЈА ЈЕ САМОИНИЦИРАНО КРЕТАЊЕ; НАЧИН НА КОЈИ СЕ АКЦИЈА ВРШИ ИЛИ СРЕДСТВО ЗА ЊУ ЈЕСТЕ ПУТАЊА КА ОДРЕДИШТУ; ТЕШКОЋЕ У АКЦИЈИ ЈЕСУ ПРЕПРЕКЕ НА ПУТУ; ДУГОРОЧНЕ, СВРСИСХОДНЕ АКТИВНОСТИ СУ ПУТОВАЊА (КЛИКОВАЦ 2004: 25).

Надаље анализирамо концептуализацију процеса путовања у јавном дискурсу Србије, реализованог кроз различите метафоричке изразе, језичке примере појмовне метафоре ПУТОВАЊА. Као главну метафору издвајамо ДОЛАЗАК СРБИЈЕ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ ЈЕ ПУТОВАЊЕ. Ова метафора одражава основну схему метафоричког сценарија ПУТОВАЊА: ПОЧЕТНА ТАЧКА – ПУТАЊА – ОДРЕДИШТЕ. Изворни домен јесте ПУТОВАЊЕ, а циљни домен је ДОЛАЗАК СРБИЈЕ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ. Метафора ДРЖАВА ЈЕ ОСОБА налази се у основи метафоре ДОЛАЗАК СРБИЈЕ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ ЈЕ ПУТОВАЊЕ. „Путем ове метафоре Србија се концептуализује као путник који се налази у одређеној тачки пред путањом одређене дужине и карактеристика, која се мора савладати да би се достигао циљ“ (ŠARIĆ 2005: 151).

1. *Нагласио је да Србија мора остати на европском путу* (Политика, 1. март 2016).
2. *Он је посебно нагласио и значај будућег отварања Поглавља 24 и похвалио напоре и непопуларне мере које Србија предузима на путу ка Европској унији* (Блиц, 1. фебруар 2016).
3. *Видећемо шта ће бити после избора у Србији која је већ на правом путу према Европској унији* (Блиц, 7. април 2016).
4. *Мислим да је Србија на правом путу, али да је тај пут дуг и не треба журити* (Блиц, 10. март 2016).
5. *Србија је показала запажен реформски темпо на путу ка чланству, ако настави тако, може да претекне друге земље кандидате* (Прес, 9. фебруар 2016).
6. *Од Србије се тражило, и данас се тражи, да „заборави на прошлост“ како не би угрожавала суседе и како би остварила помаке у евроинтеграцијама* (Политика, 12. април 2016).
7. *Терористички напади у Бриселу и здружена борба ЕУ против тероризма не би требало да имају последице по наставак европских интеграција Србије, односно успоравање тог пута* (Данас, 24. март 2016).
8. *Без ових компонента пут према ЕУ биће тежак* (Данас, 7. фебруар 2016).
9. *Брзина процеса напредовања Србије ка ЕУ у многоме зависи од ЕУ* (Вечерње новости, 17. фебруар 2016).

У основи метафоре ПУТОВАЊА налази се метафора КРЕТАЊА, која описује кретање између два простора. Србија је концептуализована као путник који отпочиње путовање; она напушта један простор и на путу је ка другом простору, ка Европској

унији. Путовање је једносмерно, кретање се врши од Србије ка Европској унији, а не обрнуто.

Примери концептуализују путовање као кретање у простору, које је пак више статично него динамично. У неким примерима, у метафору ПУТОВАЊА уводе се елементи временског оквира, чиме се имплицира активан однос у остварењу циља, кроз аспект кретања напред, ка временском оквиру будућности.

3.1. Кораца на путу ка Европској унији

У анализираним примерима проналазимо метафорички израз *корак*. То је један од уобичајених израза у метафоричком сценарију ПУТОВАЊА и заснива се на метафори АКЦИЈА ЈЕ САМОИНИЦИРАНО КРЕТАЊЕ.

1. *У току је расправа о даљим корацима Србије на путу ка чланству у ЕУ* (Блиц, 7. април 2016).
2. *То ће очигледно бити добро и за Србију – рекао је он подсећајући да је визна либерализација била **важан корак на путу Србије према ЕУ*** (Блиц, 2. март, 2016).
3. *...представници те елите већ у првој години транзиције решили све животне проблеме а онда 15 година обећавали грађанима да се налазимо **на корак до Европе** и бољег живота* (Политика, 19. март 2016).
4. *Тешко да би неко данас добио изборе на причи о Србији која **крупним корацима граби у Европску унију**, као што је то пошло за руком Тадићевим демократама 2008. године* (Политика, 21. март 2016).
5. *Постоје заједнички ставови ЕУ којима Србија треба **корак по корак** да се прилагоди* (Прес, 1. март 2016).

Изрази „крупни кораци” и „важан корак” указују на позитивно вредновање путовања. *Корак* се доживљава као део пресликавања у метафори СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА – НАЧИН НА КОЈИ СЕ АКЦИЈА ВРШИ ИЛИ СРЕДСТВО ЗА ЊУ ЛЕСТЕ ПУТАЊА КА ОДРЕДИШТУ. Битно је активно деловање, сваки услов који Србија мора да испуни на путу ка Европској унији представља корак ближе зацртаном циљу. Међутим, ова метафора омогућава да се усредсредимо на једну страну апстрактног појма, али заклања друге стране или аспекте тог појма. Није јасно речено колики је број корака потребан, односно – колика је дужина пута.

3.2. Тешкоће на путу

Напредак земље ка доласку на крајње одређиште зависи од броја учињених корака. То на апстрактном нивоу одређује брзину доласка путника до одређеног циља у предвиђеном времену. На том путу путник наилази на различите препреке. Сви постављени услови и ризици који прате процес интеграције претварају се у препреке које путник мора уклонити. Брзина напредовања Србије ка Европској унији зависи од

тога како она савладава препреке које стоје на путу остварења циља. Овде примећујемо једно од пресликавања које је навео Лејкоф, а то је ТЕШКОЋЕ У АКЦИЈИ ЈЕСУ ПРЕПРЕКЕ НА ПУТУ.

1. *Србија и земље региона начиниле су велики **напредак на путу ка европској унији*** (Блиц, 18. март 2016).
2. *На питање какву динамику очекује у **напредовању Србије ка ЕУ** током свог мандата, он је додао да Србија има сву подршку САД али да „брзина тог процеса на крају у многоме зависи од ЕУ”* (Политика, 17. фебруар 2016).
3. *...**напредак Србије** у испуњавању политичких и економских критеријума на путу ка ЕУ* (Политика, 12. април 2016).
4. ***Напредак у приближавању ЕУ** отвара српским и аустријским предузећима нове могућности* (Прес, 8. фебруар 2016).
5. *Немачка канцеларка поздравила **напредак Србије на путу ка ЕУ*** (Курир, 4. април 2016).
6. *Да ли мислите да ће Брисел натерати Хрватску да одустане од **блокаде Србије на путу ка ЕУ?*** (Блиц, 10. април 2016).
7. *Који су кључни **проблеми и препреке Србије на путу ка ЕУ*** (Блиц, 8. април 2016).
8. *Загреб прети Београду **успоравањем пута ка ЕУ*** (Политика, 19. март 2016).
9. *Као **највећу кочницу европских интеграција** грађани и даље наводе политику сталног условљавања и уцена ЕУ* (Политика, 8. фебруар 2016).
10. *Хрватска **блокирала Србију: ипак рампа ка Европској унији*** (Телеграф, 8. април 2016).

Метафорички изрази као што су *препреке, рампе, блокаде, кочнице* квалификују тешкоће при постизању циља. Препреке позитивно усмеравају акцију ка њиховом уклањању. Циљ је изузетно вредан и због тога је уклањање препрека на путу пожељно и оправдано.

3.3. Раскрсница путева

Као моћно реторичко средство појављује се раскрсница. Примери у којима се изражава колебање Србије у погледу смера кретања и метафорички израз *раскрсница* истичу мукотрпност пута ка остварењу друштвеног циља.

1. ***Србија је на раскрсници**, политичкој и економској, после година које су прошле у бесмисленим ратовима* (Вечерње новости, 1. април 2016).
2. *У разговору с амбасадором Пакистана Арифом Махмудом, Николић је рекао да је Србија на **раскрсници Истока и Запада*** (Вечерње новости, 8. фебруар 2016).

3. *Очекивање српских званичника да Брисел реши проблем са Хрватском, која једина од 28 земаља чланица ЕУ није дала зелено светло Србији за отварање преговора о поглављу 23* (Блиц, 10. април 2016).
4. *Поводом одлуке Загреба да не да зелено светло Србији за отварање поглавља 23* Вулин истиче да би за Хрватску „најбоље било да своје комплексе лечи на неком другом или нека их чува само за себе“ (Политика, 9. април 2016).

Србија се налази на раскрсници, што значи да је већ прешла део пута. Пошто је дошла на раскрсницу, мора да одлучи у ком ће се смеру даље кретати. И ту се појављује метафора СЕМАФОРА. Зелено светло на семафору конвенционално се користи као „слободан пролаз“. У наведеним примерима уочавамо да Србији није дато зелено светло. Дакле, кретање напред није произвољна активност путника, односно државе, већ контролисан план од стране неких других институција.

3.4. План путовања

Документа којима се прецизно дефинишу кораци Србије до испуњења услова за визну либерализацију назива се *мапа пута*. Ако се долазак Србије на белу шенгенску листу концептуализује као ПУТОВАЊЕ, тада је логично да се документ који такво путовање прецизно дефинише назове *мапом пута*. Иако је Србија испунила све услове и добила визну либерализацију, у политичким текстовима још увек проналазимо примере у којима се јавља мапа пута:

1. *Мапа пута сарадње са Америком: Џонс је српском премијеру уручио „Мапу пута“, стратегију развоја економских односа Србије и САД* (Вечерње новости, 7. април 2016).
2. *Утврђена мапа пута за обнову Шенгена* (Вечерње новости, 4. март 2016).
3. *Просто, мапа пута за достизање циља, али уз много више помоћи, партнерства као и контроле ЕУ* (Блиц, 23. април 2016).

Ово показује да је Србија још увек под утицајем великих сила, да постоје они који јој намећу како да се понаша и којим путем да иде. Мапу дају надлежне институције да се путник не би изгубио или кренуо погрешним путем. Она пружа информације које олакшавају путовање, омогућава да се путник не изгуби на путу и да на најлакши и најкраћи начин дође до жељене дестинације. Мапу пута поседује Европска унија, која као једини водич зна пут до крајњег одређишта.

3.5. Краћи пут

Сваки пут је могуће скратити пречицама. Уз помоћ њих се тешкоће на путу могу избећи, а то би могло стижање на крајње одређиште учинити бржим и једноставнијим. На основу пронађених примера закључујемо да садашња власт не користи пречице, већ иде регуларним путем.

1. *Европска комисија одлучила је да ово поглавље буде отворено на почетку приступних преговора, јер је то врло озбиљан процес у којем **нема пречица*** (Политика, 17. април 2016).
2. *Вучић је рекао да влада **неће користити пречице ка ЕУ**, јер је боље ићи сигурним и стабилним путем* (Политика, 20. март 2016).

Коришћење пречица омогућава да путовање буде краће и да се брже стигне до крајњег одређишта. Међутим, није увек препоручљиво користити пречице, јер се на тај начин може доста тога пропустити. Сигурније је ићи дужим, али стабилним путем.

3.6. Долазак на одређиште

Сценарио ПУТОВАЊА завршава се доласком на циљ, а то је приступање Србије Европској унији. Метафорички изрази као што су *достизање* и *циљ* представљају део коначног пресликавања у метафори СТРУКТУРЕ ДОГАЂАЈА, а то је ДУГОРОЧНЕ, СВРСИСХОДНЕ АКТИВНОСТИ СУ ПУТОВАЊА.

1. *Питање професионализације и модернизације, али и ефикасности државне управе, са аспекта европских интеграција, веома је важно и један је од **кључних задатака које Србија жели да постигне** у наредне четири године **на путу достизања европских стандарда*** (Блиц, 1. април 2016).
2. ***Циљ** је да Србија у наредне четири године **достигне ЕУ стандарде*** (Блиц, 1. април 2016).
3. *Помоћница министра спољних послова за Европску унију одржала је студентима предавање на тему „**Србија на путу ЕУ**“. Она је рекла да је **Влада Србије европске интеграције поставила као један од најбитнијих спољнополитичких циљева*** (Блиц, 18. март 2016).
4. *Али тај замор од европских тема није настао само зато што су бирачи преломили, већ што некако осећају да се тај **пут** до обећане земље стално продужује, а **циљ помера*** (Политика, 19. март 2016).
5. *Кад је реч о самој Србији, у овом тренутку чланство у ЕУ је, према њеној оцени, **стратешки спољнополитички циљ Србије** и „док је такве политике, тај **пут је отворен и неупитан**“* (Политика, 26. март 2016).
6. *Зато, нека вас нико не плаши Европском унијом! Ова влада јако добро зна **куда Србија треба да иде и где је циљ*** (Политика, 10. фебруар 2016).

Из ових примера закључујемо да ће се дуг и мукотрпан пут на крају исплатити, јер нас на крају чека бољи живот у европској заједници.

4. Пут Србије у Европу кроз време

Када упоредимо метафоре путовања које је употребљавао Зоран Ђинђић и метафоре које проналазимо у данашњим штампаним медијима, видећемо да се многе

од њих понављају. Иако је прошло доста година, Србија и даље тежи истом циљу, а то је улазак у Европску унију, па се и даље користе исте метафоре за исказивање тог пута.

Метафоре које је Зоран Ђинђић употребљавао допринеле су конструкцији „наших“ и „њихових“ кроз референцијалне и еволутивне стратегије. „Наши“ су конструисани као демократска, брза, модерна Западна Европа, док су „њихови“ конструисани као спора, недемократска, старомодна Источна Европа. Србија је представљена у покрету, док је Европа стабилна. Европа је концептуализована као циљ, док Србија путује ка том циљу. Позитивно кретање дешава се према Западу, концептуализовано је као кретање унапред, а пошто је будућност испред говорника, прикључење Европској унији је представљено као једини начин на који Србија може да преживи и да успе.

Србија треба да се придружи Европи. Тај процес је концептуализован као путовање возом (примери 1, 2), и просторно и временски. Просторно, путовање се дешава од Истока, који је карактеризован као негативан, према Западу, који је карактеризован као позитиван (примери 3, 4). Временски, путовање се дешава кроз историју (примери 5, 6), где је прошлост евалуирана као негативна, а будућност као позитивна и повезана са европским вредностима. Временска концептуализација се често реализује кроз просторну концептуализацију.

Само путовање је евалуирано као тешко, а препреке на путу су идентификоване као интерни економски и социјални проблеми (примери 7, 8). Вођа на путу је владајућа партија, концептуализована као неко ко води (пример 9, 10). Демократска партија се брзо креће на свом путу, док су елементи који је успоравају окарактерисани као негативни (пример 11, 12).

1. *Да покажемо Европи да смо зрели за Европу, да не желимо сами да уђемо у тај воз, већ да смо способни да заједнички решимо своје проблеме* (Ђинђић 2007: 71).
2. *Лидер демократа је признао да је та странка „у једном тренутку заборавила на интересе грађана, деловало је као да смо ми кренули возом у Европу, а њих оставили на перону“* (Блиц, 10. март 2016).
3. *Друга могућност била је да кренемо у ризичну операцију инвестиција у будућност, недвосмислено се окрећући према Западу. Да, дакле, будемо онај мост који ће Србију коначно повезати са Западом, без икакве гаранције да ћемо у томе икада успети. Хтели смо, дакле, да преузмемо на себе улогу да будемо мост који је кренуо ка другој обали, али је стално висио у ваздуху, јер је та друга обала била исувише далеко – на Западу* (Ђинђић 2007: 32).
4. *При свему томе није се мењао стратешки правац земље, те се може рећи да су, спољнополитички гледано, они који су формирали власт 2012. године наставили, са мањим отклонима, спољну политику претходника која се сводила на суптилно балансирање између Запада и Истока, уз прокламован циљ придруживања Европској унији* (Политика, 15. март 2016).

5. *На 200 година Првог српског устанка ми треба да заокружимо ту предисторију и да уђемо у своју нову историју. Наша нова историја је Европска заједница, европска интеграција* (Ђинђић 2007: 53).
6. *Он је поручио да су предстојећи избори веома важни јер је Србији потребан договор о томе куда друштво иде – у прошлост или у будућност, пред врата Европске уније* (Политика, 6. март 2016).
7. *Ми се и као Влада Србије и као народ налазимо на једном врло уском путу кроз Сцилу и Харибду. Сцила је јако лоше стање наше економије која није у стању да произведе већи национални производ, а Харидба – то су велики социјални издаци остарелог становништва са милион и присто хиљада пензионера... На том танком, уском путу морамо да напредујемо и због тога је важно да се људима у Србији објасни да реформе које ми спроводимо не могу одмах да донесу резултате* (Ђинђић 2007: 12).
8. *„Разлог застоја у проширењу није то да се неко претвара, него је економске природе”, каже и објашњава да се земље региона од 2008. удаљавају од ЕУ. „Ако не можете да приближите свој економски систем макар просеку ЕУ, онда немате ни подлогу на основу које правите међусобно приближавање”, истиче извор* (Политика, 7. март 2016).
9. *Наш заједнички циљ јесте да Србију доведемо у Европу* (Ђинђић 2007: 158).
10. *Премијер Србије је нагласио да су европске интеграције стратешки циљ Србије* (Политика, 2. фебруар 2016).
11. *Нас демократе да је неко питао у меродавном смислу ових година дана не би било кочења и било би брже. Али не жалимо се. Оно што желимо јесте – када убрзавамо, када претичемо, дајте да све снаге концентришемо на кретање напред. А у наредне три године морамо да претичемо јер смо много заостали. Ја сам сигуран да ви овде имате довољно снаге да још додате гас. Нашим међународним пријатељима кажем – врло брзо ћемо вам се придружити у Европској заједници и онда ћете видети шта је брзина у Србији* (Ђинђић 2007: 54).
12. *Ова влада и премијер Вучић тиме су донели одлуку да Србија неповратно иде путем ЕУ. Назад нема!* (Политика, 10. фебруар 2016).

Ова врста концептуализације односа између Србије и Европе примењује се у српској политици и сада. Србија још увек путује у Европу, још увек постоје препреке на путу, а владајућа партија је још увек иницијатор, покретач тог путовања.

5. Закључак

Значајна је улога метафоричког сценарија ПУТОВАЊА у политичком и јавном дискурсу Србије. Овај дискурс пружа потврду основне когнитивне функције метафора у друштвеном животу. Компликовани политички проблеми схватају се кроз одређене метафоре које се употребљавају у политичком дискурсу. Процес прикључивања

Србије Европској унији тешко је замислити и когнитивно изразити без употребе метафоричких израза као што су следећи: *пут, путања, стаза, кретање, препреке, циљ*.

Настојање Србије да дође до циља, а то је придруживање Европској унији, најчешће се приказује метафором путање, кретања, или путовања. Србија временском путањом путује ка Европи (Европској унији) која је њен циљ, а то кретање је кретање унапред, пошто је будућност метафорично представљена као оно што се налази испред говорника. „Оно што нас очекује или оно што ми очекујемо да се деси подразумева кретање у сусрет њему, ка њему па будућност метафорично концептуализујемо на месту испред нас. Јер у физичком свету крећемо се унапред, ка нечему, у нефизичком свету повратка назад нема. Ако нема прогреса, напретка, остварења циљева онда значи да је метафорично путовање обустављено па имамо утисак да тапкамо у месту“ (ЈАЊИЋ, ЧУТУРА 2012: 131). Све је то начин језичке концептуализације стварности, стварање конкретне слике за једну сложену апстракцију као што је будућност.

Уз помоћ језика стварамо и слику хијерархијске лествице. На скали вредности, државни и политички успех увек је позициониран на вишем нивоу; успех је уздизање увис, освајање висина. Циљеви које треба остварити постављени су високо и до њих се стиже степеник по степеник. Нижи ниво подразумева пад, клизање, пропадање. Имагинарну представу хијерархијске лествице међудржавних вредности, на којој је Србија сада на ниским позицијама, концептуализујемо на овакав начин. Успех Србије, односно њен спас, налази се у европским интеграцијама које она мора да заслужи испуњавањем задатих услова, а то значи да се степеник по степеник пење ка врху.

Предстојећи политички догађаји показале да ли ће метафорички сценарио ПУТОВАЊА и у будућности имати значајно место у јавном дискурсу Србије. Велика је вероватноћа да ће се наведени метафорички изрази употребљавати у политичком дискурсу Србије све док наша земља не уђе у Европску унију, што је и циљ овог путовања.

Литература

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ЋИНЂИЋ, Зоран, *Пут Србије у Европу*. Приредио Живота Ивановић. Београд: DRASLAR PARTNER, 2007.
- ЈАЊИЋ, Марина и Илијана Чутура. *Простор, време, друштво – сусрети у језику*. Јагодина: Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Јагодини, 2012.
- КЛИКОВАЦ, Душка. *Метафоре у мишљењу и језику*. Београд: Библиотека XX век, 2004.
- РАДОВАНОВИЋ-ФЕЛБЕРГ, Татјана. „Путовање Србије у Европу на Ћинђићевим метафорама“. *Ријеч*, бр. 1. Никшић, 2009: стр. 43–60. <<http://www.ff.ucg.ac.me/dokumenta/Rijec%20I/Tatjana%20Radanovic%20Feldberg.pdf>> 02. 05. 2016.

- СИЛАШКИ, Надежда и Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић. *Јавни дискурс Србије; когнитивистичко-критичка студија*. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, 2009.
- KÖVECSSES, Zoltán. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press, 2010.
- LAKOFF, George and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago – London: University of Chicago Press, 1980.
- LAKOFF, George. „The contemporary theory of metaphor”. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993: str. 202–251.
- ŠARIĆ, Ljiljana. „Metaphorical models in EU discourse in the Croatian media“. *Jezikoslovlje*, 6: 2. Osijek, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, 2005, str: 145–170.

Извори

Дневни новине: *Политика, Блиц, Вечерње новости, Телеграф, Прес, Данас, Курир*.

Marija S. Milosavljević

THE METAPHOR OF TRAVELLING IN POLITICAL DISCOURSE

This paper discusses the conceptual metaphors in political discourse. The aim is to determine how the European Union looks like in a picture scheme of public political discourse of Serbian printed media. The paper analyzes the conceptual metaphors dealing with the European Union and the entry of our country into the EU. The theoretical framework of the research is based on the principles of cognitive linguistics (theory of conceptual metaphor and metonymy) and critical discourse analysis. We pay special attention to the questions of movement and travelling. Metaphors represent a powerful discursive weapon. Their relationship with the society is bidirectional - metaphors are formed under the influence of a society and they shape their own social reality by emphasizing certain aspects of a term. The metaphors originated from the media influence consciously or unconsciously the positive or negative perceptions of the EU among ordinary citizens.

Keywords: conceptual metaphor, political discourse, the metaphor of travelling, the European Union

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНИХ СТАЊА У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ (I)

Концепт емоција представља динамичан систем, чији је развитак условљен екстралингвистичким и језичким факторима. Традиционални оквири, друштвени контекст, социјални односи и морална оријентација регулишу емоционално реаговање појединца и спадају у ванјезичке чиниоце који су утицали на формирање концепта емоција на конкретном говорном подручју. Комуникативни дискурс, територијална диференцијација, позајмљивање, асиметрија језичких ознака чине лингвистичке детерминаторе његовог језичког уобличавања. На језичкој слици света, концепт емоција реализован је и лексичко-семантичком групом глагола емоционалног садржаја, односно афективним глаголима. Лексичко-семантичком анализом вербалне репрезентације емоционалних стања покушаћемо да реконструирамо моделе концептуализације емоција старих Призренаца и екстрахујемо лингвокултуролошке специфичности призренске језичке личности.

Кључне речи: Лексичко-семантичка група, глаголи емоционалних стања, глаголи каузираних емотивних стања, српски призренски говор, дијалекатска језичка слика света

1. Емоционално стање је, у модерним уџбеницима психологије, одређено као свесна, субјективна компонента емоције, лични доживљај осећања који настаје опажањем и тумачењем властитих телесних промена у организму (RPP). Под човековим емоционалним стањем савремена наука не подразумева опис телесних осећаја, већ га тумачи као неки вид вредносног суда – описати емоционално стање значи представити како човек процењује ситуацију у којој се налази. Природа емоције садржи се у идентификовању когнитивног садржаја ове процене (Roald 2007: 23). Језички материјал у доброј мери пружа увид у то како се у једној друштвено-језичкој заједници вреднују емоције, при чему култура филтрира који ће се физиолошки, психолошки и друштвени аспекти емотивне ситуације перципирати као битни и

---

* tanja77nis@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (ЕДБ 178020), који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

језички реализовати. Култура се конструише кроз језик, а језик рефлектује културне вредности једног друштва и истовремено дефинише његове културне појмове. Број речи у емотивном вокабулару може се довести у везу са степеном важности емоција у једној културној заједници, тако да испитивање и описивање глагола емоција у српском призренском говору у првој половини прошлог века може расветлити емоционална стања и доживљаје Призренаца и разбити стереотипе о емотивној пасивности традиционалног, конзервативног српског човека и духовној учмалости периферне патријархалне средине.

2. Корпус чине глаголске лексеме за означавање духовних стања и емоционалних доживљаја забележене у *Збирци речи из Призрена* Димитрија Чемериџића. Чемериџићева картотека представља поуздано сведочанство о животу Срба на овом подручју Косова и Метохије након ослобођења од Турака, али грађа, свакако, рефлектује језичку стварност на призренском ареалу и у ранијем периоду. У емотивни лексикон српског призренског говора учитана је народна психологија и кодирана културна интроспекција Срба Призренаца с краја XIX и почетка XX века. Репертоар глаголских лексема и израза из Чемериџићеве лексичке збирке дочарава емоционално искуство градског колектива на размеђи два века и два света (источног и западног), у прелазном историјском тренутку, и предочава мултикултурне, мултиетничке и мултилингвалне утицаје на формирање глаголског микросистема као специфичног знака концептуализације емоција на дијалекатској слици света. Корпус је допуњен лексичким јединицама којих код Чемериџића нема, а налазимо их у *Регистру речи из Призрена* у студији С. Реметића о српском призренском говору и у регистру грађе за први том *Српског дијалектолошког атласа*. Инвентар глаголских лексема прикупљен на терену рефлектује новије стање призренског лексичког система, чиме је употпуњена емоционална слика света призренске језичке личности, која се у дијахронијској перспективи може пратити у континуитету од једног века. За одређење дијалекатске семантике од велике користи је етимологија речи, па се у том домену ослањамо на *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Петра Скока (Skok I, II, III) и на *Етимолошки речник српскога језика* (ЕРСЈ 1, 2, 3). Турске облике наводимо према етимологији коју је дала Снежана Петровић у књизи *Турцизми у српском призренском говору* (Петровић 2012).

3. Сферу емоционалних стања конституишу осећања у самом субјекту, која могу бити примитивна, базична и секундарна, морална.¹ Примарне емоције заједничке су свим људима, али су различити стимулуси који их изазивају, као и начини њиховог испољавања у различитим културама. Глаголима емоционалног стања обележава се присуство одређеног емоционалног садржаја у самом носиоцу емоције, који је углавном изазван неким спољашњим каузатором (догађајем, поступком и сл.) (Штрбац 2012: 758). То су рефлексивни глаголи, код којих се експериенцер (носилац емоција) појављује у улози субјекта. У српском говору Призрена присутни су емотиви којима се вербализују базне емоције – радост, туга, неспокојство, бес, страх, гађење и моралне – стид, кривица, кајање. У испитиваном идиому, безличним глаголским обликом *дооди* са логичким субјектом у дативу и допуном у виду реченичне

¹ Водећи амерички психолог емоција К. Изард идентификује десет фундаменталних емоција (basic emotions): радост (joy), радозналост – узбуђење (interest – excitement), изненађење (surprise), туга (sadness), бес (anger), гађење (disgust), презир (contempt), страх (fear), стид (shame), кривица (guilt) (Izard 1977).

конструкције означава се настајање каквог емоционалног стања под утицајем спољашњег стимулуса.

Къд слушам за теј синл'евл'е ми маскарлъце, дооди ми да уфатим бѣл'и свѣт од страмоте. – По кој пѹт ми доодѣше да га зграбим за гушу и да га удавим. – А зар јенпѹт ми доодило да пѹкнем од мѹке къд видим што се ч'ѹни?

Пример из свакодневне комуникације илуструје типичну ситуацију која код Призренаца изазива осећање стида и срама, а то су друштвено и морално неприхватљиви поступци њихове деце, што узрокује потребу родитеља да се из те средине склони и побегне далеко од срамоте и понижења. Традиционалним нормама регулисано је понашање појединца у патријархалном друштву. Одступање од прописаних правила и очекиваног обрасца понашања колектив негативно оцењује и маркира различитим вербалним и невербалним средствима; стога је један од највећих страхова признениких родитеља почетком прошлог века био тај да предмет градских прича буде управо њихово дете. Бојазан од презира заједнице још је већи уколико је дете женско. Емоционални семантички импулс попуњава значење израза *дооди (ми)* у смеру који разоткрива морални кодекс старих Призренаца. Аутентичана је емоционална реакција беса и незадовољства која пуни семантички оквир глагола *дооди* садржајима који откривају менталитет и нарав признениких Срба. Опис емотивних глаголских лексема доприноси расветљавању људског фактора у језику и издвајању лингвокултуролошке специфике језичке манифестације емоција на језичкој (наивној) слици света.

4. Семантичка компонента оцене емоционалног стања диференцијални је знак на трећем нивоу хијерархизације глаголских јединица у чијем саставу експлицитно или имплицитно присуствује идентификатор 'осећа' / 'осети'. Семантички параметар који се односи на вредновање емоција регулише раслојавање глагола емоционалног стања на позитивне и негативне, а групу рашчлањује на две поларизоване подгрупе, које се у сазнању језичке личности поимају као позитивна и негативна.

2. 1. ЛСПГ глагола позитивног емоционалног стања

2. 1. 1. На позитивној оси симетрије групишу се вербализације стања које се јављају као реакције на спољне стимулусе, тј. догађаје које процењујемо као добре по нас. Ситуација се интерпретира као пожељна уколико одговара интересима субјекта и као таква се у датом социјуму позитивно оцењује. Задовољство је примарна емоционална реакција, из које се диференцирају остала пријатна осећања (Brković 2000: 205). Изворни емотивни концепт који одговара пожељном осећању јесте радост. Лексичко-семантичку микрогрупу глагола позитивног емоционалног стања конституишу елементи обједињени заједничком семом 'осећа / осети радост'.

2. 1. 1. а. Синонимски ред са хиперсемом 'осећа радост' граде јединице *радује се, грѣје (ме, га, гу) слѹнце, лѣкти срѣе*.

Мѣлка се радује, дѹша гу сѹн од Амирике.

Њѣ гу грѣје слѹнце од свакоје стране, штогѹд пѹч'неф свѣ гу иде у напредак. – У никоје кѹч'е на бија адет да младаневѣста не гл'ѣда проз босѣл'ак сватѹве што

доодиф да гу узнеф, теке да ги гл'еда проз прошупл'ен цвѣт од огрејслунце да би младѣнце дѡвек грејало слунце.

Да гу лѣкти срце за рабѡту, зѡр би ѡна седѣла вѣздѣн бадѡјѡва? – Јѡш док бѣше мицѣк, њѣму му лѣктѣше срце за кѣигу.

Осећање пријатности, задовољства развеселује субјекта и утиче на расположење, које представља дуготрајно, стабилно емоционално стање слабијег интензитета, настало као резултат међудејства физиолошки условљеног емоционалног стања и емоционалних одговора у вези са актуелним информацијама из окружења. Илустративни материјал показује најчешћи спољашњи стимулус доброг расположења и радости призренског човека – сусрет са драгим особама (децом, родбином). У традиционалној призренској средини, фактори задовољства јесу родитељска љубав и емотивна блискост са члановима фамилије. И садржајем и интензитетом са глаголом *радује се* кореспондира израз *греје (ме, га / гу) слунце*, који шири значењски опсег на елементе који доприносе осећању радости – напредак, благостање, срећа, потенцијално укључујући у свој еластични семантички оквир узроке позитивне емоције – материјална сигурност, узвраћена љубав, складан брак. Сема 'радост' секундарно је присутна у глаголском изразу *лѣкти срце* „осећа полет, вољу, елан”.

2. 1. 1. б. Семантичка компонента 'осети радост' надређена је језичким ознакама *обрадује (се)* и *огреје (ме, га, гу) слунце*.

Кѡд га виѡде, нѣ мѡло да му се обрадува.

Кѡд ми рѣч'е миждеѡ 'ија ч'и дѡма Мѡта, мѣне слунце ѡгреја.

Специфичности концептуализације емоционалних стања у словенским језицима доприноси префикс *о-* / *об-* (Wędkowska-Korczyk 2012; Šarić 2013: 13). Просторно значење префикса *о-* / *об-* „око” метафорички се проширује у апстрактни домен тако што су и емотивно погођена особа (експериенцер – субјекат) и предмет емоције (експериенцер – објекат) концептуализовани преко појма циркуларности (Wędkowska-Korczyk 2012: 20). Појам циркуларности у основи је метафоричког продужења просторног значења префикса на поље емоција (1. а. „материјално обухватање предмета радњом, простирање; б. нематеријално обухватање предмета → 2. а. довођење у неко стање, изазивање (стицање) неке особине, одлике” (РМС 3: 835)). У експериенцер-субјекат конструкцијама које се односе на прву фазу емотивног сценарија, особа на коју се емотивно утицало конципирана је као биће окружено емоцијама. У другој фази, особа која доживљава емоцију замишљена је како метафорички кружи око објекта емоције. Трећа фаза прототипичног сценарија подразумева физичке промене код субјекта, који је осмишљен као биће чије је тело обухваћено емоцијама. Префиксални глагол *обрадује се* и израз *огреја (ме, га, гу) слунце* приказују прву етапу емотивног сценарија, где је субјекат доведен у стање радости утицајем конкретних или апстрактних ентитета. Спољашњи стимулус емитује позитивне сигнале који се концентрично шире око експериенцера-субјекта и обухватају га. Субјекат је потпуно „обухваћен” емоцијом радости, а интензитет изазваног осећања постиже се механизмом двостуке метафоризације (*огреје (ме, га, гу) слунце*), која се остварује и на језичком и на когнитивном нивоу.

2. 2. ЛСПГ глагола негативног емоционалног стања

2. 2. Негативни субјективни актуелни доживљаји изражени су лексичким елементима са инваријантним семантичким знаком 'негативно емоционално стање'. Издиференцираност негативних емоција представљена је одговарајућим језичким знацима, којима је на наивној слици света реконструисан емотивни свет човека. Концепт негативних емоција сложенији је и динамичнији у односу на позитивну емотивну сферу, што је детерминисано ванјезичким факторима, а у језику испољено богатим синонимским редовима.² У структури значења конституентских чланова микрогрупе актуелизирају се семантичке компоненте елементарних инстинктивних (туга, страх, узнемиреност, гнев, гађење) и сложених моралних емоција (стид, кајање, гордост), интензитета, трајања и одсуства усмерености осећања на конкретан објекат. Свако од емоционалних стања у српском призренском говору изражено је низом језичких јединица међу којима постоји одређени степен семантичке блискости која их повезује у синонимски ред. Интегрално-диференцијалне ознаке експлицирају конкретно емоционално стање на нивоу најуже лексичко-семантичке парадигматске групе и раслојавањем категоријалне компоненте ('негативна емоција') усложњавају структуру подгрупе, која се грана у седам редова: 'осећа/осети тугу', 'осећа/осети страх', 'осећа/осети узнемиреност', 'осећа/осети гнев', 'осећа/осети стид', 'осећа/осети кајање', 'осећа/осети гордост'.

2. 2. 1. Концепт туге на наивној слици света представљен је низом глаголских лексема које директно означавају душевни бол изазван неком несрећом или великом чежњом, али и оним номинационим средствима која се делом свог семантичког садржаја односе на душевну патњу или је потенцијално исказују. Домену туге у српском призренском говору припадају лексичке јединице које денотирају унутрашњи процес који интензивно траје, или представља тренутну али снажну емотивну реакцију на спољашњи стимулус.

2. 2. 1. а. Прототипичне лексеме којима се означава стање туге јесу имперфективни глаголи *жָа́ли / жָа́лује, пָати, дерту́је, бо́л'и, болу́је, ди́ра, ци́л'и*.

Жָалос жалујем.

Пָатим кџд га ви́дим та́квога. – О́на црнџца мло́го патџше за ма́јку гу.

И по́сл'е тол'у́ко годџне, он, сирóма, још дерту́је што не́ му да́доше ту́ј дево́јку. – Дертува́ше, дертува́ше, па през вре́ме про́ц'е гу и то́ј дертува́ње њо́јно. – Жџвот се премџч'а, мо́ри ма́јко, дњњс мо́же да се дерту́је, а јутредџн да се раду́је.

Ду́ша ме мо́ја бо́л'и. – Срџе гу бо́л'и за њџга. – Бо́л'и ме што је та́ква. – Сво́је да́јма бо́л'и, ту́р'о не бо́л'и.

Болу́је од дерт, не од бо́л'ес. – Болува́ла гу ду́ша што се та́ко уда́ла, што се оцрнџла ч'у́ч'ка. – И без бо́л'ес се болу́је, мо́ри се́стро.

На́више гу ди́ра то́ј што ви́ше неч'е ни да збо́ри сџз њу свекр́ва гу. – Њџга не га дирáше тол'у́ко што га ма́јстор изгрдџја, кол'у́ко га дирáше што ма́јстор уч'инџја то́ј пред свџт, пред мџштерџје.

² И у овом сегменту лексичког система важи правило да оно што је негативно, што одступа од очекиваног, пожељног, уобичајеног јаче стимулише „језичку креативност” него оно што је позитивно, неутрално и очекивано (Драгићевић 2007: 279).

Синонимски ред са интегралном семом 'осећа тугу' представља окосницу микрогрупе и непосредно се супротставља елементима на позитивном полу, окупљеним око семантичког знака 'осећа радост'. Једрене лексеме *жалује*, *пати*, *дртује*, *болује* значењски се супротстављају позитивној доминанти *радује се*, која је у овој антонимској релацији плус-антоним, који поседује и номинално и контрастно значење, због чега је семантички супериорна над маркираним члановима, тј. јединицама негативног садржаја. Њихов однос може се посматрати преко формуле апстрактних супротстављености, на основу које се могу класификовати по критеријуму ниже општости, који прати опозицију позитивно – негативно (пријатно – непријатно). Минус-антоними показују одређени, често висок степен непријатности, испољен семом интензитета, која је иманентна емоционалној садржини и која попуњава семантички простор јединица експресивним тоналитетом. Осећање туге може бити изазвано различитим животним околностима које заједница процењује као непожељне, а појединац перципира као лоше и интензивно их проживљава. Најинтензивнији стимулус туге у призренском колективу је смрт блиске особе. Прототипични сценарио туге – губитак драге особе на наивној слици света манифестује се глаголским лексемама *жал'у*, *жалује* и *пати*. У свести језичке личности туга се концептуализује као празнина настала услед нечијег одсуства. Значење глагола *дртује* везује се, углавном, за схему несрећне љубави и реализује се у ситуацији неоствареног љубавог односа. Истом домену прикључују се једнокоренске лексеме *бол'у* и *болује*, које овде фигурирају са секундарном, пренесеном семантиком. Доживљај телесне, физичке патње механизмима полисемије трансформише се у стање душевне патње, што одговара појмовној метафори *туга је болест* и може се асоцијативно везати за објективну телесну манифестацију (Драгићевић 2007: 100). Стање туге слабијег интензитета вербализовано је лексичком метафором *дира*. У позадини доминантне емоције стоји неразрешена конфликтна ситуација и незадовољство због нарушених међуљудских односа. Полисемични глагол *дира* избор је носилаца дијалекта за нијансирање доживљаја туге. Дисперзија значења у апстрактном правцу има основа у физичкој нелагодности, која се преноси на процес узнемиравања и даље се шири на унутрашњу реакцију услед непријатности. Фазе семантичке деривације глагола *дира* резултирају његовом разгранатом семантичком структуром и коначном фигуративном реализацијом, која се односи на постојано осећање туге сниженог интензивитета. На даљој периферији орбитира вишезначна глаголска лексема *цвил'у*, која једним од значења задире у емоционално стање (туга, жалост) и истовремено упућује на спољашњу манифестацију тог стања, испољавајући афективну семантику у оба значењска слоја. Од контекста зависи које ће се компоненте у говорној ситуацији испољити и који ће сегмент семског састава превагнути.³

³ Човек има инстинктивну потребу да се брани и штити од непријатних осећања, или да их донекле ублажи. Отуда фолклорни модел емоција укључује и концепт утехе. На емоционалној слици света старих Призренаца, лексикализација *гал'у* експликује народно поимање емпатије и значај подршке од стране колектива када је неки његов члан у жалости (*Гал'е га и гал'е, ама нафил'е, он свјено плач'е што је дамлосан. – А што да гу гал'иш, сал она л'и пратила дете на границу, а друге матере ка она кобил'е л'и су на не осеч'аф ништо? – Ч'уте они, гал'еу јен другога, надач'и се божем неје истина што чул'е за синове*).

2. 2. 1. б. Микроред глагола свршеног вида чине јединице *добол'и*, *дирна*, *изгори*, *исцѐпа срце*.

Тѣшка лакрдѣја добол'и ч'овѣка до у срце. – *До и'герице ме добол'е тој што ми рѣч'е*.

Тѣј његове тѣшке лакрдѣје дирнаше ме до у срце.

Изгоре, ч'уч'ка, умре гу ч'ѣрка јединица.

Исцѐпа гу срце, ч'уч'ку, тој девојч'е што гу умре.

Глаголске јединице свршеног вида исказују висок степен интензитета емоције – „јакo заболи (о души)”. Квантификатором 'јакo' у семемама којима Чемерикић дефинише значење ових речи истиче се снага осећања туге, која се концептуализује као раздирање, сагоревање, физичко уништавање човека. Осећање је снажније уколико продире до виталних органа у човековом телу. Довођењем у везу апстрактне емоције са телесним осећајем бола указује се на интензитет осећања туге. Концепт срца као извора емоција, а самим тим и као покретача животне енергије, актуелизиран је у супротном, негативном смеру. Сема дубине осећања морфолошки је представљена префиксом *до-* (*добол'и*), а на синтаксичком нивоу подржана је детерминаторима *до у срце*, *до и'герице*. Ситуациони контекст у којем су смештене лексеме *добол'и* и *дирна* показује да призренски Срби на почетку прошлог века као веома неповољну околност која иницира тугу конципирају ширење гласина. Фонски комплекс сема открива специфичност призренског менталитета, који не трпи нарушавање угледа и моралне части. Највеће понижење за Призренца јесте да буде предмет чаршијских оговарања и да га јавност подвргава руглу, па је осећање стида импулс за осећање дубоке патње. Црте испољене на лингвокултуролошком фону карактеристичне су за поимање туге призренске језичке личности.

Општији карактер има осећање туге изазвано губитком драге особе. Ситуација која призренску жену најдубље емотивно погађа јесте смрт детета. Говорници успевају да вербално представе тугу мајке за изгубљеним дететом избором префиксалних лексема *изгори* и *исцѐпа (срце)* и апстраховањем њихове полазне семантике. Појмовне представе о страдању услед неиздрживе туге преточене су у језик процесом лексичке метафоризације, којима је сликовито дочаран негативан емоционални садржај и локално поимање патње као поништавање животне радости и одрицања од живота.

2. 2. 2. Негативно емоционално стање изазвано каквом стварном или антиципираном опасношћу процењује се као страх, а у српском призренском говору вербализује се лексемама окупљеним око хиперсеме 'осећа / осети страх'.

2. 2. 2. а. Стање узнемирености, забринутости и бојазни од ситуације која прети интегритету личности означава се глаголима *страује*, *плаши се*, *фач'а корке*.

Нѣсмо страувал'е. – *Страујем што ч'е ми рѣкне*.

Къд се ч'овек попари од мл'ѣко и од сурутке се плаши.

Ја ич' не фач'ам корке къд нѣч'ом идем проз Арасту.

Апсолутним синонимима *страује* и *плаши се* семантички се придружује израз *фач'а корке*. Турска именица *korku* („страшило”) у српском призренском говору употребљава се у конкретној семантичкој позицији и само у плуралском облику *корке*. Лексема *корке* врши функцију семантичког детерминатора у колокацијској вези са глаголом *фа'ча*, чије се значење идентификује преко домаћих речи *плаши се* и *страхује*.

Овакву употребну вредност турцизам остварује једино у српском призренском говору, без паралела у осталим српским говорима и балканским језицима (Петровић 2012: 187).

2. 2. 2. б. Сема 'осети страх' интегрише у синонимски ред лексичке јединице *нафáти / нафáч'а стрá* и *нафáч'а кóрке*.

Гóлем стрá нафати́смо кьд бéше дóшла Л'ума. – Гр'дне страóве нафач'áсмо док проц'óсмо нóч'ом проз Црнол'éво. – Што стрá нафач'áсмо кьд горéла Ара́ста ч'и ч'увај бóже.

Што кóрке нафач'áсмо по п'ут док стíгосмо у Зоч'иште.

Перфективне конструкције са глаголом *нафати / нафача* и именичком допуном (*стра, корке*) језички манифестују наивно поимање осећања страха као нечега што човек неконтролисано прикупља у великим количинама, а што га потом свом силом обузима. У разумевању значењске вредности језичких јединица којима се у српском призренском говору интерпретира осећање страха помаже схема силе, тј. структура на којој се базира појмовна метафора СТРАХ ЈЕ ФИЗИЧКА СИЛА.

На основу илустрација из свакодневне комуникације могуће је реконструисати когнитивни сценарио страха за Србе Призренце. Идеографске вредности јединица за вербализацију емоционалног стања страха детерминисане су актуелним друштвеним приликама и историјским околностима, па су доминантни стимулуси страха – насиље, немири, етнички сукоби. Страх се обично јавља у ситуацији ноћног путовања на простору где влада ратно стање, што је психолошки оправдано постојањем реалне опасности да се угрози живот.

2. 2. 3. Диференцијални семантички елемент 'узнемиреност' обједињује лексеме *комáти се, ськл'етису́је се, незвéри се, ври́је, изнеми́ри се, унезвéри се*, које се према граматичком знаку 'трајање радње' гранају у два реда.

9. 2. 3. а. Глаголима *комáти се, ськл'етису́је се, незвéри се / несвéри се* и *ври́је* означавају се међусобно испреплетана емоционална стања која се преливају једно у друго, извиру једно из другог, узрокују једно друго, надовезују се једно на друго, а заједнички им је именитељ – 'узнемиреност' (нервирати се, узбуђивати се, реметити свој мир, постајати неспокојан, секирати се, плашити се).

А итó тi да се комáтиши за ту'и'е рабóте?

Ськл'етису́је се за ни́што.

Штó се несвéриши?

Свé ми ври́је о[д] тéј детíнске и'урултíје.

Семантичка интерпретација ових глагола скицира спектар блиских осећања, у широком распону њиховог афективног тона, јачине и трајања. Стање узнемирености које проистиче из страха, бриге, због нервозе, немирног духа, предочено је језичким средствима трансформисане садржине код глагола *комати се* и *врије*. Из турске психолошке терминологије преузета је именица *ськл'ет* (тур. *siklet*) „досада, мука, нервоза”, која је, захваћена граматичким процесима, развила још једну морфолошку категорију и прилагодила значење захтевима говора реципијента за глаголском лексемом којом би се изразило флуидно и не баш јасно издиференцирано емоционално стање. Нервоза доминира у полисемској структури глагола *комати се*, док компонента страха преовладава у садржини лексеме *незвери се*. Семе температуре воде и њеног таласања приликом кључања индуковале су метафоризацију у случају глагола *врије*. Продуктивност ових семантичких компоненти заснива се на

асоцијативној сличности стања воде и физичке манифестације стања узнемирености, што се идеографски може представити појмовном метафором УЗНЕМИРЕНОСТ ЈЕ КЉУЧАЊЕ, а лингвистички лексичком метафором, којом се сликовито рефлектује наивно поимање осећања узнемирености.

2. 2. 3. б. Семи 'осети узнемиреност' у призренском ареалу подређене су глаголске јединице *изнемири се*⁴, *унезвѣри се / унесвѣри се*.

И ђн се изнемирија. – Изнемирена сам.

Да се унесвѣри.

Према стандардном лику *узнемирити се* у Призрену се јавља фонетски варијетет *изнемири се*, са емоционалним семантичким садржајем који одговара нормираном значењу. Стање узнемирености интензивира се до степена јаког узбуђења и беса, до потпуног одсуства самоконтроле, што се језички реперкусира и на денотативни и на конотативни макроплан глагола *унезвѣри се*, који делом семске структуре задире у микропоље 'осети гнев'.

2. 2. 4. Незадовољство узроковано физичком или социјалном препреком која спречава активност или постизање неког циља испољава се кроз осећање гнева. Од важности циља, трајања осујећења (фрустрације) и нивоа тензије, емоција гнева се јавља у распону од благе љутње до стања беса (Врковић 2000: 207), што се на језичком нивоу манифестује у конотативној структури лексичких ознака и до изражаја долази на семантичкој скали интензитета. Категоријалном знаку 'негативна осећања' и диференцијалној семи вишег ранга 'незадовољство због каквог неуспеха' одговарају лексеме распоређене у два синонимска реда 'осећа гнев' и 'осети гнев'.

2. 2. 4. а. Емоционално стање гнева које траје извесно време на призренској дијалекатској слици света репрезентовано је глаголским лексемама *бѣсни*, *буни*, *праска*, *квздисује се*, *аздисује*, *буни*, *азгъни се*.

Што ти је дънѣс те тол љко бѣсниши? – Беснеја би и ђн да смеје, ама ђн не смеје од матѣре. – Беснеуѣ и тако, паднаја на нагрдија кол ѣно.

Дѣста дѣ, уч љтите јентут, не буните више. – Натемници, буниф, куч љ да дигнеф на главу. – Бунѣу, бунѣу, па се смирише.

Наљутија се ништо у чариѣју, па дѣша дѣма да праска.

Квздисује се само квд ч љје њѣјно име.

У Дервиш-паѣино време квј смеја да аздисује, мѣре? – Аздисувал'е би ђни и сѣге, само да смејеф. – Е, синко мѣј, рано си поч'ѣја да аздисујеш.

Асан Ђсен поч'ѣја да се азгъни. – Азгънија би се и ја, само да смејем.

Чланови скупа директно не маркирају имперфективно стање гнева, али у свом саставу садрже елементе који потенцирају постојање овог осећања у субјекту, имплицирано у поступцима и понашању. Глаголима *бѣсни* и *буни* вербализовано је испољавање унутрашњег стања кроз немир, непослушност, галаму, уколико су носиоци емоције деца, односно – кроз срѣбу код одраслих особа. Глагол *буни* у српском призренском говору чува своје етимолошко значење „виче, галами“, идеографски иманентно стању беса. Сему љутње садржи метафорички глагол *праска*, с тим што је у првом плану денотативне структуре вербална манифестација гнева –

⁴ Лексему *изнемири се* Чемерикић не бележи у свом лексикону. Налазимо је у *Регистру речи* у монографији С. Реметића о призренском говору.

вика. Домаћи лексички инвентар обогаћен је адаптираним турским обликом за 3. л. јд. *kızdı* (тур. *kızmak*) *кыздисује се*, који у говору реципијенту задржава изворно значење „љутити се, беснети” (Петровић 2012: 192). Турцизмом *аздисује* изражава се стање беса стимулисано прекомерним задовољењем потреба, односно поседовањем физичке или војничке силе. У овом случају, гнев је подстакнут негативним карактерним особинама, проистиче из обести, а не из незадовољства. Историјски фон је база за разумевање значења глагола *азгъни се* „постајати бесан, силовит; дизати главу непоштовањем закона” (Чемерикић).

2. 2. 4. б. Лексичке јединице повезане варијантним семантичким знаком ’бесан, љут, срдит’ и класом ’процес’, којима се означава тренутна радња, јесу *разбесни се, узбесни, здрне се, нал’ути се, кыздише се, аздише, поазгъни се, остане атър*.

Не знам што је Павл’ету, разбеснеја се ништо, на само вика.

Што си тако узбеснеја?

Ти знаш ч’и ја не могу да се нал’утим. – Не знам што се нал’утија.

Кој врак ти је те си се здрнаја от сабајл’е?

Знам ч’и ч’е се кыздише, ама поарно да му кажеш ти зе да ч’ује од другога.

Јопет ч’е аздишеф они, Арнаути су. – Млого аздисау Турци откако отиде Мустафа Татар, пол’иц.

Још не беше ни пропала прва Србија, Арнаутије дигоше главе, поазгънише се. – Море врагу, аздисаја си што не ти је дома отац, ама ч’екај, ч’е дои’е па ч’е видиш своје, тџд. – Обогати’е се на аздисал’е. – Што је овому детету те је тако аздисано дънџс?

Остаде ми атр на њџа што неч’аше да ми помогне.

Префиксацијом се постиже перфективизација и означава почетак радње означене глаголом у основи – *разбесни се, узбесни, нал’ути се, поазгъни се*, чије трајање није ограничено и не захтева обавезно допуну ’на некога’. Са домаћим глаголом *нал’ути се* семантички кореспондира турцизам *кыздише се*. Снажнији експресивни тоналитет и већу дозу емоционалног набоја поседује глагол *здрне се*, чије се значење интерпретира синонимима „побесни, помахнита”. Сличан семантички садржај има глаголска лексема турског порекла *аздише* (тур. *azdı*, дијал. *azdı* од *azmak*), чија је употреба ситуационо детерминисана и условљена специфичним, културолошки обојеним контекстом, у којем реч реализује једну од својих значењских нијанси „осили се, побесни; помами се, помахнита од изобиља”. Глаголском синтагмом *остане атър* „киван сам” изражава се љутња усмерена на особу која ју је својим поступком код говорника изазвала. Сценарио за овакав тип љутње подразумева два учесника – доживљаваоца и изазивача, при чему онај који доживљава љутњу у типичном случају реагује на неку неправду или увреду (Драгићевић 2010: 172). Секвенца из говора илуструје карактеристичан стимулус љутње у концептуалном систему призренских Срба, а то је непружање помоћи.

2. 2. 5. Лексеме повезане надређеним знаком ’стид’ формирају скуп елемената којима се на дијалекатској слици света репрезентује осећање велике непријатности, збуњености, кајања због неког неугодног, ружног поступка, чина, или због сопствених недостатака.

2. 2. 5. а. Идеографској вредности емоционалног стања стида одговара семантичка реализација „осећа стид”, са којом на лексичком нивоу координира глагол *стра́ми се / страму́је се*, у централном делу микросистема, док на периферији орбитира глаголска лексема *бру́ка се*.

За́што ја да се стра́мим? – Ни́кој му се не страму́је.

Брука́ше се док бе́ше мла́ч'еј, а сѣге, да́де бо́г, о́ч'овеч'и се. – Не́ се бру́кај. – Брука́ја се и брука́ја, те́ке, пу́сто, покрива́ла га ку́ч'а.

Глагол *срамити се* у српском призренском говору има карактеристичан дијалекатски фонетски и морфолошки лик. Семантички кореспондира са стандардном интерпретацијом, мада је фонски значењски слој културолошки спецификован и традиционално детерминисан. Снажнију социолошку потку има периферна јединица *брука се*, код које је у првом плану денотативне структуре какав непримерен поступак који изазива срамоту, а не базично осећање, тако да се домен са унутрашњег стања помера на спољашњу ситуацију или нечастан чин, који постају изазивачи моралне емоције, која када се когнитивно преради и освести, тада тек прелази у стид и срам.

2. 2. 5. б. Ситуациони контекст у којем разговорну функционалну вредност остварују глаголи свршеног вида *застра́ми се, постра́ми се, острамо́ти се, обру́ка се* разоткрива патријархални призренски сценарио осећања стида и тип стимулуса који код субјекта овакво стање изазивају.

Ро́су немој ти да гу пи́таш за Манéта зе ч'е се застра́ми па не́ч'е ти ка́же, нека гу пи́та сна́а Џеки́ца.

По́страми се и та́ј веселни́ца ма́тер му.

Острамо́ти се кџд гу ре́ко у о́ч'и да лџже.

Да си ме послуша́ја, не́ би се та́ко обрука́ја. – Їзде́ гомна и обрука се, о́тури се од му́жа.

Семантичку улогу експериенцера на призренском ареалу углавном има женска особа, што је условљено патријархалним моралним узусом који ограничава деловање жена, али и емотивним сензибилитетом балканске жене, који се нарочито читава у односу према деци. Реална оцена стимулуса доводи до емоционалне реакције која је морално подржана. Илустративне скице из свакодневне призренске комуникације обезбеђују контуре реконструисања најчешћих разлога непријатног осећања срама, са хронолошком дистанцом од једног века, а то су породичне несугласице, неморално и неодговорно понашање деце, отворено, индискретно удварање, јавно суочавање са непримерним поступцима.

2. 2. 6. Осећање жаљења због учињеног поступка у семантичкој класи 'процес' еквивалентно је хиперсеми 'осећа / осети кајање', а на наивној слици света српског призренског говора представљено је глаголом *пишма́ни се* и изразима *пишман би́дне / пишман се уч'и́ни* и *вади о́ч'и*.

Немој брэ, Сто́јо, да се потурч'иш, зе пишман ч'е би́днеш.

Сџ вади о́ч'и са́м се́бе, ама до́цкан.

Према турском *riştan olmak* формирани су полукалкови *пишман бидне, пишман се уч'ини*, у перфективном значењу „покаје се”. Од турске именице у језику реципијенту образован је глагол *пишмани се* за означавање стања које нема одређено време трајања. Глаголска синтагматска конструкција *вади о́ч'и* удаљава се

семантичком деривацијом од изворног домена и метафоричком трансформацијом улази у поље апстрактног, у сферу емоционалног, где доминира сема интензитета која реперкусира на разорну снагу емотивног стања.

2. 2. 7. Емоционално стање претераног задовољства самим собом, према моралним мерилима призренског колектива, негативно се оцењује и у менталитету Срба Призренаца веома се неповољно котира, а субјекти емоције маркирају се и језичким и изванјезичким средствима. Осећање гордости је за призренску заједницу неприхватљиво, јер није у духу православне традиције и патријархалних моралних вредности, те свој вербални израз проналази у позајмљеници *фоду'л'и се* и изразу *ди'гне главу*.

Фоду'л'и се и к'д иде.

Ни тој на неје л'епо к'д се ди'гне глава, к'д се кој фоду'л'и. – К'д иде по ч'аршије, он ди'гне главу и ми'сл'и никој ка он.

Појмовна вредност 'осећа/осети гордост' на семантичком плану кореспондира са синонимима „горди се, поноси се, дичи се, охоли се”. Низом истозначница дочарава се наивно мишљење о осећању сопствене вредности и стању особе која се самовреднује. Спољашња манифестација која прати емоцију – ход подигнуте главе асоцијативно је мотивисала номинацију емотивног процеса. Лексички катализатор појачава степен емоционалног интензитета глагола којим се емоција конципира на језичкој слици света.

3. ЛСПГ глагола каузираних емотивних стања

3. Изазивање одређеног стања, деловање на емоционални став другог обележени су низом глагола, који се у лингвистичкој теорији називају глаголима каузираних емотивних стања. Код Г. Штрбац налазимо прецизно одређење овог типа глаголских лексема, који су, по њеном мишљењу, афективни у најширем смислу, јер се њихова архисема не своди на поседовање каквог осећања, односно на присуство каквог емоционалног стања у носиоцу емоције. То су активни транзитивни глаголи којима се означава иницирање емоције у другом учеснику денотиране ситуације, тако да је каузитивност једно од њихових најважнијих својстава (Штрбац 2012: 759). Г. Штрбац разликује праве глаголе каузитаних емотивних стања, чија је главна одлика интенционалност, а битно категоријално обележје – права прелазност. Неправи глаголи овог типа постали су формално транзитивни када су се почели употребљавати без морфеме *се* и с беспредлошким акузативом, али је њихова примарна медијалност потиснута каузитивношћу, јер први десни аргумент у реченичном моделу има улогу семантичког субјекта. Глаголи каузираних емотивних стања изазивају модификације објекатског појма у функцији логичког субјекта, што може имати и спољашње манифестације (Штрбац 2012: 759).

Намерним и свесним утицајем каузатор може код друге особе да изазове пријатно осећање уколико води рачуна о њој (*јарадише*), или јој приреди изненађење или причини неки леп гест (*обрадује*), или ако јој тешењем ублажава бол (*гал'и*), али може изазвати и осећања досаде (*доаје*, *додија*, *дозлогрди*), узнемирености (*дира*,

заде́ва), гнева (налу́ти, кома́ти), страха (пла́ши, да́де зор), срама (застра́ми, посра́ми, осрамо́ти).

Сна́е гу јарадиса́л'е те се огои́ла, а Цане́ту и́ч' не́ му не јарадиса́ло, до́ма су ка висмени́ца.

До́бро си учини́ја што си до́ша да обраду́јеш се́стре.

Га́л'е га и га́л'е, а́ма на́фил'е, о́н све́јено пла́ч'е што је дамло́сан. – А што́ да гу га́л'иши, са́л о́на л'и прати́ла де́те на грани́цу, а дру́ге мате́ре ка о́на коби́л'е л'и су па не осе́ч'аф ни́што? – Ч'у́те о́ни, га́л'еу́ јен дру́гога, нада́ч'и се бо́жем не́је исти́на што чу́л'е за сино́ве.

Доа́ја ми вече и тој њо́јно све́јено плака́ње на свекрву.

Такав је он, свако́му догрди. – Догрде му зар, те се ди́же да гу отури. – Догрдеше ги теј проклетници – живо́т немаф од њи.

Дозлогрело ми да слуша́м теј његове л'а́јке сваки дьн.

Не ди́рај то́ј де́те, ви́диши да пла́ч'е. – Ди́раја га, док се јенпу́т не посвади́ше и побии́ше.

Остај ме, не́ ме заде́вај. – Што заде́ваши де́те кьд ти ни́што не ч'и́ни.

Немо́ј да гу заста́рамиши.

Са́л о́ч'е да ме острамо́ти.

На́л'ути ме тој ку́ч'е Ма́ксут.

Дево́јч'е да не́ си ми кома́тија ви́ше, ра́збра л'и? – Кома́теше га и кома́теше, све́ до́кле ја́дник не препу́че од му́ке.

Ра́сплака ми дево́јч'е плаше́уч'и га. – Плаше́ше га све до́кл'е не́ га упла́ши.

Да́де му зор ч'и ч'е ту́ри арзо́вал и, бо́га ми, намири́ше се.

Концепт емоција на призренској дијалекатској слици света представљен је језичким знацима који у својим семантичким садржајима носе универзалне елементе, али и културни код призренске заједнице с почетка XX века. Традиционални оквири, друштвени контекст, социјални односи и морална оријентација регулишу емоционално реаговање појединца и спадају у вањјезичке чиниоце који су утицали на формирање концепта емоција на конкретном говорном подручју. Комуникативни дискурс, територијална диференцијација, позајмљивање, асиметрија језичких ознака представљају лингвистичке детерминаторе његовог језичког уобличавања.

Глаголи емоционалних стања представљају једно од доминантних језичких средстава концептуализације емоција и чине систем ментално-културних знакова који на посредан, изражајан начин одражавају специфичне представе о некој емоцији фиксирани у говору конкретного колектива. Систем лексема који покрива емотивно-психолошку сферу призренског човека прати емоционалну стварност и раслојавање емоција у домену у којем се оне појављују, што се одражава на структуру лексичко-семантичке групе и парадигматских односа унутар ње. Према параметру чулног надражаја, тј. према хедонистичком тону или осећају напетости, лексика емоција се конфронтира и окупља око супротних полова лексичко-семантичке групе. Биполарна структурна организација глаголских јединица са семантиком емоционалних стања темељи се на базичној класификацији емоција на позитивне и негативне. Општа је лингвистичка тенденција да су лексеме са негативном оценом квантитативно и експресивно супериорније. У српском говору Призрена, тај однос је веома

несразмеран (6 : 49), што потврђује универзалну тежњу човека да експлицира и вербализује оно што га узнемирава, мучи, жалости, брине, плаши, док се пријатна осећања доживљавају као неутрално емотивно стање, које не изазива потребу да се на посебан начин језички изрази. Фреквентност лексичких ознака показује која негативна емоционална стања стари Призренци поимају као изузетно непријатна и који су то елементи који лингвистички и културално обележавају ову говорну заједницу. Највећим бројем лексема (15) репрезентован је домен гнева (*бесни, буњи, праска, кџдисује се, аздисује, буњи, азгњи се, разбесни се, узбесни, здрне се, нал'ути се, кџдише се, аздише, поазгњи се, остане атьр*). Иначе, љутња је, према констатацији А. Вјежбицке, једна од најиспитиванијих емоција и обично се објашњава као последица блокираног циља (Драгићевић 2010: 163). Помоћу асоцијативног теста, Р. Драгићевић долази до резултата који показују да је „љутња у свом најтипичнијем облику реакција на блокирани циљ или на нанесено понижење” (Драгићевић 2010: 172). Овакав тип љутње препознајемо и у наивној спознаји емоција Срба Призренаца, и он се најчешће концептуализује преко појмовне метафоре ГНЕВ ЈЕ ЕКСПЛОЗИЈА (*праска, здрне се*). У когнитивном систему призренских Срба постоје још два прототипична сценарија љутње, која се могу окарактерисати као специфичност призренске језичке личности. Један од њих везује се за децу и испољава се кроз немир, непослушност, вику, галаму (*бесни, буњи*), а други се може представити појмовном метафором ГНЕВ ЈЕ ПРЕЗАСИЋЕЊЕ (*аздисује, азгњи се, аздише, поазгњи се*). Овакво поимање базичне емоције произилази из схватања да гнев настаје у ситуацијама благостања, изобиља и лагодног живота, и приписује се онима који испољавају агресију из обести, или се пак насилнички понашају зато што су физички и војнички надмоћнији. Осећање туге следеће је по квантитету вербализација (11) у систему емотива у српском призренском говору (*жџали / жџалује, пати, дертује, бол'и, болује, дира, цвил'и, добол'и, дирна, изгори, исцџпа срце*). Универзални елементи конципирања туге у српском призренском говору јесу они који се односе на типичне ситуације у којима се туга јавља, а то су смрт блиске особе (*жал'и / жалује, пати, изгори, исцџпа (срце)*) и неузвраћена љубав (*дертује, бол'и, болује*). Туга се у таквим околностима поима као снажан физички бол и као ватра која сажима срце, односно поништава животну енергију. Специфичност призренске језичке слике емоција рефлектује се у избору језичких средстава којима се дата емоција манифестује. Социјално-културалним контекстом детерминисано је интензивно осећање туге настало због ширења гласина и чаршијског оговарања (*дира, дирна, доболи*), где је укључен морални аспект као компонента значајна за семантичко разумевање лексичког израза. Интензификатори *до у срце, до у џигерице* дочаравају до које мере су Призренци осетљиви на нарушавање угледа и показују да јавно угрожавање личне моралне части доживљавају као дубоку патњу, што је једна од карактеристичних црта њиховог менталитета. Остала базична негативна осећања заступљена су на призренској језичкој слици света мањим бројем лексичких јединица (узнемиреност 6, страх 5), као и морална емоционална стања (срам 6, кајање 3, понос 2). Ова статистика показује које врсте осећања су Призренци спремни да демонстрирају, да јавно испоље и да за њих пронађу и осмисле адекватан лексички израз. У традицији патријархалног човека кодирана је формула да се страх не показује, да се духовни немир спутава, да је срам позитивна, а понос негативна особина. У домену каузираних емоционалних

стања, најчешће се појављују она са негативним садржајем, односно негативно се процењују провокатори посрамљивања (*застрами, посрами, осрамоти*), досађивања (*доаје, додија, дозлогрди*), страха (*плаши, даде зор*), узнемирености (*дира, задéва*), гнева (*налути, комáти*). Пријатно осећање код друге особе изазива брига (*јарадише*), изненађење (*обрадује*), а позитивно се котира и тешење, ублажавање туђе боли речима или гестовима (*гал'и*).

Важна компонента у разумевању емоционалне сфере јесте прагматички моменат, ситуација у којој се емоција испољава, и комуникациони контекст у којем је глагол емоционалног садржаја употребљен. Екстралингвистички фактори значајна су детерминанта од које зависи која ће се димензија емотивне семантике развити и да ли ће емотиви остварити своју функционалну вредност. Из ових се разлога поједини глаголи осећања уклапају у прототипичне сценарије, а неки од њих се изопштавају и гравитирају ка периферији, где се стапају са елементима из других сегмената психолошке сфере.

Као важно средство језичке концептуализације, као одраз народне психологије и културне интроспекције, глаголи-емотиви се интерпретирају као језгро одговарајућих емоционалних концепата, когнитивно-менталних конструкција, у чијој се структури појављују појам, модел, оцена, културна вредност. Појединачни емоционални концепти (срећа, туга, страх, брига, срам) формирају концептосферу дијалекатске језичке личности и представљају основне конституенте дијалекатске језичке слике света. Емотивна лексика као фрагмент призренске дијалекатске слике света доминантно је средство одраза емоција у језику и активно учествује у одражавању национално етичког самосазнања и у формирању језичке слике света осећања конкретног социјума.

Литература

- БАБЕНКО, Людмила Григорьевна. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск, 1989.
- БОГДАНОВА, Людмила Ивановна. „Эмоциональные концепты и их роль при описании глаголов с позиций “активной” грамматики”. *Язык, сознание, коммуникация, Филология*, Вып. 3, 1998: стр. 36–43.
- БОЛОТИНА, Т. П. „Особенности функционирования глаголов лексико-семантических групп психического состояния в поэзии XIX и XX веков”. *Алманах современной науки и образования* № 2 (9), 2012: стр. 22–24.
- ВАСИЛЬЕВ, Леонид Михайлович. *Семантические классы глаголов чувства, речи, мысли, Очерки по семантике русского глагола*. Уфа, 1971.
- ВАСИЛЬЕВ, Леонид Михайлович. Л. М. Васильев, *Семантика русского глагола*. Москва, 1981. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/emotivnye-glagoLy-kak-komponent-funktionalno-semanticheskogo-polya-emotivnosti-v-russkom-i-#ixzz48WbixBaL>
- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1996.
- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва, 1999.

- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. „Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека”. *Вопросы языкознания*, №6, 2000: стр. 33–38.
- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва, 2001а.
- ВЛАДИСЛАВОВИЧ, Г. В. „Эмоции как междисциплинарный феномен”. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета*, № 9, 2010: стр. 186–220.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Асоцијативна метода у концептуализацији емоција”, *Језик и говор*, зборник радова, Београд, 2003: стр. 116–124.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Лексика оријенталног порекла за људске особине и емоције у косовско-метохијским говорима почетком XX века”. *Путевима српских идиома*. Крагујевац: Филум, 2015: стр. 115–138.
- ЗАЙКИНА, С. В. *Эмоциональный концепт "страх" в английской и русской лингвокультурах. Сопоставительный аспект*. 2004. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/emotsionalnyi-kontsept-strakh-v-angliiskoi-i-russkoi-lingvokulturakhsopostavitelnyi-aspekt#ixzz46uzXxYBy>
- КИРИЧЕНКО, Н. А., ШАМАЭВА, Ю. Ю. „The Image Constituent of the Emotional Concept Joy (Represented in Modern English Songs)”. *Англијска мова та литература* 20, 2008: pp. 62–73.
- КИЯШЕВА, Айбала Аликеновна. *Семантическое поле глаголов эмоций в современном русском языке*. 1985. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-glagolov-emotsii-v-sovremennom-russkom-yazyke#ixzz3ODLlumdMUniversals>. Cambridge: Cambridge University Press.
- КОЗЫРЕВ, Тимур. Анатольевич. *Лексико-семантическая группа эмотивных глаголов в тюркских языках Южной Сибири и в казахском (в сопоставительном аспекте)*, Новосибирск: 1999.
- КОРШУНОВА, Любовь Сергеевна. *Лексико-семантические группы глаголов говорения, мыслительной деятельности, чувства в говорах Нижегородской области*. 2002. Диссертации по гуманитарным наукам - <http://cheloveknauka.com/leksiko-semanticheskie-gruppy-glagolov-govoreniya-myslitelnoy-deyatelnosti-chuvstva-v-govorah-nizhegorodskoy-oblasti#ixzz47lk4nAGF>
- КОСТОУСОВА, Э. Т. „Психологический аспект изучения взаимосвязи языка и эмоций”. *Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей по материалам III Всероссийской научной конференции молодых ученых с международным участием*. Екатеринбург, 2013: стр. 258–260.

- МИЛИВОЈЕВИЋ, Зоран. *Емоције – Психотерапија и разумевање емоција*. Београд: Psihopolis institut, 2014.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Тања. „Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'осећање' у српском призренском говору”. *Путевима српских идиома*. Крагујевац: Филум, 2015: стр. 151–170.
- ПЕТРОВИЋ, Снежана. *Турцизми у српском призренском говору*. Монографије 16 Београда: Институт за српски језиксану, 2012.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. *Српски призренски говор I*, СДЗБ, XLII, 1996.
- СЕРДОБОЛЬСКАЯ, Н. В. „Глаголы с семантикой эмоций и наивная картина мира народа бесермян, Общее и сравнительно-историческое языкознание” Проблемы филологии: язык и литература, №2, 2010: стр. 75–84.
- УСТИНОВА, Нина Николаевна. *Глагол как средство концептуализации эмоций в языковой картине мира: На материале языка художественных текстов*. 2005. Автореф. дисс. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/flagol-kak-sredstvo-kontseptualizatsii-emotsii-v-yazykovo-kartine-mira-na-materiale-yazyka-#ixzz4AVNuTGPB>
- ЧЕРТЫКОВА, М. Д. „Семантическая структура и коммуникативные особенности глаголов эмоции в хакасском языке”. *Коммуникативные исследования* № 1., 2014: стр. 276–284.
- ЧЕРТЫКОВА, М. Д. Чертыкова. „Глаголы поля психической деятельности как фрагмент мировидения хакасов” *Новые исследования Тувы*, № 2, 2015: стр. 114–121.
- ШАРИФУЛЛИНА, А. Г. Шарифуллина. „Семантика глаголов эмоционального состояния в татарском и английском языках”. *Филология и культура*, №1(31), 2013: стр. 124–127.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвистики* // Проблемы семасиологии и лингвистики. Рязань, Вып. 2. 1975.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Эмотивный компонент значения и методы его описания*. Волгоград: 1983.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Значение и эмотивная валентность единиц языка и речи*, В. Я., № 6. 1984.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Воронеж, 1987.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Типы эмотивной лексики*, В. Я., № 1, 1994.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. „О лингвистике эмоций”. *Язык и эмоции*. Волгоград: Перемена, 1995: стр. 3–15.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности. „Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации”*, Волгоград, 2001: стр. 11–16.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. „Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации”. *Филологические науки*, № 4, 2002: стр. 59–67.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Москва: 2007.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Лингвистическая теория эмоций*. Москва: 2008.

- ШИРОКОВА И. А. „Особенности структуры эмоционального концепта и его изучение в аспекте перевода” *Актуальные вопросы филологических наук: материалы междунар. науч. конф.*, 2011: стр. 162–165.
- ШТРБАЦ, Гордана. „Деривациони потенцијал афективних глагола”, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције*. Београд, 2012: стр. 757–771.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, А. „Semantic and grammatical features of o-/obin verbs of emotion in Slovene”. *Jezikoslovlje*, Vol. 13, 2012: стр. 19–39.
- BRAČ I, BOŠNJAK T. „Semantička razdioba glagola u Bazi hrvatskih glagolskih valencija”. *FLUMINENSIA*, god. 27, br. 1, 2015: стр. 105–121.
- GIOULI V, FOTOPOULOU A. „Emotion verbs in Greek”. *From Lexicon-Grammar tables to multipurpose syntactic and semantic lexica*, 2013. www.euralex.org/.../pp485-492%20Giouli%20an...
- HOBBS J. R, GORDON A. J. „The Deep Lexical Semantics of Emotions, Affective Computing and Sentiment Analysis: Emotion”. *Metaphor and Terminology*, 2011: pp. 27–35.
- IZARD, C. E. *Human Emotions*. New York: Plenum, 1977.
- IZARD, C. E. *Izard, The Psychology of Emotions*. New York: Plenum, 1991.
- JOHNSON-LAIRD, P. N., Oatley, K. „The language of emotions: An analysis of a semantic field”. *Cognition & Emotion*, 3: 2, 1989: pp. 81–123.
- KIŠJUHAS, Aleksej. *Telesne, individualne i društvene dimenzije emocija: ka razvoju integrisane sociološke teorije*. Doktorska disertacija, Novi Sad, 2015.
- KÖVECSÉS, Zoltan. *Metaphor and Emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- MAIA, B. *The language of emotion in english and portuguese – a corpora-based approach*, 2004. <http://web.letras.up.pt/bhsmaia/belinda/pubs/thesis.htm>
- POPADICH, Irina. *Metaphors of Love in English and Russian*, 2004.
- RAKIĆ, Jelena. *Kulturološki aspekti konceptualizacije prototipičnih emocija u engleskom jeziku*, Doktorska disertacija, Нови Сад, 2014.
- RPP. *Rečnik psiholoških pojmova*. <http://www.psihoedukacija.rs/recnik>
- SARIĆ, Lj. „Semantička i gramatička svojstva prefiksa o-/ob- u slovenskim glagolima za izražavanje emocija”. *Jezikoslovlje*, Vol. 13, No. 1, 2014: стр. 5–17.
- SHUMEIKO, O. „Semantics of lexical units that denote negative emotions in modern american english”. *The advanced science journal*, volume ISSUE 1, 2011: pp. 7–10.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SOLOMON, R. C. *True to Our Feelings: What Our Emotions Are Really Telling Us*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- ŠTRBAC, Gordana. „Leksička i morfosintaksička spojivost glagola OSETITI / OSEĆATI”. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 31, 2006: стр. 225–239.
- ŠTRBAC, Gordana. „O valentnosti glagola emocionalnog sadržaja u srpskom jeziku”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 49/2, 2006: стр. 73–102.
- TRAJKOVSKI, Miroslava. „Emocije i percepcija – prva fiziološka teorija emocija”. *THEORIA* 3, 2012: стр. 19–32.
- TREBJAŠANIN, Žarko. *Rečnik psihologije*. Београд: Stubovi kulture, 2008.

- TURNER, J. H., STETS, J. E. *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- WILCE, J. M. „Passionate Scholarship: Recent Anthropologies of Emotion”. *Reviews in Anthropology* (33), 2004: pp. 1–17.
- YANNICK MATHIEU, Y., FELLBAUM. „Verbs of Emotion in French and English”. *Emotion*, vol. 70. 2010.

Tanja Z. Milosavljević

LEXICAL-SEMANTIC GROUP EMOTIONAL CONDITION VERBS IN THE SERBIAN SPEECH OF PRIZREN (I)

The study of lexical units as the elements of the system is one of the actual aspects of lexical research. Elementary paradigmatic lexical collection is the lexical-semantic group whose constituents are integrated with hyperseme of the concrete content and belong to the same type of words. Verbal lexical units which are used to mark various emotional processes, such as the frame of mind or moods can be involved into one lexical-semantic group called affective verbs or verbs of emotional content. The verbs with emotional meaning characterize individual psychoemotional sphere due to which they belong to the class 'ljudsko' (human), and they are the subject of anthropocentric conception of language research. Affective verbs in Serbian speech of Prizren create categorial-lexical semes 'oseća' /'oseti' (feel /sense), and according to the base of components which connect categorial and lexical semantics of the verbs and which convey the information about emotion type and the way they are manifested, the verbs of emotional content are structured in the following four subgroups: emotional condition verbs, emotional relation verbs, emotion exteriorization verbs and caused emotional condition verbs. The aim of this work is an attempt of the systematization of emotional condition verbs in the town speech of Prizren and the conceptual reconstruction of emotions on the dialectical image of the world, through the realization of the following assignments: the research of the models of emotional conceptualization and their verbal representation, organization of verbs into appropriate paradigmatic collections, the analysis of the semantic content, structure, stylistic and functional values of lexemes, the separation of linguistic-cultural specificities, revelation of national emotional presentations and psychological perception of the concrete collections, the naive image creation of the linguistic personality.

Keywords: Lexical-semantic group, emotional condition verbs, caused emotional condition verbs, Serbian speech of Prizren, dialectical linguistic image of the world

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ ГЛАГОЛА ЕМОЦИОНАЛНИХ ОДНОСА И ГЛАГОЛА ЕКСТЕРИОРИЗАЦИЈЕ ЕМОЦИЈА У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ (II)

Емоционални процеси који укључују емоцију и оцену управљену ка објекту иманентни су менталитету призренских Срба, у чијем се фолклорном сазнању поимају као важан сегмент стварности, на језичкој слици света испољен солидним инвентаром глаголских јединица емотивне семантике. Основни истраживачки корпус чини лексика емоционалног садржаја преузета из *Збирке речи из Призрена* Димитрија Чемерицића. Вербална репрезентација емоционалних односа и екстериоризације емоција представља фрагмент дијалекатске емоционалне слике света, који поред универзалних елемената садржи значајне лингвокултуролошке специфичности призренске језичке личности. Циљ рада је системска организација наведених лексичко-семантичких група, утврђивање парадигматских односа међу њиховим конституентима и реконструкција емоционалне слике света призренских Срба с краја XIX и с почетка XX века на основу анализе семантичког садржаја језичких ознака и њихове стилистичко-прагматичке функције.

Кључне речи: лексичко-семантичка група, глаголи емоционалних односа, глаголи екстериоризације емоција, српски призренски говор, дијалекатска језичка слика света

1. Лексичко-семантичка група глагола емоционалних односа

1. 1. Улога емоционалних односа заузима важну позицију у човековом животу, како у традиционалним друштвима тако и у модерном свету, и у све већем степену учествује у регулисању понашања и међуљудских контаката у различитим групама. Феномен емоционалних односа присутан је у својству психосоцијалног регулатора, који се у научној теорији посматра као трокомпонентна појава, која садржи емоцију

---

* tanja77nis@gmail.com

** Овај рад настао је у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (ЕДБ 178020), који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

усмерену ка конкретном објекту (другом човеку), став према објекту (другом човеку) и емоционални чинилац међуљудске перцепције и комуникације (ГОЗМАН 1987: 14).

1. 2. Емоционални процеси који укључују емоцију и оцену управљену ка објекту иманентни су менталитету призренских Срба, у чијем се фолклорном сазнању поимају као важан сегмент стварности, на језичкој слици света испољен солидним инвентаром глаголских јединица емотивне семантике.

1. 3. Глаголи емоционалног односа денотирају поседовање одређеног осећања усмереног према неком објекту – особи, предмету, активности. Граматичка карактеристика ове скупине глагола јесте транзитивност, јер се наведена релација заснива искључиво на усмерености (ШТРБАЦ 2012: 759). Својом семантиком ови глаголи наглашавају доживљај осећања које субјекат поседује, који је условљен његовим односом према објекту и његовом оценом тог објекта (Рахимова 2010: Автореф.). Према мишљењу Ш. Ф. Рахимове, од свих емотивних глагола, глаголи емоционалног односа су најтешће повезани са глаголима понашања, јер се осећања манифестују у човековим реакцијама на реалност и очитују у његовом понашању према објективној стварности. Глаголске лексеме са инваријантним значењем ‘осећати какву емоцију у односу према коме’ пресецају се са глаголима емоционалног стања, с обзиром на то да превасходно означавају емоционални доживљај (Чертыкова 2014: 279).

1. 4. Лексичко-семантичка анализа глагола емоционалних односа и екстериоризације емоција заснива се на корпусу лексема преузетих из *Збирке речи из Призрена* Димитрија Чемерицића.⁴⁸ Репертоар глаголских лексема и израза из Чемерицићеве лексичке збирке дочарава емоционално искуство градског колектива на размеђи два века и два света (источног и западног), у прелазном историјском тренутку, и предочава мултикултурне, мултиетничке и мултилингвалне утицаје на формирање глаголског микросистема као специфичног знака концептуализације емоција на дијалекатској слици света. Корпус је допуњен лексичким јединицама којих код Чемерицића нема, а налазимо их у *Регистру речи из Призрена*, у студији С. Реметића о српском призренском говору и у регистру грађе за први том *Српског дијалектолошког атласа*. Инвентар глаголских лексема прикупљен на терену рефлектује новије стање призренског лексичког система, чиме је употпуњена емоционална слика света призренске језичке личности, која се у дијахронијској перспективи може пратити у континуитету од једног века. За одређење дијалекатске семантике од велике користи је етимологија речи, па се у том домену ослањамо на *Етимолошки речник хрватскога или српскога језика* Петра Скока (Skok I, II, III) и на *Етимолошки речник српскога језика* (ЕРСЈ 1, 2, 3). Турске облике наводимо према етимологији коју је дала Снежана Петровић у књизи *Турцизми у српском призренском говору* (Петровић 2012).

---

⁴⁸ Богатство језичких факата у којима је поуздано и до детаља рефлектована слика света Срба Призренаца налазимо у *Збирци речи из Призрена* Димитрија Чемерицића, која садржи близу 16 000 лексикографских одредница. Оригинална, рукописна верзија речника чува се у Институту за српски језик САНУ као део лексичке грађе за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Захваљујући ажурности С. Петровић и Т. Тасовца, целокупна картотека је 2013. године добила свој електронски облик. У оквиру Платформе за транскрипцију старог рукописног наслеђа, Чемерицићева збирка је дигитализована и преко интернета је постала доступна стручној и широј јавности (<http://prepis.org>).

1. 5. Лексичко-семантичка подгрупа глагола емоционалног односа грана се према семантичком знаку вредновања емоције у две подгрупе:

1. ЛСПГ глагола позитивног односа;
2. ЛСПГ глагола негативног односа.

2. ЛСПГ глагола позитивног емоционалног односа

2. У категорији позитивних емоција које се односе на друге људе централну позицију заузимају љубав, поштовање и поверење. Глаголске јединице окупљене око хиперсеме 'позитивни емоционални однос' распоређене су у синонимске редове 'осећа / осети љубав', 'осећа / осети поштовање' и 'осећа поверење'.

2. 1. Осећање љубави се у психологији тумачи као „sentiment koji sadrži osećanje naklonosti, nežnosti i privrženosti prema osobi koja nas privlači, sa kojom se naše Ja u velikoj meri identifikuje” (BRKOVIĆ 2000: 210). Кодификовано значење лексеме *љубав* подудар се са психолошким одређењем у оним сегментима полисемантичке структуре који описују љубав као сложену емоцију, што је у РМС интерпретирано семемама: „1. а. осећајна везаност за одређену особу супротног пола, привлачност која се оснива на привлачности супротних полова; 2. б. приврженост, оданост, велика наклоност уопште, осећајна везаност за кога или што” (РМС III: 255). Процес позитивне емоционалне усмерености према објекту љубави у српском језику означен је глаголом *волети*, у чијој се платисемичкој и полисемичкој структури језички рефлектују сложеност и слојевитост осећања „1. а. осећати љубав, наклоност, приврженост према коме или чему, која се оснива на заједници идеала, крвног сродства и сл.; б. осећати љубав према коме која се оснива на привлачности супротних полова; в. радо слушати, читати, гледати, радо се служити чим, уживати у чему: г. имати склоност, приврженост према какву занимању, послу, игри и сл.; 2. 2. а. осећати већу склоност или приврженост према коме или чему, давати коме или чему предност или преимућство, радије чинити једно него друго...” (РМС I: 414). У интерпретацији значења глагола *волети*, нормативни речници примарност дају опису прототипичне љубави, а то је мушко-женска љубав.⁴⁹

Концепт љубави у језичком сазнању Срба Призренаца укључује асоцијативне елементе који уобличавају прототипични когнитивни сценарио за љубав: допадање, наклоност, симпатисање, заљубљеност, жудња, страст, чежња. Позитивна реакција на стимулус љубав јесте срећа, док на негативном емотивном плану фигуришу патња и бол. Прелазни ступањ је чежња. Другачији тип љубави је родитељска, мајчинска љубав, која сублимира и позитивна (нежност, приврженост) и негативна (брига, неспокојство, страх) осећања. Љубав према ближњима, такође, заузима високу позицију на скали емотивне привржености, која се на наивној слици човека и света манифестује и као индивидуални прототипични и као колективни стереотипски концепт.

---

⁴⁹ У РСАНУ основно значење глагола *волети* је „осећати љубав, бити пријатељски расположен, наклоњен, везан осећањима (за некога)” (РСАНУ II: 770).

У семантичком саставу лексичких јединица којима се у српском призренском говору вербализује појам љубави издвајају се три нивоа значењске структуре: сема основне категоријалне вредности ('позитивно осећање'), интегрално-диференцијална сема ('љубав') и диференцијалне семе нижег ранга ('заљубљеност', 'љубавна жудња', 'љубавна страст', 'љубавна чежња'). Све лексеме садрже позитивну аксиолошку оцену, што их квалификује за лексичко-семантичку подгрупу са хиперсемом 'позитивни емоционални однос'. Дистинктивно обележје 'емоција према објекту' категоризује посебан скуп лексема са заједничком компонентом 'осећа / осети љубав', које се гранају у два синонимска реда у зависности од дужине трајања глаголом означеног емотивног стања.

2. 1. а. Синонимски ред 'осећа љубав' интегрише лексеме које или реализују различите аспекте овог сентимента, или у свом семском саставу имају неку од компонената еротске љубави: *вол'и (се), милује (се), бегендисује (се), ѿмренише, највол'и, гине*.

Ч'умури'иљк да вол'и. – Кóј ти, мóре, јóште вол'и свекр'ву. – Нíкој нас не вол'и. – И óна ме вол'и. – Вол'иш се.

З'ве по милујеф снау Митíну зе снау Миланóву. – Милувáл'е се ка да су бíл'е сéстре.

Њéму нé му се бегендисује óна, ич' нéма ч'эф за њу. – Њóзи, госпóч'е, нé гу се бегендисувáло да рабóта у гол'ему куч'у, па одвои́ла мýжа од брач'у.

Млого ѿмренише за туј девојку.

Јá па највол'им ситмави́ја бају.

Ви и нé знате кол'ико гинáја за туј девојку Андрéшка Карач'и́рез. – Млóго гинáу јéно за дру́го, áма нé ги бéше зáр писáно да се ўзнеф. – Сáл у туи'ину ч'óвек мóже да осéти кáко се гине за сво́ју старíну

Лексички еквивалент хиперсеми 'осећа љубав' је глагол *вол'и*, којим се изражавају разнолике димензије атракције субјекта, односно његове емотивне везаности за некога или нешто. Емоционални однос (attachment) усмерен ка другом човеку најчешће се именује лексемом *милује*. Значење глагола *милује* „осећа љубав, наклоност према особи супротног пола, воли; уопште воли, некога, осећа наклоност према некоме”, које је у *Речнику САНУ* секундарно и маркирано као застарело и покрајинско (РСАНУ 7: 541), у српском призренском говору је одрживо и њиме се искључиво денотира родбински или партнерски емотивни однос. На језичкој слици света призренских Срба, љубавни однос представљен је градативно, јер за сваку фазу у развоју прототипичне мушко-женске љубави постоји адекватна лексикализација – *бегендисује (се), ѿмренише, гине, највол'и*. На денотативном новоу значењске структуре ових лексема изражена је интуитивна спознаја љубавног осећања као комплексне емоције која се временом трансформише, мења облике, расте, добија на квалитету и постаје снажнија, што је на конотативном плану пропраћено семама интензитета. Концепт емотивне наклоности према супротног полу реализован је глаголима који језички експлицирају етапе љубавног сценарија – *симпатише (бегендисује)*, *заљуби се, жуди (ѿмренише)*, *воли (вол'и, милује)*, *воли највише (најволи)*, *воли много, воли лудо, чезне (гине)*. Интензивирање атракције субјекта према објекту може бити испровоцирано својствима објекта, односом субјекта и објекта, особеностима њихове везе, особинама субјекта, ситуационим околностима,

културним контекстом и карактеристикама епохе. У патријархалној призренској средини на почетку XX века, крути етичко-социјални оквири онемогућавали су слободно испољавање љубави и размењивање емоција. Савладавање друштвених препрека и пружање отпора утврђеним нормама чинили су љубав јачом и издржљивијом, па је на градацијској идеографској подлози креирана дијалекатска мапа традиционалног љубавног односа.

2. 1. б. Степеновани принцип важи и у микросистему елемената са хиперсемом 'осети љубав': *бегендише, зач'ори се, завол'и се, изгори.*

Бегендисал'е једно другога. – Бегендисаја сџм вашу веру.

И завол'иш се они.

Зач'ореја се у туј грдињу на запуцаја ја њу ја никоју другу.

Изгоре за њега. – Моје срце је изгорено за којишску девојку. – Андрешка Славков изгоре за Ленку Тодорову, ама не му гу даваф.

Градацију интензитета рефлектује ред глагола којима се означавају етапе у развијању љубавног осећања, који својим семантичким садржајем прате распон емоције од допадања до неутољене жудње – *бегендише* „свиди се, допадне се”, *зач'ори се* „заљуби се”, *завол'и (се)* „заволи (се)”, *изгори* „јачо заволи, осети жудњу, чежњу”. Перцепција интензитета емоционалног односа вербализује се средствима која се проналазе и у домаћем (*завол'и, изгори*) и у турском језику (*бегендише, зач'ори се*). За изражавање снажног осећања и дочаравања интензитета љубави говорници посежу за метафорама – *зач'ори се* и *изгори*. У основи глагола *зач'ори се* налази се турцизам *ч'ор*, тако да лексема сугерише асоцијацију „заљуби се” → „постане слеп”, тј. не сагледава стварност објективно и не расуђује исправно. Оваквој идеографској вредности доприноси интензификатор 'смртно', којим аутор лексичке збирке жели да појача значење глаголске речи. Метафоричка лексема *изгори* има веома сложену семантичку структуру, која покрива читав комплекс љубавног сентимента (снажна љубав; љубавна жеља, жудња; љубавна чежња, туга). Широки семантички опсег, степенасто организован, прати градацију наивног поимања процеса љубави: љубав рађа жељу, страст тражи задовољење кроз полно здруживање са вољеном особом, чежња се јавља као последица неутољене пожуде. Метафором *изгори* на наивној слици света представљен је један заокружени концепт љубави, који на највишој тачки интензитета скреће у свој парадокс и на крајњој периферији се излива у поље негативне емоционалности.

2. 2. Микрогрупи афирмативних емоционалних односа припада осећање поштовања, вербализовано глаголском лексемом *пошту'је*.

Напред се поштувало старе луди. – Оца смо поштувале млого. – Својта се поштује.

Поштовање се у Призрену конципира као беспоговорно уважавање старијих и ауторитета, што подразумева поступање у складу са нормама понашања патријархалне хијерархије, али и као облик љубави и посвећености у породичним и родбинским везама. Прожимање емоција љубави и поштовања идеалан је модел функционисања социјалних односа у традиционалном друштву.

2. 3. Стари Призренци су изузетно држали до части и поштења, те им је осећање узајамног поверења било веома важно. Идеографска вредност 'поуздати се у кога, ослонити се на кога' преточена је на језички план у секундарној семантичкој дефиницији лексичке ознаке *верује*.

Ако ме верујеш, дај ми, на зор сџм за наре. – Веруваја сџм га, на сџм му река. – Кóј ч'е верује мифл'и́за.

3. ЛСПГ глагола негативног емоционалног односа

3. У структури значења конституентских чланова подгрупе глагола негативног емоционалног односа актуелизирају се семантичке компоненте интензитета, трајања и усмерености осећања. Елементи лексичког скупа диференцирају се према варијантном семантичком обележју 'осећа бригу', 'осети љутњу', 'осећа / осети мржњу'.⁵⁰

3. 1. Осећање неспокојства и узнемирености због некога или нечега појмовно орбитира на граници између два супротстављена емотивна пола. Социјални аспект бриге, који се испољава кроз страховање да се не деси нешто неповољно или да другу особу не задеси каква невоља, може се тумачити као позитиван однос међу члановима заједнице и општа тежња ка емпатији и складном функционисању групе или читавог социјума. Са психолошког становишта гледано, брига је негативна емоција, јер она блиско кореспондира са немиром, тугом и страхом. Комплексни идеографски садржај концентрисан је у лексикализацији *брине (се)*, којом се на наивној слици света призренског говора вербализује апстрактна изванјезичка појава, која се концептуализује и као бојазан, и као неспокој, и као недаћа, и као мука, и као тескоба, и као старање о коме или о чему.

Бринáл'е смо за Мíту. – Бринáу како ч'е про́и'е по тај кијáмет. – За у ку́ч'у свé Ѐца што ми се бринáја, бóг да му да́де селáмет. – Нé се брíни, мóри чéрко, дóбро че бíдне. – Бринáише ти се сéстра. – Бáјалдиса веселни́ца бринáч'и за дéцу.

Чинилац који изазива осећање бриге може бити објекат или ситуација, а важну улогу у колективном перципирању емоције имају и спољашњи разлози, узроци изван стимулуса, који могу бити рационални или потпуно ирационалне природе. Оно што бригу сврстава међу негативне емоције јесте евалуација – процена ситуације и значење које субјекат приписује догађају због којег се узнемиреност јавља.

3. 2. Емоционални однос усмерен према објекту који садржи негативну афективну компоненту са диференцијалном семом нижег ранга 'љутња' исказан је полисемичним глаголом свршеног вида *нал'ути се*.

---

⁵⁰ Именице обједињене хиперсемом 'негативно осећање', са компонентом усмерености осећања на објекат, квантитативно премашују глаголске емотиве са истим значењским цртама. Концепт негативних емоција сложенији је и динамичнији у односу на позитивну емотивну сферу у домену номинације, што је детерминисано ванјезичким факторима, а у језику испољено богатим синонимским редовима (Милосављевић 2015: 158). Инвентар глаголских лексема је сведен, што се може објаснити моралним кодексом Призренаца и њиховим стремљењем ка позитивном односу са другим људима.

Tí znáš č'i já na tébe ne mógu da se nal'útím. – Hé znam što se nal'utiја na méne.

Двореферентска природа рефлексивног облика *нал'ути се* омогућава глаголу денотацију двоструког емоционалног садржаја. Њиме се означава и стање субјекта и његов однос према каузатору стања (гнев, бес, срџба).

3. 3. Сентимент у чијој су структури осећања ненаклоности, аверзије и одвратности детектује се у психологији као мржња. Одлике овог комплексног осећања су релативна трајност, јер се може мрзети само психолошки блиска особа, и тежња за приступањем објекту мржње са деструктивним намерама (Brković 2000: 210). У емотивном сазнању Срба Призренаца преовладава концепт иницијације мржње, што се лингвистички транспонује и на лексичко-семантички и на граматички план, посебно у категорији глаголског вида.

Hé te мрзе téбе.

Héсьм имјаја záшто да га омрзнем. – Омрза сьм га што је такав. – Откако се посвадише, омрзнаше се ка да несу брач'а.

У градском призренском говору доминира перфективни облик *омрзне*, којим се денотира осећање које се концептуализује као сила која обузима и испуњава човека, али се обавезно појављује с разлогом. У говорном чину ретко се изостављају каузатори мржње, којима се негативно осећање, које субјекат тешко може да контролише, оправдава. На основу поларизације лексичко-семантичке групе и вокабуларне осе симетрије може се закључити да су Призренци склонији позитивном емоционалном односу према другима, што поткрепљује несразмерна корелација лексичког инвентара у подгрупама 'осећа / осети љубав' и 'осећа / осети мржњу'.

4. ЛСГ глагола екстериоризације емоција

4. Емоционални процеси током којих особа доживљава позитивна или негативна искуства као реакцију на одређене дражи из спољашње средине праћени су физиолошким узбуђењем и карактеристичним изражајним понашањем. Унутрашња сензација манифестује се вербално, променама у организму и специфичним облицима понашања. Када се оцени да један догађај унутар културне заједнице завређује емотивну реакцију, културна процена утиче на реакцију, повезујући тако емоцију са одређеним скупом понашања која се у датој култури сматрају адекватним за њено успешно функционисање. У неким контекстима надвлада биолошка компонента, док у неким другим надвлада културолошка (MATSUMOTO & HWANG, 2012:102). Понашајни образац испољавања емоција који је важио у српском призренском колективу на почетку XX века одговара традиционалном балканском културном моделу, који подразумева емоционално уздржавање, самоконтролу емоција и потпуну рестрикцију унутрашњег живота у јавности. У посебним ситуацијама, које су најчешће обредног карактера (свадба, сахрана), емотивна реакција била је пожељна, док у свакодневном животу није било места емотивним испадима. Патријархални код призренске културе одражава се на језичкој слици света ограниченим лексичким

фондом емотива, којима се вербализује физиолошка или бихевиорална компонента емоција.

Глаголи којима се означавају спољашње манифестације емоционалних стања припадају категорији емотивне лексике, јер примарно идентификују емоционални садржај, тако да њихово емотивно значење преовладава у комуникативном дискурсу (Чертыхова 2014: 279). Глаголске јединице које у својој семантичкој структури имају елементе из сфере емоционалности, упућујући на екстериоризацију емоционалног стања или односа, разврстали смо у две подгрупе:

1. ЛСПГ глагола физиолошких манифестација,
2. ЛСПГ глагола бихевиоралних манифестација.

4. 1. ЛСПГ глагола физиолошких манифестација

4. 1. Когнитивна спознаја емоције освешћује органске промене које се дешавају као соматске реакције на спољашњи наддражај. Физиолошко узбуђење изазвано је реакцијама нервног система и жлезди са унутрашњим лучењем (грчење мишића у стомаку, убрзано дисање, убрзани пулс, појачано знојење) и има првенствено биолошку функцију – припрема организам за евентуалну опасност и инстинктивно га штити (реакција у психолошкој теорији позната као *fight or flight response*). С обзиром на неуролошку природу физиолошких реакција и органске процесе у кортексу који су недокучиви обичном човеку, лексикализација у овом сегменту емоционалности изостаје. Једино је именована видљива телесна манифестација, која се перципира као последица емотивног шока или континуираног деловања негативног екстерног стимулуса, односно константног стреса, а поима се као стање физичке исцрпљености и духовне изнемоглости, клонулости духа и тела, означено перфективним глаголом *бајалдише*.

Къд му рекѡше ч'и умрѣја Ц'ѣка, ѡн теке бајалдиса. – Бајалдисало се, више не се мѡже.

Турцизам *бајалдише* (тур. *bayıldı*, дијал. *bayıldı*, 3. л. јд. перф. од *bayılmak*) направио је у говору реципијенту семантички помак у односу на изворно значење које се односи на телесни умор и клонулост. Примарна денотација је проширила перспективизацију на емоционалну каузалност губитка физичке и духовне снаге, и тиме значењски захватила димензију екстериоризације емоција.

Екерманова теорија о универзалности спонтаног изражавања емоција на лицу потврђена је низом истраживања и прихваћена у светској научној јавности. Иако већина истраживања указује на задржавање бар неких физиолошких функција, чини се да је основна улога емоционалног изражавања у вези са капацитетом емоција да брзо и невербално пренесу друштвено значајне информације (KIŠJUNAS 2015: 48). Фацијална експресивност свакако је имала важног удела у комуникацији међу Призренцима крајем XIX и почетком XX, али се невербални вид споразумевања с културолошког аспекта углавном приписује женском свету. Традиционално друштво критички процењује и филтрира социјално прихватљиве и неприхватљиве емоционалне реакције. Физиолошка манифестација коју колектив одобрава и сматра пожељном у јавним приликама јесте руменило у лицу као импулс на емоцију срама.

Овакав органски одговор примерен је девојкама и младим удатим женама, и он заједници потврђује њихову моралну честитост. Културолошки оквир детерминисао је језички израз у овом фрагменту, тако да се лексичко-семантичка парадигма своди на скуп од једног члана. Глаголом *бојадѝше* секундарно се означава телесно испољавање осећања стида.

Къд му реко, а он се теке бојадиса у л'ице. – Образи гу се бојадѝшу къд га ви'ди Стојана аца-Ц'окиног.

Степен физиолошке узбуђености обично детерминише интензитет емоционалних осећања, али тип емоције (бес, туга, стид) зависи од ситуације, као и од когнитивне процене те ситуације.

4. 2. ЛСПГ глагола бихевиоралних манифестација

4. 2. Однос између понашања и емоција могуће је схватити као израз филозофских питања о детерминизму и каузалности, што не значи да нека типична понашања једноставно „задовољавају” емоције или захтеве емоционалне реакције (Lyons 1978: 410). Истовремено, понашање је најчешћа полазна основа за перцепцију или приписивање осећања емоција другим индивидуама (KIŠJUNAS 2015: 92).

Многи експресивни покрети утемељени на емоцијама представљају урођене моторичке обрасце (обрасце фиксирани акције), који иницирају поједина понашања и служе као сигнали одређених урођених механизма, што је у функцији управљања друштвеним интеракцијама и контроле међуљудских односа. У питању су (најчешће) неконтролисани и несвесни сигнали намере јединке, на коју и други реагују на фиксирани и урођени начине, што значи да су и секвенца емоционалне интеракције, као и значење одређених експресивних сигнала и контекста у којима се они изазивају – универзални (KIŠJUNAS 2015: 45). У том смислу очекујемо да бихевиорална манифестација емоционалних стања и односа старих Призренаца не одступа од општих понашајних образаца којима људски род изражава осећање туге, беса, радости, љубави. Оно што је, међутим, културолошка специфичност призренских Срба јесте интензивност испољавања осећања, што се манифестује у понашању и транспонује у језик средствима која својом семантиком истичу издиференцираност експресије и степена интензитета доживљене емоције.

4. 2. 1. Типична телесна и понашајна реакција на физичку бол или неко јако душевно узбуђење јесте плач. Проливање суза је бихевиорални одговор на спољашњи стимулус и когнитивну процену да нас екстерни каузатор (друга особа, конкретна ситуација) физички или духовно повређује. Процес испољавања туге плакањем има у призренском идиому неколико лексикализованих варијанти, којима се градира интензитет туге – *плáč'е, заплáč'е, пѝска, записка, приписка, пѝшити, записити, препѝшити, цвил'и*.

Двѝ детѝти доју, а трѝч'о гу плáč'е. – Ўби се плакауч'и.

Док дѝте не заплáč'е, маѝти сѝсу не му дава (нар. изрка).

ѐм ѝскам, ѐм пѝскам. – За ѝшто пѝскаш? – Нѝ ти пѝскав дѝца. – Сам пѝскала.

Запискаше му дѝца, теј јетѝми, од пѝскот срѝце да ти пѝкне. – Дѝте ч'е гу записка.

Припискáше гу дéца.

Пиштéло гу дéте цéја дб́н. – Пиштéше и с́н гу. – Пиштеу́ч’и заспáло.

Рáсплака се, зáпиште, мисл’иш пуч’е гу грцмáнч’е. – Да зáпишти дéте.

Дéте гу сву нóч’ препиштéло.

Цвил’él’е сву нóч’. – *Цвил’и, нестрекњíца, за с́на и дб́н и нóч’.*

Кохезиони центар степенованих синонима је глагол *плач’е*, који улази у опис осталих конституената реда. Плакање танким, високим гласом денотира се глаголском лексемом ономатопејског порекла *писка*, и његовим свршеним облицима *записка*, *приписка*, којима се означава почетак радње, која се редовно приписује деци. Снажнија експресија бола или туге, праћена интензивнијим плачем, на језичкој слици света представљена је посебном јединицом – *пишти*. Њен семантички садржај не подржава само дечји плач, већ и јак емоционални доживљај духовне патње. Префиксацијом су добијени перфективни ликови *запишти* „почне јако да пишти” и *препишти* „престане да пишти након извесног (дужег) времена”. Дијалектизмом *препишти* истиче се континуирано вршење радње у одређеном временском периоду пре завршетка, чиме се наглашава претераност саме радње и наговештава евентуалан неповољан, негативан исход. Глагол *цвил’и* реферира на прототипичан патријархални женски вид испољавања жалости, јада, дубоке туге пригушеним јецајима.

4. 2. 2. Добро расположење, задовољство, радост, осећање среће изражавају се нарочитим покретом мишића лица (отварањем уста, развлачењем усана, испрекиданим гласовима и узвицима), које перципирамо као смех. У наивном сазнању Срба Призренаца, смех се поима као пожељна манифестација емоционалног стања уколико не прелази границе пристojности, прописане чаршијским кодексом примереног понашања. По неписаним понашајним нормама, од Призренки се никако не очекује отворено, громогласано смејање, већ умерено, благо осмехивање, и то само у ситуацијама које су друштвено одобрене за успостављање мушко-женских контаката. Женски кикот могао се чути само у њиховој међусобној комуникацији и у затвореном или скрајнутом простору. На супротном идеографском полу је појам непристојног смеха, који се концептуализује и као вулгаран и као злурад.

Она се сме́је. – Па смо се смејáл’е сьс не́га. – Не́ се сме́ј, мóри девојко.

Сьс њи́гове прика́жње сит да се насме́јеш. – Кьд му ре́ко то́ј, а он се насмеја: кá...кá...кá.

Не сме́јем ни да се насме́нем. – Погледа ме па се насмена.

Збо́ри и све́ се насмеу́је, ви́до ч’и има ни́што да ми ка́же.

Цеба́ри се, погáнац. – Та́ј проку́да че ми се цеба́ри.

Емотиви у овом домену представљају својеврсну интроспекцију призренског менталитета. Секвенце говорног чина потврђују доминацију префиксоидних форми *насмеје се*, *намена се* и *насмеује се*, које имплементирају у свој семантички оквир садржаје „кратко, брзо се насмеје, осмехне се” и „мало, благо се смеје, осмехује се”. У језгру је семантички неутралан глагол *смеје се*, док је у негативној зони номинације ознака за кежење, церење, тј. за пакосно и злобно смејање показивањем зуба.

4. 2. 3. Лексичка репрезентација бихевиоралних манифестација емоција посебно је разграната у случајевима када се емоционалне диспозиције везују за другу особу и нарочиту дисперзивност остварују у домену експликације љубавног осећања. Иако се по правилима заједнице емоције јавно не показују, израз љубави је

прихватљив у кругу породице, нарочито према деци и међу децом. Од најмлађих чланова фамилије очекују се изливи нежности према старијој својти. У мушко-женским односима, телесно манифестовање љубавне чежње или страсти резервисано је за брачну интиму, а изван тога остаје у сфери фантазије и апстракције. Културолошки модел изражавања позитивног емоционалног односа детерминише лексички састав микрогрупе. У овом фрагменту наивне слике света присутне су лексеме којима се сигнификују процеси грљења, мажења, љубљења, као најприснијих поступака манифестације љубави.

Изражавање емотивне наклоности према објекту обавијањем руку око врата, грла или тела маркира се језички глаголским паром *грл'и* и *гушине*.

Милује оца по образе и свејено га грл'и. – Благо си га оному кога биднеф грл'ил'е теј њојне руке. – Грл'и гу, цел'ива гу, л'очка материна. – Гл'еда тој своје коњч'е ка дете, тимари га, милује га, грл'и га. – Што не се милује, не се ни грл'и. – Од милос се грл'и тој девојч'е, мори мајко.

А мене не л'и ч'е ме гушнеш? – Гушине га мало и тетина. – Ванкица ни је добра, гушинала она и ујну. – Тако је оно тврдоглаво, тераш ли га, неч'е те гушина, па бог. – Море, говедарч'е, не л'и вал'аше да се гушине тај алка што ти донела шеч'ерч'ич'и.

Концепт манифестације љубави, пажње, нежности најпотпуније је и најаутентичније у језичком сазнању Призренаца презентован глаголима *милује* и *ал'и*.

Милуј мајкицу, милуј гу по образ.

А: Немој да га алиш, сестро. Б: Не га алим, мори, теке тол'ико кол'ико да не плач'е. – Не га ал'ила само мати, сви га ал'иле. – Понапред, па би га ал'ила, сџе не.

Глагол *милује* појмовно и етимолошки је нераскидиво повезан са осећањем љубави, тако да се његово примарно значење у Призрену односи на емоционални однос („воли“), а секундарно – на спољашњу манифестацију таквог типа односа („с љубављу мазити“). Сложенији семантички састав има глаголска јединица *ал'и*, у чијем се садржају преплићу компоненте исказивања љубави према деци нежним додирима (миловањем), али и низом других поступака (превеликом заштитом, попустљивошћу, удовољавањем дечјим прохтевима и сл.). Овакав педагошки принцип у призренском социјуму почетком прошлог столећа није био пожељан, јер се сматрало да мажење и претерана брига не утичу повољно на васпитање деце, већ да штете дечјем емоционално-психолошком и социјалном развоју, што упечатљиво демонстрира Чемерикићева интерпретација значења глагола *ал'и* „мазити, напуштати чељаде чинећи му све по вољи“.

Најтипичнији бихевиорални израз љубави су пољупци, али језички материјал из Призрена демантује савремени прототипични сценарио. Лексички еквивалент семема „уснама додиривати кога у знак љубави“ јесте функционални синонимски пар *л'уби* и *цел'ива*.

Да покрије бело л'ице / кој да л'уби да не види (нар. песма). – Да знам јадна кој ч'е да ме л'уби / да ли стари ил'и момак млади? (нар. песма).

С обзиром на чињеницу да је љубљење у Призрену, као и на ширем балканском простору, у оно време било табу, потврда за ову лексему из говора нема. Илустрације су преузете или из фолклора (*л'уби*) или из историјских извора („Докле

не умију руке и докле не *целивају* руке родитељима да не смеју прилазити софри”, *Споменица* 34).

5. Принцип хиперо-хипонимског устројства лексичког система примењив је и у категорији глагола емоционалног садржаја у српском говору Призрена. Диференцијација процеса осећања остварује се на психолошком нивоу, где је уочена диференцијација између емотивног стања, емотивног односа и спољашњих емотивних реакција, што се рефлектује на језичком плану и испољава се како у семантичкој структури глаголских јединица, тако и у морфолошким и синтаксичким њиховим карактеристикама. Семантичка класификација афективних глагола у српском призренском говору заснива се на поделама које важе у словенској лингвистичкој пракси, уважавајући лексичко-семантичке специфичности система емотивних глагола у говору призренских Срба.

Глаголи емоција у описиваном идиому распоређују се на основу опште категоријалне семе по семантичким групама. Лексички конституенти међусобно су повезани општом идеографском вредношћу ’осећа’ / ’осети’, са лексикализованом варијантом *осеч’а* / *осети* у испитиваном говору. Суперординирани појам појављује се у улози хиперсеме која окупља све глаголске лексеме са емотивном семантиком у једну лексичко-семантичку групу и улази у састав свих елемената скупа као централна семантичка компонента. Садржајну базу емотивних глагола (’поседује какву емоцију’) чини инваријантни значењски елемент ’емоција’, који се јавља у својству интегралне семе, надређене диференцијалним семама, и појављује се у у виду саодноса семантичких ознака ’емоција – стање’, ’емоција – однос’, ’емоција – спољашња манифестација’, ’емоција – каузатор’. На основу компонената које повезују категоријалну и лексичку семантику глагола и које носе информацију о типу емоције и начину њеног испољавања, глаголи емоционалног садржаја структурирани су у четири групе: 1. глаголи емоционалних стања; 2. глаголи каузираних емотивних стања; 3. глаголи емоционалних односа; 4. глаголи екстериоризације емоција.

На следећем ступњу семантичке класификације, лексеме интегрисане хиперсемама ’осећа’ / ’осети’ раслојавају се према семантичком знаку који садржи податак о афективном тону емоције обележене глаголом, тако да се на овом структурном нивоу екстрахују сема позитивних емоција и сема негативних емоција.

На последњем нивоу конкретизације структуре лексичко-семантичке групе, интегрално-категоријална, инваријантна сема, заједничка свим елементима скупа, варира се у зависности од типа емоције испољене глаголом, при чему се диференцирају синонимски редови обележени доминантом. Доминанта је глагол чија семантичка вредност улази у семски састав свих чланова реда, којим се, обично, изражава нека базична емоција.

Коначна етапа разоткривања лексичког значења и крајња инстанца на плану структурног устројства лексичко-семантичке групе јесте јединица језичког садржаја, семема. Смисао глаголске речи открива се у дефиницији њеног значења, која фиксира све елементе значењске структуре (језгрене, периферне, имплицитне, потенцијалне), како на денотативном тако и на конотативном семантичком плану.

Овај рад је посвећен лексичко-семантичкој структури група глагола емоционалних односа и глагола екстериоризације емоција, и описивању системских

веза међу њиховим члановима. Лексичко-семантичка група са хиперсемом 'емоционални однос' организована је према параметру чулног надражаја, односно хедонистичком тону у две поларизоване подгрупе – 'позитиван' / 'негативан емоционални однос'. У оквиру подгрупа, лексичке јединице раслојавају се у синонимске редове према доминантном обележју које носи информацију о врсти осећања ('осећа' / 'осети љубав', 'осећа поштовање', 'осећа бригу', 'осети љутњу', 'осећа / осети мржњу'). По правилу и потврдама из стручне литературе, концепт негативних емоција је богатији и динамичнији; међутим, наша грађа показује да у домену емоционалних односа у градском говору Призрена доминирају глаголске лексеме позитивног садржаја. Инвентар глагола је сведен у односу на јединице којима се означавају емоционална стања, што се може објаснити моралним кодексом Призренца и њиховим стремљењем ка позитивном односу са другим људима. Наш лексички материјал показује извесну асиметрију у корист позитивно вреднованих јединица (12 : 4) у домену емоционалних односа, што можемо тумачити културним обрасцима на којима почивају међуљудски односи у призренском друштву и моралним кодексима оног времена. Овакву лингвистичку ситуацију објашњавамо моралном тежњом призренског патријархалног човека да негативна осећања усмерена ка другоме јавно не испољава, што непосредно изазива недостатак потребе за креацијом вербалних знакова (*брине (се), нал'ути се, мрзи, омрзне*). Потреба да се искаже позитивна емоција према другој особи резултирала је редом језичких ознака нијансиране садржине, која рефлектује читаву градивну скалу сложених емоционалних односа (*вол'и (се), милује (се), бегендисује (се), ѿмрендише, највол'и, гине, бегендише, зач'ори се, завол'и се, изгори, поштује, верује*). Сегменте емоционалности које домаћа лексика није покривала, носиоци дијалекта попуњавали су посежући за оријентализмима (ДРАГИЋЕВИЋ 2015: 116). Постојећем словенском вокабулару придружен је слој позајмљеница из турског језика којима се попуњава центар поља емоционалности. Овај фрагмент наивне језичке слике света допуњен је и низом креација добијених семантичком трансформацијом, како би се ментални ентитети, њихова метафизичка вредност и висок степен апстрактности могли спознати преко симбола из конкретне сфере. Степен интензитета апстрактних појава (емоција) изражен је карактеристичним јединицама које рефлектују градацију емоционалних односа, који се у језичкој свести испољавају интуитивно и дијалекатску личност чине лингво-културолошки специфичном.

Афективни глаголи који према појмовном критеријуму 'форма емоционалног феномена' припадају виду спољашњих манифестација унутрашњих стања диференцирају се на глаголе физиолошких и глаголе бихевиоралних манифестација, при чему су чланови друге подгрупе квантитативно и садржајно супериорнији, али и једни и други потврђују парадоксалну тенденцију призренског менталитета. По неписаном кодексу понашања, јавни емотивни испади су табуизирани, док се, с друге стране, емоционални доживљаји веома интензивни, што је на дијалекатској језичкој слици света репрезентовано вербализацијама високог тоналитета експресивности.

Важна компонента у разумевању емоционалне сфере јесте прагматички моменат, ситуација у којој се емоција испољава и комуникациони контекст у којем је глагол емоционалног садржаја употребљен. Екстралингвистички фактори су значајна детерминанта од које зависи која ће се димензија емотивне семантике развити и да ли

ће емотиви остварити своју функционалну вредност. Из ових се разлога поједини глаголи осећања уклапају у прототипичне сценарије, а неки од њих се изопштавају и гравитирају ка периферији, где се стапају са елементима из других сегмената психолошке сфере.

Емотивни лексикон српског призренског говора и семантичка анализа емотива показују да је духовни живот човека у патријархалној градској средини на размеђу XIX и XX био динамичан и богат. Концепт емоција на призренској дијалекатској слици света представљен је језичким знацима који у својим семантичким садржајима носе универзалне елементе, али и културни код призренске заједнице с почетка XX века. Традиционални оквири, друштвени контекст, социјални односи и морална оријентација регулишу емоционално реаговање појединца и спадају у ванјезичке чиниоце који су утицали на формирање концепта емоција на конкретном говорном подручју. Комуникативни дискурс, територијална диференцијација, позајмљивање, асиметрија језичких ознака – лингвистички су детерминатори његовог језичког уобличавања.

Литература

- АТАКЕЕВА, Айнагуль Аткаеева. Структурно-семантичке особености глаголов лексико-семантичке групе чувства "любить", 2007. Дисертација по хуманитарним наукама - <http://cheloveknauka.com/strukturno-semanticheskie-osobennosti-glagolov-leksiko-semanticheskoy-gruppy-chuvstva-lyubit#ixzz3ODP9h9UW>
- БАБЕНКО, Людмила Григорьевна. Лексичке средства означенија емоција у руском језику. Свердловск, 1989.
- БОГДАНОВА, Людмила Ивановна. „Емоционални концепти и њихова улога при описивању глагола са позиција „активних“ грамматики”. *Језик, свесност, комуникација, Филологија*, Вып. 3, 1998: стр. 36–43.
- БОЛОТИНА, Т. П. „Особености функционисања глагола лексико-семантичких група психичког стања у поезији XIX и XX векова”. *Алманах современих наука и образовања* № 2 (9), 2012: стр. 22–24.
- ВАСИЛЈЕВ, Леонид Михайлович. *Семантичке класе глагола чувства, речи, мисли, Очерки по семантици руског глагола*. Уфа, 1971.
- ВАСИЛЈЕВ, Леонид Михайлович. Л. М. Васильев, *Семантика руског глагола*. Москва, 1981. Научна библиотека дисертација и автореферата [dissercat http://www.dissercat.com/content/emotivnye-glagoly-kak-komponent-funktsionalno-semanticheskogo-polya-emotivnosti-v-russkom-i-#ixzz48WbixBaL](http://www.dissercat.com/content/emotivnye-glagoly-kak-komponent-funktsionalno-semanticheskogo-polya-emotivnosti-v-russkom-i-#ixzz48WbixBaL)
- ВЕЖБИЦКАЈА, Анна *Језик. Култура. Познање*. Москва: Руски речници, 1996.
- ВЕЖБИЦКАЈА, Анна. *Семантичке универзалије и описивање језика*. Москва, 1999.
- ВЕЖБИЦКАЈА, Анна. „Језичка слика света као посебан начин репрезентације слике света у свесности човека”. *Вопроси језикознања*, №6, 2000: стр. 33–38.
- ВЕЖБИЦКАЈА, Анна. *Познање култура преко посредства кључних речи*. Москва: Језици славјанске културе, 2001.

- ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва, 2001а.
- ВЛАДИСЛАВОВИЧ, Г. В. „Эмоции как междисциплинарный феномен”. *Вестник Российского государственного гуманитарного университета*, № 9, 2010: стр. 186–220.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Асоцијативна метода у концептуализацији емоција”, *Језик и говор*, зборник радова, Београд, 2003: стр. 116–124.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Лексика оријенталног порекла за људске особине и емоције у косовско-метохијским говорима почетком XX века”. *Путевима српских идиома*. Крагујевац: Филум, 2015: стр. 115–138.
- ЗАЙКИНА, С. В. *Эмоциональный концепт "страх" в английской и русской лингвокультурах. Сопоставительный аспект*. 2004. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/emotsionalnyi-kontsept-strakh-v-angliiskoi-i-russkoi-lingvokulturakhsopostavitelnyi-aspekt#ixzz46uzXxYBy>
- КИРИЧЕНКО, Н. А., ШАМАЭВА, Ю. Ю. „The Image Constituent of the Emotional Concept Joy (Represented in Modern English Songs)”. *Англијска мова та литература* 20, 2008: pp. 62–73.
- КИЯШЕВА, Айбала Аликеновна. *Семантическое поле глаголов эмоций в современном русском языке*. 1985. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/semanticheskoe-pole-glagolov-emotsii-v-sovremennom-russkom-yazyke#ixzz3ODLlumdmUniversals>. Cambridge: Cambridge University Press.
- КОЗЫРЕВ, Тимур. Анатольевич. *Лексико-семантическая группа эмотивных глаголов в тюркских языках Южной Сибири и в казахском (в сопоставительном аспекте)*, Новосибирск: 1999.
- КОРШУНОВА, Любовь Сергеевна. *Лексико-семантические группы глаголов говорения, мыслительной деятельности, чувства в говорах Нижегородской области*. 2002. Диссертации по гуманитарным наукам - <http://cheloveknauka.com/leksiko-semanticheskije-gruppy-glagolov-govoreniya-myslitelnoy-deyatelnosti-chuvstva-v-govorah-nizhegorodskoy-oblasti#ixzz47lk4nAGF>
- КОСТОУСОВА, Э. Т. „Психологический аспект изучения взаимосвязи языка и эмоций”. *Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей по материалам III Всероссийской научной конференции молодых ученых с международным участием*. Екатеринбург, 2013: стр. 258–260.
- МИЛИВОЈЕВИЋ, Зоран. *Емоције – Психотерапија и разумевање емоција*. Београд: Psihopolis institut, 2014.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ, Тања. „Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'осећање' у српском призренском говору”. *Путевима српских идиома*. Крагујевац: Филум, 2015: стр. 151–170.

- ПЕТРОВИЋ, Снежана. Турцизми у српском призренском говору. Монографије 16 Београда: Институт за српски језиксану, 2012.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. Српски призренски говор I, СДЗБ, XLII, 1996.
- СЕРДОБОЛЬСКАЯ, Н. В. „Глаголы с семантикой эмоций и наивная картина мира народа бесермян, Общее и сравнительно-историческое языкознание” Проблемы филологии: язык и литература, №2, 2010: стр. 75–84.
- УСТИНОВА, Нина Николаевна. Глагол как средство концептуализации эмоций в языковой картине мира: На материале языка художественных текстов. 2005. Автореф. дисс. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/glagol-kak-sredstvo-kontseptualizatsii-emotsii-v-yazykovoii-kartine-mira-na-materiale-yazyka-#ixzz4AVNuTGPB>
- ЧЕРТЫКОВА, М. Д. „Семантическая структура и коммуникативные особенности глаголов эмоции в хакасском языке”. Коммуникативные исследования № 1., 2014: стр. 276–284.
- ЧЕРТЫКОВА, М. Д. Чертыкова. „Глаголы поля психической деятельности как фрагмент мировидения хакасов” *Новые исследования Тувы*, № 2, 2015: стр. 114–121.
- ШАРИФУЛЛИНА, А. Г. Шарифуллина. „Семантика глаголов эмоционального состояния в татарском и английском языках”. *Филология и культура*, №1(31), 2013: стр. 124–127.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвистики* // Проблемы семасиологии и лингвистики. Рязань, Вып. 2. 1975.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Эмотивный компонент значения и методы его описания*. Волгоград: 1983.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Значение и эмотивная валентность единиц языка и речи*, В. Я., № 6. 1984.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Воронеж, 1987.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Типы эмотивной лексики*, В. Я., № 1, 1994.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. „О лингвистике эмоций”. *Язык и эмоции*. Волгоград: Перемена, 1995: стр. 3–15.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности. „*Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации*”, Волгоград, 2001: стр. 11–16.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. „Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации”. *Филологические науки*, № 4, 2002: стр. 59–67.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*. Москва: 2007.
- ШАХОВСКИЙ, Виктор Иванович. *Лингвистическая теория эмоций*. Москва: 2008.
- ШИРОКОВА И. А. „Особенности структуры эмоционального концепта и его изучение в аспекте перевода” *Актуальные вопросы филологических наук: материалы междунар. науч. конф.*, 2011: стр. 162–165.

- ШТРБАЦ, Гордана. „Деривациони потенцијал афективних глагола”, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције*. Београд, 2012: стр. 757–771.
- BEĐKOWSKA-KOPCZYK, A. „Semantic and grammatical features of o-/obin verbs of emotion in Slovene”. *Jezikoslovlje*, Vol. 13, 2012: str. 19–39.
- BRAČ I, BOŠNJAK T. „Semantička razdioba glagola u Bazi hrvatskih glagolskih valencija”. *FLUMINENSIA*, god. 27, br. 1, 2015: str. 105–121.
- GIOULI V, FOTOPOULOU A. „Emotion verbs in Greek”. *From Lexicon-Grammar tables to multipurpose syntactic and semantic lexica*, 2013. www.euralex.org/.../pp485-492%20Giouli%20an...
- HOBBS J. R, GORDON A. J. „The Deep Lexical Semantics of Emotions, Affective Computing and Sentiment Analysis: Emotion”. *Metaphor and Terminology*, 2011: pp. 27–35.
- IZARD, C. E. *Human Emotions*. New York: Plenum, 1977.
- IZARD, C. E. *Izard, The Psychology of Emotions*. New York: Plenum, 1991.
- JOHNSON-LAIRD, P. N., Oatley, K. „The language of emotions: An analysis of a semantic field”. *Cognition & Emotion*, 3: 2, 1989: pp. 81–123.
- KIŠJUHAS, Aleksej. *Telesne, individualne i društvene dimenzije emocija: ka razvoju integrisane sociološke teorije*. Doktorska disertacija, Novi Sad, 2015.
- KÖVECSES, Zoltan. *Metaphor and Emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- MAIA, B. *The language of emotion in english and portuguese – a corpora-based approach*, 2004. <http://web.letras.up.pt/bhsmaia/belinda/pubs/thesis.htm>
- POPADICH, Irina. *Metaphors of Love in English and Russian*, 2004.
- RAKIĆ, Jelena. *Kulturološki aspekti konceptualizacije prototipičnih emocija u engleskom jeziku*, Doktorska disertacija, Нови Сад, 2014.
- RPP. *Rečnik psiholoških pojmova*. <http://www.psihoedukacija.rs/recnik>
- SARIĆ, Lj. „Semantička i gramatička svojstva prefiksa o-/ob- u slovenskim glagolima za izražavanje emocija”. *Jezikoslovlje*, Vol. 13, No. 1, 2014: str. 5–17.
- SHUMEIKO, O. „Semantics of lexical units that denote negative emotions in modern american english”. *The advanced science journal*, volume ISSUE 1, 2011: pp. 7–10.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SOLOMON, R. C. *True to Our Feelings: What Our Emotions Are Really Telling Us*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- ŠTRBAC, Gordana. „Leksička i morfosintaksička spojivost glagola OSETITI / OSEĆATI”. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 31, 2006: str. 225–239.
- ŠTRBAC, Gordana. „O valentnosti glagola emocionalnog sadržaja u srpskom jeziku”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 49/2, 2006: str. 73–102.
- TRAJKOVSKI, Miroslava. „Emocije i percepcija – prva fiziološka teorija emocija”. *THEORIA* 3, 2012: str. 19–32.
- TREBJAŠANIN, Žarko. *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture, 2008.
- TURNER, J. H., STETS, J. E. *The Sociology of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

- WILCE, J. M. „Passionate Scholarship: Recent Anthropologies of Emotion”. *Reviews in Anthropology* (33), 2004: pp. 1–17.
- YANNICK MATHIEU, Y., FELLBAUM. „Verbs of Emotion in French and English”. *Emotion*, vol. 70. 2010.

Tanja Z. Milosavljević
Institute for the Serbian Language SASA

LEXICAL-SEMANTIC GROUPS OF EMOTIONAL RELATION VERBS, AND EXTERIORIZATION VERBS IN THE SERBIAN SPEECH OF PRIZREN (II)

The study of lexical units as the elements of the system is one of the actual aspects of lexical research. Elementary paradigmatic lexical collection is the lexical-semantic group whose constituents are integrated with hyperseme of the concrete content and belong to the same type of words. Verbal lexical units which are used to mark various emotional processes, such as the frame of mind or moods can be involved into one lexical-semantic group called affective verbs or verbs of emotional content. The verbs with emotional meaning characterize individual psychoemotional sphere due to which they belong to the class 'ljudsko' (human), and they are the subject of anthropocentric conception of language research. Affective verbs in Serbian speech of Prizren create categorial-lexical semes 'oseća' /'oseći' (feel /sense), and according to the base of components which connect categorial and lexical semantics of the verbs and which convey the information about emotional relation type and the way they are manifested. The aim of this work is an attempt of the systematization of lexical-semantic groups of emotional relation verbs, and exteriorization verbs in the Serbian speech of Prizren, paradigmatic collections, the analysis of the semantic content, structure, stylistic and functional values of lexemes, the separation of linguistic-cultural specificities, revelation of national emotional presentations and the naive image creation of the linguistic personality.

Keywords: Lexical-semantic group, emotional relation verbs, emotion exteriorization verbs, Serbian speech of Prizren, dialectical linguistic image of the world

ДЕ СОСИР И ПРАШКИ ЛИНГВИСТИЧКИ КРУЖОК: КРАТАК ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА

У раду се историјском аналитичком и дескриптивном методом разматра допринос Де Сосира као „оснивача модерне лингвистике” и лингвиста Прашког лингвистичког кружока у области науке о језику. Циљ нам је да применом историјске компаративне методе укажемо на погледе Де Сосира и „Пражана” како бисмо препознали чињенице и ставове који их повезују, као и оне по којима се разликују. Кроз преглед досадашњих истраживања, износе се ставови Де Сосира и лингвиста Прашког кружока поводом важнијих појава у језику, што је у раду критички разматрано. У средишту пажње су питања актуелна од старог века, преко доба структуралиста до данашњих дана: начин функционисања језичког система, произвољност језичког знака, линеарност језичког знака, утицај друштвених чинилаца на развој језика и сл.

Кључне речи: Де Сосир, Прашки лингвистички кружок, структурализам

1. Увод

У овоме раду се кроз преглед истраживања о Де Сосиру као „оснивачу модерне лингвистике” и о лингвистима Прашког лингвистичког кружока вреднују аспекти доприноса њиховог рада у области науке о језику. Циљ нам је да применом историјске компаративне методе изнесемо погледе Де Сосира и лингвиста Прашког кружока, при томе указујући на њихове приступе лингвистичким истраживањима, те на сличности и разлике у њиховим ставовима.¹

Кроз призму историјске лингвистике, бавимо се односом Де Сосирових општих ставова према језику и ставова припадника Прашког лингвистичког кружока. Веза међу њима огледа се у чињеници да Де Сосир претходи Пражанима, из чега произлази закључак да у погледу дискутованих питања и ставова Пражани углавном или следе Де Сосира, или пак модификују и допуњују његове ставове. И Де Сосирова истраживања и истраживања Пражана имају значајан одјек у модерној, данашњој

---

* ivana.mitic@filfak.ni.ac.rs

¹ Интеракција двају учења може бити проузрокована чињеницом да су Де Сосир и неколико Пражана (првенствено Трубецки) студирали у Лајпцигу, код представника и ученика младограматичарског круга. Ова веза је свакако допринела успостављању заједничке теоријске основе и отворености Пражана за Де Сосирове идеје. На овом запажању захваљујемо анонимном рецензенту.

лингвистици (нпр. рад Ноама Чомског), па самим тим сматрамо да заслужују осврт и међусобно поређење.

Од досадашњих истраживања, директно или индиректно повезаних са нашом темом истраживања, издвајамо: КАЈЕР 1980; ARRIVÉ 1986; ЈАКОБСОН И ДР. 1986; TRNKA 1988; HOLDCROFT, 1991; LEŠKA, NEKVAPIL I DR. 1993; ČERMÁK, 1995; ДЕ СОСИР 1996; ČERMÁK 1997; CAMPBELL 1999; NEKULA 1999; ИВИЋ 2001; ČERMÁK 2003; ČERMÁK–НАЈЉОЎА 2003; HERTEG, 2003; PINKER, 2003; НАЈЉОЎА, 2006; GLOVACKI-BERNARDI 2007; АШИЋ 2011; ХАЛУПКА-РЕШЕТАР 2011; DUAN 2012; JOSEPH, 2012; DE BEAUGRANDE 2013.

Рад је конципиран тако да се прво дају Де Сосирови погледи на важније појаве у језику, као и критичка разматрања, а онда и делатност Пражана. Интересују нас централна питања актуелна од старог века, преко доба структуралиста до данашњих дана – између осталог, начин функционисања језичког система, произвољност језичког знака, линеарност језичког знака, утицај друштвених чинилаца на развој језика.

2. Де Сосир и структурализам

Милка Ивић (2001: 155–156) издваја три основна типа европског структурализма представљена радом Женевске школе, Прашког кружока и школе глосематичара. У лингвистици структурализма разликују се погледи који су засновани на испитивању језичких чињеница у систему, на наглашавању друштвене функције језика, на издвајању историјске од актуелне језичке проблематике. Текстом од кога почиње структурализам сматра се *Курс опште лингвистике* Фердинанда де Сосира, постхумно објављен 1916. године.² На њега се позива већина структуралистичких праваца, а сви њихови представници теже истом – проналажењу објективних мерила у анализи.³

У Де Сосировој структуралној лингвистици проналазимо више аксиома. Са једне стране, он језик посматра као систем, па чињенице које га чине треба узимати у укупности, и то тако да је свака појединост одређена својим местом у оквиру целине.⁴ Са друге стране, за њега је језик друштвени феномен, а језичка еволуција и актуелно језичко стање две су различите појаве, те их тако треба и проучавати.

Де Сосир проучава појаве којима су подложни људски језици и издваја следеће дихотомије: језик–говор (језичка делатност), означено–означитељ (језички

---

² Бали и Сеше, Де Сосирови ученици, објавили су предавања свога професора. Напомињемо да се у србистичкој литератури поред начина транскрипције Трубецки и Бали, који користимо у раду, јавља и Трубецкој и Баји. Избор смо направили према препоруци *Правописа српскога језика* из 2010. године и фреквентности употребе.

³ „Svi strukturalizmi polaze od činjenice da je jezik sustav koji ima strukturu, a to znači da se elementi toga sustava i njihovi uzajamni odnosi mogu opisati na temelju određenog (i ograničenog) broja pravila” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 131).

⁴ По Де Сосировом мишљењу, језик је један од система знакова, али и најважнији.

знак), синхронија–дијахронија (перспектива), синтагматски–асоцијативни односи (врсте односа у језику), форма–супстанција.⁵

2.1. Језик–говор

За Де Сосира језик представља систем знакова међусобно повезаних тако да је вредност једног знака условљена присуством осталих, што указује на то да је језик заснован на опозицијама. Језик и говор су уско повезани, а појединац језик (својину колектива) непосредно остварује у говору. Тако језик не зависи од појединца, већ припада колективу.⁶ Аугуст Ковачец (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 109–110) наводи да је језик „*proizvod društva koji pojedinac pasivno prima, a govor je individualna i trenutna realizacija individualne volje i inteligencije*”.

Када говоримо о односу језика и говора, у Де Сосировој терминологији, неопходно је објаснити опозицију *langue–parole*, при чему су они саставни део језичке способности (*language*). *Langue* је оно што појединац усваја када учи неки језик, скуп форми или „благо смештено праксом речи у субјекте који припадају истој заједници, граматички систем који виртуелно постоји у сваком мозгу” (ДЕ СОСИР 1996: 37). Основну разлику између *langue* и *parole* у сосировској традицији Калер (1980: 34) види у односу система и реализације, а сâм Де Сосир (1996: 38) у *Курсу* истиче да је поменути однос заправо однос друштвеног и индивидуалног, оног што је битно и оног што је узредно.

Однос *langue–parole* може се повезати са односом фонетике и фонологије (функционалне фонетике) као лингвистичких дисциплина. Прва проучава физичке особине гласа, а друга „дистинкције између апстрактних јединица ознаке које су функционалне у оквиру језичког система” (КАЛЕР 1980: 36). На плану синтаксе исказ би био јединица у *parole*-у, а реченица у *langue*-у, што значи да једној реченици може одговарати више различитих исказа.

2.2. Означитељ–означено

Сложеност природе језичког знака види се у томе што језички знак чини спој означеног (*signifié*) и означитеља (*signifiant*). Први термин одговара значењском садржају или значењу елемента, а други гласовном изразу за неко конкретно значење.⁷ Из наведеног односа израсла је нова лингвистичка грана – семиологија. Већа између означеног и означитеља је арбитрарна зато што се не може предвидети, већ се мора научити, усвојити у комуникацији. Арбитрарност проузрокује стабилност језичког

---

⁵ Гловацки-Бернарди и група аутора (GLOVACKI-BERNARDI 2007) примећују да се последњом дихотомијом посебно бавила глосематика.

⁶ Конвенционалност се везује за језик, док се језичка способност добија од природе.

⁷ „*Za označeno i označitelja nema ni ideja ni glasova koji bi prethodili jezičnomu sustavu, nego postoje samo pojmovne razlike i glasovne razlike koje proizilaze iz tog sustava. Ono što od ideje ili od glasovne materije postoji u jezičnom znaku manje je važno od onoga što se nalazi oko njega u drugim znakovima*” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 118).

знака, јер се он „nasljeđuje iz ranijih razdoblja, on se temelji na tradiciji. Stoga je za promjenu jezičkog znaka nužno da takvu promjenu prihvati ('odobri') jezična zajednica” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 112).⁸ Под арбитранношћу језичког знака подразумева се да је „немотивисан, тј. произвољан у односу на појам, са којим он нема никакве природне везе у стварности” (ДЕ СОСИР 1996: 82).

У Де Сосировим ставовима може се препознати веровање да друштвена функција има важну улогу за језички систем, па и да је „колективност” оно што је неопходно како би се успоставила значења која могу опстати једино ако су у употреби и уколико су општеприхваћена. С обзиром на то да претходно индивидуа не може досегнути сама, произвољност језичког знака „боље нам објашњава зашто једино друштвени фактор може да створи језички систем” (ДЕ СОСИР 1996: 119).

Калер (1980: 22) наглашава да код Де Сосира постоје два начина за мотивисање језичког знака, односно могућности да се он учини мање произвољним.⁹ Тако издваја ономатопеју, када „звук ознаке као да на неки начин подражава или имитира, као у енглеском *bow-wow* ili *arf-arf* (*vau-vau*, *av-av*; уп. француско *ouâ-ouâ*, немачко *wau-wau*, *bau-bau*)”. То само потврђује да су обични знаци произвољни, а да су ономатопеје посебна класа, при чему Де Сосир (1996: 82) наводи да оне попримају општи карактер језичког знака тиме што су „делимично конвенционална имитација неких звукова”, јер су „подвргнуте фонетском, морфолошком и развоју друге врсте”.¹⁰

За делимичну мотивацију, као други начин мотивације, везује се и тзв. секундарна мотивација. Примери који би је најбоље илустровали у српском језику јесу сложенице, нпр. *сунцобран*, *водоноша* и сл. – говорнику српскога језика јасно је да се ради о предмету који служи да брани од сунца, односно о човеку који носи воду, па би тако и конструисани пример са истим творбеним моделом *нафтоноша* објаснио значењем „човек који носи нафту”. Де Сосир такође помиње називе истих предмета на различитим језицима. Тако би однос између српског примера *Сунце*, односно тог гласовног низа, и одговарајућег појма био мотивисан само у овом језику, док би у енглеском одговарао означеном, односно гласовном низу *Sun*. Ово је аргумент за то да се као основни елементи у свим језицима јављају произвољни знаци.

Де Сосир посебно издваја чињеницу да језичке јединице имају релациони идентитет. Као пример даје илустрацију експресног воза Женева–Париз који сваког дана саобраћа од 8.25 часова, којом наглашава да се ради о истом возу чак и када се особље, вагони и локомотива мењају из дана у дан, па чак и ако крене са закашњењем, а ставља га у опозицију са експресним возом Женева–Париз који креће касније, или пак путничким Женева–Дижон који креће у приближно исто време. Да би објаснио релациони идентитет, Де Сосир користи и познато сликовито поређење језика са шахом. Основне фигуре су краљ, краљица, коњ, топ, ловац и пешак, а материјал од кога су направљене и њихов облик може да варира, али основа је да се они међусобно разликују. Исто важи и када се нека од фигура изгуби, па се може заменити било којим

---

⁸ „Један знак је потпуно неспособан да се брани против чинилаца који с времена на време померају односе између појма и његове ознаке. То је само једна од последица произвољног карактера језичког знака” (ДЕ СОСИР 1996: 88).

⁹ „Језички знак не повезује предмет и име; он повезује један концепт и једну акустичку слику” (ДЕ СОСИР 1996: 80).

¹⁰ Језички знак је психичка или ментална веза између појма и гласовне слике.

другим предметом, под условом да се не меша са осталим фигурама које имају другу вредност (в. ДЕ СОСИР 1996: 115).

С обзиром на то да људски говор сачињавају јединице које се сукцесивно нижу и да се сваки елемент који улази у састав тог говора изговара појединачно у времену, могло би се рећи да је он „феномен линеарног типа”. Објашњавајући други принцип (линеарни карактер ознаке појма), Де Сосир наводи да управо могућност ознаке појма да буде аудитивна усмерава да се „мери само временом, и да има особине које позајмљује од времена: а) *она представља трајање*, и б) *то трајање је мерљиво само у једној димензији: линеарној*” (ДЕ СОСИР 1996: 83).¹¹ Ипак, Де Сосиров принцип линеарности језичких јединица је поништен, што је на примеру фонеме доказао Роман Јакобсон, припадник Прашког лингвистичког кружока. То ћемо илустровати фонемом *к*, која истовремено носи обележја праскавости, задњонепчаности и безвучности.

2.3. Синхронијска и дијахронијска перспектива

Са становишта проучавања језика, разликују се синхронијска и дијахронијска перспектива. Де Сосир даје предност првој и тврди да је све што је у језику дијахронијско такво само преко говора, са чиме се неће сагласити каснији проучаваоци јер „*staro i novo u jeziku tvore određeno jedinstvo*” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 120). По мишљењу Де Сосира (1996: 102), закон синхроније констатује ствари, док у дијахронији постоји један „динамички фактор под чијим се утицајем нешто дешава [...]. Али тај императивни карактер још увек није довољан да би постао закон за развој језичких чињеница”.

Проучавање језичког стања у одређеном тренутку тиче се синхроније, а проучавање једне фазе језичке еволуције – дијахроније. Насупрот дијахронијским чињеницама, које се само намећу језику, али немају никакве општости, синхронијске показују извесне правилности, а немају никаквог императивног својства (в. ДЕ СОСИР 1996).¹² Дакле, са једне стране је синхронијска лингвистика, која обухвата перспективу говорних субјеката, а са друге – дијахронијска, која „претпоставља у исто време проспективну перспективу, која прати ток времена, и ретроспективну перспективу, која иде уз време” (ДЕ СОСИР 1996: 208). Аугуст Ковачец (GLOVACKI-BERNARDI 2007) наводи да се Де Сосирово интересовање за синхронију и дијахронију може повезати са Куртенеовим проучавањем разлике између статике и динамике.

Произвољност језичког знака, коју уводи Де Сосир, уско је повезана са опозицијом синхронијског и дијахронијског проучавања језика. Управо историјска лингвистика потврђује тезу о произвољности језичког знака. Довољно је само обратити пажњу на промену облика речи и њихових значења кроз време. Тако је, на пример, од староенглеског облика *ping* („расправа”) настала реч *thing* („ствар”), од

---

¹¹ Де Сосир (1996: 83) сматра да цео језички механизам зависи од овог принципа.

¹² „Све што је у језику (*langue*) дијахронија, потекло је из речи (*parole*). У индивидуалној речи (*parole*) налази се клица свих промена: сваку од њих започела је прво једна мала група индивидуа, а онда су те промене ушле у употребу” (ДЕ СОСИР 1996: 106).

латинске речи *stilus* („оловка“) добијена је реч *стил*, која у савременом српском има другачије значење.

2.4. Синтагматски и асоцијативни односи

Де Сосира интересују и врсте односа у језику: синтагматски и асоцијативни. Синтагматски однос је „однос *in praesentia*; он се заснива на два или више термина који су присутни у једном оствареном низу. Супротно, асоцијативни однос уједињује термине *in absentia* у виртуелно запамћеном низу” (ДЕ СОСИР 1996: 128). Први означава остварену комбинацију низа речи, а други скуп сродних речи.

Из асоцијативних односа, који се не могу јасно разграничити, Прашка школа и глосематика ће касније издвојити „samo jedan precizno definiran tip: paradigmatske odnose (odnose između efektivno uporabljenih elemenata – fonema, morfema, riječi itd. – i svakog drugog elementa koji bi mogao biti na njihovu mestu da je izbor drugačiji)” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 116).

Синтагматски односи приказују се хоризонтално – јер представљају јединице које чине низ, а парадигматски вертикално – јер представљају могућности замене сваког члана синтагматског низа. Први се остварују на нивоу на коме се успоставља однос који спаја јединице присутне у синтагми (*добродушни змај*), а други на нивоу на коме се реализује однос који повезује скуп сродних речи у односу на један конкретан елемент већ остварен у синтагми (нпр. у односу на придев *добродушни* у горепоменутој синтагми: *љути змај*, *бесни змај*, *велики змај*, *добри змај*; или у односу на именицу *змај*: *добродушни човек*, *добродушни учитељ*, *добродушни дека*, *добродушни радник*).

3. Пражани и структурализам

Једна од најугицајнијих верзија структурализма створена је у Прагу. Прашки лингвисти формирали су *Прашки лингвистички кружок* 1926. године, који је јединствено почео да функционише три године касније, објављивањем *Теза*. Термин *структурализам* сковали су Пражани 1929. године. Језику су приступили систематично и структурално, а дефинисали су га као систем знакова. Хертег (2003: 372) наглашава да су прашки ученици узели у обзир спољашње факторе (политичке, социјалне и географске) и придавали им велики значај, а посебно су истакнути чин комуникације и улога језика у друштву.

Оснивачем Прашког кружока сматра се Вилем Матезијус, који се залагао за „приступ граматици који је сам назвао *функцијском перспективом реченице* (енгл. *Functional Sentence Perspective*). Овај приступ посматра исказ са тачке гледишта информације која се њоме преноси” (ХАЛУПКА-РЕШЕТАР 2011: 31). Поред Матезијуса, овај кружок чинили су и: Роман Јакобсон, Владимир Скаличка, Богуслав Хавранек, Еуген Паулини, Богумил Трнка, Павел Трост итд. Прашки лингвистички круг формално је био активан до 1952. године.

Условним почетком ове лингвистичке школе могла би се сматрати и 1911. година, када је Вилем Матезијус, не знајући за Де Сосира и независно од његових проучавања, предвидео синхронијско проучавање језика. Да би се описао рад Прашког кружка, неопходно је довести га у везу са проучавањима Фердинанда де Сосира, забележеним у *Курсу опште лингвистике*. Управо је та књига била полазиште за модернија истраживања чешких лингвиста почетком 20. века. Она пружа увид у то како су и колико били прихваћени Де Сосирови ставови, а шта су модификације и доприноси Пражана, његових „следбеника”.

Основна разлика између деловања Де Сосира и Пражана створена је због начина на који су Де Сосирове идеје дошле у Праг. Прво, нису дошле одједном, природно и једноставно, и друго, онда када су дошле, нису усвојене као једини програм (в. СЕРМАК 2003). Питање је откуд толика повезаност са Де Сосировим идејама и начелима.¹³ Како Чермак (2003) сматра, постоји изванредан паралелизам у мишљењу између Де Сосира и Пражана, као и степен приближавања у оријентацијама.¹⁴

Матезијус прави разлику између статичног и динамичног (синхроније и дијахроније). Према Де Сосировој терминологији, Матезијус је окренут *parole*-у, и то објашњава велики број тема које се појављују у његовој студији „О потенцијалности језичких појава”, о могућности променљивости у мерењу квантитета звука – фонетске могућности дијалекта која може бити посматрана у свом систему звукова или структури речи. Као и Де Сосир, и Матезијус издваја функционалну међузависност лингвистичких феномена, односно наглашава обострану зависност коегзистирајућих чињеница датог језика.

У Прашкој школи праћен је Де Сосиров приступ фонологији, а структурална морфологија заснована је на паралелизму са фонологијом. Лешка и група аутора (1993: 26) посебно истичу да се разлика између Де Сосира и Матезијуса види у томе како приступају процесу комуникације, односно где виде његов почетак – Де Сосир у мозгу говорника, где се чињенице ума, односно појмови комбинују са акустичким утисцима. Он је био заинтересован за комуникацију само када одређени појам проузрокује одговарајући акустички утисак у мозгу. Насупрот њему, Матезијус полази од претпоставке да говорник треба да пренесе информацију за коју сматра да је неопходна. Матезијус дефинише реченицу као „елементарни исказ кроз који говорник активно, и на начин који формално оставља утисак уобичајеног и субјективно завршеног, усваја став ка неком аспекту реалности”¹⁵ (ЛЕШКА И ДР. 1993: 26).

Јозеф Вахек је Пражанин који је најбоље преформулисао дистинкцију *langue-parole*, придржавајући се притом њеног основног (сосировског) смисла. У вези са писаним језиком, истакао је да је *parole* непотребан и да може бити замењен термином *лингвистичка комуникација*, а да норма може бити супротстављена термину који одређује грађење комуникације. Тако је заправо говорио о разлици хијерархије

---

¹³ Могло би се рећи да су те идеје основа за даљи рад многих представника Прашког лингвистичког кружка. Чермак верује да су се Пражани са Де Сосировим идејама упознали најпре преко Карчевског (в. СЕРМАК 2003).

¹⁴ Трнка на чешком, а Матезијус на енглеском 1927. објављују анализу *Курса*.

¹⁵ Све преводе са енглеског дају аутори овог рада.

спецификоване норме и лингвистичке комуникације, више него о односу *langue–parole*. Истичемо да је ово што је Вахек тврдио било испред његовог времена и да није у супротности са оним што је тврдио Де Сосир.

Најважнији допринос Пражана јесте у томе што је Вилем Матезијус у синтаксу увео дистинкцију *тема–рема*. Тема се односи на део реченице који је већ познат или дат у контексту, док рема представља део реченице који носи нову информацију. Прашки лингвистички кружок је омогућио и постављање систематске формулације семиотичког структурализма. Такође, створио је концепт неутрализације и теорију маркираности, коју је наследила генеративна граматика (в. HERTEG 2003: 374–375).

Лешка и група аутора (1993: 32–33) истичу да „структура спецификованих норми претпоставља две универзалне компоненте, у супротном је његов састав језички специфичан. На пример, на нивоу исказа неопходно је разликовати фонемичку норму (фонологију) и подређену фонетичку норму (фонетику). Језички специфична је, на пример, субординација ортоепске норме у односу на фонетску”.

Хавранек, један од лингвиста Прашког кружока, Де Сосирове термине *langue* и *parole* употребљава у другачијем значењу. Он *langue* стандардног чешког језика дели на четири функционална језика која се разликују по општој употреби: комуникативни, практично-специјалистички, теоретичко-специјалистички и естетички (в. LEŠKA, NEKVAPIL I DR. 1993: 32), што упућује на четири начина употребе функционалног језика: колоквијални, професионални, научни, поетски, док функционални стил одређује конкретним циљем комуникације.

Проучавање дискурса такође се везује за Пражане и повезује и са Де Сосировим појмовима *langue* и *parole*. Исказ је појава реченице у дискурсу, тачније „чин *parole*-а који се идентификује јединством говорника, времена и места и може бити интерпретирано као елементарна семиотичка реакција на неку врсту импулса” (НАЈЉОВА 2006: 66). Дистинкција *језик–говор* прихваћена је код Пражана са извесним модификацијама.

Аугуст Ковачец (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 132–133) наводи да су се Пражани залагали за: опис фонолошких система појединих језика, утврђивање фонолошких корелација, успостављање „поредбене” фонологије, укидање супротности између синхронијске и дијахронијске фонетике. Лингвисти Прашког лингвистичког кружока су, пратећи размишљања и ставове Де Сосира, разумели језички систем у смислу онога што је Ноам Чомски касније назвао унутрашњим језиком (I-language, скуп менталних репрезентација и структура), док би еквивалент термину *спољашњи језик* (E-language) Чомског био Де Сосиров *parole*, оно што се остварује у говору. Не ради се само о низу реченица, нити о правилима за њихово генерисање које поседује (идеални) говорник, већ се подразумева „хијерархија лексичких јединица и других комплексних јединица са особинама на различитим слојевима, укључујући граматичка својства, за која се подразумева да их дели било који говорник” (ЋЕРМАК–НАЈЉОВА 2003: 4). Са друге стране, изван ових јединица је лични одабир који прави сваки појединачни говорник, што је у данашњој терминологији идиолект (говор појединца).

Додатак прашких лингвиста, а посебно Милоша Докулила, огледа се у томе што су као неопходну издвојили анализу социолингвистичких, прагматичких,

стилистичких и других правилности. У време оснивања Прашког лингвистичког кружока, Де Сосир је већ сматран оснивачем модерне лингвистике, усмеравајући је у структуралистичком правцу, па чланови поменутог кружока нису могли да се држе почетних формулација заснованих на синхронијском функционализму. Вратили су се општим питањима, првобитно дискутованим у радним хипотезама.

У области фонологије, Јакобсон, Матезијус и Трубецки поново су усмерени на Де Сосира; Трнка и Вахек интересују се за разлику између синхроније и дијахроније; Коржинек се интересује за питање језика и говора; Карчевски, Јакобсон и Скаличка интересују се за знак. Други су незнатно следили Де Сосира – Трубецки (фонологија) и Хавранек (стил и стандардни језик). Задаци синхронијске фонологије су да спецификује однос међу фонемама, односно да установи структурну схему датог система; да одреди комбинације фонема реализованих у датом језику, на супрот теоријски могућим комбинацијама; затим, степен у којем се употребљавају, густину у којој се реализују фонеме, као и њихове комбинације (в. ЈАКОБСОН И ДР. 1986).

Будући да је познато да се свака јединица језичког система састоји од јединственог скупа опозиција, треба истаћи у коликој су се мери тиме бавили Фердинанд де Сосир и Пражани. Де Сосир није експлицитно одредио скуп тих опозиција, док Пражани јесу, на челу са Трубецким и Јакобсоном. Трубецки издваја следеће опозиције: билатерално–унилатерално, пропорционално–изоловано, ограничавајуће–градуелно–истоснажно, константно – неутралишуће/неутрализовано, при чему и остали Пражани додају неке опозиције: хомогено–хетерогено, дисјунктивно–недисјунктивно, линеарно–нелинеарно, просто–сложено и сл. Наведене опозиције су, поред фонологије, применљиве и на морфологију, лексикологију и семантику (в. ŠERMAK–HAJÍČOVÁ 2003). Јакобсонова опозиција немаркирано–маркирано била је основа за разлику централног од периферног. Изучавајући како су гласови повезани, Пражани су се бавили парадигматском осом језика.

По мишљењу представника Прашког лингвистичког кружока, *означено* и *означитељ* стално нарушавају границу која их дели: асиметрични су, па се знак може прилагођавати захтевима конкретних комуникацијских ситуација. Поред овога, Пражани посебно истичу значај коришћења језика у комуникацији и интересују се за питање језичких функција – они схватају језик као систем функција, и то тако да „језик представља систем средстава изражавања која имају одређену сврху” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 155).¹⁶ Јакобсон (1986) наводи и то да ниједна језичка појава не може да се разуме ако се нема на уму и систем коме он припада.

Представници Прашког кружока признају друштвену нарав језика: „izvanjezičku stvarnost svaki jezik oblikuje u skladu s vlastitim sustavom znakova. U jeziku kao sustavu znakova odnos između glasovnog oblika i pojma je nemotiviran, 'proizvoljan', ali pražani razlikuju i prirodne znakove koji su motivirani” (GLOVACKI-BERNARDI 2007: 135). Они сматрају да су синхронијски и дијахронијски приступ равноправни и да синхронијски опис не може сасвим да искључи појам развоја – „to je dovelo do svijesti da su jezične promjene zapravo promjene sustava pa se praška povijesna fonologija

---

¹⁶ Функција се у једном случају може повезати са оним што Де Сосир говори о повезивању елемената помоћу јукстапозиције, а у другом случају – са оним што представљају „активност” и „вредност”.

као 'integralna metoda' suprotstavlja (mladogramatičarskoj) koja na promjene glasova u jeziku gleda kao na izolirane pojave" (GLOVACKI-BERNARDI 2007, 136).

Применом појма језичког система на дијахронијску перспективу, Пражани мире синхронију и дијахронију, супротно Де Сосиру. Разлике између ових приступа не могу бити тако стриктне, те како Јакобсон (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 156) наводи да ако су елементи језичког система у синхронијској лингвистици оцењивани са гледишта функција, ни промене у језику се не могу оцењивати без обзира на систем – „дијахронијско истраживање, значи, не само да не искључује појмове система и функције, већ напротив, није потпуно ако ове појмове не узима у обзир”.

Доказ тези присталица Прашког кружока јесу и „стилистички елементи, доживљавани као архаизми, као и разликовање продуктивних и непродуктивних облика” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 156), на основу чега се јасно види да ни тај синхронијски опис не може сасвим да искључи појам еволуције. Хавранек, Хоралек, Скаличка и Трост сматрају да у дијахронијским анализама треба кренути од синхронијских концепција, а код синхронијских анализа треба узети у обзир динамички развој језика.

Против Де Сосировог објашњења опозиције синхронија–дијахронија своје бројне аргументе од Пражана изнели су Јакобсон и Трнка, јер су сматрали да она није задовољавајуће објашњена. Прашки лингвистички кружок језик сматра „системом знаковних опозиција (и у исто време закључује да не престаје да буде структура и систем чак ни у свом историјском развоју)” (TRNKA 1988: 195). У вези са покушајем Пражана да помире Де Сосирову опозицију синхроније и дијахроније, Хертег (2003: 373) примећује да је Матезијус истакао позитивне и негативне аспекте дескриптивног и историјског истраживања, а Јакобсон је, узевши у обзир Де Сосирову теорију, тврдио да је Де Сосир покушао да потисне везу између система језика и његових модификација посматрајући систем као да припада само синхронији и приписујући модификације само сфери дијахроније. Као општи термин за статички карактер синхронијског језичког система, Матезијус је користио језичку потенцијалност, која је окарактерисана као динамичка осцилација и флукуација њених елемената (в. ЂЕРМАК 1995: 4).

Предмет Де Сосировог проучавања била је и географска лингвистика, а предмет Пражана – лингвистичка географија. Де Сосир је изнео једну значајну тезу да временски фактор има важан утицај на језичку диференцијацију: „Географска разноликост би требало да буде исказана временском различитошћу” (ДЕ СОСИР 1996: 195), односно да промене које се дешавају, па и сама нестабилност језика, зависе од времена. Један од циљева лингвистичке географије јесте одредити „просторне границе (или временске) појединих језичких појава” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 171), а за „састављање свесловенског језичког атласа, наиме, потребно је на свакој словенској територији проћи знатно мањи број места, него што је неопходно за специјални атлас једне словенске територије” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 173). Пражани су се бавили и методским проблемом словенске лексикографије и приметили су (174–175) да је за одређивање места које реч заузима у систему неопходно познавати структуру тог система. Задатак словенске лингвистике је да разради лингвистичке карактеристике словенских језика.

Пражани разликују унутрашњи и испољени језик, а као значајне одлике карактеристика језика наводе интелектуалност или емоционалност језичких манифестација – „интелектуално испољени језик претежно је социјално одређен [...] емоционални језик такође је социјално одређен, наиме хоће да изазове одређене емоције код слушалаца...” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 162). Посебна пажња усмерена је на дефинисање књижевног и поетског језика: „Карактеристичне црте књижевног језика највише су заступљене у континуираном језику, а посебно у писаним манифестацијама” – овај језик карактерише „настојање на експанзији, функцији ‘*koine*’, а с друге стране настојање да постане знак монопола владајуће класе” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 165).

И песнички језик могуће је довести у везу са терминима *langue* и *parole*. Тако, са синхронијског становишта, песнички језик има „форму песничког изражавања (*parole*), значи индивидуалног стваралачког чина вреднованог с једне стране на позадини актуелне песничке традиције (песнички језик – *langue*), а са друге, и на позадини савременог комуникативног језика” (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 166). Поред овога, Јакобсон (ЈАКОБСОН И ДР. 1986: 163) указује и на значај испитивања форми језика у којима преовладава једна функција, или се прожима више њих: „Сваки функционални језик има властити систем конвенција – властити језик (‘*langue*’); зато је нетачно поистовећивати поједину функцију са језиком (‘*langue*’), а другу са актуелним говорењем (‘*parole*’ – према Де Сосировој терминологији), на пример, интелектуалну са језиком (‘*langue*’) и емоционалну са актуелним говорењем (‘*parole*’) и слично”.

4. Закључак

У овом раду представљене су основне идеје Де Сосира, тзв. оснивача модерне лингвистике и лингвисте од кога започиње структурализам, и Пражана, структуралиста са сличним или нешто другачијим погледима на језик од њега. Увид у досадашња истраживања о Де Сосиру и лингвистима Прашког кружока дат је првенствено кроз критичке радове Франтишека Чермака, Еве Хајичове, Џонатана Калера, а у светлу *Курса* и *Теза*. Истакли смо да Пражане и Де Сосира повезују пре свега идеје и питања о језику, али и да на различите начине решавају нека слична питања, попут оних која се намећу при проучавању дихотомија језик–говор, синхронија–дијахронија и сл.

Огроман значај Фердинанда де Сосира истиче се и данас. Де Сосир и Чомски након њега направили су преокрет у научној мисли и показали да је „у лингвистици, као у природним наукама, могуће поставити и формално представити хипотезе, испитати путем јасно дефинисаних критеријума њихову валидност и доћи до конкретних резултата, који су опет подложни теоријским и практичним проверама” (АШИЋ 2011: 163). Најважнији допринос Пражана је на плану синтаксе, и то кроз увођење дистинкције тема–рема. Припадници Прашког кружока разрадили су и концепт неутрализације и теорију маркираности, коју је наследила генеративна граматика. У наставку још једном издвајамо најважније сличности и разлике о посматраним питањима и ставовима.

Као и Де Сосир, и Матезијус издваја функционалну међузависност лингвистичких феномена, односно наглашава обострану зависност коегзистирајућих чињеница датог језика. Важно је истаћи да је у Прашкој школи праћен Де Сосиров приступ фонологији, а структурална морфологија заснована је на паралелизму са фонологијом.

Понављамо и то да је Вахек Пражанин који је најбоље преформулисао дистинкцију *langue-parole*, придржавајући се притом њеног основног (сосировског) смисла. У вези са писаним језиком, истакао је да је *parole* непотребан и да може бити замењен термином *лингвистичка комуникација*, а да норма може бити супротстављена термину који одређује грађење комуникације. Тако је заправо говорио о разлици хијерархије спецификоване норме и лингвистичке комуникације, више него о односу *langue-parole*. Наглашавамо да је ово што је Вахек тврдио било испред његовог времена и да није у супротности са оним што је тврдио Де Сосир.

С друге стране, разлика између Де Сосира и Матезијуса види се у томе како приступају процесу комуникације, односно где виде његов почетак – Де Сосир у мозгу говорника, где се чињенице ума, односно појмови комбинују са акустичким утисцима. Он је био заинтересован за комуникацију само када одређени појам проузрокује одговарајући акустички утисак у мозгу. Насупрот њему, Матезијус полази од претпоставке да говорник треба да пренесе информацију за коју сматра да је неопходна.

На крају, будући да је познато да се свака јединица језичког система састоји од јединственог скупа опозиција, треба истаћи да Де Сосир није експлицитно одредио скуп тих опозиција, док су Пражани то учинили, на челу са Трубецким и Јакобсоном.

Литература

АШИЋ, Тијана. *Наука о језику*, Крагујевац: ФИЛУМ, 2011.

ДЕ СОСИР, Фердинанд, *Курс опште лингвистике*. Превели с француског и италијанског Душанка Точанац Миливојев, Милорад Арсенијевић, Снежана Гудурић, Александар Ђукић. Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 1996.

ИВИЋ, Милка, *Правци у лингвистици*. Књ. 1, Београд: Чигоја штампа, 2001.

ЈАКОБСОН, Роман и др. „Тезе Прашког лингвистичког серкла”, у: Јан Мукаржовски, *Структура песничког језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1986: стр. 155–182.

КАЛЕР, Џонатан. *Сосир, оснивач модерне лингвистике*. Превео Борис Хлебец. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1980.

ХАЛУПКА-РЕШЕТАР, Сабина. *Реченични фокус у енглеском и српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2011.

*

ARRIVÉ, Michel. *Linguistics and Psychoanalysis*. Translated by James Leader. Paris: Meridiens Klincksieck, 1986.

- CAMPBELL, Lyle. *The History of Linguistics*. Edinburgh: MIT Press, 1999.
- ČERMÁK, František. Prague School of Linguistics Today, in: *Prague School of Linguistics Today*. *Linguistica Pragensia* 1 (1995): pp. 1–15.
- ČERMÁK, František. “SYNCHRONY AND DIACHRONY REVISITED: Was R. Jakobson and the Prague Circle Right in Their Criticism of de Saussure?”, *Folia Linguistica Historica* XVII/1-2 (1997): pp. 29–40.
- ČERMÁK, František. “Ferdinand de Saussure and the Prague Linguistic Structuralism”. A preliminary version of the one in: *Prager Strukturalismus. Prague Structuralism*, 2003, hrgb. M. Nekula, Universitätsverlag Winter Heidelberg: pp. 11–29.
- ČERMÁK, František, Eva Hajičová. “Introduction: Prague School of Linguistics in its classical time and Today”, in: *Dictionary of the Prague School of Linguistics*. Edited by Libuše Duškova). *Studies in Functional and Structural Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 2003, pp. 1–16.
- DE BEAUGRANDE, Robert. *Linguistic Theory: The Discourse of Fundamental Works*, London, New York: Routledge, 2013.
- DUAN, Manfu. „On the Arbitrary Nature of Linguistic Sign“, *Theory and Practice in Language Studies* Vol. 2, No. 1 (2012): pp. 54–59.
- GLOVACKI-BERNARDI, Zrinjka (ed.). *Uvod u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga, 2007.
- HAJIČOVÁ, Eva. *Prague School*, in: Keith Brown (ed.). *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 2006.
- HERȚEG, Crina. “The contributions of the Prague school to the study of language, in: *Annales universitatis apulensis*, series *Philologica* 3, Universitatea „18 Decembrie 1918“ din Alba Iulia, 2003: pp. 371–375.
- HOLDCROFT, David. *Saussure. Signs, System and Arbitrariness*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- JOSEPH, John E. *Saussure*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- LEŠKA, Oldřich, Jiří Nekvapil, Otakar Šoltys. “Prologue: Ferdinand de Saussure and the Prague Linguistic Circle”, in: *Studies in Functional Stylistics* (eds. Jan Chloupek and Jiří Nekvapil), John Benjamin, Amsterdam 1993: pp. 9–51.
- NEKULA, Marek. “Mathesius”, in: J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert & Ch. Bulcaen (eds.). *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999, pp. 1–14.
- PINKER, Steven. “Language as an Adaptation to the Cognitive Niche”, in *Language Evolution: States of the Art* (editors M. Christiansen and S. Kirby), New York: Oxford University Press, 2003.
- TRNKA, Bohumil. *Kapitoly z funkční jazykovědy: Studies in Functional Linguistics*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.

Ivana Z. Mitić
Aleksandra A. Janić

DE SAUSSURE AND THE PRAGUE LINGUISTIC CIRCLE: A SHORT RESEARCH OVERVIEW

The aim of this paper is to present a critical overview of the research of de Saussure and the linguists who belong to the Prague Linguistic Circle. The previous papers regarding this topic, as well as similar ones, were also considered. Namely, those written by František Čermak, Eva Hajičova, Jonathan Culler, etc. On the one hand, de Saussure and the linguists of the Prague Linguistic Circle approach the dichotomy language–speech, synchrony–diachrony, etc. differently. On the other, they have some similar ideas. De Saussure and Chomsky afterwards have both made a great reversal in the field of linguistics by showing that it is possible to present some concrete results in this field and later test them in theory and practice. The most important contribution of Vilem Mathesius was introducing the theme–rheme opposition. The Prague Linguistic Circle also created the concept of neutralization and the theory of markedness, which was inherited by generative grammar.

Keywords: de Saussure, the Prague Linguistic Circle, structuralism

ДА КУЦНЕМ У ДРВО...
ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ
ЛЕКСЕМЕ ДРВО

*О све што прође вечност једна бива.
Сен која беше дрво траје.
(Бранко Миљковић)*

Рад се бави анализом лексеме *дрво* – њеним значењима у речницима косовско-ресавског и призренско-тимочког дијалекатског подручја. Посебна пажња усмерена је на семантичко-творбене низове у чијем стварању лексема *дрво* учествује, са циљем откривања односа између језика и културе, материјалне и духовне, као и реконструкције елемената наивне слике света српског народа, традиционалне и савремене. Ради постизања таквог циља, поред основних речничких јединица, анализирани су поједини синтагматски спојеви, фразеологизми и пословице.

Кључне речи: дрво, дијалекатска лексика, призренско-тимочки и косовско-ресавски народни говори, семантичко-творбени низови, изрази и фразеологизми

I

Дрво је један од основних елемената традиционалне слике света, у оквиру које се обликују различите просторне и временске представе. Оно је дугогодишња биљка, и то она за коју се везују одређене митолошке и обредне функције, односно – јавља се као митопотска пројекција универзума, те се дрво у фолклору марkira као центар света (СМ 2001: 161).

Фрејзер истиче да је „у очима примитивног човека цео свет жив, па ни дрвеће и биљке у том погледу нису изузетак. Он мисли да они имају душу

---

* aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је написан под менторством проф. др Софије Милорадовић, као семинарски рад у оквиру Докторских академских студија на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, те јој се аутор овом приликом искрено захваљује на пруженој подршци и стручној помоћи.

сличну његовој, па тако поступа с њим” (ФРЕЈЗЕР 2003: 123). Словенско паганство носило је у себи одређена аниматска веровања (тј. убеђеност да је у природи све живо – *и камен, и ватра, и дрво, и гром* и сл.). Оваква веровања својствена су раним етапама религијског развитка (СМ 2001: XIII). Према тим веровањима, дрво је универзални медијатор, посредством кога човек доспева у људски свет и напушта га, пресељава се на небо, у онострани свет, или на *онај* свет. „Посматрано из такве перспективе, дрво фигурира као објект који има душу или као објект у коме је нека душа настањена” (в. више о овоме у БАНДИЋ 2004: 52–57). Потом, када је реч о вези народне религије са хришћанством, треба имати у виду и следеће: „Култ дрвета и биљака једини је од старих култова са којим се црква, нарочито православна, брзо и безусловно измирила, тако да он данас у њој има нарочито своје место и своју симболику” (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 7).

Постојање култа дрвећа и магичних биљака почива на веровању народа да је бесмртност могућа. Уверење „да се еликсир живота налази у тајанственој снази светих дрвета и магичних биљака” јесте темељ на коме почива целокупна религија дрвећа и биљака (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 13).

II

У уобличавању традиционалне слике света, дрво је један од основних ентитета. „Оса света¹ која повезује горње и доње делове представља се објектима који стреме ка небу. Дрво са својим вечитим или обнављајућим зеленилом представља сам живот, али уз напомену да постоји више архетипских значења дрвета у фолклору Словена, односно постојање више типова који се срећу и у фолклору других народа – дрвета плодности, дрвета знања, дрвета живота или дрвета смрти” (АЈДАЧИЋ 1996). Дрвета плодности, знања, живота и смрти поседују скривене животне принципе, демоне вегетације. Сваки ритуал који се у вези са њима изводи има за циљ да пробуди и појача плодност и животну снагу, или да је пак уништи. Бандић истиче да дрво може помоћи човеку у невољи, али да му исто тако може нанети и неко зло (БАНДИЋ 2004: 52–57).²

Тако је, на пример, дрво у блиској вези са здрављем и дуговечношћу (древношћу). Скок истиче да се лексема *дрво* може довести у везу са лексемом *древан*, а као доказ наводи изреку у којој се „пањ често употребљава као метафора за старост”: *Кад се упали стари пањ* (у љубавном говору) (СКОК 1971: 434). Уз то, он лексему *здравље* доводи у везу и са лексемом *дрво*, полазећи од прасловенске речи **drav-*, односно њене варијанте **dorv-* (СКОК

¹ „У митологији биља посебна улога припада дрвећу које се према опозицији ниско/високо сврстава у дрвеће високог раста које повезује земаљску и небеску сферу; захваљујући свом статичном положају и усправном расту представља замишљену осу света” (МРШЕВИЋ 1997: 134).

² Чајкановић дрвета дели на две категорије – на добра и зла дрвета, или – како су их делили још стари народи, Грци и Римљани – на „дрвета срећна и несрећна” (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 7).

1971: 646). Веза *дрвета* и *здравља* са индоевропским кореном **dereu-* остварује се преко једне његове семеме – *тврдоће*, а садржи значења *стари*, *тешки* и *окорели*. Везивање семантике дрвета за здравље препознаје се у сачуваном обичају куцања у дрво и у традиционалним представама о дрвену.³

Посебно место међу божанским дрветима припада *запису*⁴, под којим се чине молитве, приносе жртве, у који се урезује крст који се сваке године обнавља и на који се прикуцава икона (ЧАЈКАНОВИЋ 1973). Запис се истиче својом величином и обично је то храст, брест, буква, крушка или леска. Налази се на граници села или на теренима који припадају селу. „Доживљава се као локална светиња: ту се није смело заспати, ни вршити нужда, сећи дрво, ломити или сакупљати гране, кидати плодове, пети се на запис. Месна предања говоре о несрећама које су се догађале људима (често иноверцима) који су прекршили забране и покушали да посеку, запале или продају стари запис” (СМ 2001: 189).

Уз запис, *бадњак* заузима високо место у групи божанских дрвета. Код православних Срба постоји традиција налагања бадњака уочи Божића. Бадњак се сматра демоном растиња који доноси плодност (СМР 1998: 21). Чајкановић га посматра као персонализован ентитет коме се приносе жртве и упућују молитве (према ЈОВАНОВИЋ 1999: 24). Бадњаку се приноси жртва у виду биљних плодова или приликом његовог уношења у кућу, на тај начин што бадњак и лице које га уноси укућани посипају пшеницом (СМР 1998: 21). Није случајно да се за бадњак најчешће сече храст, ређе буква, клен и леска, и то дрво висине човека или нешто више од њега (СМ 2001: 14), односно дрво са божанском снагом, при чему дух плодности треба да донесе благодети дому у коме се њиме чара по ватри. Тиме се изражава жеља за срећом, плодношћу и напретком. Према Чајкановићевом објашњењу, „спаљивање бадњака представљало би спаљивање самог божанства, које на тај начин умире и поново се рађа”, док други научници сматрају да би спаљивање бадњака значило „помоћ младом сунцу у доба зимске краткодневице или пак спаљивање самог духа биља у ватри која представља сунце, како би се на тај начин мађијским путем постигло да растиње добије довољно сунца, од којег уопште зависи живот, плодност и обиље” (према СМР 1998: 22).

„Предмет поштовања или страха није увек било само велико или необично дрвеће. Да би неко дрво постало седиште или стециште натприродних сила, није било неопходно да се издваја неком својом специфичношћу. Довољно је било да припада одређеној врсти” (БАНДИЋ 2004: 52–57). Дрвета са божанском или демонском снагом има много – *храст*,

³ Фрејзер у својој књизи *Златна грана* говори о принципима преносне (контактне) магије, при чему додир са натприродним бићима или њиховим стаништима чини да се њихова моћ пренесе на човека (ФРЕЈЗЕР 2003: 48–55).

⁴ У *Тимочком дијалекатском речнику*, Јакша Динић бележи синтагму *мирово дрво*, која означава ’освећено дрво у које је стављено свето миро’ (ДИНИЋ 2008).

липа, леска, врба, глог. Леска би припадала дрветима прве категорије – лескина шибљика има изванредну магичну снагу; таква магична шибљика може испунити сваку жељу или убити ђавола. У неким крајевима Србије лесковина се сматра „благословеним дрветом” (СМР 1998: 207). *Липа* је свето дрво свих Словена, док је *храст* у старим индоевропским религијама познато дрво бога громовника. Код Срба се храст по правилу узима за бадњаке и за записе. *Глог* има магијску моћ у заштити од вампира и злих демона. Вук Стеф. Карацић у своме *Рјечнику* детаљно описује ритуал убијања вукодлака помоћу *глоговог коца*, уз објашњење да се „вукодлаци само глогова коца боје” (СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969: 79). *Врба*, према народном веровању, има магичне моћи доношења доброг здравља и напретка (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 8). У раду *Врба – посредник између оног и овог света*, Мирјам Менцеј врбу посматра као додирну тачку између света живих и света мртвих (МЕНЦЕЈ 1996).

Са друге стране, човек из народа је веома избегавао тзв. *сеновито дрвеће*. *Сеновито дрво* је, према народном веровању, прожето неком опасном силом. Њиме се сматрало оно дрво које се издвајало својим изгледом, величином и положајем. Веровало се да у његовој близини бораве виле, па је, сходно томе, и називано вилинским или самовилским дрветом. Обично је такво дрвеће било табуисано, тј. окружено разноврсним забранама, а о лицима која су их прекршила стварале су се различите приче и анедоте (БАНДИЋ 2004).

Предмет овог рада јесте представљање семантичко-творбених деривата основне лексеме *дрво* и њихова сведена анализа, са циљем да се допринесе реконструкцији значајних елемената наивне слике света српског народа – традиционалне и модерне, а на основу грађе похрањене у дијалекатским речницима који се везују за призренско-тимочку и косовско-ресавску дијалекатску област.

Грађа је издвојена из дванаест српских дијалекатских речника: *Речника косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића, *Речника говора северне Метохије* Милете Букумирића, *Речника говора југа Србије* Момчила Златановића, *Речника тимочког говора* и *Тимочког дијалекатског речника* Јакше Динића, *Речника заплањског говора* Видоја Цветановића, *Речника пиротског говора* Драгољуба Златковића, *Црнотравског речника* Радосава Стојановића, *Речника говора јабланичког краја* Радмиле Жугић, *Речника народног говора у Црној Реци* Миодрага Марковића, *Речника пиротског говора* Новице Живковића, *Речника лесковачког говора* Бранислава Митровића. Ради посебних појашњења и истицања одређених занимљивих детаља коришћени су и речници савременог српског књижевног језика: *Речник српскога језика* Матице српске, затим *Рјечник* Вука Стеф. Карацића и *Фразеолошки речник* Ђорђа Оташевића. Дакле, грађу за овај рад чине све лексеме и конструкције мотивисане именицом *дрво* које смо пронашли у наведеним дијалекатским речницима, уз напомену да смо из тих речника преузели оригиналне значењске дефиниције дате уз речничке одреднице.

III

❖ Семантичко-творбени приступ обимној грађи подразумева груписање издвојених лексичких јединица према одређеним семантичким и творбеним критеријумима. Разврставање лексичких јединица мотивисаних речју *дрво* на одређене групе лексема са сродном семантиком омогућава њихово подробније сагледавање и извођење одређених закључака. Из коришћене се грађе, у вези са лексемом *дрво* може издвојити већи број семантичко-творбених низова.

❖ Први семантичко-творбени низ обухвата предмете настале од дрвета различитим начинима обраде.

Грађа:

„дрвце” ’орнаментни мотив на двоупређним чарапама’ (ДИНИЋ 1988)

дрвенâрија ’дрвени делови запрежних кола’ – *Кòла стàра прèко двâјез гòдина и нèсàм и[м] мèњàо дрвенâрију* (Г). – *Бèу му кòла пропàла, нèма нйшита о[д] дрвенâрије* (Бр) (БУКУМИРИЋ 2012)

дрвендије ’дрвенарија’: *Он се у свè дрвендије разбìра* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвена паница ’изр. дубока дрвена здела’: *Кадá сам бил детè, кýсали смо из дрвену паницу* (Дој.) (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвеница ’попречна летвица на самару’(Дреновац) (ЗЛАТАНОВИЋ 1998)

дрвендòр ’дрвенарија’: *Продáва дрвендòр на пíјац*(ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвенија ’зб. дрвни намештај, грађа; дрвенарија’: *Дрвенија на кућу ти-е àрна* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвеница (Пећ) ’ж. самарцијски израз, зове се тако дрвени део самара без стеље и осталогa’ (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

дрвеница ’део самара’: *Самàр íма дрвеницу и облук* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвеница ’потпуно дрвена кола’ – *Пре се правíле дрвенице, желèзо не имáло* (МИТРОВИЋ 1992).

дрвенице ’дрвена кола’: *Одáвно су скòро свá кòла билá дрвенице, и осовíне су и билè дрвене* (МАРКОВИЋ 1986).

дрвењак ’нанула’: *Носíмо дрвењáци у рáтат* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвењáци ’обућа са ђоном од дрвета, а одозго је кожа или јака тканина’: *Под онуј окопáцију куј нè имáл опњници обувáл се у дрвењáци* (ДИНИЋ 2008)

дрвењáци 1. ’обућа од дрвета’: *Не мòгу да вучèм овíја дрвењáци, утепáше ми нòге.* 2. ’неудобна обућа’: *Íдем с овèј ципуле ко на дрвењáци* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвник 'дебља клада на којој се цепају и секу дрва (Ратаје – Крмољ)' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

дрводéљштина 'прозори и врата (за кућу у изградњи)': *Понéки умé сáм да си направí дрводéљштину, на кад гради кућу, нéма да мíсли да плаћа дрúгому* (МАРКОВИЋ 1986)

дрвца 'снопић кратких пругића од врбе за бројање и рачунање ученика у основној школи': *Мí смо одáвно бројéње и рачу́н у шкóлу учíли на дрвца* (МАРКОВИЋ 1986).

дрвце (мн. дрвцетíја) 4. 'оса око које се окреће цевка у совелки': *Напра́и ми дрвцетíја за совéлке* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвце '1. орнаментни мотив на двопређеним чарапама', '2. фиг. мушки полни орган': *Бьш ме боли дрвце́* (ДИНИЋ 2008).

Све побројане именице означавају предмете направљене, израђене од дрвета, те је стога *дрво* мотивна реч за стварање читаве ове групе речи. Пажњу ваља обратити на именицу *дрвења́к* (ЗЛАТКОВИЋ 2011), којом се означава врста обуће (*нануле*), док се иста именица на подручју Тимока и Врања употребљава за именовање врсте крушке, где тврдоћа дрвета представља основ за именовање. Представа о тој особини лепо се очитује у примеру: *Дрвењача ... није за јело јер је дрвенаста као келераба на суши* (РСКЈ 1990). Такође, у *Црнотравском речнику* лексема *дрвењаци* означава део тела – ноге: *Заболеше ме дрвењаци од одење* (СТОЈАНОВИЋ 2010), док се иста лексема на простору Црне Траве и Тимока користи за именовање врсте (неудобне) обуће (СТОЈАНОВИЋ 2010; ДИНИЋ 2008).

У *Вуковом рјечнику* посебно место међу лексемама којима се означавају предмети направљени од дрвета припада *дрвењачи* (СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969). У питању је врста чаше за коју није нађена потврда у дијалекатским речницима са косовско-ресавског и призренско-тимочког говорног подручја.

- ❖ Други семантичко-творбени низ везује се за именовање особа које предузимају одређене радње у вези са дрвном грађом.

Грађа:

дрвáр '1. онај који у шуми сече дрва за огрев': *Нáијат дрвáр га јóи нéма íс планинат*; '2. онај који продаје дрва на пијаци': *Код нас су ночевáли дрварí из Репу́шницу и Дејáновци, кьд вéчером стíгну, јутре за на нíјац* (ДИНИЋ 2008)

дрвáр 'онај који бере дрва за огрев' – *Отóше дрварí у Тврди брэг да обáљају бýке* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрв́ар 1. 'дрвосеча': *Били́ смо дь́ње дрваре́ сас коми́ју ми*. 2. 'превозник и продавац огревног или техничког дрвета': *Дрв́аре доведу́ дрва́ на суботу* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрв́арка 'жена која сакупља суварке по шуми и на леђима их носи кући': *Дрв́арће се увр́жу у др́ва и едв́а се кл́ате носе́ечи и до́м* (ДИНИЋ 2008)

У прегледаној грађи нисмо наишли на глголе којима би се означили различити видови поступања са дрветом, односно – његово сечење и довлачење до села или града (глаголи типа *дрварити*), али су зато забележене читаве реченице којима се ове врсте послова описују, што се може видети из забележених примера на простору Пирота и Тимока: *Дрв́аре доведу́ дрва́ на суботу* (ЗЛАТКОВИЋ 2014); *Дрв́арће се увр́жу у др́ва и едв́а се кл́ате носе́ечи и до́м* (ДИНИЋ 2008).

Из наведеног низа ваља издвојити облик *дрварка*. Како се ради о веома тешким и захтевним физичким пословима, није баш очекивано постојање назива за женску особу која се прихвата таквих послова. У *Речнику српскога језика* Матице српске постоји такође облик за означавање особе женског пола која се бави дрвима – *дрв́арица* 'жена која сече или скупља дрва у шуми и доноси их кући' (РСЈ 2011).

❖ Трећи семантичко-творбени низ представља називе места на којима људи обрађују дрво или га ту складиште. У вези са овим низом важно је напоменути да се побројаним лексемама истовремено представљају и места од ритуалног значаја; она уједно представљају границу између свог и туђег простора. Према обележју *чисто* и *нечисто*, побројана места представљају *нечиста места*, погодна за извођење различитих обреда (и бајања)⁵ (ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ РЕЧНИК 2001: 18). Дрвљаник је карактеристичан пример повезаности дрвета са хтонским светом, јер се доводи у везу са појавом демонских бића и сматра се нечистим местом.

Грађа:

дрвара 'шупа за дрва': *Нанеси дрва́та у дрв́аруту* (Пирот) (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвл'аник 'гомила насложеног огревног дрвета' - *Ко[д] дрвл'ани́ка тўри сеќи́ру да сќаче* (Ки). – *Па би ми́ тїиши́л'и на дрвл'ани́ке и донеси́ на џа́кдвѣ кдрѣ од јовѣ* (К) (БУКУМИРИЋ 2012)

дрвл'еник 'в. дрвл'аник' – *Они сечу дрво дебело, па би иши́л'и на дрвл'еник* (Ж). – *Секира, тамо је негде кик дрвл'енику* (Г) (БУКУМИРИЋ 2012)

⁵ Дрвљаник је место на коме се смештају и цепају дрва за огрев. Он је саставни део низа локуса као што су *праг, раскрсница, ђубриште, гробље*, тј. места која су у народној свести везана за нечисту силу, за митолошке ликове, и стога се сматрају нечистим. Ту се појављују или живе самодиве. Будући да дрвљаник представља гранични простор између *свог* и *туђег света*, често се бира за извођење враџбина, за гатање, или магијске радње у вези са лечењем болести (СМ 2001: 160).

дрвљак 'в. дрвник' (ДИНИЋ 2008).

дрвљаник и *дрвљеник* а) рпа дрва; б) у сеоском дворишту оно место где су наслагана дрва и где се крате и цепају: *Иди закољи кокошку на дрвљеник* (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

дрвник (*дрвљеник*) 'м дрвљаник'. *'На Водице (зимски празник) се праве пихтије. Обичај је да се кошчице од меса за пихтије глођу на дрвљанику': Изнеси на дрвник тевсију сас коске; на децу неје зима, ће глођу!* (ЦВЕТАНОВИЋ 2013)

*дрвник*⁶ 'м дрвљаник' – *Онија момци аламање, кџд свадба наседају на дрвник па искају да им се доноси месо, вино и свакакво* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвник 'место где су сложена и где се цепају дрва, дрвљаник': *Остала још малко дрва на наји дрвник* (ДИНИЋ 2008)

*дрвник*⁷ 'место са огревним дрветом': *Свѣ тѣј грањеке покѣпи и однеси на дрвник* (МИТРОВИЋ 1992)

дрвник, дрвљаник: Дѳбар домаћин лѣти спрѣми дрвници, па зими не брине за дрва (МАРКОВИЋ 1986)

Суфикси који учествују у стварању овог семанатичко-творбеног низа јесу: *-ара, -ник, -ница*. Иван Клајн истиче да се свим овим суфиксима твори највећи број изведеница које имају значење места или просторије (КЛАЈН 2003). Занимљиво је да сви ексцерпирани примери имају исто значење – означавају место на које се одлажу посечена дрва, те се могу сматрати синонимима. За ово место везују се различита веровања и обичаји. Представљајући гранични простор између овога и онога света, оно је често погодно за извођење враџбина, гатања и магије лечења. Једно од веровања је да би требало избегавати одлазак на такво место увече и ноћу (СМ 2001: 160). Са једне стране, сматра се да дух отеловљен у дрвету коме даје живот пати и умире с њим. Међутим, с друге стране, дрво није тело, већ само стан духа дрвета, који га може напустити и вратити му се када хоће. Због тога народ поштује чак и посечено дрвеће, као и просторе на коме се ово дрвеће налази, верујући да њима круже лутајући демони (ФРЕЈЗЕР 2003: 127).

❖ Карактеристике дрвета као што су тврдоћа, крутост, укоченост народ је искористио и развио низ назива за особе које су несналажљиве, глупе, укрућене, укочене и неприлагодљиве својој друштвеној средини, као и именована одређених особина којима се такве особе „кресе”, што би представљало четврти семанатичко-творбени низ. Овај низ, који садржи и именичке и придевске речи, настао је деловањем метафоре као механизма заснованог на сличности двају ентитета – назив

⁶ У Речнику говора јабланичког краја, аутора Радмиле Жугић, ова лексема има значење *пањ на коме се цепају дрва: Там на дрвник види не ли је секира, татко ти јутрос трупеше дрва* (ЖУГИЋ 2005).

⁷ У Речнику лесковачког говора ова лексема има још једно значење: *пањ за сечење дрва* (МИТРОВИЋ 1992: 93).

једног појма преноси се на други по основу неке сличности међу њима (*тврдоћа, крутост, укоченост*).

Грађа:

именице

дрвендѐда 'крут човек, несналажљив': *Немóј да ви́кате да ми у кућу доóди ти́ја дрвендѐда* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвендѐка 'погрд. јогунац, јогуница': *Како се тако нађóше; и óн и óна дрвендѐке, кај да су брát и сѣстра* (МАРКОВИЋ 1986)

дрвендел'а 'који је укрућен, који је неспретан, незграпан' – *Онǎј дрвендѐл'а а не л'ичи на мòмка, но на стǎрца* (С). – *Не дај Бòже да ме да́ду за онòга дрвендѐл'у* (Пр). – *Био неки зѣт такò дрвендѐл'а, па ка[д] дошǎо пǎви пǔт у тǎзбину, смѣјǎл'и се с њим* (К) (БУКУМИРИЋ 2012).

дрвендељ 'висока, крута и тврдоглава стара особа': *Ти́ја дрвендељ рабóти каквò намисли, младíти не питу́је* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвендѐљ 'пеј. крут, покондирен човек': *Не'е бил рани́је такáв дрвендѐљ* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвендѐља 'укрућен и неразговорљив човек': *Што ће ти га у дру́штво тај дрвендѐља?* (Враће) (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

дрвендѐљка 'пеј. покондирена жена': *Нећу ви́кам дрвендѐљку на седѐњку* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

дрвења́к 'човек крутог понашања': *Какò споређу́јеш с онòга моѐга дрвењака́?* (ЖУГИЋ 2005)

придеви

дрвен 'груб, крут': *Мáни га, óн је дрвен, не тра́жи од њѐга ни́шта, неће да ти да́* (МАРКОВИЋ 1986)

дрвендѐкас 'в. дрвен' (МАРКОВИЋ 1986)

дрвеноглав 'који је тврдоглав, бандоглав': *С дрвеногла́вога се не излáзи на крај* (ДИНИЋ 2008)

дрвеноглавес 'дрвеноглав': *Ти́ја дрвеногла́вестити и и́ч не ебáвам* (ДИНИЋ 2008)

дрвења́с 'који је крут, дрвенаст': *Óн је мáлко дрвења́с, млòго мóра да га мóлиш* (ДИНИЋ 2008)

У оквиру семантичких компоненти лексеме *дрво*, већи број сема односи се на тврдоћу, при чему тврдоћа дрвета представља изворни домен и метафорички је подстицај за настанак наведених лексичких јединица.

Природно је и логично да у вези са типовима особа постоји и већи број особина којима се такве, „дрвене” особе карактеришу.⁸

Грађа:

дрвен 'усиљен у понашању, опхођењу, крут, дрвенаст': *Она не'е лоша по душу, да рекнеш баксуз је, ал је дрвена међу људи* (ЖУГИЋ 2005)
дрвенас, -та, -то 1) 'дрвенаст' 2) 'преносно; груб, безосећајан' (ЦВЕТАНОВИЋ 2013)

дрвендедас 'дрвендедаста, дрвендедасто прид. крут, незграпан (дрвендупа)' (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

дрвени (жен. и сред. род нисам чуо) 'прид., одређени вид од дрвен' (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

дрвеничав -а, -о 'неспретан, неокретан, крут': *Ма, дрвеничав је, не умеје да приђе код људи* (Ратаје - Крмољ) (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

дрвењас 'дрвен': *Такој си дрвењаста, нумеж да сзбориш, да се нашалиш, људи ће мислив криво ти што су дошли* (ЖУГИЋ 2005).

дрвењас 1. 'дрвенаст; тврд' 2. 'који је крутог држања': *Дрвењас некакав, само ћутџи и гледа, и ни у ђро се не ваџа* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвењас -та, -то 'дрвенаст, несавитљив': *Он је малко дрвењас, много мора да га молиш* (ДИНИЋ 1988)

Рајна Драгићевић у својој књизи *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику* казује о постојању прототипичних особа, односно особа које имају одређене физичке и духовне особине (ДРАГИЋЕВИЋ 2001: 169). Као пожељне особине могу се издвојити *постојаност, природност, говорљивост, сарадљивост*, а као непожељне – *крутост, неспретност, безосећајност, ћутљивост, несарадљивост*. У складу с тим, примери којима се илуструју називи особа и њихових особина мотивисаних речју *дрво* показују да њих народ на поменутих дијалекатским просторима користи са негативним предзнаком, односно – за означавање особа које су недружељубиве, свадљиве, безосећајне и усиљеног понашања.

❖ Пети семантичко-творбени низ сачињавају народни називи за означавање различитих врста биљака. Називи су настали путем семантичког варирања у оквирима једне лексеме – *полисемијом*.⁹ „Та блискост, сматра Апресјан, даје основ да се о полисемији може говорити као о семантичкој деривацији” (према: ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 197). Невелики број ексерпираних лексема настао је метафоричком дисперзијом, чије је полазиште у семама нижег ранга, што се може видети из наведених лексема. Другим речима, семе нижег ранга су биле активне при настанку нових номинација.

⁸ У *Тимочком дијалекатском речнику* Јакше Динића забележена је занимљива лексема *дрвничџи*. Њоме се означавају момци који непозвани дођу на свадбу, седну на дрвљаник и захтевају да им се доносе храна и пиће (ДИНИЋ 2008: 153).

⁹ Д. Гортан-Премк под полисемијом подразумева „процес номинације једне исте лексеме са једног појма на други” (ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 137).

Грађа:

бело дрво 'тако се некад називала бреза *Betula verrucosa* (alba) (Коћура)' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

дрвенац 'врста тврде позне јесење крушке': *Имали смо крушке, воденци и дрвенци, али се осушише* (Луково) (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

дрвеник 'биљка повратић': *Расте дрвеник до пут; Од дрвеник има да слóмиш косу* (Мијовце) (ЗЛАТАНОВИЋ 1998)

дрвенка 'врста тврде позне јесење крушке': *Имали смо крушке синци и дрвенке* (Големо Село) (ЗЛАТАНОВИЋ 1998)

дрвенци 'врста крушке': *Купи овија дрвенци да се малко ослáдим* (МИТРОВИЋ 1992)

дрвеньц 'врста чврсте крушке чији плод може да се чува преко целе зиме' (ДИНИЋ 2008)¹⁰

дрвењак 'врста тврде јесење крушке (Равна Река)' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

Ексерцирани примери на простору призренско-тимочке дијалекатске области односе се на врсту крушке¹¹ која је назив добила према своме својству – тврдоћи, при чему сема *тврдоћа* учествује у градњи више семантичко-творбених¹² низова захваљујући метафоричком подстицају. У вези са врстом крушке *дрвенка* помињемо и могућност њеног деминутивног означавања на тимочко-призренском дијалекатском подручју – *дрвенче*: *Што бeше туј једно убаво крушче дрвенче* (ЗЛАТАНОВИЋ 1998), при чему се као критеријум за њено именовање узима висина.

Овом семантичко-творбеном низу може се придодати и назив једног инсекта који свој живот везује за дрво: *кљуводрвац* 'детлић': *Ел си чул кљуводрваца кько кљуве?* (ДИНИЋ 1988). За разлику од дијалекатских речника, речници српског књижевног језика познају више назива за различите врсте животиња и инсеката у чијем се називу налази *дрво* као мотивна реч: *дрварица* 'врста осе, која леже јаја у стаблу црногоричног дрвећа' (РСЈ 2011), *дрвен̄ар* 'врста мрава који живи у шупљинама дрвета' (РСЈ 2011), *дрвенар* м зоол. 'врста мрава који живи у шупљинама дрвета' (РСКЈ 1990), *дрвенара* 'ж зоол. дрварица' (РСЈ 2011), *дрвенарица* ж зоол. *дрварица* (РСКЈ 1990), *дрвòједац* 'м зоол. у мн.: породица инсеката тврдокрилаца, који живе у дрвеном делу стабла или дрвеној грађи и хране се дрветом, дрвоточци' (РСЈ 2011), *дрвòјетка* 'ж бот. в. дрвојед' (РСЈ 2011), *др̄вол̄аз* 'м зоол. у мн.: змије које пузе по дрвећу и хране

¹⁰ У Тимочком дијалекатском речнику Јакша Динић наводи синтагму *дрвене питује* – врста народног јела (ДИНИЋ 2008).

¹¹ Крушка се код Срба сматра дрветом злих демона, с једне стране, али и чистоте и светости, с друге стране (СМ 2001: 313).

¹² Јошић Неђо у својој докторској дисертацији *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* примећује да је лексема *дрвењача* (крушка) настала могла настати према двама творбеним моделима, при чему првом творбеном моделу даје предност: *дрвен* + *-јача* или *дрв-* + *-ењача* (ЈОШИЋ 2013: 188).

се птичијим јајима' (РСЈ 2011), *дрвџмор* 'м зоол. назив за разне врсте инсеката тврдокрилаца, који буше ходнике у дрвету наносећи му велику штету' (РСЈ 2011), *дрвџточац* 1. 'породица лептира, чије гусенице (ларве) буше ходнике у дрву белогоричних (листопадних) стабала' 2. 'врста шкољке, која буши дрво на бродовима' (РСЈ 2011), *дрвџточница* 'ж зоол. дрвџморац' (РСЈ 2011).

❖ Међу ексцерпираним примерима пронађено је неколико топонима у чијој се основи налази лексема *дрво*, а који представљају шести семантичко-творбени низ.

Грађа:

Дрваре 'а ср. село у општини чичавичкој, срез вучитрнски' (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

*Дрвник*¹³ 'село у општини Књажевац' (ДИНИЋ 2008)

*Дрводеља*¹⁴ 'село' (ЖУГИЋ 2005)

Самó дрво 'потес у Сурдулу' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

Сејменско дрво 'локалитет у Градњи': *Сејмени испод већег дрвета чували стражу* (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

Невелики број топонима на простору призренско-тимочке дијалекатске зоне има у основи лексему *дрво*, при чему су изведена имена заступљена у ојконимији (села: *Дрваре*, *Дрвник*, *Дрводеља*), односно – у микротопонимији (*Само дрво*, *Сејменско дрво*), где су ти називи настали захваљујући постојању маркантног дрвета на датом терену.

IV

Анализом речничке грађе може се уочити да *дрво* одређује велики број атрибута: *тврдо*, *позно*, *јесење*, *убаво*, *ниско*, *густо* (ЗЛАТАНОВИЋ 1998); *мало* (МИТРОВИЋ 1992); *припремљена*, *право*, *големо*, *родно*, *огревно* (ЗЛАТКОВИЋ 2014); *дебело*, *вишегодишње*, *тврдо* (БУКУМИРИЋ 2012); *чврсто*, *препречено*, *брсно дрво* ('дрво које се може брстити, које стока хоће да брсти'), *мирово дрво* ('освећено дрво у које је стављено свето миро') (ДИНИЋ 2008); *врбово*, *грабово*, *сливово*, *надогорело*, *одсечено*, *издубљено*, *јабланово*, *суво*, *сирово*, *свето*, *посвећено*, *големо*, *танко*, *високо*, *јаворово*, *трулаво*, *труло*, *треињево*, *чулумастро* ('лоптастог облика, са квргама') (ДИНИЋ 1988).

На основу представљеног низа може се уочити да постоји више основа по којима се у говорима призренско-тимочке и косовско-ресавске зоне ближе одређује *дрво*: први основ је његов – условно речено – састав, квалитет, те дрво може бити *тврдо*, *чврсто*, *трулаво*, *труло*, *сирово*, *суво*; према другом основу – висини (величини) – дрво може бити: *мало*, *големо*, *високо*, *ниско*; трећи

¹³ Јакша Динић бележи да се становник села Дрвника назива *Дрвничанин*, а становница – *Дрвничанка* (ДИНИЋ 2008).

¹⁴ Радмила Жугић бележи да се становник села Дрводеља назива *Дрводељчанин*, а становница је *Дрводељчанка* или *Дрводељка* (ЖУГИЋ 2005).

основ се односи на време у коме рађа или током којег живи дрво: *позно, јесење, вишегодишње*; четврти се односи на његове доминантне особине: *родно, огревно, брсно, мирово, чулумастро, посвећено, свето, право*; док се пети тиче врсте, сорте дрвета о коме се говори: *врбово, грабово, сливово, јабланово, јаворово, трешњево*.

V

У зависности од тренутне ситуације, човек се према истој ствари поставља на различите начине. Тако се и у народним говорима представљеним у прегледаним дијалекатским речницима развио читав низ речи са тзв. субјективном оценом које се тичу појма *дрво*, па ће дрво које представља опасност или озбиљну препреку бити, рецимо, именовано као *дрвиште*. Полазећи од чињенице да деминутиви и аугментативи (пејоративи) не изражавају само реално умањење или увећање неког појма, већ и став говорника према именованој реалији, речи добијају хипокористично, еуфемистично, односно пејоративно, иронично и слично значење, чиме семантичко-прагматички услови реализације ових именица актуелизују њихово емотивно значење.

Дијалекатски речници са признско-тимочког и косовско-ресавског терена бележе и већи број деминутива / хипокористика и аугментатива / пејоратива, што потврђују примери наведени у даљем тексту.

Грађа:

Деминутиви

дрворáчич 'дем. од дрворак': *Колко́ има́ло од дрворáчичат онí га натоварíли и однéли* (ДИНИЋ 2008)

дрвца́ '1. дем. од дрва': *Очеш ли ми насечéш ма́лко дрвца́?* (ДИНИЋ 2008)

дрвце 'мало дрво': *А овóј дрвце́ видéше ли* (МИТРОВИЋ 1992)

дрвце дрвцѐта – *Немам дрвце око куће, немам штá да налџим* (Бс). – *Оста́досмо без дрвцѐта око куће* (Св) (БУКУМИРИЋ 2012).

*дрвце*¹⁵ дрвцета ср.: *Код куће нем ни једно дрвце; дем. од дрво* (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

Аугментативи

дрвíште 'ауг. и пеј. од дрво': *Испречи се дрвíште насрѐт-пут, петърат га óбори* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвíште 'пеј. од дрво': *Ма, каква́ шу́ма, само неки крíви дрвíшта* (собина) (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

---

¹⁵ У Речнику пиротског говора, аутора Драгољуба Златковића, ова лексема има значење 'садница воћке': *Купи неколико дрваца, јабалће и крушиће* (ЗЛАТКОВИЋ 2014).

дрвиште 'пејоратив од дрво': *Къд натам, на сред пѹт препречено дрвиште* (ДИНИЋ 2008)

дрвиште 'с ауг. и пеј. од дрво': *Къд натам на сред пѹт дрвиште препречено* (ДИНИЋ 1988)

дрвјорак / *дрвљорак* 'пеј. од дрво': *У шѹму набѣрем дрвјорак, на се увржем и дѹм донесѣм* (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

дрвуљак 'зб. им. ауг. и пеј. од дрво': *Докарал некѹ дрвуљак, на га три-сѹта стоварѹе* (СТОЈАНОВИЋ 2010)

Деминутивним именицама својствена је хипокористичност која у садржај деминутива уноси компоненту симпатије, милоште, као израз наклоности и нежности субјекта према појму на који се указује (ЈОВАНОВИЋ 2010: 27). Радева запажа да се на простору призренско-тимочког дијалекта међу продуктивним суфиксима помоћу којих се изводе именички деминутиви сврставају суфикси *-це* и *-енце* (РАДЕВА 1987: 59). Приложена грађа говори у прилог томе, те тако суфикс *-(ен)це* има апсолутну доминацију у поређењу са другим деминутивним суфиксима. „Деминутиви творени суфиксом *-це*, који се додаје на творбену основу именица средњег рода, припадају семантичкој сфери 'неживо', тј. означавају предмете и остале неживе ентитете умањених физичких размера: дрѣвц < дрѣв” (ЖУГИЋ 2015: 37).

Са друге стране, аугментативно-пејоративни суфикси *-иште*, *-ак*, *-ина* подједнако су заступљени у наведеном корпусу. Посебну пажњу би требало обратити на последњи наведени пример *дрвуљак*, који се на подручју Црне Траве користи у пејоративном значењу. Именички суфикс *-уљак* који учествује у творби ове именице првенствено је деминутивни, с благом пејоративном нијансом (КЛАЈН 2003: 29), али је та нијанса у овом случају превагнула у значењу речи.

VI

Лексема *дрво* налази се у као централна у многим изразима, изрекама, фразеологизмима, у којима су „прикупљене, наталожене и сачуване у колективном памћењу културне чињенице од значаја за укупност културе српског народа као *националне културе*” (МРШЕВИЋ 2008: VI). Човеков живот обележен је срећним и несрећним тренуцима, те је у складу са том чињеницом језик развио читав спектар израза, фразеологизама, пословица. Свакако, значај дрвета у животу традиционалне заједнице и појединца као њеног припадника утицао је на настанак одређеног броја конструкција те врсте, чији се фонд не исцрпљује овде представљеним лексичким материјалом.

Култ дрвећа и шуме код становништва Балканског полуострва веома је стар и одржао се све до данас у многим обичајима и традиционалној култури. У појединим се изразима и фразеологизмима могу препознати веровања и

културне прилике који владају у народу. Тако се у изразу *куцнути у дрво*¹⁶ читава веровање предака да ће се тим поступком призвати срећа и здравље. Преци су веровали да у дрвећу живе духови, а стабла су била важан део религиозних обреда. Куцањем по површини дрвета призивали су се духови из стабла у помоћ ради одржања благостања.

Једна од основних карактеристика дрвета – *непокретљивост* – утицала је на настанак израза *надрвим се* 'напијем се': *Надрви се старац у кафанче, на зёмња* (Враће) (ЗЛАТАНОВИЋ 2011). Он се употребљава за означавање особе која се толико напила да има симптоме укочености, у чему се на делу може видети деловање метафоричког модела при настанку нове лексичке јединице.

Још један механизам који је учествовао у градњи лексичких јединица мотивисаних *дрветом* јесте и метонимија. Овај механизам се огледа у синтагматском споју *дрвена глава* 'тврдоглава особа': *Дрвена глава, работи само он што мисли да знаје, и све на штету* (ЗЛАТКОВИЋ 2014), где је део тела употребљен за означавање особе са одређеном особином. За означавање особа посебних карактерних особина употребљавају се и следећи изрази: *дрвити патку* 'правити се важан': *По цел дн у општину дрви патку* (СТОЈАНОВИЋ 2010), или *дрваци се* '3. фиг. оклевати': *Договарамо се заједно да идемо, а он се са дрваци нешта* (Вој. Пок.) (ЗЛАТКОВИЋ 2014).

Синтагма *дрвени адвокат* користи се за означавање 'особе која даје неумесне савете и притом се меша у туђе послове': *Она је дрвен адвокат: оче свакому да суди и памет да соли* (ЗЛАТКОВИЋ 2014); *Не треба ми дрвени двокат* (СТОЈАНОВИЋ 2010); *Дрвени адвокат седі уз остал пред кавану и чека да му нећи дојде, па да му писује жалбу, ел тујзбу* (ДИНИЋ 2008).

Полазећи од *тврдоће* дрвета као једне од семема, забележен је фразеологизам којом се могу описати непријатне ситуације у човековом животу – *фрља на њега дрвје и камењи* (МИТРОВИЋ 1992), а која се користи за означавање 'оштрог нападања некога (речима), обасипања погрдама, жестоког критиковања (обично неоправдано)'. Треба скренути пажњу на постојање више варијација ове формуле у српском језику, у којима се уместо глагола *бацати* употребљавају глаголи *ваљати*, *дићи*, *дизати*, *оборити*, *сипати*.¹⁷

VII

Дрво представља један од основних елемената традиционалне слике света. Повезано је са различитим веровањима и обредним радњама, а његов је култ црква брзо и безусловно прихватила, јер је „познато правило развоја од

---

¹⁶ Помало шаливо тумачење наведене изреке могло би гласити да је то нека врста народног лека против свих урока, онога који се користи (изговара) када се прича о нечему што појединац не би никако желео да му се деси.

¹⁷ Ћосић у своме *Речнику синонима* наведени фразеологизам користи како би објаснио следеће глаголе: *блатити*, *вређати*, *кињити*, *ружжити* (ЋОСИЋ 2008).

нижих ка вишим представама да раније, старе представе, не нестају у потпуности, већ постају део нових, сложенијих религијских форми” (ЈОВАНОВИЋ 1999: 17). Веровања су се заснивала на постојању срећних и несрећних дрвета (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 7), те се у складу са том чињеницом развио читав низ табуа, с једне стране, и прича и анегдота, с друге стране. Поштујући дрво и истовремено страхујући од њега, човек је формирао посебан култ из кога се развило веровање да је дрво у блиској вези са здрављем и дуговечношћу, о чему нам говори и језичка анализа коришћеног дијалекатског материјала.

Богата грађа из призренско-тимочких и косовско-ресавских дијалекатских речника послужила је да се издвоје нека значења лексеме *дрво* похрањене у дијалекатском материјалу из датих области, спорадично у поређењу са материјалом из дескриптивних речника, а грађа и из других дијалекатских области и њена темељнија анализа допринеће да се издвоје елементи језичке слике овог појма који се могу реконструисати на основу дијалекатског материјала. Лексема *дрво* учествује у творењу већег броја семантичко-творбених низова, до којих се дошло разврставањем ексцерпираних грађе – од предмета, назива места, животиња, карактерних особина и именовања појединих особа, различитих назива дрвенастих биљака, па до топонима. Велики број семантичко-творбених низова указује на важно место које је дрво заузимало у животу човека – припадника традиционалне културе. Два од шест семантичко-творбених низова припадају лексемама за именовање вршиоца радњи, односно носиоца одређених, углавном негативних особина (*дрвен, крут, свадљив...*). Може се установити и листа различитих семема (тежина, тврдоћа, мекоћа, статичност, висина) које, захваљујући метафори и метонимији, учествују у настајању већег броја изведеница. Уз то, уочено је и постојање одређеног броја деминутива и аугментатива, што обогаћује и употпуњава лексички мозаик са лексемом *дрво* као мотивном, централном.

У раду је посебна пажња обрађена на постојање одређеног броја израза у којима је кључна реч – *дрво*, а које истовремено представљају речима ухваћено и омеђено животно искуство, и чиме се још једном потврђује значаја дрвета у човековом животу.

Извори

- БУКУМИРИЋ 2012: Букумирић, Милета. *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.
- ДИНИЋ 1988: Динић, Јакша. *Речник тимочког говора, Српски дијалектолошки зборник XXXIV*, Београд, 1988: 7–335.
- ДИНИЋ 2008: Динић, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.

- ЕЛЕЗОВИЋ 1932: Елезовић, Глиша. Речник косовско-метохиског дијалекта, Свеска прва, *Српски дијалектолошки зборник IV*, Београд, 1932.
- ЖИВКОВИЋ 1987: Живковић, Новица. *Речник пиротског говора*, Библиотека „Културна баштина“, књига II, Пирот: Музеј Понишавља, 1987.
- ЖУГИЋ 2005: Жугић, Радмила. Речник говора јабланичког краја, *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд, 2005.
- ЗЛАТАНОВИЋ 2011: Златановић, Момчило. *Речник говора југа Србије*, Врање: Аурора, 2011.
- ЗЛАТКОВИЋ 2014: Златковић, Драгољуб. *Речник пиротског говора*, Том I (А–Њ), Београд: Службени гласник, 2014.
- МАРКОВИЋ 1986: Марковић, Миодраг. Речник народног говора у Црној Реци, *Српски дијалектолошки зборник XXXII*, Београд, 1986: 243–500.
- МИЉКОВИЋ 2012: Миљковић, Бранко. *Песме*, Сремски Карловци: Каирос, 2012.
- МИТРОВИЋ 1992: Митровић, Бранислав. *Речник лесковачког говора*, Београд: Lenex, 1992.
- ОТАШЕВИЋ 2012: Оташевић, Ђорђе. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- РСЈ 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РСКЈ 1990: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Књига I, Београд–Загреб: Матица српска–Матица хрватска.
- СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969: Дела Вука Караџића, *Српски рјечник* (приредио др Павле Ивић), Београд: Просвета.
- СТОЈАНОВИЋ 2010: Стојановић, Радосав. Црнотравски речник, *Српски дијалектолошки зборник LVII*, Београд, 2010.
- ЦВЕТАНОВИЋ 2013: Цветановић, Видоје. *Речник заплањског говора*, Гаџин Хан: Народна библиотека Бранко Миљковић, 2013.

Литература

- АЈДАЌИЋ, Dejan. „Ћudesno drvo u narodnim pesmama balkanskih Slovena”, *Kodovi slovenskih kultura*, god. 1, br. 1, Beograd: Clio, 1996.
- БАНДИЋ, Душан. *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд: Нолит, 2004.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Везане” лексеме у фитонимији, *Јужнословенски филолог LXIV*, Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2008.
- ВИГОТСКИ, Лав. *Мишљење и говор*, Београд, 1977.
- ГЛУНАК, Alemko. *Hrvatski etimološki rečnik*, Zagreb: August Cesarec, 1993.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „О неким особеностима деминуције”, *Јужнословенски филолог LI*, Београд, 1995: 1–30.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Продуктивни творбено-семантички типови именичких деминутива средњега рода у бугарском језику и призренско-тимочким

- говорима српског језика”, *Филолог* VI, Бања Лука: Филолошки факултет, 2015.
- ИВИЋ, Павле. „Увод”, *Библиотека Јужнословенског филолога*, књ. 15, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1998.
- ИЛИЋ, Марија. „Етнолингвистика у Србији”, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 62, Нови Сад: Матица српска, 2002.
- ЈОВАНОВИЋ, Бојан. „Примарне митске представе као чинилац живог религијског наслеђа у српском народном веровању”, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. XLVIII, Београд: Етнографски институт САНУ, 1999.
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Монографије 9, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- ЈОШИЋ, Неђо. *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*, Докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду, Београд: Филолошки факултет, 2013.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику*, II део – *Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- МЕНЦЕЈ, Мирјам. „Врба – посредник између овог и оног света”, *Кодови словенских култура*, год. 1, бр. 1, Београд: Clío, 1996.
- МРШЕВИЋ РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- PIAGET, Jean. *The child's conception of the world*, London, 1929.
- ВЛАЈИЋ ПОПОВИЋ, Јасна. Лингвистичка обрада појма „дрво”, *Појмовник српске културе*, <http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/d/drvo%20LINGVISTICKA.php>, 2016, приступљено: 20. 4. 2016.
- ПРАЊКОВИЋ, Иво. „Збирне именице и категорија броја у хрватском или српском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, Нови Сад, Тршић: Матица српска, 1983.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенскогфилолога, нова серија, књ. 14, Београд, 1997.
- РАДЕВА, Василка. *Българското словообразуване*, Софија: Универзитетско издателство „Климент Охридски“, 1987.
- СМ 2001 – *Словенска митологија. Енциклопедијски речник* (Редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић). Beograd: Zepher Book World.
- СМР 1998 – Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник* (Другодопуњено издање), Београд: Етнографски институт САНУ.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. „Извештај о дијалекатском испитивању Метохије”, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића*, св. VI, 56–69, 1938.

- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик I (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, Београд: Научно дело, 1986.
- ТОЛСТОЈ ИЉИЧ, Никита. *Језик словенске културе*, Ниш: Просвета, 1995.
- ЋОСИЋ, Павле. *Речник синонима*. Београд: Kornet, 2008.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Мит и религија у Срба*, Београд: СКЗ, 1973.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Из српске религије и митологије*, Књига прва, Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
- ЋИРЈАКОВИЋ, Ivana. Kult drveta u prevenciji i lečenju bolesti u našoj tradicionalnoj kulturi, *Тимочки медицински гласник*, vol. 30, br. 2, Zaječar: Podružnica Srpskog lekarskog društva u Zaječaru, 2005.

Aleksandar M. Novaković

KNOCK ON WOOD...
ETHNO-LINGUISTIC APPROACH TO THE STUDY OF
LEXEME WOOD

The paper analyzes the lexeme wood - its meanings in dictionaries of Kosovo-Resava and Prizren-Timok dialect areas. Special attention is focused on semantic-generative sequences in which creation is involved the lexeme wood, in order to form a picture of the lifestyle of a man of the people. In addition, wood is a key concept of the individual syntagmatic compounds, phraseologisms, proverbs and folk beliefs.

Keywords: wood, beliefs, Kosovo-Resava and Prizren-Timok dialect areas, inscription, shady tree, semantic-generative arrays, expressions and sayings

МОЦИОНИ СУФИКСИ У СВРЉИШКИМ ГОВОРИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Рад се бави изучавањем творбеног маркирања именица којима се означавају женска лица у говорима сврљишког краја (источна Србија). Установљени су продуктивни суфикси у моционој творби и њихови корелативни парњаци. Анализа се темељи на корпусу који смо прикупили у говорима сврљишког краја за потребе докторске дисертације *Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ*.

Кључне речи: српски језик, говори сврљишког краја, моциона творба, моциони суфикс, творбено-семантичка категорија *nomina attributiva*

Предмет наше анализе јесу именичке творенице којима се у говорима сврљишког краја, који се налази на крајњем истоку Србије и углавном поклапа с границама Сврљишке котлине,¹ означавају женска лица на основу изражености одређене физичке особине. У фондусу података које смо на основу јединственог упитника прикупили за потребе докторске дисертације² издвојили смо 249 твореница изведених моционим суфиксима у оквиру творбено-семантичке категорије *nomina attributiva*. Фонд сведочи о физичким особинама које су познате и код мушких и код женских особа, изузимајући оне које су својствене само женским лицима, а чији су

---

* anasavic81@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Велико хвала колегиници Александри Јанић на спремности да помогне у разрешавању многих недоумица које су се наметале током израде рада.

¹ Сврљишки говор не постоји као посебан говор једног краја. Јединствено општинско подручје Сврљига покривају два говорна типа призренско-тимочке дијалекатске области – источни део припада тимочко-лужничком, а западни сврљишко-заплањском типу. Заједничке и паралелне одлике ових говорних типова утврђене су у раду *Говори Бучума и Белог Потока* (БОГДАНОВИЋ 1979), а неке од њих читаће се и у нашој грађи, посебно на фонетском плану: а) заједничке одлике: постојање полугласа (*вџиља, тџкошијес, -та, -то, џкља*), финалног л (*анђел, бел, вол*); б) одлике ТЛ типа: вокално л (*длгша, жлт, кривоклк, -а, -о*), развој *тј, *дј > ч, џ (*вреча, свеча, безвецоња*), палатализовање к, г испред е, и (*длгорућес, -та, -то, ћилча, длгоноћес, -та, -то, бођињав, -а, -о*); в) одлике СЗ типа: вокално л > љ (*дљгоног, -а, -о, дљгша, дљгошија*), развој *тј, *дј > ћ, ђ (*свећа, међа, веђоња*), нема палатализовања к, г испред е, и (*краткорукес, -та, -то, килча, кратконогес, -та, -то, богињав, -а, -о*).

² Ана Савић-Грујић, *Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ* (докторска дисертација, одбрањена 11. јула 2016. године на Филолошком факултету у Београду, пред комисијом у саставу: проф. др Првослав Радић (ментор), проф. др Софија Милорадовић и проф. др Рајна Драгићевић).

мушки корелативи успостављени аналогично. Тачније, има именица које из различитих биолошких или традиционалних разлога нису развиле моционе парњаке (BARIĆ 1987: 12).

Циљ нашег истраживања био је да на основу прикупљене именичке грађе, која припада категорији женских лица са значењем носилаца особина у говорима сврљишког краја, издвојимо моционе суфиксе, укажемо на њихову продуктивност, као и да добијене резултате упоредимо са стањем у књижевном језику.

Теоријско утемељење овог рада углавном се заснива на истраживањима Б. Ђорића, који именичку моцију дефинише као творбени начин обележавања разлике у полу, односно као способност језика да помоћу одређених суфиксних форманата гради називе за женска лица од корелативних именица мушкога рода, при чему мовирани женски корелатив „остаје у оквирима семантичке области мушког корелатива, а деривацијом је само пол промењен” (ЂОРИЋ 1982: 6). Прецизније, „моциони суфикс служи као допунски знак: њиме се значење творбене основе само модификује, док основно значење остаје неизмењено” (ЂОРИЋ 1982: 8).

Полазећи од наведених поставки, поимање појма *моција* употребљавамо у донекле ширем значењу које подразумева постојање назива за женска лица у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva*, без обзира на то да ли су они настали од мушких еквивалентних форми. Наиме, моционим се сматрају и они суфикси који не улазе у моциони однос с неким другим суфиксом за извођење мушког корелатива, али означавају женски пол (BARIĆ 1987: 9). Такође, у неким случајевима корелација изостаје јер се „моциони суфикс појави као творачки, а не само модификациони елемент творбе” (ЂОРИЋ 1982: 11).

Дакле, нашем анализом обухваћени су деривати настали интегралном моцијом, када читав мушки назив, односно његова граматичка основа улази у састав деривата са значењем лица женског пола и суплетивном именичком моцијом, када женски назив настаје извођењем од окрњеног мушког назива, односно, мушка ознака бића губи свој суфикс и на његово место долази моциони суфикс (БОШКОВИЋ 1936: 25; ЂОРИЋ 1982: 8), али и деривати изведени од других врста речи додавањем одговарајућих моционих суфикса. Међутим, иако је у раду управо највише примера који нису настали извођењем од еквивалентних речи из категорије мушких лица, искуства стечена на терену, по којима називу за женска лица готово увек претходи мушки назив, надамо се, макар делимично оправдавају наше опредељење да називе за женска лица изводимо од еквивалентних именица мушког рода.

Ради боље прегледности и уочавања продуктивности суфикса и појединих творбених типова, систематизација грађе извршена је по азбучном реду суфикса, при чему је истовремено указано и на значење.

Суфикс -а

Док је у књижевном језику моциони суфикс -а непродуктиван у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva* (ЂОРИЋ 1982: 156–158) и потврђен само у ознакама сродства (КЛАЈН 2003: 19), у говорима сврљишког краја он врши функцију моционог суфикса код већег броја назива женских лица:

*бељузана*³ (: бељузан 'човек светле пути'), *бркана* (: бркан 'човек великих бркова'), *бубрељана* (: бубрељан 'човек широка лица; човек дебелих образа'), *бубуљана* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *бубурана* (: бубуран 'човек широка лица'), *већана* (: већан 'човек великих обрва'), *врпуљана* (: врпуљан*⁴ 'особа која њише куковима док хода'), *главурана* (: главуран 'човек велике главе'), *главурдана* (: главурдан 'човек велике главе'), *главуцана* (: главуцан 'човек велике главе'), *гргуљана* (: гргуљан 'човек гргураве косе'), *гргурана* (: гргуран 'човек гргураве косе'), *гузана* (: гузан 'човек велике задњице'), *гузичана* (: гузичан 'човек велике задњице'), *дебелјана* (: дебелјан 'дебео човек'), *жљебурана* (: жљебуран 'човек великих уста'), *кебуљана* (: кебуљан 'човек пуних, избачених уста'), *келана* (: келан 'човек без косе'), *коколана* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *космурана* (: космуран 'човек дуге, неуредне косе'), *крмељана* (: крмељан 'човек крмељивих очију'), *маљузана* (: маљузан 'човек мале главе; човек ниска раста'), *модрелјана* / *модруљана* (: модрелјан / модруљан 'човек плавих очију'), *мустакана* / *мустаћана* (: мустакан / мустаћан 'човек великих бркова'), *носурана* (: носуран 'човек велика носа'), *образана* (: образан 'човек дебелих образа'), *пашњакана* (: пашњакан 'човек велика стомака'), *пупурана* (: пупуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *пурпузана* (: пурпузан 'човек пуних, избачених уста'), *реткозубана*⁵ (: реткозубан 'човек ретких зуба'), *рићана* (: рићан 'човек рићих косматих површина'), *рњана* (: рњан 'човек широких ноздрва'), *сомурана* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *сопуљана* (: сопуљан 'човек са секрецијом у носу'), *туберана* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *ћебурана* (: ћебуран 'човек пуних, избачених уста'), *усмрцана* (: усмрцан 'човек са секрецијом у носу'), *чакарана* (: чакаран 'разрок човек'), *шавелјана* / *шевелјана* (: шавелјан / шевелјан 'који не иде право, врлуда, тетура се').

Суфикс *-ица*

Иако је суфикс *-ица* у књижевном језику најзаступљенији моциони суфикс (БОШКОВИЋ 1936: 9; ЋОРИЋ 1979: 34; КЛАЈН 2003: 116), у говорима сврљишког краја његова продуктивност у моционој функцији није велика. Потврђен је у образовању изведеница са значењем женских бића, према мушким корелативним именицама изведеним следећим суфиксима:

-ак: причудњица (: причудњак 'човек мале главе');

³ Акценат, који је у говорима призренско-тимочке дијалекатске области увек експираторан, без опозиције по квалитету и квантитету, из техничких разлога обележавали смо знаком за дугоузлазни акценат.

⁴ У тексту ће корелативни облици који нису потврђени, а могуће их је реконструисати, бити обележени звездом (*).

⁵ Називи попут творенице *реткозубана* могу се тумачити као изведенице настале моционом творбом према истозначним сложеним називима мушких лица, или као сложенице исконструисане према синтагмама сачињеним од придева и именица чије основе улазе у њихов састав. Предност извођењу у односу на префиксално-суфиксалну или сложено-суфиксалну творбу дајемо зато што је извођење својственије српском језику. Сличан приступ имао је и С. Бабић (1986: 62). Такође, Б. Ћорић сматра да именичку моцију карактерише само суфиксни творбени начин (ЋОРИЋ 2008: 200), односно – да се „префиксацијом, инфиксацијом или композицијом не изражавају моциони односи” (ЋОРИЋ 1982: 7).

-(а)ц: *врскавица* (: врскавац 'човек који не изговара све гласове'), *кудраница* (: кудравац 'човек груграве косе'), *љигавица* (: љигавац 'човек који балави док прича'), *мутавица* (: мутавац 'човек који замуцкује'), *пéгавица* (: пегавац 'човек с пегама на лицу'), *уњакавица* (: уњакавац 'човек који говори „кроз нос”');

-енко: *убавица* (: убавенко 'леп човек');

-ик: *цакленица* (: цакленик 'човек крупних очију; човек буљавих очију');

-ча: *кљуница* (: кљунча 'човек кукаста носа').

Суфикс -ка

Најзаступљенији моциони суфикс у говорима сврљишког краја јесте суфикс -ка,⁶ који и у књижевном језику представља врло продуктиван суфикс у образовању изведеница за означавање женских бића добијених од корелатива мушког рода (ЋОРИЋ 1979: 35–37; КЛАЈН 2003: 133). Велики број примера у нашој грађи настао је интегралном моцијом:

богáлка / *богáлка* (: богаљ 'човек с телесним недостатком'), *брбосáнка* (: брбосан 'човек с говорном маном'), *брбостáнка* (: брбостан 'човек с говорном маном'), *брчкóлка* / *брчкóлка* (: брчкољ 'особа изборана чела'), *бубулéјка* (: бубулеја 'особа дебелих образа'), *бубуљáнка* (: бубуљан 'човек с бубуљицама на лицу'), *вратóња* / *вратóња* (: вратоња 'човек дебела врата'), *голоши́ка* (: голошија 'човек дуга врата'), *дебелошијáнка* (: дебелошијан 'човек дебела врата'), *дебелошиј(ј)ка* (: дебелошија 'човек дебела врата'), *длагоши́јка* / *длогошијá* / *длогоши́ка* / *дугоши́јка* (: длагошија / длгошија / дугошија 'човек дуга врата'), *зубоња* / *зубоња* (: зубоња 'човек великих зуба'), *кијавичáрка* (: кијавичар 'човек који кија'), *кицошли́ка* (: кичошлија 'човек стамена стаса'), *коколáнка* (: коколан 'човек крупних очију; човек буљавих очију'), *краткоши́ка* / *краткошијá* (: краткошија 'човек кратка врата'), *кривојéтка* (: кривоједа 'човек кривих уста'), *кривоши́јка* / *кривошијá* (: кривошија 'човек крива врата'), *лепотáнка* (: лепотан 'леп човек'), *модрелáнка* (: модрелан 'човек плавих очију'), *носура́нка* (: носуран 'човек велика носа'), *пунпура́нка* (: пунпуран 'човек дебелих образа; човек пуних, избачених уста'), *рицóвка* (: рицов* 'особа риђих косматих површина'), *сомура́нка* (: сомуран 'човек са секрецијом у носу'), *танкоши́(ј)ка* / *тњкоши́ка* (: танкошија / тњкошија 'човек крива врата'), *туберáнка* (: туберан 'човек који има туберкулозу'), *цакловáнка* / *цкловáнка* (: цаклован / цклован 'човек буљавих, стакластих очију'), *цѐрозубоња* (: цѐрозубоња 'човек ретких зуба'), *чакарли́ка* (: чакарлија 'разрок човек'); *чекерáнка* (: чекеран 'разрок човек').

У говорима сврљишког краја суфикс -ка чешћи је у суплетивној него у интегралној моцији. Женски мовирани облици настају наспрам редукованих мушких назива који се завршавају следећим суфиксима:

⁶ Суфикс -ка јесте најпродуктивнији и најзаступљенији моциони суфикс и у македонским и бугарским говорима (БОШКОВИЋ 1936: 25, 46–52). Снажна интерференција која се остварује међу суседним бугарским и македонским говорима и говорима српске призренско-тимочке дијалекатске области утицала је на значајне промене на свим језичким нивоима. О томе в. шире у: РАДИЋ 2003; МИЛОРАДОВИЋ 2007.

-*(ь)ц* / -*(а)ц*: *белогла́вка* (: белоглавац 'сед човек'), *жутáрка* (: жутарѣц 'човек жуте косе'), *краткочéлка* (: краткочелац 'човек ниска чела'), *мазногла́вка* (: мазноглавац 'човек зализане косе'), *пуљогла́вка* (: пуљоглавац 'човек мале главе'), *реткозупка* (: реткозубац 'човек ретких зуба'), *тресогла́вка* (: тресоглавац 'човек који се стално тресе'), *шиљогла́вка* (: шиљоглавац 'човек шпицасте главе');

-*ко*: *беличка* (: беличко 'човек природно светле косе; човек светле пути'), *бестре́пка* (: бестрепко 'човек без трепавица'), *белове́шка* (: беловешко 'човек белих обрва'), *богиња́вка* / *бођиња́вка* (: богињавко / бођињавко 'човек с богињама'), *брбља́вка* (: брбљавко 'човек с говорном маном'), *брбљи́вка* (: брбљивко 'човек с говорном маном'), *бу́цка* (: буцко 'дебео човек'), *вр́гавка* (: вргавко 'човек с бубуљицама'), *вр́скавка* (: врскавко 'човек који не изговара све гласове'), *врторéпка* (: врторепко* 'особа која њише куковима док хода'), *гара́вка* (: гаравко 'човек црне косе; човек тамна тена'), *голочéлка* (: голочелко 'човек висока чела'), *горелји́вка* / *гурелји́вка* (: горелјивко 'човек крмеливих очију'), *грознíчавка* (: грозничавко 'човек који се стално тресе'), *жлтајáжа* / *жутајка* (: жлтајко / жутајко* 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу́тка* (: жутко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *жу́шка* (: жушко 'човек жуте косе; човек жута тена'), *зализáнка* / *зали́занка* (: зализанко 'човек зализане косе'), *јевти́кљавка* (: јевтикљавко 'човек који кашље'), *јевти́чавка* (: јевтичавко 'човек који кашље'), *кашљичáвка* (: кашљичавко 'човек који кашље'), *кијáвка* / *кија́вка* / *ћија́вка* (: кијавко / ћијавко 'човек који кија'), *клéмпавка* (: клемпавко 'човек клемпавих ушију'), *кострéшка* (: кострешко 'човек јаких обрва'), *лисáвка* (: лисавко 'човек с праменовима различите боје'), *лисéнка* (: лисенко 'човек с праменовима различите боје'), *ли́ска* (: лиско 'човек с праменовима различите боје'), *ли́шавка* (: лишавко* 'човек с праменовима различите боје'), *луња́вка* (: луњавко 'човек с пегам на лицу'), *мадежа́вка* (: мадежавко 'човек с младежом на лицу'), *маља́вка* (: маљавко 'маљав човек'), *модри́чка* (: модричко 'човек модра тена; човек плавих очију'), *мрсоља́вка* (: мрсољавко 'човек са секрецијом у носу'), *мрши́вка* (: мршавко 'мршав човек'), *му́тавка* (: мутавко 'нем човек'), *пр́шка* (: пршко 'човек пршаста носа'), *пупња́вка* (: пупњавко 'човек великих дебелих образа'), *пупу́рка* (: пупурко 'човек пуних, избачених уста'), *разокáнка* (: разоканко 'разрок човек'), *расцéпка* (: расцепко 'човек са зечјом усном'), *риђáјка* / *рицајка* (: риђајко / рицајко* 'човек риђих косматих површина'), *ри́шка* / *ри́цка* (: ришко* / рицко* 'човек риђих косматих површина'), *роша́вка* / *рошавка* (: рошавко 'човек рошава лица'), *руме́нка* (: руменко 'човек црвених образа'), *рута́вка* (: рутавко 'маљав човек'), *сакатљи́вка* (: сакатљивко 'човек с телесним недостатком'), *седиња́вка* (: седињавко 'човек седе косе'), *сомурља́вка* (: сомурљавко 'човек са секрецијом у носу'), *тресо́јка* (: тресојко* 'човек који се стално тресе'), *тресу́лка* (: тресуљко 'човек који се стално тресе'), *тршља́вка* (: тршљавко 'човек гргураве косе'), *ћелáвка* / *келáвка* (: ћелавко / келавко 'човек без косе'), *ћосáвка* (: ћосавко 'човек без обрва'), *ћубáнка* (: ћубанко 'човек бујне косе'), *убавéнка* (: убавенко 'леп човек'), *убáвка* (: убавко 'леп човек'), *цвѣтка* (: цветко 'човек с младежом на лицу'), *цигља́вка* (: цигљавко 'човек танка струка'), *челéнка* (: челенко 'човек висока чела'), *четвѣ́тка* (: четвртко 'човек четвртасте главе'), *чоља́вка* (: чољавко* 'човек с деформитетом удова'), *шопе́лка* / *шопе́шка* (: шопељко 'човек који шушкета док говори'), *шушља́вка* (: шушљавко 'човек који шушка када говори');

-ља: *белотрѣпка* (: белотрѣпла 'човек белих трѣпавица'), *вртодупка* (: вртодупла* особа која њише куковима док хода'), *кривозупка* (: кривозубља 'човек кривих зуба'), *цѣрозупка* (: цѣрозубља 'човек ретких зуба');

-оња: *кривозубоња* / *кривозубоња* (: кривозубоња 'човек кривих зуба'), *кривоноска* (: кривоносоња 'човек крива носа'), *шилобрѣдка* (: шилобрадоња 'човек истурене вилице');

-ча: *бѣлка* (: белча 'човек светле косе; човек светла тена'), *беломужка* (: беломужча 'човек светлих косматих површина; човек светле пути'), *белотрѣпка* (: белотрѣпча, 'човек белих трѣпавица'), *гѣрка* (: гарча 'човек црне косе; човек тамна тена'), *гулка* (: гуљча 'човек без обрва; превише ошишан човек'), *ђумка* (: џумча 'човек с џубом на глави'), *климка* (: климча 'човек који се гега у ходу'), *кљунка* (: кљунча 'човек кљунаста носа'), *кривка* (: кривча 'човек који храмље'), *крнка* / *крњка* (: крњча 'човек кратка затупаста носа; човек без носа'), *немка* (: немча 'нем човек'), *плавка* (: плавча 'човек светле косе; човек светла тена'), *рњка* / *рнка* (: рњча 'човек широких ноздрва'), *рошка* (: рошча 'човек рохава лица'), *сурка* (: сурча 'човек седе косе'), *ћопка* (: ћопча 'човек који храмље'), *црнка* (: црнча 'човек тамне косе; човек тамна тена'), *цѣкливка* (: цѣкливча* 'човек буљавих, стакластих очију'), *чуљка* (: чуљча 'човек без једног ува; човек с окрњеним увом'), *шѣрка* (: шарча 'човек с праменовима различите боје').

Суфикс -ла

Моциони суфикс *-ла*, непознат књижевном језику, у говорима сврљишког краја потврђен је код назива *мутла* (: мутља 'нем човек'), добијеног суплетивном моцијом из мушког корелатива са суфиксом *-ља*.⁷ Неколико примера настало је и везивањем сложеног суфикса *-ојла* за основе различитих речи: *врцојла* (: врцоја*), *зализојла* (: зализоја 'човек зализане косе'), *потресојла* / *потрисојла* (: потресоја / потрисоја 'човек који се стално тресе'), *сакатојла* (: сакатоја 'човек с телесним недостатком'), *умрђојла* (: умрђоја* 'особа која њише куковима док хода').

Суфикс -на

Суфикс *-на* у моционој функцији није познат књижевном језику. С друге стране, у говорима сврљишког краја суфикс *-на* представља један од

⁷ Насупрот стању у књижевном језику, у призренско-тимочкој дијалекатској области суфикс *-ла* има статус продуктивног суфикса, посебно у говорима призренско-јужноморавског говорног тип. Према истраживањима Р. Жугић (2009: 89–90), суфикс *-ла* представља веома продуктиван суфикс при образовању пејоратива за именовање женских лица негативних телесних особина, што потврђује и М. Илић (2012), која бележи 44 изведенице добијене везивањем суфикса *-ла* за различите основе, од којих највећи број означава женске особе карактеристичне по изгледу или по некој другој особини. Н. Богдановић (2000) у попису инвентара морфолошке проблематике призренско-тимочких говора наводи однос суфикса *-ла* : *-ља* као доминантно обележје изведеница са значењем женске / мушке особе као носноца неке особине.

најпродуктивнијих суфикса у творби назива за женска лица. Мушки корелативи завршавају се суфиксима:

-а: *бркна* (: брка 'човек с брковима'), *жгóљна* (: жгоља 'мршав човек'), *шкéбна* (: шкемба 'човек велика стомака');

-ан: *гу́зна* (: гузан 'човек велике задњице'), *ду́пна* (: дупан 'човек велике задњице'), *зу́бна* (: зубан 'човек великих зуба'), *ри́ћна* / *ри́цна* (: рићан / рицан 'човек рићих косматих површина'), *тр́бна* (: трбан 'човек велика стомака');

-ља: *вр́гна* (: вргља 'човек с бубуљицама'), *гр́бна* (: грбља 'човек с грбом'), *ду́пна* (: дупља 'човек велике задњице'), *зу́бна* (: зубља 'човек великих зуба'), *јевтíкна* (: јевтикља 'човек који кашље'), *кашљопр́дна* (: кашљопрдља 'човек који кашље'), *кривозу́бна* (: кривозубља 'човек кривих зуба'), *мрд́на* (: мрдља* 'особа која њише кукуовима кад хода'), *му́зна* (: музља* 'особа великих дојки'), *реткозу́бна* (: реткозубља 'човек ретких зуба'), *ска́пна* (: скапља 'мршав човек'), *ску́бна* (: скубља 'човек дуге, неуредне, рашчупане косе'), *тр́тна* (: тртља 'човек велике задњице'), *цýкна* (: цъкља 'човек буљавих, стакластих очију'), *чу́пна* (: чупља 'човек неуредне косе'), *широкодуп́на* (: широкодупља 'човек широких кукова'); *шкóбна* (: шкобља 'човек рохава лица'), *штрóкна* (: штрокља 'неуредан човек'), *шуѓна* (: шугља 'човек који има шугу'), *штр́бна* (: штрбља 'човек без зуба'), *шу́шна* (: шушља 'човек који шушка када говори');

-ња: *дл́гна* / *длáгна* (: длгња 'висок човек');

-оња: *кривокýкна* (: кривокклоња 'човек с деформитетом ногу'), *цeрoзу́бна* (: церозубоња 'човек ретких зуба');

-ча: *бу́лна* (: буљча 'човек буљавих очију'), *глу́вна* (: глувча 'глув човек'), *грíвна* (: гривча 'човек јаких обрва'), *гр́бна* (: грпча 'човек с грбом'), *гур́на* (: гурча 'човек крмеливих очију'), *др́љна* (: дрљча 'човек крмеливих очију'), *ђум́на* (: ђумча 'човек с ђубом на глави'), *жљéбна* (: жљепча 'човек великих уста'), *жмíрна* (: жмирча 'човек ситних очију'), *жму́рна* (: жмурча 'човек ситних очију'), *си́љна* (: сиљча 'човек ситних очију'), *ки́лна* / *ћи́лна* (: килча / ћилча 'човек с килом'), *кýлна* (: кълча 'човек истурених предњих зуба'), *крíвна* (: кривча 'човек који храмље'), *љи́гна* (: љикча 'човек који балави'), *пр́кна* (: пркча 'човек прћаста носа'), *пу́љна* (: пуљча 'човек пуних избачених уста'), *р́љна* (: рљча 'човек широких ноздрва'), *слéпна* (: слепча 'слеп човек'), *ћоп́на* (: ћопча 'човек с деформитетом ноге'), *ћор́на* (: ћорча 'слеп човек'), *цeр́на* (: церча 'човек ретких зуба'), *чeљ́на* (: чeљча 'човек с деформитетом ногу'), *чу́љна* (: чуљча 'који је без једног ува; човек с окрњеним увом'), *штрóкна* (: штрокча 'неуредан човек'), *шуѓна* (: шукча 'човек који има шугу');

-ша: *глу́вна* (: глувша 'глув човек'), *гр́бна* (: грпша 'човек с грбом'), *дл́гна* / *длáгна* (: длгша 'висок човек'), *ду́пна* (: дупша 'човек велике задњице'), *клéмна* (: клемша 'човек великих, клемпавих ушију'), *кли́пна* (: клипша 'човек великих, клемпавих ушију'), *љи́гна* (: љикша 'човек који балави'), *ћоп́на* (: ћопша 'човек који храмље'), *ћор́на* (: ћорша 'слеп човек');

Закључак

Истраживање је показало да су у говорима сврљишког краја у образовању назива за женска бића, у оквиру творбено-семантичке категорије *nomina attributiva*, заступљене и интегрална и суплетивна моција. Од 249 назива којима се означавају женске особе специфичних физичких особина, њих 75 (30%) настало је интегралном, а чак 174 (70%) суплетивном моцијом.

Од женских моционих суфикса у нашој грађи потврђени су: *-а*, *-ица*, *-ка*, *-ла* / *-ојла*, *-на*.

Највећу продуктивност има суфикс *-ка*, којим се твори више од половине (127) назива за женска бића. Корелативни мушки парњаци завршавају се следећим суфиксима: *-(а)ц* / *-(љ)ц* (8), *-ко* (63), *-ља* (4) *-оња* (3), *-ча* (18).

Моциони суфикс *-на*, непознат књижевном језику, други је по продуктивности у говорима сврљишког краја (67). Уједно, најшира је његова корелација с другим суфиксима мушких корелатива. Јавља се према седам корелативних суфикса којима се завршавају називи мушких лица: *-а* (3), *-ан* (5), *-ља* (21), *-ња* (1), *-оња* (2), *-ча* (26), *-ша* (9).

Књижевном језику непознат је и моциони суфикс *-ла* / *-ојла*, потврђен у интегралној моцији (5) и у корелацији са суфиксом *-ља* (1).

У књижевном језику моциони суфикс *-а* не учествује у образовању женских назива у творбено-семантичкој категорији *nomina attributiva*, док је у говорима сврљишког краја потврђено чак 39 оваквих назива насталих интегралном моцијом.

Још једна разлика у односу на књижевни језик огледа се у продуктивности суфикса *-ица*. Иако је ово у књижевном језику најпродуктивнији моциони суфикс, њиме се у говорима сврљишког краја изводи свега 10 назива за женска лица корелативних са мушким називима на *-ак* (1), *-(а)ц* / *-(љ)ц* (6), *-ик* (1), *-ко* (1), *-ча* (1).

Ради бољег увида дајемо табеларни приказ.

	и.м.	-а	-ак	-ан	-(а)ц / -(љ)ц	-ик	-ко	-ља	-ња	-оња	-ча	-ша
-а	39											
-ица			1		6	1	1				1	
-ка	31				8		63	4		3	18	
-ла / -ојла	5							1				
-на		3		5				21	1	2	26	9

Из табеле се може видети и да један моциони суфикс може стајати у корелацији са више „мушких“ суфикса: *-на* : *-ча*, *-ша* (*гљувна* : *гљувча*, *гљувша*); *-на* : *-ља*, *-ча*, *-ша* (*грбна* : *грбља*, *грпча*, *грпша*); *-на* : *-ан*, *-ља*, *-ша* (*дупна* : *дупан*, *дупља*,

душа) итд. Синонимија⁸ се остварује и међу суфиксима који се јављају у извођењу женских назива: *-ица, -ка: -(а)ц (врскавица, врскавка : врскавац); -ка, -на : -ча (кривка, кривна : кривча); -ка, -на : -ља (кривозупка, кривозубна : кривозубља)* итд.

Извор

САВИЋ-ГРУЈИЋ 2016, Савић-Грујић, Ана. *Антропографска лексика у говорима сврљишког краја – лингвогеографски приступ* (докторска дисертација, рукопис)

Литература

- БАБИЋ 1986: Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- ВАРИЋ 1987: Varić, Eugenija. „Мосијски парњаци и њихова употреба”. *Rasprave ZV*, 13, Zagreb: str. 9–18.
- БОГДАНОВИЋ 1979: Богдановић, Недељко. „Говори Бучума и Белог Потока”. *Српски дијалектолошки зборник XXV* (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- БОГДАНОВИЋ 2000: Богдановић, Недељко. „Инвентар морфолошке проблематике призренско-тимочких говора”. *Српски дијалектолошки зборник XLVII* (Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ).
- БОШКОВИЋ 1936: Бошковић, Радосав. *Развитак суфикса у јужнословенској заједници*. Београд: Библиотека Јужнословенског филолога 6.
- КЛАЈН 2002: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- КЛАЈН 2003: Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део: суфиксација и конверзија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- МИЛОРАДОВИЋ 2007: Милорадовић, Софија. „Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима”. *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 71–72, Нови Сад: Матица српска, стр. 357–375.
- РАДИЋ 2003: „О два аспекта балканизације српског језика”. *Јужнословенски филолог LIX*, Београд: Институт за српски језик САНУ, стр. 105–152.
- СТЕВАНОВИЋ 1975: Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- ЋОРИЋ 1979: Ћорић, Божо. „Творба назива за женска бића у јужнословенским језицима”. *Књижевни језик VIII*, бр. 3, стр. 31–41.
- ЋОРИЋ 1982: Ћорић, Божо. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- ЋОРИЋ 2008: Ћорић, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

---

⁸ О суфиксној синонимији можемо говорити само условно јер различити суфикси утичу на семантичку диференцијацију на експресивном нивоу.

Ana Savić-Grujić

DERIVATION OF NOUNS MARKED FOR FEMALE GENDER FROM FORMS MARKED FOR MALE GENDER

In this paper we studied the derivational marking of nouns marked for female gender. The analysis is based on a corpus of over 200 noun derivatives which in the speech of the Svrljig area refer to females with certain pronounced physical traits. The corpus abounds in features which are known to be found among males and females, excluding those which were classified only as female, and whose male correlations were established by analogy. We outlined the productive suffixes in the derivation of nouns marked for female gender and their correlational pairs. In terms of the state of the literary language, this analysis has indicated that the productivity of the suffix *-ica*, one of the most productive suffixes in the derivation process of nouns marked for female gender in formal language of the Svrljig area is poor. On the other hand, the suffix *-na* which in the derivation process of nouns marked for female gender in the speech of the Svrljig area is the second most productive suffix right after the most productive suffix *-ka*, is not even noted in the literary language.

Keywords: derivation of nouns marked for female gender, derivational suffixes marked for female gender, the derivational-semantic category of nomina atributiva, the speech of the Svrljig area

РОЛЬ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОГО КОММЕНТАРИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

В статье рассматриваются различные способы представления культурологической информации о России иностранным студентам: страноведческие комментарии о стране изучаемого языка, комментарии к художественным текстам и толкование фоновых знаний носителей языка.

Ключевые слова: Комментарии к художественным произведениям, страноведческий комментарий, различные типы лингвострановедческих словарей, фоновые знания

Современные способы изучения иностранного языка, направленные на формирование коммуникативной компетенции, немыслимы без привлечения культурологической информации. Страноведческие знания на занятиях по изучению русского языка могут быть представлены в разнообразных формах. Прежде всего – это страноведческие комментарии о стране изучаемого языка, комментарии к художественным текстам и толкование фоновых знаний носителей языка.

1. Комментарии к художественным произведениям условно можно разделить на два типа:

а) комментарии внеязыковых фактов: особенностей описываемой исторической эпохи, быта, толкование авторских антропонимов, топонимов и т.д.

б) языковой комментарий к произведению, включающий толкование историзмов, архаизмов и слов, изменивших своё значение.

Например, в комментариях к повести Н.В. Гоголя «Тарас Бульба» необходимо проанализировать лексику, связанную с национальной украинской культурой и бытом казачества:

- названия местных реалий, предметов обихода и быта (*курень, околица, скрабница* и др.)
- название чинов в Запорожской Сечи (*сотник, есаул, казак, воевода, хорунжий, кошевой* и др.)
- название оружия (*палица, пицаль, алебарда, самопал, секира* и др.)
- название одежды (*свитка, жупан, киндяк, очкур* и др.)
- названия кулинарных изделий, напитков (*пундики, горелка, саламантка* и др.)

Примером языкового комментария могут служить слова *ток* и *мытарство* в трагедии «Борис Годунов» А.С. Пушкина, где *ток* – это не «электричество», а «жидкость».

*Оставим их, пойдем, товарищ мой,
Венгерского, обросшего травой.
Велим открыть бутылку роковую.
Да в уголку потянем-ка вдвоем
Душистый ток, струю, как жир, густую.*

Современное слово *мытарство* употребляется в значении «муки, мучения», а в «Борисе Годунове» *мытарство* – это взимание пошлины (*мыт* – налог, пошлина): *Плохо, сыне, плохо! Ныне христиане стали скупы; деньгу любят, деньгу прячут. Мало богу дают. Прииде грех велий на языцы земнии. Все пустилися в торги, в мытарства; думают о мирском богатстве, не о спасении души.*

Несомненную сложность для понимания авторского замысла представляют собой народные обычаи, праздники и верования, нашедшие отражение в русской классической литературе. «Время свыше суток и в пределах года мы отмеряем по месяцам и дням. У наших совсем недалгих предков было другое счисление – по церковным праздникам и постам» (Федосюк 2001, с. 8).

Главным зимним праздником были Святки (7-19 января): «Настали святки! То-то радость» (А.С. Пушкин «Евгений Онегин»). На святках молодые люди наряжались, надевали маски, ходили по улицам, распевая колядки и выпрашивая угощение (Гоголь Н.В. «Ночь перед Рождеством»). На Крещение обычно девушки гадали: «Раз в крещенский вечерок девушки гадали...» (В.А. Жуковский «Светлана»)...

Особое значение для русского верующего имеет пост как отрешение от всех мирских увлечений и удовольствий. Богобоязненная мать Адуева («Обыкновенная история», И.А. Гончаров), провожая сына на службу в Петербург, говорит: «Блюди посты, мой друг: это великое дело. В среду и пятницу – Бог простит, а в Великий пост – Боже оборони. Вот Михайло Михайлыч и умным человеком считается, а что в нем? Что мясоед, что страстная неделя – все одно жрет. Даже волосы дыбом становятся!»

В пост не допускалось и бракосочетание, вот почему Алёша в романе Ф.М. Достоевского «Униженные и оскорбленные» говорит: «Теперь Великий пост и венчать не станут».

Следовательно, социокультурный комментарий к произведениям художественной литературы восполняет пробелы в культурных знаниях, помогает лучше понять содержание произведения, приблизиться к пониманию авторского замысла и одновременно улаживает конфликт культур. Однако только через комментарии к текстам студенты получают фрагментарную информацию из всего социокультурного и историкокультурного контекста, поэтому необходима информация, предполагающая знакомство с культурой в целом.

2. Страноведческие комментарии должны отражать универсальную информацию о стране изучаемого языка (сведения о важнейших исторических событиях, государственном устройстве и политической системе страны, основном населении, о крупнейших городах, растительном и животном мире и др.).

Результаты описания страноведческой информации активно используются при обучении иностранцев. В частности, изданы и применяются на практике различные типы лингвострановедческих словарей:

1. Лингвострановедческий словарь о культуре другой страны

Такие словари содержат статьи, включающие сведения о государственном устройстве и общественной жизни, природно-географической среде, истории, культуре, традициях, быте, образовании и т. п. Цель такого типа словарей – через языковые единицы показать национальную специфику различных сторон жизни народа – носителя языка. В 2007 году вышел Большой лингвострановедческий словарь «Россия» (2), содержащий около 1000 статей, охватывающих важнейшие стороны жизни России, ее историю, национальные традиции, особенности быта, культуру, науку и многое другое.

2. Лингвострановедческий словарь устойчивых выражений

Подобный словарь включает пословицы, поговорки, крылатые слова и выражения с толкованием их значения и комментарием с точки зрения отражения ими русской истории, литературы и культуры. Так, в лингвострановедческом словаре В. П. Фелициной и Ю. Е. Прохорова «Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения» (3) описаны пословицы, в которых отразилась история страны, быт и обычаи народа. В словаре также указываются типичные ситуации, в которых можно употребить пословицу или крылатое выражение.

Фразеология сохраняет и передает будущим поколениям информацию о самых разнообразных сторонах жизни народа, о социальном укладе и нравственном опыте. Например, выражение *тянуть канитель* напоминает об изготовлении канители (серебряной или золотой нити) из раскаленного драгоценного металла: тянуть канитель нужно было вручную и медленно, чтобы она не порвалась, поэтому за словосочетанием закрепилось значение «делать что-то медленно». Так фразеология закрепила память о старых ремеслах, которые были когда-то широко известны, но со временем исчезли (*попасть впросак, бить баклуши, в Тулу со своим самоваром не ездят* и др.).

Из других фразеологизмов можно получить информацию о старой метрической системе, существовавшей на Руси: *семи пядей во лбу* (пядь – расстояние между большим и указательным пальцами), *косая сажень в плечах* (косая сажень – расстояние от большого пальца правой ноги до кончиков пальцев вытянутой вверх левой руки – примерно 2,5 метра), *мерить на свой аршин, как аршин проглотил* (1 аршин = 1/3 сажени = 4 пяди = 16 вершков = 28 дюймов = 0,7 м) и др.

Фразеология сохранила сведения о реальных исторических фактах, например, нашествие на Русь татар под предводительством хана Мамая: *как Мамай прошелся, мамеево побоище, Мамаево нашествие* со значением «разгром, беспорядок».

Сведения о первом славянском алфавите закрепились во фразеологизмах, которые сохранили название букв старославянского языка: *начинать с азов, от аза до ижицы, поставить точки над и, прописать ижицу, от аза до ижицы, ходить фертом*.

Таким образом, в разнообразных фразеологических единицах отражаются те события из истории и культуры народа, которые стали наиболее значимыми.

3. Лингвострановедческие словари невербальных средств коммуникации

Задача такого словаря – показать особенности невербальных средств общения (жестов и мимики) в повседневной жизни русских. Например, в лингвострановедческом словаре А.А. Акишиной, Х. Кано, Т.Е. Акишиной «Жесты и мимика в русской речи» (4) каждая словарная статья содержит описание и толкование жеста, а также возможное его словесное сопровождение. Большинство статей иллюстрируется рисунками.

4. Тематические лингвострановедческие словари

Такой лингвострановедческий словарь содержит слова и отдельные словосочетания, характеризующие явления общественной жизни и культуры. Цель таких словарей – познакомить иностранных учащихся с определенной темой русской культуры. Например, словарь М.А. Денисовой «Народное образование в СССР» (5) описывает объем общих представлений современного человека по данному вопросу.

Лингвострановедческий словарь Т.Н. Чернявской «Художественная культура в СССР» (6) включает статьи по театральному, изобразительному, эстраднему, хореографическому искусству, киноискусству и др.

Первый лингвокультурологический словарь «Русское культурное пространство» (7) описывает образы русского фольклора, бытующие в современном массовом сознании. Например, в статье «Колобок» указываются характеристики человека, которого современные русские могут назвать колобком:

- полный человек невысокого роста;
- хитрый и ловкий человек, умеющий найти выход из сложного положения, всех обмануть (7, с. 209).

Таким образом, системное описание языковых фактов в лингвострановедческой лексикографии, безусловно, позволяет получить целостные знания о русской культуре и избежать проблем в межкультурной коммуникации.

3. Коммуникативные неудачи возникают, прежде всего, в области неоднозначного понимания и толкования лексики из-за недостаточности фоновых знаний.

Фоновые знания – это обобщенный образ, сумма накопленных знаний, которые приобрели устойчивый характер в определенной лингвокультурной общности, поэтому их изучение представляет интерес как в диахронии, так и в синхронии.

Особое внимание стоит уделить формулам речевого этикета – явлению универсальному для всех культур, но в то же время специфическому для каждого народа. Например, в Монголии при встрече осведомляются: *Как зимуете? Как кочуете?* И не важно, что беседуют, например, два преподавателя Уланбаторского университета, которые уже давно не кочуют и не держат скот. Формулы речевого этикета хранят далекую старину, и говорящие порой не замечают старого значения, употребляя его сегодня.

Все славяне, приветствуя друг друга, желают здоровья: рус. *здравствуйте*, серб. *здраво*; болг. *здравейте*; чеш. *bud zdrav!*

Формула «здравствуйте» сформировалась из описательного оборота «повелеваю тебе здравствовать», «здоровья желаю», известно, что в 19 века письма не только начинались, но и заканчивались словом *здравствуйте*, т.е. «на прощание желаю вам здоровья».

По мнению Валерия Михайловича Мокиенко (Мокиенко 1986) в русском языке существуют особые национально-специфические формулы, например:

1. *С легким паром!* – посещение у русских бани является своеобразным видом отдыха, вот почему появилось специфическое приветствие человеку, выходящему из бани или ванны, примерно означающее «с приятным самочувствием, с хорошим настроением».

2. *Милости просим!* – это выражение вежливого приглашения в дом, к столу, буквально означающее «проявите к хозяевам доброе отношение, приняв их приглашение»

3. *Хлеб да соль!* – эту формулу обычно произносил гость как приветствие обедающей семье.

Во многих фразеологизмах нашли отражение особенности русского этикета:

4. *Бить челом* – это выражение означает «почтительно кланяться, приветствуя кого-либо», выражая чувство глубокого уважения, почтения, благодарности, а также - почтительно просить о чем-либо, жаловаться на кого-либо.

5. *Ломать шапку* – это выражение означает «кланяться, сняв головной убор», в современном русском языке значит «унижаться, заискивать».

6. *Прийти к шапочному разбору* – раньше в церкви все мужчины должны были снимать шапки и складывать их на одну лавку, по окончании службы они забирали шапки; опоздавшие на службу приходили ко времени разбора шапок, поэтому в современном русском языке это выражение значит «опоздать».

7. *Не поминай лихом* – «вспоминая, не думай о плохом».

Изучая особенности русского национального этикета, студенты наглядно представляют, как в устойчивых формулах общения отложился богатый народный опыт, неповторимость обычаев и образизни.

Дополнительные фоновые знания могут обнаружиться при анализе ономастической лексики. На первый имена собственные обладают только номинативной функцией (вот Яков, а вот Петр), будучи совершенно лишенной фоновых знаний (ведь фактически ничего неизвестно о носителе имени, кроме того, что его зовут Яков). Тем не менее, национально-культурный компонент свойственен именам собственным не меньше, чем именам нарицательным. Например, фамилия героя романа И.А. Гончарова «Обломов» образована от слов *облом*, *обломить*, что, действительно, соответствует характеру Обломова: он не может противостоять трудностям жизни и решать возникающие проблемы; он пассивен и ленив, вся его жизнь полна неудач: учение в детстве он считал за наказание, служба не удалась, любви не испытал, управление помещьем тоже не удалось. Фамилия *Обломов* стала нарицательной для обозначения безвольного и ленивого человека, равнодушного к жизни (ср. *хлестаковщина*, *маниловщина*).

Имя собственное может быть соотнесено с определенным временем: *Гертруда* – героиня труда, *Винун* – В.И. не умрет никогда, *Луиджи* – Ленин умер, но идеи живы.

Имя несет информацию о происхождении: *Альберт*, *Герман* – немецкие имена; *Джин*, *Джейн*, *Мегги* – английские. Однако многие по происхождению греческие, еврейские и латинские имена, попавшие в русский именник, в обыденном

сознании воспринимаются как чисто русские: греческие – *Екатерина, Ирина, Татьяна, Екатерина, Дмитрий*; древнееврейские – *Иван, Михаил, Анна*.

Имена могут различаться социальной окраской: *Сидор, Емельян, Лукерья, Федосья* ассоциируются с крестьянскими именами, *Пимен, Зосима, Никон* – с монашескими.

Имена могут быть популярными и непопулярными: сейчас достаточно популярны имена *Никита, Сергей, Екатерина*, а вот имена *Аввакум, Акакий, Герасим* хотя и известны, но принадлежат к категории достаточно редких.

Некоторые имена собственные могут встречаться в пословицах и поговорках, загадках и благодаря этому становятся значимыми. Например, *Макар* представляется неудачником, безответным, нерасторопным человеком, потому что *на Макара все шишки*. Емеля – болтун (*мели Емеля, твоя неделя*).

Таким образом, имя собственное может обладать культурной составляющей, которая придает имени неповторимый, индивидуальный облик.

Для выявления фоновых знаний используются, как правило, и собственно лингвистические методы (анализ словарных дефиниций, компонентный анализ, изучение лексико-семантического поля), и психолингвистические, социологические приемы исследования (опросы, эксперименты).

Таким образом, наряду с масштабным подходом к описанию национально значимой лексики в лингвострановедческой лексикографии, актуальными в процессе преподавания иностранного языка остаются лингвострановедческие комментарии к художественным текстам и толкование фоновых знаний. Страноведческий подход, объединяющий усвоение языка с одновременным изучением особенностей культуры, позволяет сформировать коммуникативную компетенцию студентов, получить целостные знания о культуре другой страны и избежать проблем в межкультурной коммуникации.

Мы назвали лишь некоторые источники получения культурологической информации, задача преподавателя заключается в том, чтобы изучение языка шло неразрывно с изучением культуры народа, что позволит создать неповторимую эмоциональную и эстетическую атмосферу, в которой и происходит настоящее заинтересованное общение, так как, научившись понимать особенности другой культуры, можно понять страну, ее народ и в полной мере овладеть языком этого народа.

Литература:

1. Федосюк Ю.А. Что непонятно у классиков или Энциклопедия русского быта XX века. – 4-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 264 с.
2. Россия. Большой лингвострановедческий словарь/ Под общей ред. Ю.Е Прохорова. – М., 2007. - 736 с.
3. Фелицина В.П., Прохоров Ю.Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: Лингвострановедческий словарь. - М., 1988. – 269 с.
4. Акишина А.А., Кано Х., Акишина Т.Е. Жесты и мимика в русской культуре: Лингвострановедческий словарь. – М., 1991. – 144 с.

5. Денисова М.А. Народное образование в СССР. - М., 1978. - 277 с.
6. Чернявская Т.Н. Художественная культура в СССР. - М., 1984. – 360 с.
7. Лингвокультурологический словарь «Русское культурное пространство» . – М., 2004. – 318 с.
8. Мокиенко В.М. Образы русской речи. Историко-этимологические очерки фразеологии. – Л.: Ленинградский университет, 1986. -280 с.
9. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М., 1980.
10. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г., Морковкин В.В. Об учебном лингвострановедческом словаре безэквивалентной лексики // Лингвострановедческий аспект преподавания русского языка иностранцам – М., 1974.
11. Ахманова О.С., Гюббенет И.В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема// Вопросы языкознания. 1977. - № 3.

Светлана Васильевна Стеванович

УЛОГА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКОГ КОМЕНТАРА У ПРЕДАВАЊУ РУСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

У раду се анализирају различити начини на које се иностраним студентима представљају оне информације о Русији које се тичу културе ове земље у најширем смислу: енциклопедијски подаци о земљи чији се језик учи, напомене уз уметничке текстове, као и тумачење садржаја из области опште културе носилаца датога језика.

Кључне речи: коментари уз уметничка дела, лингвокултуролошки коментар, различите врсте лингвокултуролошких речника, општа знања

КЪДА ДУНЕ ВИЈАР ВЕТАР / ОН ЧЕ ТЕБЕ ДВОРЕ ПОМЕС ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ЛЕКСЕМЕ ВЕТАР

*Однекуд пуше ветар, и то тих, тонал,
миришљав ветар, и шушти липа,
и онда један јак вијор.*

(Ветар, Лаза Лазаревић)

У раду су представљени резултати етнолингвистичке, корпусне анализе лексеме *ветар* кроз дванаест дијалекатских (призренско-тимочких и косовско-ресавских) речника. Посебна пажња усмерена је на именице, придеве, глаголе – све оне изведенице у којима је мотивна реч *ветар*, као и на пословице, изреке и фразеологизме.

Кључне речи: српски дијалекатски речници, призренско-тимочки народни говори, косовско-ресавски народни говори, *ветар*, изведенице, пословице, изреке, фразеологизми

I

Ветар представља једну од најважнијих природних појава, одвајкада повезану са човеком и његовим животом. Важност ове појаве схватићемо ако се вратимо неколико векова уназад, још у паганско доба, у коме су људи живели од земље и њене обраде, те је зависност од природних појава била велика: својим говором, не свакодневним већ узвишеним и епитетски обојеним, обраћали су се *вишим силама*¹ (боговима, демонима, онима за које су веровали да управљају светом и уређују његов поредак), у нади да ће их умилостивити да буду добре према њима и њиховим усевима.

---

* ninna_91@yahoo.com

** Узор и модел за писање и обликовање рада био је етнолингвистички текст о води проф. др Софије Милорадовић (МИЛОРАДОВИЋ 2013), којој се овом приликом захваљујемо на свим упућеним сугестијама и коментарима, будући да је рад писан под њеним менторством, као семинарски рад у оквиру Докторских академских студија на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

¹ Уз то, приносили су и жртве.

У усменој традицији и народним веровањима, ветар је представљен персонификовано, или му се приписују својства демона и виших божанстава, а његова моћ је како рушилачка и олујна тако и благотворна (СМ 2001: 75). Представљен је као биће 1) које се креће; 2) на чију се вољу „може” утицати; 3) које је актер многобројних радњи; 4) чија појава оставља последице усмерене на човека и на свет који га окружује – пре свега по здравље² и имање (в. више у PETROVIĆ 2004: 144). „У народу се казује да је ветар велики божји дар. Кад не би било ветра, уватила би се паучина од земље до неба и од ње људи не би могли да виде куда иду, па би главом ударали час о дрво час о стену” (СМР 1988: 91). Сва његова својства нашла су место у народној књижности, тачније у бајци – једној од основних усмених прозних врста, која чува мит, фолклор и предање: тако, олујни ветар наглашава³ долажење злих сила, змајевих противника и отима девојке, док је добар ветар један од помоћника који помаже протагонистима, односећи их на најудаљенија и најзабаченија места (САМАРЦИЈА 2009: 35).

Према словенским веровањима, ветар може бити добар – онај који помаже човеку у опстанку, одржавању и рађању усева, али и зао, лош – онај који има рушилачку и разарајућу моћ и онемогућава човеку да има леп и миран живот; може да изазива и беснило код људи, да доноси заразе и епидемије (СМ 2001: 76). Према предањима, ветар живи у планинама, горама, непроходним шумама, пустим острвима удаљених мора и океана – онде где нема људи, а од многобројних ветрова четири су главна, и од њихове воље зависе људски животи (СМ 2001: 76).

Драгољуб Драгојловић у делу под називом *Паганизам и хришћанство у Срба* говори о космогонијској и митској функцији ваздуха, за који наводи да је персонификација ветра и да је „ваздух посредством ветра нешто конкретно, а опет бескрајно” (ДРАГОЈЛОВИЋ 2008: 73). Полазећи од ведске митологије и *Старог завета*, у коме је дух божији *ruah* означавао *ветар*, аутор указује и на значај ветра у грчкој митологији (бог Еол, који се спомиње у Хомеровој *Илијади* и касније у Вергилијевој *Енеиди*, као и код осталих њихових савременика) и у другим епохама.⁴

Појаву ветра народи су различито тумачили и везивали за многобројна веровања: неки су мислили да ветар настаје из даха бика који држи и чува земљу, други – да настаје из даха аждаје, трећи су га везивали за божје анђеле – њиховим махањем крила настаје ветар (ЧАЈКАНОВИЋ 2003: 203), а постоје подаци да је ветар долазио „из земље, из доњег света кроз јаме и пећине... или из тела мртвог змаја и аждаје” (СМР 1988: 91). Познате су у народу врсте ветрова – северац, југ, бура, а народ их је персонификовао као демонска бића, сукобљавао и различито мотивисао њихове постанке и имена (ДРАГОЈЛОВИЋ 2008: 75). О улози „доброг ветра” за

² У *Српском митолошком речнику* наводе се врсте тихих, благих ветрова, који ходају земљом и доносе болести: *полежак, копиљак, црвени, бели, модри, жути* (СМР 1988: 91). У нашој екскерпираној грађи пронађен је један од наведених примера – *црвени ветар*, који се тумачи као *падајући* или *бесни* (СМР 1988: 91).

³ И одабрани мото – цитат из Лазаревићеве приповетке *Ветар* демонстрира поменуто, најављивачку функцију *ветра*: кроз целокупну приповетку смењује се дување *вијора* и *јаког ветра*, наговештавајући смену лепих и тужних слика.

⁴ У средњовековним текстовима *ветрови* имају функцију гласника; приказани су и као анђели у Давидовим псалмима, или пак њима управља Свети Сава у Доментијановом житију (ДРАГОЈЛОВИЋ 2008).

судбину покојне душе писао је Лома, наводећи да је у представи Индоевропљана постојала подела на добре и лоше ветрове, и да је добра, лака и лепа смрт зависила од воље доброг ветра, који је имао улогу у спаљивању мртвих људи (ЛОМА 2004: 59).

О ветру пише и Чајкановић, истичући да су „то су хтоничне силе које станују под земљом, али се јављају и у горњем свету” (ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 295), и помињући да се у најстаријој индијској поезији ветар и божанства ветра јављају у људском облику и као путници, наводећи стихове једне химне (в. више у ЧАЈКАНОВИЋ 1973: 295).

II

Језички гледано, лексема *ветар* је прасловенског и општесловенског карактера, чији прасловенски облик гласи *vetr̥: stsl. větrъ,⁵ а његова именовања у словенским језицима потврђују општесловенски карактер: „ветер, род. п. ветра, унр. вітер, др. русн., ст.-слав. ктръ. тівер.ц ltveop.a (Супр., Остром.), болг. в.Ят'Бр, сербохорв. вјетар, словен. veter, чеш. vítr, словц. vietor, польск. wiatr, н.-луж. wjets. 11 Родотвејно веать и аналогично греч. la'tpo<; по об разованию. Ср. лит. vėtra «бурю>, vėjas «ветер>>, др.-пруссн. wetro <<>, др.-инд. vati, vayati «веет, дует>>, греч. ti'Yjat «веет» (*aF'Yjat}, ирл. feth- «воздух>>; см. Уленбен, Aind. Wb. 281; М.-Э. 4, 572; Мейе, Et. 407; Траутман, BSW 345; Бартоломэ, Air. Wb. 1 408 и ел. Вероятно, сюда же лат. vēntus, гот. winds «ветер>> (из *vēnto-)” (ФАСМЕР 1986: 306).

Лексему *ветар* Скок доводи у везу са глаголом *вијати*, полазећи од свеславенског и прасловенског облика *vējati, и као прво значење наводи атмосферски термин за радњу коју чини ветар „puhati, duhati, dva vetra veju” (SKOK 1971: 588). Порекло речи⁶ он везује за латинско *ventus* – интернационално *ventil*, *ventilirati*, за шта каже да чини засебну, веома раширену лексиколошку породицу (SKOK 1971: 588–589). Затим, Скок наводи неке топониме (*Veternica*, *Vjetrnā Poda*, *Větrník*) и изведенице мотивисане лексемом ветар (*vjetrenjača*, *vitropir*, *vjetrovit*...).

Лома наводи да у индоевропским језицима постоји веза између лексема, појмова *ветар* и *душа*: „гр. psykhē! ‘душа’ према psýkhein ‘дувати (о ветру)’, лат. animus ‘дух’, anima ‘душа’, гр. ánemoi ‘духови предака’ према гр. ánemós ‘ветар’; уп. и гр. thymós ‘дух’ према лат. fūmus, стинд. dhūmá-, стел. дымъ итд. ‘дим’ итд.” (ЛОМА 2004: 58).

Предмет овога рада биће етнолингвистичка анализа лексема *ветар*⁷ кроз дванаест дијалекатских (призренско-тимочких и косовско-ресавских) речника, а све у циљу добијања слике света исказане језичким средствима. Да бисмо упознали један народ, морамо упловити у свет његових дијалеката, јер како каже Толстој: „народни језик, наречја, народни обреди, представе и свеукупна народна духовна култура, заједно с елементима материјалне културе у њу укљученим, представљају

⁵ Пореклом од индоевропског облака *we-tro-s.

⁶ Притом, Скок наводи екавски (*ветар*), ијекавски (*вјетар*) и икавски (*витар*) облик ове речи (SKOK 1971: 1060).

⁷ О називима ветрова види у МИХАЛЛОВИЋ 1966.

јединствену целину, и с научне тачке гледишта, и у представама носилаца те културе” (ТОЛСТОЈ 1995: 54). Одабран је један од оних појмова за који на основу уводног дела рада видимо да је био од посебног значаја за човека и његов живот: желели смо, заправо, да видимо да ли значај овога појма, тј. ове природне појаве, има одраза у лексичком фундусу народа у овим двома дијалекатским областима, те да ли су бројне изведенице / сложенице са ветром као мотивном речи или не. Вођени Сапир-Ворфовом хипотезом језичке релативности, која каже да су језик и мисао повезани, показаћемо како народни језик и мисао стоје у блиској вези и директној корелацији: предмет–мисао–језик, где живописност народних израза упућује на повезаност саме појаве са језичким средствима коришћеним за њено именовање.

Грађа⁸ је преузета из дванаест дијалекатских речника – призренско-тимочких: *Речник говора југа Србије* Момчила Златановића; *Речник тимочког говора* и *Тимочки дијалекатски речник* Јакше Динића; *Речник заплањског говора* Видоја Цветановића; *Речник пиротског говора* Драгољуба Златковића; *Црнотравски речник* Радосава Стојановића; *Речник говора јабланичког краја* Радмиле Жугић; *Речник народног говора у Црној Реци* Миодрага Марковића; *Речник пиротског говора* Новице Живковића; *Речник лесковачког говора* Бранислава Митровића, и косовско-ресавских: *Речник косовско-метохијског дијалекта* Глише Елезовића и *Речник говора северне Метохије* Милете Букумирића. Ради појашњења значења неких дијалекатских лексема, као и контрастирања и поређења семантике у дијалектима и у стандардном језику, коришћени су и речници савременог српског језика: *Речник српскога језика* Матице српске, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, затим *Рјечник* Вука Стеф. Караџића и *Фразеолошки речник* Ђорђа Оташевића.

У грађу смо сврстали и примере забележене у мају 2016. године на подручју косовско-ресавског дијалекта, тачније – у бачком крају. Ови примери ће у парентези имати ознаку БЛАЦЕ 2016. До примера смо дошли како спонтаним разговорима са старијим људима (преко 60 година) тога краја, тако и неким циљаним питањима и темама које су се односиле на ветар. Снимање је обављано диктафоном, а ексцерпирани примери су у изворном облику унети у рад и акценатовани.

III

У Вуковом *Рјечнику* из 1852. наилазимо на следеће лексеме, углавном оне које ћемо сусретати и у дијалекатским речницима – са извесним фонетским варијантама карактеристичним за регионална подручја у којима су бележене: *ветар* (*вјетар*, *витар*), *ветрењак*, *ветрењача*, *ветрење*, *ветрити*, *ветрџит* (СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969).

У целокупној ексцерпираној грађи наилазимо на одредницу *вѣтар*⁹ као најучесталију, али се она јавља и са извесним фонетским варијантама – *вѣтер* м *вѣтар*

⁸ Преузимање су оригиналне речничке дефиниције.

⁹ Код Златановића налазимо и израз *вејан ветар*, у коме целокупна лексема улази у састав назива врсте ветра – у народу је ово назив за *поветарац* (ЗЛАТАНОВИЋ 2011).

(ДИНИЋ 1988), где видимо да је процес вокализације полугласника ишао и у правцу вокала /e/.

Све у призренско-тимочким и косовско-ресавским речницима уочене и забележене примере са лексемом *ветар* као мотивном разврстаћемо у неколико семантичко-творбених низова, што значи да ћемо их груписати према њиховом значењу и творбеним елементима, и тако добити прегледну и јасну слику о фреквентности лексеме *ветар* у овим народним говорима. Најпре ћемо приказати придеве и именице мотивисане лексемом *ветар*, да бисмо на крају приказали и глаголе.

Први семантичко-творбени низ представљају придеви настали од лексеме *ветар*, а односе се или на (1) опис времена, односно временских прилика, или на (2) карактерне особине човека:

Грађа (1):

ветраив,¹⁰ -а, -о – 'ветровит. Овој ветраиво време већем месецу издржа.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветричав, -а, -о – 'помало ветровит. Неје време ладно, само такој ветричаво.' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

ветрџит, -џта -о – 'Цео јануар беше ветрџит. Он стар по ветровитоме времену за стоком.' (БУКУМИРИЋ 2012)

ветровито – 'односи се на време, кад дува ветар, ал' не много.' (БЛАЦЕ 2016).

Свим забележеним изведеницама означава се период када умерено дува ветар. У питању су придеви настали суфиксалном деривацијом, а најфреквентнији суфикси на овим просторима су *-ичав*, *-овит*, *-овито*, *-аив*. Многе од ових лексема имају и друго, пренесено значење, онда када говоре о карактеру човека. Следећи примери то и показују.

Грађа (2):

ветропирес, -та, -то *ветропират* – 'Тешко ће излџнеш на крај с ветропиресто шиљџе.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветропирас -та -о – 'који је лакопаметан, неодговоран. Свашта мџже да бџдне од онџга ветропирастога.' (БУКУМИРИЋ 2012)

---

¹⁰ Експираторни акценат је из техничких разлога обележаван као краткоузлазни.

ветровѝт, -а, -о – 'лакомислен, непромишљен, ветропитаст. Он је ветровѝт, ће продаде стелну краву, не зна да ће трпимо и за млеко и за сиренце.' (ЖУГИЋ 2005)

ветерљѝв – 'прид. ветрењаст. Ветерљѝв човек, не може ништа озбиљно да му повѝриш.' (МИТРОВИЋ 1984)

ветровѝт, -а, -о – 'који се брзо узбуђује. Ветровѝта, зачас вој мѝне јад. Ветровѝта, чим љу пѝпнеш, готова.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014).

Семантика свих забележених примера је иста – њима се означавају лакомислене, брзоплете, непоуздане и неверљиве особе: како ветар дува и нема један правац простирања, тако и такве особе иду на све стране без размишљања. Неколико примера настало је суфиксацијом, са примарним значењем описивања времена када ветар лагано дува, али су се механизмом метафоре проширили и добили секундарно значење. Примери *ветропирес* и *ветропирас* вероватно су настали према именици *ветропир*: лутање и несталност особе повезују се са изразом „ветар пири”. Пример *ветерљѝв* можемо повезати са примером *превртљѝв*, то јест – он би могао бити модел за настанак забележеног примера; будући да *превртљѝв* има негативно значење, народу је ова реч могла одговорати као образац за настанак примера са лексемом *ветар*, а да се при томе не изгуби негативни предзнак који носи. Тако и суфикс -љѝв сам по себи добија негативну конотацију.

Као подгрупу првог семантичко-творбеног низа можемо издвојити лексеме које такође описују карактерне особине човека, али које су по свом морфолошком облику именице, а не придеви:

ветропѝр – 'несигурна, нестална, детињаста особа. Едва чѝкам кад ће порасне онѝја мѝје ветропѝр.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

вѝтропир – 'м. који је нестабилан, неодговоран. Кѝ мѝже да вѝрује онѝме вѝтропиру.' (БУКУМИРИЋ 2012)

вѝтропир – 'никог не фѝрма ни два пѝсто' (БЛАЦЕ 2016)

ветрѝшица – '2. брза површна особа. Онај ветрѝшица пројде кроз кућу с метлѝ, кобајга ѝчисти.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрѝшка – 'м. брзоплет човек. Немѝј ништо да те чѝуди од њега, он ти је ветрѝшка.' (МИТРОВИЋ 1984)

ветропѝр – 'м. брзоплета особа. Ветропѝр, све је спљискаја што је зарадеја, 1. речн. САНУ: ветропир, лакомислен, непромишљен, несталан човек.' (МИТРОВИЋ 1984)

јѐбивѐтар – 'вулг. Ветропир. Нѐје будàла да ùзне тòг јѐбивѐтра.' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

јѐбивѐтар – 'нѐстална òсоба, неповѐрљива òсоба' (БЛАЦЕ 2016)

јѐбивѐтарка – 'вулг. она која је ветропирка. Он је рабòтан и чува̀ан човѐк, а жѐна ми је јѐбивѐтарка' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011).

Сва наведена именована имају негативну конотацију, тичу се нечијих непожељних особина, јер су у питању особе које су несталне, лакомислене, непоуздане: овоме у прилог највише сведочи реченица *Нѐје будàла да ùзне тòг јѐбивѐтра*, која показује како народ гледа на ову особину, тј. на човека који је поседује. На творбеном плану заступљене су како изведенице (нпр. *ветрушка*, *ветрушица* – настале суфиксима *-ушка*, *-ушица*) тако и сложенице (*јѐбивѐтар*, *ветропир*).

Други семантичко-творбени низ односи се на зоониме који су мотивисани лексемом *ветар*.

Грађа:

ветрушка – 'ж. птица из реда сокола, *ветруша*, *ветрушак* *Falco apivorus*' (ДИНИЋ 1988, 2008)

вѐтрушка – 'ж. 1. зоол. врста птице из реда сокола *Buteo buteo*. Вѐтрушка је смеђа, исцврчи и полетѝ, и у ка̀мење се извòди високò (Ру). Вѐтрушка летѝ прàво ùвис и трепѝри гòре на једнò мѐсто.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветру̀шка – 'ф. врста грабљиве птице. Ветру̀шка се ко ветар устреми на земљу 1. Речн. САНУ: ветрушка, ветруша, кобац тресигаћа.' (МИТРОВИЋ 1984)

ветру̀шка – 'ж зоол. врста сокола *Cerchneis (Falco) tinunculus* која може да лебди у месту, ветруша. Љ̀уди вѝкав к̀д видѝв ветру̀шку, тој ће дува вѐтар.' (ЖУГИЋ 2005)

вѐтрушка – 'ж. зоол. ветерушка (*Falco tinunculus*). Нàшо ж̀ену кај вѐтрушку.' (МАРКОВИЋ 1986).

Примери показују да све забележене лексеме имају исти облик на различитим теренима, а само је различито место акцента – или је акценат на пенултими или је на иницијалном слогу. У питању је народни назив за врсту сокола чији лет подсећа на дување ветра. Овде видимо како су народни називи живописни, сликовити, и како на основу имена зналац може препознати чак и врсту птице о којој се ради.

Трећи семантичко-творбени низ је у вези са називима биљака (фитоними), дрвећа, лишћа чија је мотивна лексема *ветар*:

ветровòљ – ’м бот. *ветровац*, *ветроваљ*, бела боца *Eugnium campestre* L.’ (ДИНИЋ 1988)

ветровàњ – ’м бот. в. *ветровољћа* *Eugnium campestre* L.’ (ДИНИЋ 2008)

ветровòљ – ’ж бот. в. *ветровољћа* *Eugnium campestre* L.’ (ДИНИЋ 2008)

ветровòљћа – ’ж бот. вишегодишња бодљикава биљка из фам. *Umbelliferae* висока до 70 цм. Листови су жилави и тврди и сваки се завршава крупним трном, бела боца, *ветроваљ* *Eugnium campestre* L., упор. *ветровањ*, *ветровољ*, в. боца *ветровољћа*.’ (ДИНИЋ 2008)

ветровàљ – ’м бот. Бела боца *Eugnium campestre*. *Ветровàљ* кад убодè, највише боли.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветровâљ – ’м. – врста трна, једногодишња биљка’ (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

ветреничаво дрво – ’изр. чворновато дрво, неупотребљиво за столарију. *Ветреничаво дрво*: унутра ка чворови, па не мòже за лепе ствàри.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветроизвала – ’ж в. ветроломина. Ѐма у голему шуму на неколку мèста ветроизвале и по Влàшку плàнину, и у наш àтар.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветроломина – ’ж огромно дрвеће (у шуми) које је оборила олуја; уп. *Ветроизвала*. Ѐма ветроломина у Вртџине орнице, а кàжемо и градолòмина.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветрушка – ’З. ситно лишће. Вèтар свр̀та ветрушке око àмбар.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010).

Међу називима биљака има и изведеница (*ветрушка*), тачније изведеница насталих процесом суфиксације (суфикси *-ушка*); сложеница (*ветроизвала*, *ветроломина*, *ветроваљ*), али и синтагматских спојева са именицом као главним чланом (*ветреничаво дрво*).

Можда је лексема *ветрушка*, са значењем ситног лишћа, забележена на подручју Црне Траве настала према речи *перушка*¹¹ (забележена у околини Ниша) – лако лишће које пада са дрвета када дува ветар.

---

¹¹ Слушањем људи са нишког подручја уочавамо да је један од веома продуктивних суфикса у грађењу жаргонизама / дијалектизама суфикс *-ка*, посебно распрострањен у ПТ дијалекатској зони, за разлику од других подручја Србије.

Четврти семантичко-творбени низ односи се на одређене делове села, тј. на места на којима је приметно (или је некада у прошлости било) присуство / одсуство ветра.

Грађа:

ветрило – 'с ветровито место. На ветрило такој дува да се куче туј не сврта.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрушка – 'ф. 2. уклето место. Бòлан, биће је наветрушку нагазија.' (МИТРОВИЋ 1984)

заветринка, заветриница – 'Бéше студеница па се склонимо у једну заветринку и накладóмо огањ.' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

ветромèтина – 'мèсто где дува вèтар, не мòжеш да се заштитиш' (БЛАЦЕ 2016)

зàвèтрина – 'мèсто где нèма вèтра' (БЛАЦЕ 2016)

Ветерница – ветерник – 'место изложено ветру, лева притока Јужне Мораве. Почиње од састава Манастирског и Језерског потока у Дреновцу.' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011).

Као што смо рекли, сва места можемо поделити на (1) она која су изразито ветровита (*ветрило, ветромèтина*); на (2) она где нема ветра (*заветрина, заветринка, заветриница*); и на (3) уклета места, где су сигурно у некој далекој прошлости биле нечастиве силе, демони, где се догодила нека несрећа (*ветрило*). Занимљиво је да у јужним говорима нема ниједног забележеног примера са суфиксом *-иште* (који бележимо у *Српском рјечнику – вèтриште, ијек. вјèтриште, с ветромèтина – Човек се из низина свакодневних наједном нађе на истуреном ветришту*), и за који Клајн каже да је један од најпродуктивнијих суфикса са значењем места – *nomina loci* (КЛАЈН 2003: 125).

Једна је лексема са значењем места која је претрпела процес онимизације и постала хидроним. У питању је *Ветерница*, река која протиче кроз Лесковац, а Златановић упућује на *ветерник* – место изложено ветру, те на основу овога хидронима сазнајемо да је ту некада дувао ветар (ЗЛАТАНОВИЋ 2011).

Следећи семантичко-творбени низ односи се на називе предмета и средстава (*nomina instrumenti / nomina instrumentalis*) мотивисане лексемом *ветар*:

ветрења̀ча – 'ж направа за одвајања жита од плевe. Без ветрења̀чу жито се тешко вèје с решèто.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрења́ча – ’ж ветрењача. – До половине двадесетог века, најсавременија машина у заплањским селима за време врше била је ветрењача. Сиротиња је најчешће лопатама одвајала, веја́ла, жито од плеве: дрвеним лопатама је бацала увис помешану пlevу са житом. Имућнији су имали ветрењаче: у њима се жито механички одваја од плеве.’ (ЗАПЛАЊЕ 2013)

веја́ра – ’в ветрењача ж ручна машина за вејање жита, пасуља’ (ДИНИЋ 2008)

ветри́ло – ’с играчка од папира која се окреће на ветру или кад дете трчи. Купили му ветрило на ва́шар. Ја си сам пра́им ветрило, од црта́нку.’ (ДИНИЋ 2008)

ветрења́ча – ’ж в. ветрењача’ (ДИНИЋ 2008)

ветри́ло – ’ср. – одушка на ковачком меху, вентил’ (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

ветра́жица – ’застор за прозорско окно, витражица. Плетём ветражице.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ве́троказ – ’предмет, стоји на кро́ву и окреће се како ве́тар дува, показива́ч ве́тра’ (БЛАЦЕ 2016)

ветро́вка – ’јакна која те штити од дувања ве́тра’ (БЛАЦЕ 2016)

вејни́к – ’м настрешица покривена сламом, даскама, која служи за заштиту стоке, кола и сл. Укарај ко́ла под вејник и не бригај!’ (ЗАПЛАЊЕ 2013: 32).

Све речи означене као предмети имају неколико функција: или су у питању средства / направе које раде уз помоћ ветра (*ветрењача*), или су то вентили и делови на кући, на прозору или крову, који чувају кућу од ветра (*ветрило*, *ветражица*, *вејници*); говоримо и о деловима одеће, који опет имају функцију да заштите човеково тело од дувања ветра који може да проузрокује различите болести (*ветровка*).

У следећем семантичко-творбеном низу налазе се називи за болести који у својој основи имају лексему *ветар*:

ве́тар – ’м бол. падавица, епилепсија. По народном веровању падавицу су преносили ветрови. Дунула су девет вила ве́тра,/ девет го́ре поло- мише,/ девет во́де пресушише./ Пресретоше Ма́рка дуови́ти,/ откршише гра́њу од го́ру,/ ударише Ма́рка по гла́ву,/ гла́ву по- трошише,/ ум занесоше, мо́зак попише.’ (ДИНИЋ 1988, 2008)

ветри́чина – ’м бол. в. ветар’ (ДИНИЋ 2008)

црвени ветар – ’erysipelas. в. бели ветар, ветар те га однел, ветар ти дабити, западни ветар, трава од ветар’ (ДИНИЋ 2008); ’м мед. људска и сточна болест’ (СТОЈАНОВИЋ 2010).

Издвојени примери чувају древно веровање народа да је ветар доносио различите болести, односно – да су то чинили зли демони и богови у лику неког олујног и уопште јаког ветра.¹² Такође, видимо да су називи настајали или суфиксацијом (*ветричина*), или су у питању синтагматски спојеви (*црвени ветар*). На терену су нам људи испричали да се болест *црвени ветар* одици само на свиње којѐ поцрвение целе (БЛАЦЕ 2016).

У наредном семантичко-творбеном низу налазе се називи за природне појаве мотивисани лексемом *ветар*, а углавном се односе на дување ветра, промају, или на ветар слабог интензитета:

ветрушица – ’ж 1. ковитлац ветари. Пази да те не увати ветрушица, ће те однесѐ.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрушка – ’ж 1. ковитлац ветра. Ветрушка ни разнесе ђткосје, цабе смо се мучиџи.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрушка – ’ф. 1. ваздушни ковитлац. Вџркај да те ветрушка не захвати, тој не ваља.’ (МИТРОВИЋ 1984)

ветрина – ’ж рет. промаја. Овца воџи да је на ветрину и на снег.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

поветџрац – ’лагџн вџтар, слабо дџва’ (БЛАЦЕ 2016)

вџтрушка – ’мали бели облак испред градоносног облака’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

вџџан вџтар, вихор – ’Веџан ветар по планину, / џзвеја ми вџрано коња’ (ЗЛАТАНОВИЋ 2011).

Све лексеме говоре или о дувању ветра, ковитлању, о промаји (појави за коју се верује да је распрострањена у нашем народу и за коју се везују многа веровања), или о врсти ветра лаганог интензитета, чији назив добијамо комбинованом творбом од основинске лексеме *ветар*.

Ексерцирани примери *ветрина* и *ветрина* показују како акценат, тачније – место акцента, може унети разлику у значење: у првом случају је у питању аугментативни облик лексеме *ветар*, у другом – назив за промају.

Лексему *вџтрушка*, забележену на пиротском терену, у значењу врсте облака беле боје који најављује град и друге природне непогоде, можемо повезати са

---

¹² Гордана Јовановић, анализира лексему *вџтџриница* у *Сказанију о писменех* Константина Филозофа и истиче да се поменута реч односи на лексему *ветар*: *вџтџриница* је демон, вџштица која предвиђа неке несрећене догађаје и извор је тешких болести (ЈОВАНОВИЋ 2010: 278).

одредницом *ветровњак* – некада се „веровало да градобитне облаке предводе душе покојника или некаква натприродна бића, што је у основи исто. Тако су у Србији често те предводнике облака називали *ветровњаџи*, док су их у Лици звали *виловњаџи* и *времењаџи*” (СМР 1988: 92).

IV

Све појаве од значаја за човека и његов живот, као и њихове различите манифестације, сачуване су у језику у различитим ликовима – зависно од ситуације, човек се тим појавама на различите начине обраћао и на различите начине их именовао: ако би ветар дувао у право време, погодно за рађање усева, човек би му се обраћао умилним говором и користио умањенице и хипокористике;¹³ ако би се ветар јавио у погрешно време и нанео зло сељанима, човек је и тада знао да му се обрати несвакидашњим тоном и речима, да га казни и прокуне, и тада је користио аугментативне и пејоративне облике.¹⁴ Сва су се та разноврсна именовања сачувала у народним говорима до наших времена.

У поменутих речницима ексцерпирано је више примера деминутива и аугментатива, углавном са сличним ликовима на целокупном истраживаном терену, али постоје и они фонетски маркирани, поготово за тимочко-лужничку зону, где се маркираност огледа у чувању полугласника.

Грађа (деминутиви):

ветрић -ића – ’м. дем. од ветар. На она ветрић се жито вџа. Чџкаш мало ветрића џвече и ти си готџв.’ (БУКУМИРИЋ 2012)

ветачџк, -џка, -џко – ’у дем. значењу *вет*. Вџтаџе му панталџнџете, аи су џйсте и заџрпене.’ (ДИНИЋ 2008).

ветачџк, -џка, -џко – ’у дем. знач: *вет*. Млекџ на Лису посталџ вџтаџко, џу престанем да гу муџем.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрић – ’м. дем. од вџтар. Што не дџне од нџгде малџ нџки ветрић, позевамџ од жџгу?!’ (МАРКОВИЋ 1993)

ветрић – ’слаб вџтар, вџздух трепери’ (БЛАЦЕ 2016)

---

¹³ Човек „уноси компоненту симпатије, милоште, као израз наклоности и нежности субјекта према појму на који се указује” (ЈОВАНОВИЋ 2010: 27).

¹⁴ То значи да је у њих уткан и став говорника према одређеној појави / предмету / особи, који некада може имати или одмилно или иронично значење. О деминутивима је доста писала Ирена Грицкат, проучавајући прво деминутивне глаголе (ГРИЦКАТ 1955), да би касније своја истраживања проширила и на именице и придеве, дефинишући их као „морфолошку категорију која примарно денотира умањење, међутим, из тога израђају вишедимензионалне модификације” (ГРИЦКАТ 1995: 1).

ветрѝк – ’м дем. и хип. од вѝтар; уп ветѝрчек. Дѝну ветрѝк, разлѝди ни’.
(ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветѝрчек – ’м в. ветрѝк. Дѝну ветѝрчек, ѝлаби жѝгата.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014).

О продуктивним деминутивним суфиксима писали су Клајн (2003) и Ђурић (2004), истичући као такве суфиксе *-ић/-чић*, *-ка*, *-ак*, *-че*, *-ица* итд. У примерима ексцерпираним из призренско-тимочких и косовско-ресавских речника бележимо суфиксе *-ић*, *-ица*, али и *-ѝк* (које сведочи о чувању полугласника, тј. о одсуству његове вокализације) и *-чек*. Радева говори о суфиксима *-це* и *-енце* као творбено продуктивним на призренско-тимочком¹⁵ простору (РАДЕВА 1987: 59), али у коришћеним речницима није пронађен ниједан деминутив грађен помоћу наведених суфикса. Код Вука наилазимо на суфикс *-иц* (*вјетриц*, *вјетрица деминутив в вјетрић* – в. више у СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969: 115), који је фонетска варијанта суфикса *-ић*. У *Речнику српскога језика* Матице српске наилазимо на пример са суфиксом *-це* – *ветѝрце* (РСЈ 2011).

Грађа (аугментативи):

ветрѝна – ’ж аугм од ветар. Пѝну ветрѝна, нѝоблачи се, нѝвал’ и кѝша, реко – поптп. По онѝ ветрѝне по молѝве би чувѝл’ и стѝку по планѝне.’ (БУКУМИРИЋ 2012)

ветрѝна – ’м. јак ветар. Дѝну некѝ ветрѝна, црѝпови от кућу поѝбаља, ћеремѝде попадаше.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

*ветрушѝна*¹⁶ – ’м. јак ветар – Ће сковѝрнеш на ветрушѝну по тија голѝм снѝг.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветруштѝна – ’м. опасан ветар, в. ветрушина. Дѝну ветруштѝна, поѝдиже црѝп от крѝв, однѝсе стрѝје на кошѝре и сѝно од стѝгови.’ (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрѝна – ’ж. аугм. од ветар аугм. од вѝтар. У нѝко времѝ попладнѝ, био је вѝдар дѝн и сѝнце у срдѝ лѝто, сѝмо далѝко на планѝне на зѝпад био је нѝки тѝван ѝблак, кад ојѝданпут дѝну нѝка ветрѝна и поѝдиже ѝсем ѝвисин прашину и лѝсје, слѝмке и трѝнке и нѝнесе од нѝгде нѝкакви гѝсти црниѝбласти над сѝло, поѝче да грми и прѝвали се нѝбо, да пѝде пљусак и град кај ораси.’ (МАРКОВИЋ 1993)

ветруштѝна – ’ж. аугм. од вѝтар; в. ветрѝна’ (МАРКОВИЋ 1993)

ветрѝна – ’ж. 1. аугм. и пеј. од ветар јак вѝтар; уп. ветриште. Удува се ветрѝна, осѝбомо по ѝѝвете.’ (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

---

¹⁵ О фреквентним и продуктивним суфиксима у призренско-тимочкој зони види и у ЖУГИЋ 2015.

¹⁶ Стојановић бележи још два значења за лексему *ветар*: *бубе у глави* и *нагла ватра у огњашту* (СТОЈАНОВИЋ 2010). У првом случају се фигуративност израза заснива на *ветру* и његовом дувању, а у другом се јако дување ветра и буктање ватре поистовећују.

ветришите – 'с. в. ветрина (1). Цёл дьн ветриште дувà, исèбомо.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветрина – 'м. мет. ауг. и пеј. од ветар. Дува нèка јàка ветрина.' (ДИНИЋ 2008).

С друге стране, продуктивни аугментативно-пејоративни суфикси у српском језику су *-ина*, *-чина*, *-етина*, *-урина*, *-уштина*, *-урда* (КЛАЈН 2003). У наведеном корпусу заступљени су *-ина*, *-ушина*, *-уштина*, *-ушка*. Занимљиво је да имамо аугментатив са суфиксом *-шите*, за који Клајн каже да му је примарно значење места – *potina loci*, али да и у српском и у другим језицима може имати и аугментативно-пејоративно значење (КЛАЈН 2003: 126).

V

Лексема *ветар*¹⁷ улази у састав одређеног броја глагола, који или задржавају примарну семантику (која је у вези са *ветром* и његовим деловањем у природи), или имају пренесено значење и односе се на карактерне особине човека.

Грађа:

ветрѐт, *-ѐм* – 'несвр. 1. испаравати, губити оригинално својство. Домàћа ракија не ветрѐ. 2. губити памћење Рѐтко који чòвек преко осамдесѐт гòдина да не пòчне да ветрѐ.' (БУКУМИРИЋ 2012)

ветàе – 'несвр. бледи, стари. Кьд тỳј трàвкучовѐк поѐде нѐма му живòт. Само жлтѐе, ветàе, жлтѐе, ветàе док се не осуши и не ўмре.' (ДИНИЋ 1988, 2008)

ветрàе – 'несвр. ветри, испарава, лапи. Бенсѐн јàко срчено ветрàе. (ДИНИЋ 1988); 2. хлапи. Човѐк чим прòјде пòвиши гòдини вàне да ветрàе.' (ДИНИЋ 2008)

ветрèе – 'в. ветрàе. Тўри затискàло на влàшту, да не ветрèе винò у ньў. И тѐ си почѐл да ветрèеш, мàјће ти га твоѐ.' (ДИНИЋ 2008)

ветрèе/ветрèје – 'несв. 1. испарава, ветри; Запѐши влàшу да не ветрèје ракија 2. губи арому; Почѐло винò да ветрèе 3. фигур. постаје сенилан; Што човѐк старèје, пàмет му ветрèје.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

---

¹⁷ Ради илустрације тога како речи добијају нова, секундарна (терцијарна) значења, поготову код омладине, наводимо жаргонско значење лексеме *ветар* – шамар (АНДРИЋ 2005).

ветрèе се/ветрèје се – '1. сушити се, проветравати се. Изнèси цр̀ге на било да се ветрèју. Отвòри л̀уфтер, нека се ку̀ћа ветрèе од ч̀ур 2. фиг. освежава се Излèзе да се ветрèје.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрèје – 'несврш. Постаје сенилан (старац). Какò старèје, такòј ветрèје!' (ЗАПЛАЊЕ 2013: 33)

ветр̀и – 'несв. в ветреје. Ветр̀и му п̀амет, па си бланèта спром̀а главè.' (СТОЈАНОВИЋ 2010)

ветрèт, ветр̀им – 'несвр. испаравати, нестајати, фигур. каже се кад неко не пази него звера тамо и овамо; од старости оматуфити: Ова̀ј ту ћ̀аф̀ур не ваљ̀а, изветрèо, ич му се м̀ирис не ч̀ује; Ја сам с̀ад кај изветрèла; Не ветр̀и кај ан̀атемник.' (ЕЛЕЗОВИЋ 1932)

ветар ув̀ати – 'изр. нар. мед. оболети од неке болести (која се лечи бајањем). Вèтар кад ув̀ати нèкога, она̀ одии то̀ва лèчи.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветрèје – 'несвр. 1. смањивати се (течност испаравањем), ветрити; опадати (квалитет). Затвар̀ај балòнат да не ветрèје винòто; 2. фиг. губити памћење и разум, постајати сенилан, лапити. Какò старèје, онò ветрèје. Почèл сам да ветрèјем, м̀лòго забор̀ављам.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветр̀ује – 'несвр. л̀утити се без разлога, беснети (о жени). С̀амо ветр̀ује по ку̀ћу, не мòж се см̀ири. Е, за каквò с̀а ветр̀ујеш?' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

ветèје – 'несвр. хабати се. Дрèје ти ветèју, нòве крој̀и.' (ЗЛАТКОВИЋ 2014)

вет̀рити, провèтрити, извèтрити – 'простòрију ел гла̀ву, мòж' и јèдно и др̀уго' (БЛАЦЕ 2016)

изветр̀и в̀ино – 'ће му òде ў̀кус' (БЛАЦЕ 2016)

изветрèјем – '(аор. ја изветреј̀а, ти изветреја) свр. Ослабим физички и умно (због старости). Остаррèја и изветреј̀аја, кудè ће ти он помòгне?' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

ветрèјем – 'несвр. Фиг. Слабим физички и умно (због старости). Год̀инке прит̀искав, ветрèјем.' (ЗЛАТАНОВИЋ 2011)

На основу ексцерпираних грађе може се уочити да на великом делу територије лексикографски обрађене егзистирају глаголи са сличним значењима, која можемо поделити у неколико семантичких група: (1) глаголи који се односе на проветравање куће, улажење свежег ваздуха у просторије, а рекли смо да је ваздух перонификација *ветра*; (2) глаголи чија је семантика усмерена на човека и његово

физичко – а у корелацији са тиме – и ментално старење и губљење памћења, када метафорично *ветар* пролази кроз мозак и његове се функције губе; (3) глаголи којима се означава да су одређене супстанце изгубиле првобитну свежину на тај начин што је ваздух (*ветар*) улазио у посуде и одузимао им арому; (4) глаголи који означавају сушење одеће подсредством струјања ваздуха. Занимљиви су појединачни примери глаголских лексема; на пример – *вѣтар увати*, конструкција забележена на подручју Пирота, са значењем обољевања, што можемо довести у везу са другим значењем основне лексеме *ветар* – епилепсија, падавица. Дакле, овај пример чува друго, данас мање познато значење лексеме *ветар*. Указаћемо на још један занимљив детаљ: повратна речца *се* има диференцијалну семантичку улогу: на подручју Црне Траве глагол *ветреје* односи се на испаравање свежине и губљење памћења човека, а повратни глагол *ветреје се* служи за именовање проветравања одређене просторије. Један је забележен пример *ветрује* (у Пироту) са значењем љутње.

У целокупној прегледаној грађи пронађена је само једна збирна именица: *ветрађење / ветрајење* 'гл. им. од *ветре(ј)е (се)*. – Сви на ветреање! – Беоше ми постелке на ветрејање, на прѣмет, па ги заввати кишa.' (СТОЈАНОВИЋ 2010).

VI

У последњем одељку говорићемо о фразеологизмима,¹⁸ пословицама, изрекама, клетвама, поређењима, сачуваним у народним говорима ПТ и КР дијалекатске области, који у себи садрже лексему *ветар* као централно семантичко језгро целокупног низа. Значајну за ову тему грађу представљају примери забележени на терену бљачког краја.

Д. Мршевић Радовић говори о фразеологизмима као јединицама од великог значаја „за укупност културе народа као *националне културе*” (МРШЕВИЋ 2008: VI). У екскерпираној грађи пронађено је неколико фразеологизама занимљивих са становишта шаролике семантике лексеме *ветар*: већи број анализираних фразеологизама и изрека прикупили смо на терену, док је веома мали број пронађен у речницима.

Конструкција *Ўшо му вѣтар у дѹпе – Не мѡже да се сврѣти, само лѹнза нѣгде* (БЛАЦЕ 2016) користи се за описивање особе која се не може скрасити на једном месту, која стално иде негде, мења место; лексема *ветар* је центар и носилац те несталности. Такође, то дување ветра, његова несталност и свеprisутност одражавају се и у следећој изреци: *Окрѣће се кѡко вѣтар дѹва – свѣ из кѡристи рѡди и дрѹжи се из кѡристи за сѣбе* (БЛАЦЕ 2016).

Занимљива је конструкција *Дѡти вѣтар у лѣђа – бѡдрити нѣкога, дѡвати пѡдршку* (БЛАЦЕ 2016), у којој је *ветар* позитивно конотиран; он има значење пружања подршке, бодрења, помагања некога у његовим плановима и замислима.

¹⁸ „Фразеологизми (идиоми, фразеолошки обрти, фраземи, устаљене конструкције) јесу језичке јединице које се састоје од најмање две речи и имају јединствено значење које се у литератури назива глобалним или општим значењем” (ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 24).

И за ситуацију када нека особа употребљава речи које немају тежину, које нису у складу са приликом, супротне су и наопаке, народ је пронашао језички израз: *говори уз вѣтар, пиши уз вѣтар – свѣ наопако прѣча* (БЛАЦЕ 2016).

Изразом *вѣтар му* (ЗЛАТКОВИЋ 2014) Златковић каже да се означава неко проклињање: *проклето да је; нека га носи ђаво, не тиче ме се, шта ће ми. Вѣтар му у твојѣ баксуко помагање*. (ЗЛАТКОВИЋ 2014).

Забележена је на бачком терену још једна конструкција: *Ветромѣтина живѣта – чѣвек комѣ је тѣшко у живѣту, лѣше му је са свѣх страна* (БЛАЦЕ 2016). Изведеница *ветрометина* мотивисана је лексемом *ветар*, а има значење места где дува ветар: механизмом метафоре, пренето на план човека и његовог живота, ова *потина loci* добија значење тешког живота у коме са свих страна дувају ветрови зла, невоље, муке и тескобе. Слично значење има и фразеологизам *ја сам ти ки лѣс на вѣтру* (БЛАЦЕ 2016).

Изрази попут *вѣтар му у главу, у главу му прѣмаја* означавају својеврсну празнину у нечијем мозгу – глупост, незнање: *ништа нѣма у ону главу, само дѣва прѣмаја* (БЛАЦЕ 2016).

Драгољуб Златковић је, бележећи пословице и поређења у пиротском говору (ЗЛАТКОВИЋ 1988), записао и следеће изреке, па и једну клетву:

*Вѣтар однелѣл и мајћу и чѣрку – ко да ђи је на пушницу пушило.
Вѣтар се удувал – ко да је јесен.
ВѢТАР ОДНЕЛ Нека их ветар носи! Блага клетва.*

Клетве са лексемом *ветар* забележио је и Ј. Динић (2008) у говору Тимока:

*Вѣтар те (га) однѣл изр. клетва
Вѣтар ти дабити изр. блажа клетва*

У свим забележеним изразима присутна је жеља (оформљена као клетва) да ветар однесе све зло и да оно нестане из живота појединца коме се наноси или коме је нането. Ветар има магијску моћ да својим струјањем однесе лоше ствари из живота човека.

Драгољуб Златковић (1990) је као изузетно вредан сакупљач народне лексике забележио и неке фразеологизме у пиротском говору који носе семантику омаловажавања и унижавања. Међу сакупљеном грађом има неколико примера са централном лексемом *ветар*, и ми их овде наводимо:

*Ветрѹје! Ама че се умѣри зачѣс, само да вој дѣјде мѹжат! Вој!
ВетѢрат ти одмѣл чорбѹту, Мијѹлко ти Недокѹлин из Расниѹ?
Држ!*

У изразу *Знѹм одѹкле вѣтар дѣва* (БЛАЦЕ 2016) присутно је неко сазнање, откривање нечије зле намере, лошег поступка – уз назнаку да је позната особа која је носилац таквог рђавог поступања.

Нашло се у грађи и неколико поређења:

Кај вѣтрушка – вредна жена (МАРКОВИЋ 1986)

Брз ко вѣтар – мнѡго брз чѡвек (БЛАЦЕ 2016)

Прѡђе ко вијор вѣтар – јури ки мѣтак (БЛАЦЕ 2016).

Сва забележена поређења имају улогу да опишу брзину неке особе; дакле, још један атрибут лексеме *ветар* је брзина, и то се, претпостављамо, пре свега односи на ветрове који дувају великом брзином (нпр. *длујни вѣтар*, *луди вѣтар* – неки од примера забележени у говору снимљених информатора).

Када је реч о веровањима у вези са *ветром*, у *Савременом српском сановнику*, који је приредила Ива Терзић, може се прочитати да сновивање *ветра* може значити и добре и лоше ствари: ако сањамо дување *ветра* и притом гледамо у њега, предстоји нам велика свађа; слушање *ветра* указује да нас на јави неко лаже и даје нам лажна обећања; дување *ветра* у лице наговештава неки несрећни случај. Насупрот овоме, сновивање *ветра* који нам дува у леђа говори о постојању пријатеља који нам дају снажну подршку у животу; уколико се боримо против снажног и јаког *ветра*, можемо се надати успеху, захваљујући сопственој упорности и истрајности (TERZIĆ 2010: 201). И сањање *ветрењаче* носи посебно значење: уколико сањамо ветерњачу како мирује, предстоји нам успорење посла због подвале других, коју нећемо моћи да избегнемо; уколико сањамо *ветрењачу* како ради, како се окреће, имаћемо успеха у послу који радимо (TERZIĆ 2010: 201).

VII

Овај етнолингвистички прилог о лексеми *ветар* завршићемо једном изреком, забележеном на косовско-ресавском подручју – у селу Алабана у околини Блага, која показује од коликог је значаја *ветар* у свакодневном животу наших људи, колико су му се људи радовали када би се јавио у погодно време и колико му је цела природа била захвална: *Вѣтар пѣри, мѣри, сѣри – дѡва вѣтар и од њѣга мирѣше цвѣће, највише јорговѡн* (БЛАЦЕ 2016). Информатори су нам рекли да ову реченицу користе да опишу стање у природи када све цвета, када дува лаган ветар и целокупна природа одише свежином и лепим мирисима, који се шире и изазивају срећу, мир и благостање.

Извори

БУКУМИРИЋ, Милета. *Речник говора северне Метохије*, Монографије 15. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.

ДИНИЋ, Јакша. „Речник тимочког говора”. *Српски дијалектолошки зборник XXXIV*. Београд, 1988: стр. 7–335.

ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.

- ЕЛЕЗОВИЋ, Глиша. „Речник косовско-метохиског дијалекта”, свеска прва. *Српски дијалектолошки зборник IV*. Београд, 1932.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Речник говора јабланичког краја”. *Српски дијалектолошки зборник LI*. Београд, 2005.
- ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило. *Речник говора југа Србије*. Врање: Аурора, 2011.
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Пословице и поређења у пиротском говору”. *Српски дијалектолошки зборник XXXIV*. Београд, 1988: стр. 341–683.
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Фразеологија омаловажавања у пиротском говору”. *Српски дијалектолошки зборник XXXVI*. Београд, 1990: стр. 423–740.
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. *Речник пиротског говора I и II*. Београд: Службени гласник, 2014.
- МАРКОВИЋ, Миодраг. „Речник народног говора у Црној Реци”. *Српски дијалектолошки зборник XXXII*. Београд, 1986: стр. 243–500.
- МАРКОВИЋ, Миодраг. „Речник народног говора у Црној Реци”. *Српски дијалектолошки зборник XXXIX*. Београд, 1993: стр. 149–398.
- МИКИЋ, Радивоје, Гојко Тешић и Васа Павковић (ур.). Лаза Лазаревић, *Швабица*. Београд: Политика / Народна књига, Бисери српске књижевности, књига 20, 2005.
- МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, 1984.
- СТОЈАНОВИЋ, Радосав. „Црнотравски речник”. *Српски дијалектолошки зборник LVII*. Београд, 2010.

Скраћенице

- РСАНУ 1962 – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књига II. Београд: САНУ, Институт за српскохрватски језик.
- РСЈ 2011 – *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- СМ 2001 – ТОЛСТОЈ, Светлана и Љубинко Раденковић (ред.). *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Београд: Zertex Book World.
- СМР 1988 – КУЛИШИЋ, Шпиро, Петар Петровић и Никола Пантелић. *Српски митолошки речник*. Друго допуњено издање. Београд: Етнографски институт САНУ.
- СРПСКИ РЈЕЧНИК 1969 – ИВИЋ, Павле (уред.). Дела Вука Караџића, *Српски рјечник*. Београд: Просвета.

Литература

- АНДРИЋ, Драгослав. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Друго, знатно допуњено издање. Београд: БИГЗ, 2005.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику”. *Јужнословенски филолог XXI*, 1955: стр. 45–96.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „О неким особеностима деминуције”. *Јужнословенски филолог LI*, 1995: стр. 1–30.

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- ДРАГОЈЛОВИЋ, Драгољуб. *Паганизам и хришћанство у Срба*. Београд: Службени гласник, 2008.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Продуктивни творбено-семантички типови именичких деминутива средњег рода у бугарском језику и призренско-тимочким говорима српског језика”. *Филолог VI*, број 11, Бања Лука: Филолошки факултет, 2015: стр. 35–45.
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Монографије 9. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- ЈОВАНОВИЋ, Гордана. „Вјетрница – демонско биће словенских веровања у ‘Сказанију и писменех’ Константина Философа (Константина Костенечког)”. *Јужнословенски филолог LXVI*, 2010: 273–281.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику*, II део – *Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2003.
- ЛОМА, Александар. „Димом у небо. Обред спаљивања мртвих у старим и традиционалним културама. Његово осмишљење у есхатолошким представама индоевропских народа, са посебним освртом на паганске Словене”. *Кодови словенских култура 9, Смрт*, Београд, 2004: стр. 7–64.
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Вода и понешто од воде у српским дијалекатским речницима”. У ДЕТЕЛИЋ, Мирјана и Лидија Делић (ур.) *Acquatica: књижевност, култура*. Београд: Балканолошки институт САНУ. Посебна издања, бр. 124, 2013: стр. 11–32.
- МИХАЈЛОВИЋ, Велимир. „Српскохрватски називи ветрова”. *Прилози проучавању језика II*. Нови Сад, 1966: стр. 99–125.
- МРШЕВИЋ РАДОВИЋ, Драгана. *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- РАДЕВА, Василка. *Българското словообразуване*. София: Универзитетско издателство „Климент Охридски“, 1987.
- САМАРЦИЈА, Снежана. „Фолклорна грађа у приповеци *Ветар Лазе Лазаревића*”. У ДЕТЕЛИЋ, Мирјана (ур.) *Моћ књижевности*. Београд: Балканолошки институт САНУ, Посебна издања, број 110, 2009: стр. 23–39.
- ТОЛСТОЈ, Никита Илич. *Језик словенске културе*. Ниш: Просвета, 1995.
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*, Издание второе, стереотипное, Том I (А – Д). Москва: Прогрес, 1986.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Мит и религија у Срба*. Београд: СКЗ, 1973.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Из српске религије и митологије*, књига прва. Београд: Српска књижевна задруга, 1994.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин. *Стара српска религија и митологија*. Ниш, 2003.

*

- ЂURIĆ, Radmila. „Deminutivni sufiksi u srpskom i njihovi prevodni ekvivalenti u engleskom jeziku”. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 47/1-2, 2004: стр. 147–164.
- PETROVIĆ, Tanja. „Vetrovi kao mitološka bića u predstavama južnih Slovena u istočnom delu Balkana”. *Studia Mithologica Slavica* VIII, 2004: str. 143–154.
- TERZIĆ, Iva. *Savremeni srpski sanovnik*. Beograd: Radunić, 2010.

Nina Sudimac

КЪДА ДУНЕ ВИЈАР ВЕТАР / ОН ЧЕ ТЕБЕ ДВОРЕ ПОМЕС
AN ETHNOLINGUISTIC APPROACH TO THE STUDY OF
THE LEXEME WIND

This paper presents the results of an ethnolinguistic corpus analysis of the lexeme *wind* in 12 dialect (Prizren-Timok and Kosovo-Resava) dictionaries. The focus is on nouns, adjectives, verbs – all those derivatives in which the lexeme *wind* is the base word, as well as on proverbs, sayings and phraseologisms.

Keywords: Serbian dialect dictionaries, Prizren-Timok, Kosovo-Resava, *wind*, derivatives, proverbs, sayings, phraseologisms

ОСОБИНЕ КОНСОНАНТСКОГ СИСТЕМА ГОВОРА ЈАВОРАНА

У раду се даје преглед основних особина консонантског система недовољно истраженог дијалекатског ареала, затим се пореди са стањем у стандардном српском језику и додатно се прецизира његово мјесто у свјетлу источнохерцеговачког (херцеговачко-крајишког) дијалекта као компактне говорне цјелине.

Кључне ријечи: говор Јаворана, источнохерцеговачки (херцеговачко-крајишки) дијалекат, сјеверозападна скупина источнохерцеговачког (херцеговачко-крајишког) дијалекта, консонантизам, консонант *x*, консонант *φ*, консонантске скупине, јотовања

I. Уводне напомене

1. У раду *О вокализму говора Јаворана* већ су дати прелиминарни подаци о географском положају Јаворана, становништву и лингвистичким освртима на ово говорно подручје (о томе в. Црњак-Козомара 2015: 697–699), те се овдје, из практичних разлога, они неће наводити.

Циљ овог рада јесте да се описом једног сегмента говора села Јаворана да прилог проучавању консонантског система српских говора у сјеверозападном дијелу српског говорног простора источнохерцеговачког дијалекта, те одреди мјесто истраженог ареала у укупном слици коју налазимо у наведеном дијалекту.

II. Грађа

2. Говор Јаворана карактерише консонантски систем који се у суштини не разликује много од стања у стандардном српском језику (исп. Пецо 2001: 613), а његов схематски приказ изгледа овако:

Сонанти: в   ј

---

* dijana.crnjak@unibl.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта „Проучавање и заштита нематеријалне културне баштине Републике Српске“, који финансира Министарство науке и технологије Републике Српске.

М Н Њ
Л Љ Р

Консонанти: к п т ћ ч ц
г б д њ ц
(х) ф (џ) ш с
(з) ж з

3. Као и у другим српским говорима, највише одступања од прилика које налазимо у српском књижевном језику представља нестабилан статус сугласника *х*. Иако се под утицајем школства и медија овај глас неријетко може чути у говору становништва Јаворана, ипак је много већи број позиција гдје се он губи, замјењује сугласницима *в*, *ј* и *к* или се у процесу неутралисања хијата на мјесту гдје је некада стајао глас *х* развијају секундарни сугласници, о чему, између осталих, свједоче сљедећи примјери:

а) *х > Ø*: *ајва̄н*, *ајдӯк*, *аљ^нна*, *вр̄*, *Вр̄ова^ец*, *гор̄њи*, *гр̄а*, *Ђр̄цегов^нна*, *й̄љада*, *й̄љада̄*, *кр̄ӯ*, *кр̄ӯа*, *љѣб*, *љѣба*, *ма̄лӣ*, *ма̄уне*, *мла̄дӣ*, *мд̄ӣ*, *њӣ*, *џвӣ*, *ӯ однӣку*, *ӯ отѣлу*, *на̄шӣ*, *сна̄*, *сна̄а*, *сӣтнӣ*, *та̄кӣ*, *тӣ*, *ӯда̄љенӣ*, *цр̄венӣ*, *цр̄квенӣ*;

ај та̄мо, *ајде*, *ајмо*, *ајте*, *кџме би*, *та̄ би*, *џда̄*, *џда̄мо*, *џће*, *џћете*, *џћу*, *реко нӣје*;
на̄ вр села, *џдма̄*;

б) *в* се јавља на мјесту некадашњег *х*: *гљӯв*, *кр̄ӯв*, *сӯв*;

в) на мјесту некадашњег *х* јавља се *ј*: *кӯјна*, *кӯј^нна*¹¹⁰;

г) *х > к*: *Кр̄ва̄ти*, *сир̄џма̄к*, *сир̄џма̄ци*, *те̄пик*;
*закт^нјеват*¹¹¹.

Вокалске групе настале након губљења фрикатива *х* разбијају се прелазним гласовима *в* и *ј*:

а): *бӯва*, *дӯва̄н*, *дӯва̄на*, *кр̄ӯва*, *кӯва̄ње*, *мӯва*, *про̄ва*, *сна̄ва̄*, *сӯва̄*, *сӯвӣ*;

дӯват, *кӯва̄*, *кӯвала*, *кӯва^ет*, *скӯва̄м̄*;

б): *ма̄ћ^нја*, *пле̄ја^енӣ*, *про̄ја*, *прџма̄ја*, *сна̄ја*.

Јављање сугласника *х* потврђују сљедећи облици ријечи:

Бӣха̄ћ, у *Бӣха̄ћу*, *Дӯхове*, *за̄хт^нјѣва̄*, *Механотѣхника*, *са̄храна*, *џнӣх*; *те̄пих*, *хлѣба*, *хра̄на*, *Хр̄ва̄цк̄у*, *ша̄х*;

нахра̄нит, *сахра̄њӯју*, *хра̄нӣ се*, *хт̄јѣли*, *шлӣхтам̄ се*;

ах̄а̄, *ох̄џ*.

¹¹⁰ О фонетским ликовима ове именице у Лијевчу пољу и Жупи в. у Црњак 2006: 71.

¹¹¹ Сличне примјере оваквих замјена в. у Драгичевић 2007: 343.

4. Употреба фрикатива *ф* у ријечима страног поријекла које су у српски језик ушле у новије вријеме скоро је редовна појава¹¹².

Исп.: *кафа̀на, кафу, офѝцир, пла̀фон, прѝфесори, ра̀фе, телѝфон, фа̀брика, фа̀култет, фа̀рме, фа̀рме̄, фѐлер, фѝлм, фѝн, фѝна, фѝно, фѝрма, фѝшек, фла̀ша, фла̀шу, фотѝља, Фра̀нцуз, фр̀онт, фу̀дбал, шѝфѝр;*

за̀фалӣ, кафѝндишиѝмо, ѝфалӣ, фа̀лӣ, фа̀рба̀м, фѝјучӯ, фу̀ћка̄;
фѝзички, фѝно.

Замјену *ф > в* потврђује историзам *вучија*, који је забиљежен само у овом облику; чешће је *кава* него *кафа*, а некадашњу форму *ва̀брика* углавном је потиснула *фа̀брика*.

Обично је *поду̀мент–поду̀мента* и сл., али и *фуда̀мент*.

О још неким специфичностима у вези са сугласницима *х* и *ф* в. у т. 11.

5. Позициона условљеност сонанта *ј* у интервокалном положају разлог је честих дјелимичних редукција овог гласа¹¹³. Овакве редукције присутне су у различитим комбинацијама гласовних низова у којима се између два вокала нашао глас *ј*. У прикупљеном материјалу нађено је много таквих примјера, од којих издвајамо сљедеће:

Бо̀ѝ, Бо̀и, Во̀ѝ, двѝица, ѝзда̀ица, Илѝи, ја̀е, ја̀ета, ко̀ѝ, ко̀ѝм, ко̀ѝи, ко̀ѝӣм,
Кра̀ина, кра̀ишкӣ, но̀вӣӣ, у ѝдво̀енӣм, ѝдво̀ѝӣ, на прѝма̀и, Ста̀но̀ѝн, Ста̀но̀ѝно,
трѝица, трѝици, о ѝда̀и;

бру̀ѝ, да̀ је бѝло, да̀ је зна̀ла, напѝили, на̀ је дѝбро, пѝедѐ, пѝка̀е се,
презнѝила се, прѝда̀ѝе, то̀ је бѝло, ѝда̀ѝе и др.

6. И сонант *в* у међувокалском положају понекад има нестабилан статус, првенствено кад се нађе између вокала непредњег реда, те се чује као слаб прелазни глас или у потпуности испада. Исп.:

а) *гла̀у, го̀еда*¹¹⁴, *Ја̀оран̀ма*, на *Ја̀оровѝм* бр̀ду, *ка̀у, ку̀а̀ње, обу̀а̀че* (врста обу̀ће), *сла̀у, у рѝу;*

ку̀а̀, обу̀о̀ се, чу̀а̀, чу̀а̀мо, чу̀ат, чу̀о̀;

ѝо̀, здра̀о̀, ѝѝе.

б) *Ја̀орани, крѝом;*

¹¹² Очигледно је да се у краткој временској дистанци у великој мјери промијенио статус сугласника *ф*. Ако се упореде радови о западним српским говорима из седамдесетих и осамдесетих година прошлог вијека (в., нпр., Петровић 1973: 67–68, Дешић 1976: 138–140, Петровић 1978: 67, Драгичевић 1986: 98–99), долазимо до спознаје да је од тог периода до данас сугласник *ф* постао равноправан члан консонантског система српског језика.

¹¹³ „Та је појава више условљена природом српскохрватског *ј* него припадношћу некога говора овоме или ономе дијалекту одн. овој или оној дијалекатској скупини“ (Николић 1991: 282).

¹¹⁴ Исто је стање и у Црњак 2011: 30.

ку̀ат, чу̀ат;
ѐо, ѐо га¹¹⁵.

7. Остале сугласнике карактерише веома висока артикулациона стабилност и у највећем броју случајева стање је идентично као у стандардном српском језику. О одступањима која су карактеристична за говор Јаворана може се рећи да су специфична и за остале српске говоре на просторима источнохерцеговачког дијалекта и о њима ће бити ријечи у наредним тачкама.

8. Сугласничке замјене спроводе се у следећим ситуацијама:

1) Супституцију $p > l$ забиљежили смо у везнику *јер*: *јел* има̄ д̄оста сир̄омашн̄и људӣ, *јел* је та̄мо б̄оље̄, *јел* смо б̄или младӣ, *јел* често̄ могӯ има̄^т проблем̄е.

2) Замјена $љ > л$ присутна је у: *полопр̄ивреда*, *полопр̄ивред̄е*, *полопр̄ивред̄ом*.

3) Замјена $д > ђ$ понекад се јавља у партикули *год*: ђе *гд̄ђ*, кад *гд̄ђ*, чим̄ *гд̄ђ*.

4) Веома фреквентни ротацизам $ж > р$ присутан је и у овом говору: *м̄оре*, н̄е *мере*, н̄е *море*.

5) Уз облике *ка̄ж̄ем*, *ка̄ж̄еш* и сл. сасвим су обични и *ка̄̄ем*, *ка̄̄еш*...

6) Супституција $в > ф$ спроводи се у именици *кòф̄ер̄та*.

7) За замјену $ч > ђ$ имамо: *мòсквӣћ*, *с̄енд̄вӣћ*, *теф̄ерӣћ*.

8) Промјена $и > ђ$ записана је у: *ђ̄езма*, *ђ̄езмица*.

9) Именице *Ма̄ђ̄ар* и *Ма̄ђ̄ара* потврђене су само у овим ликовима.

9. Ни јављање секундарних сугласника не одступа од општег стања у осталим српским говорима у ближем или даљем окружењу. Међу секундарним сугласницима који се могу наћи у говору Јаворана у грађи најчешће имамо сонанте:

ј: *мòт^тка*, *јòн̄е*;

р: *бр̄есплатно*; *бр̄ез на̄с*;

н: *пр̄ан̄ђед*; *б̄у̀дн̄е*; *до̀кл̄ен*, *до̀тл̄ен*, *но̀нде*, *овд̄ал̄ен*, *од̄акл̄ен*, *о̀кл̄ен*, *от̄ал̄ен*;

в: *а̀втобус*, *а̀втобуса*, *ја̀нува̀р*, *сви́рена*, *ф̄е̄брува̀р*. Слабо прелазно *в* понекад се развија у хијату: *зна̄̄о*, *о̀бӯ̄о* се, *чӯ̄о*;

м: *о̀ктòмбар*, у *о̀ктòмбру*.

Од консонаната као паразитски сугласници биљежени су оклузивни *д* и *к*: *бу̀лдожд̄ер*, *здр̄а̀к*.

10. Слично као и сонант *в*, неки сугласници у међувокалском положају понекад су подложни губљењу. Један број примјера таквог губљења већ је дат у Црњак–Козомара 2015: 705, а овдје још додајемо и: *гл̄е̄ò*, *по̀глеат*, *по̀глеа̄иш*, *тр̄е̄а̀мо*.

Сугласник *т* често се губи у прилошком облику (*ј*)*òн̄е*.

¹¹⁵ О потпуним редукцијама сонанта *в* један број примјера наведен је и у Црњак–Козомара 2015: 705.

11. У сљедећим примјерима огледа се судбина појединих сугласничких скупина:

-бд-: *òвдāн*

-бз-: *зòва*

-бн-: *òвнòћ*

-вј-: *чò'ек, чò'ека*

-вљ-: *зàбaљат*

вр-: *вретèно*

гв-: *гòздeнò, гòжђе*

гд-: *дùња*

гл-: *глицā*

-гм-: *бòме, дабòме*

-гн-: *сàгњило*

-гњ-: *јàњāд*

-двј-: *мèђед*

д-гл: *пò гла̄ву*

-дз-: *òзòвнèм се*

д-ј: *ò ј'тра*

д-к: *кòт кућè*

-дм-: *òдмā*

-дн-: *дà'нидè, испанè, пāнè, рāспанè се, спāнè*

д-н: *кò нāс*

-дс-, д-с: *ослужили, оспāвò, прèстāвнѝк; ка смо бѝли, кò сваког, сā сам дòбро, прè собòм*

-дсј-: *прèсједнѝк*

-дств-: *срèства*

д-т: *ò тадā, прè тѝм*

д-ћ: *кà ће, кù ћеш, кù ћемо, сà ће*

-дхр-: *òдрāнѝ, òдрāњен*

д-ц: *прè цр̄кву*

-жј-: *бòжѝ*

-зг-: *мòзга*

зр-: *жрāк*

-зј-: *кòзѝ*

зн-: *знāм*

з-њ: *бèж њè, бèж њега*

з-с: *и сèла*

-јн: *кòмбāј*

-кл-: ёкља̄, ёкљат
кћ-: ћёр, ћёри
-љд-: вълда
мн-: млдго
-мъ-: сѹмљив, сѹмљива
-мт-: зѹпѹнтї̄м, пѹнтї̄, пѹнтї̄м
-нд-: комадѹнт
-нж-: ижѣњѣр
-нз-: пѣмзија, у пѣмзији¹¹⁶
-нј-: нѣкција
-нк-: бѹњкер
-нр-: вѹредно
-нс-: ѹсѹн
-нстр-: истрѹмѣнти
-нт-: мѹметѹлно
-нтр-: концѣтрѹт
-нк-: клѹко
нс-, -нс-: сѹват, сѹјем; осѹват
пт-: тїѹца
пч-, -пч-: чѣла, кѹвча (и кѹпча)
пи-, -пи-: шѣнѹца; љѣвиѣ
-рк-: ѹйкулѹр
-рм-: жѹндѹр
-рт-: атиљѣрија
-сл-: благосѹвит
с-њ-: ш ѹїм, ш ѹѹм
-ств-: ѹчестовали
-стм-: ѹсма
-стст-: шѣстѹ
-сф-: ѹсвалт
-сх-: рѹскѹд
схв-: свѹтѹм
-тск-: Рѹѹцкѹ, у Рѹѹцкѹј
-тст-: пѣстѹ, дѣвестѹ
-тств-: богѹство
тх-: твѹр

---

¹¹⁶ О овој замјени в. и у: Дешић 1976: 203, Симић 1978: 65, Драгичевић 1986: 118, Козомара 2013: 99.

т-ш: пé-шĕст

-ћк-: вѡћка

-ћн-: срĕтна, срĕтна̄

-ћњ-: вѡћњāk

-фр-: сѡпре¹¹⁷

-фт-: јĕвтĭн

хв-, -хв-: вātā, вātали, фāла, фāлĭ се; зафāљујӯ, зафатĭм, пофāли се, прĭватĭш, уватĭ

хл-, -хл-: лāдан, лāдна, лāднокр̄ван, лāче; прĕлада

хљ-: љĕб

хр-: рāна, рāст, рāстови; рāнĭмо се

-хтј-: зāктјев, зāктјева

-чк-: мāчка

чл-: члāнак

шк-: шкѡла

-шњ-: гѡдишно

-шств-: друштво

-шч-: бāшчa, бāшчa.

12. Домашаји новог јотовања у већини случајева компатибилни су са ситуацијом у књижевном језику:

а) Јотовање сугласничких скупина *-јт-* и *-јѡ-* забиљежено је у примјерима: *ѡѡћĕ, ѡѡћĕм, ѡѡћĕмо, ѡѡћӯ, ѡзāћ, нāћĕмо, нāћӯ, нāћĕ, нāћ, ѡбĭћĕм, ѡбĭћ, пѡћĕ, пѡћĕм, пѡћӯ, прѡћĕш, прѡћ, ућĕмо, унĭћĕ, унĭћӯ.*

Група *-јѡ-* може да остане нејотована, при чему се губи њен други дио – сугласник *ѡ*: *ѡѡĕмо, ѡѡĕш, нāĕ, нāĕм¹¹⁸.*

б) Јотовање је редовно у збирним именицама на *-је*: *весĕље, грѡбље, грѡжђе, грѡжђе, здравље, лишиће, прѡљеће, прућа, сāће.*

в) Код придјева на *-ји* јотовање је спроведено у облицима *гѡвећĭ, дĭвљĭ, јāњећĭ, краљĕĕ,* али су овом говору познати и нејотовани ликови: *дĭвĭ* и *кравĭ.*

г) У грађи имамо само: *рѡћāk* и *нĕћāk.*

д) Јотовање фрикативних сугласника *с* и *з* извршено је у прилозима: *ѡзутра, сѡтра, сѡтрĕдāн.*

ђ) У Ијд именица 4. Стевановићеве врсте биљежени су само облици са суфиксом *-и*, те за ову категорију и нема примјера јотовања.

¹¹⁷ Облик *сѡпра* потврђен је у Црњак 2006: 77.

¹¹⁸ Информатори се сјећају да су њихови најближи преци употребљавали и нејотоване секвенце у облицима типа *нāјѡĕ, ѡјѡĕ* и сл.

13. Јекавским јотовањем, осим сонаната *л* и *н*, обухваћени су још неки сугласници.

а) Као и у књижевном језику, сугласници *л* и *н* редовно се јотују: *бљѣсак*, *ддљѣ*, *жѣљѣзо*, *љѣто*, *љѣтос*, *мљѣли*, *Њѣма^ечкѣ*, *слѣп^лло*, *Сњѣжана*, *њѣговат* и др.

б) За јотовање оклузива *д* и *т* карактеристични су слjedeћи примјери: *ћѣвѣр*, *кућѣља*, *мѣћед*, *Нѣћѣљко*; *вићет*, *доћерѣм*, *ћѣо*, *ћѣрѣмо*, *ће*; *нѣће*, *свѣће*, *свѣће*.

Обавезно је *дјѣвѣјка*, *дјѣца* и сл.

в) Јотовање фрикатива *с* и *з* спроводи се у ограниченом броју лексема: *сѣдок*, *сѣкура*; *и^зѣли*, *и^зѣст*, *и^сѣкѣ*, *о^сѣкли*, *прѣсѣкла*, *рѣсѣкли*, *сѣди*, *сѣди*, *сѣди^{мо}*.

г) За јотовање оклузива *п* имамо једну потврду: *пљѣна*.

14. Сугласничке скупине *шт/шћ*, *жд/жћ*, које су настале од старијих скупина **st` (\*sk`)*, **zd` (\*zg`)* (о класификацији према овој изоглоси в. Вуковић 1963: 23), у говору Јаворана имају сличне рефлексе као у другим западним српским говорима (в., нпр., Петровић 1973: 76–77 и Дешић 1976: 173–174).

а) Скупина *шт* забиљежена је у: *гѣди^шите*, *двѣри^шите*, *зѣмљ^шите*, *кѣси^шите*, *нѣмјеш^тѣј*, *о^гњ^шите*, *пр^шит*, *рѣти^шите*, *си^ри^шите*, *итѣп*;

вр^шитѣли, *вр^шитѣт*, *кр^шитѣна*, *кр^шитѣне*, *кр^шитѣно*, *нѣкр^шитѣн*, *нѣп^шитѣ*, *нѣп^шитѣ*, *о^тп^шитѣн*, *пѣни^шитѣна*;

у^ди^шите, *у^ои^шите*.

б) Скупина *шћ* потврђена је у слjedeћим примјерима: *гѣди^{шћ}ите*, *зѣп^{шћ}итѣно*, *кѣри^{шћ}итѣње*, *кр^{шћ}итѣн*, *кр^{шћ}итѣна*, *рѣскр^{шћ}итѣ*;

кр^{шћ}итѣвѣ, *нѣп^{шћ}итѣ*, *о^тп^{шћ}итѣли*, *пѣкр^{шћ}итѣват*, *прѣп^{шћ}итѣ*, *п^{шћ}итѣј*, *п^{шћ}итѣла*, *п^{шћ}итѣне*.

в) За јављање скупине *жд* потврде су облици: *мѣждѣни*, *жв^шјждѣ*, *зв^шјждѣ^{мо}*.

г) Скупина *жћ* није посвједочена ниједним примјером.

15. Уз метатезом формиране облике *сѣв*, *свѣ* и сл., за овај говор обични су и ликови *бѣвлѣн*, *бѣрјѣк*, *инфрѣкт*.

Преметање гласова често је и у прилошким облицима типа: *нѣде*, *нѣј*, *вѣј*, *вѣјка*, *овѣдѣлѣн*, *двѣлѣн*, *дндѣлѣ*.

Уз чешће јављање стандардних лексема *лѣкат* и *нѣкат* (о овом в. Козомара 2015: 107–108), у грађи је забиљежено и: *лѣтак*, *нѣтак*, *нѣци*¹¹⁹.

Редовно је: *мѣнастѣр*, *нѣћвѣ*, *вѣзда*, *вѣздѣн*.

¹¹⁹ Дешић у западнбосанским ијекавским говорима не наводи ниједан примјер с извршеном метатезом у поменути лексемама, а ни Петровић и Далмација немају таквих потврда (в. Дешић 1976: 193–194, Петровић 1973: 87–88, Далмација 1997: 88 и Далмација 2004: 146).

16. Појава хаплогошког уопштавања, као и у многим другим говорима, уобичајена је код именице *кукуруз* и њених деривата: *күруз*, *куруза*, *күруза̄*, *күрузе*, *күрузи*¹²⁰ и сл.

Упрошћавање читавих гласовних низова карактеристично је у бржем темпу говора и јавља се у различитим врстама ријечи. Исп.: *код һѐ* (код куће), *разда* (разреда); *йк̄и* (икакав), *йма̄* ли *йш* нѐво, *нѐкав*, *нѐкве*, *мѐ* ш ч̄ин̄н̄и, *нйк̄е* прилик̄е, *нйк̄и* људи, *нйш*;

задоваљајүһе, *брò* јтро.

ај та̀мо, *виһете*, *мѐт* (метнути), *нѐ меш*, *нѐ мош*, *ош а̀мо*, *кү ш* (куда ћеш), како *дш*, *нѐш*, *дшли*, *дшò*, *ђѐ ш*;

дрүкч̄е, *двл̄ен*, *ддуд̄а* (одовуда), *дзг̄ò*, *дзд̄ò*, *дзд̄òље*, *дкл̄ен*.

17. Од осталих особина консонантског система говора Јаворана истичемо сљедеће:

а) Финални звучни сугласници нису често подложни десоноризацији, што је појава карактеристична за западнију скупину сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (в. Драгичевић 2001: 85). И тамо гдје је забиљежена ова појава, обезвучења су била дјелимична: *зòб̄ⁿ*, *лүџ̄^к*, *нѐкаò^m*, *нòж^u*, *плүџ̄^к*.

б) За асимилацију и дисимилацију сугласника може се утврдити да се спроводи по општепознатим правилима, што је видљиво на основу примјера у т. 11, те у раду гдје смо обрадили вокализам говора Јаворана (в. Црњак–Козомара 2015: 707).

в) Промјена *-л > -ò*, као и у главнини српских говора, понекад се спроводи и у позицијама у којима сонант *л* није на крају слога, те се редовно срећу аналошки облици типа: *д̀а̀ваòц*, *д̀он̀д̀сѝòц*, *старòс̀ј̀едѝò̀џ̀а̀*, *т̀а̀òц* и сл.

г) Сонанти *л* и *н* у позицијама испред вокала *и* нису подложни палатализовању.

О палатализацијама веларних сугласника и још неким морфонолошким појавама биће ријечи кад се буду описивале морфолошке особине овог говора.

III. Закључне напомене

18. У закључцима о вокализму говора Јаворана (Црњак–Козомара 2015: 706) констатована је несумњива припадност овог говора источном огранку сјеверозападне скупине херцеговачко-крајишког дијалекта (о томе исп. Драгичевић 1986: 226–228 и Ивић 1996: 146–147). На основу овдје презентованих дијалекатских особина може се закључити да се консонантски систем говора Јаворана не разликује много од стања

---

¹²⁰ Пецо на другачији начин тумачи губљење фонемског низа ку: „У цијелој западној Босни имамо *күруз*, *курузана*, *күрузйшһе/күрузйште* и сл. Понегдје се ово објашњава хаплоглијом. Ипак ми се чини да је у питању редукција гласова, прво самогласника у па затим оклузива *к*: *кукуруз–кукруз–куруз*“ (Пецо 1975: 250).

какво налазимо у стандардном српском језику. Слично као и у највећем дијелу српских говора, одступања од књижевног језика углавном се тичу и даље нестабилне артикулације фрикатива *x*, док је глас *ɸ* постао потпуно равноправан у консонантском систему овог говора. Сонанти *j* и *v* карактеристични су по позиционо условљеној нестабилности између појединих вокала. Сугласничке скупине у суштини се понашају као у већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта, што је случај и кад су у питању сугласничке замјене. У процесу новог и јекавског јотовања формирани су констриктиви *с* и *з*, а јекавско јотовање обухватило је нешто већи број сугласника него књижевни језик, али у много мањем обиму од говора на крајњем југоистоку. Рефлекси старих скупина **st* (**sk*'), **zd* (**zg*') имали су развој у правцу штакавских говора, док су шћакавизми који се јављају претежно резултат подновљеног јотовања.

Једна појединост, међутим, заслужује посебну пажњу, а то је распрострањење изоглосе *лакат*, *нокат*: *латак*, *нотак*. Иако у мањем броју случајева, у говору Јаворана евидентирани су и метатезом формирани облици *лѣтак* и *нѣтак*. Како је већ речено у т. 15, у мањим или већим студијама о западнијим српским говорима није било потврда метатезе у наведеним облицима. Исто тако, у исцрпном прегледу консонантизма босанскохерцеговачких говора проф. А. Пецо ни у једном пункту западније од ријеке Врбас нема забиљежене овакве замјене. У српским посавским говорима између Врбаса и Украине утврђено је да облици *нотак* и *латак* постају све мање фреквентни идући од истока према западу. Све то коначно наводи на прилично увјерљиву тврдњу – да је ријека Врбас приближна западна граница пружања ове изоглосе.

Литература

- ДАЛМАЦИЈА, Стево. *Ијекавски говори Поткозарја*. Бањалука, 1997: стр. 1–264.
- ДАЛМАЦИЈА, Стево. *Рјечник говора Поткозарја*. Бања Лука, 2004: стр. 1–362 + карта.
- ДЕШИЋ, Милорад. „Западнобосански ијекавски говори“. *Српски дијалектолошки зборник XXI*. Београд, 1976: стр. 1–316 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „Говор личких јекаваца“. *Српски дијалектолошки зборник XXXII*. Београд, 1986: стр. 7–238 + карте.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. *Списи о западнијим српским говорима*. Бања Лука, 2000: стр. 5–120.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „Најзападнији српски говори данас“. *Зборник за српски језик, књижевност и умјетности*, књига I. Бања Лука, 2001: стр. 79–89.
- ДРАГИЧЕВИЧИЋ, Милан. „О говору Срба Бање Врућице крај Теслића I (фонетске и морфолошке особине)“. *Српски дијалектолошки зборник LIV*. Београд, 2007: стр. 323–401.

- ИВИЋ, Павле. *О језику*. Група аутора. Република Српска Крајина, Книн–Београд, 1996: стр. 143–158.
- КОЗОМАРА, Драгомир. *Српски посавски говори између Врбаса и Укрине (фонетске и морфолошке особине)*, докторска дисертација у рукопису. Бањалука, 2013: 221 стр.
- НИКОЛИЋ, Мирослав. „Говори србијанског Полимља“. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII*. Београд, 1991: стр. 1–549.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. „О говору Змијања“. Библиотека *Зборника за филологију и лингвистику XIV/1–2 и XV/1–2*. Нови Сад, 1973.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад – Загреб, 1978.
- ПЕЦО, Асим. „Икавскошћакавски говори западне Босне“ (I дио: Увод и Фонетика), *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник I*. Сарајево, 1975: стр. 1–264.
- ПЕЦО, Асим. „Консонантизам босанскохерцеговачких говора“. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*. Београд, 2001: стр. 607–696.
- СИМИЋ, Милорад. „Говор села Обади у босанском Подрињу“. *Српски дијалектолошки зборник XXIV*, Београд, 1978: стр. 1–124.
- ЦРЊАК, Дијана. *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жупи*. Бања Лука: Филозофски факултет, 2006.
- ЦРЊАК, Дијана. *Пастирска лексика лакташког краја*. Бањалука: Филолошки факултет, 2011.
- ЦРЊАК, Дијана и Драгомир Козомара. „О вокализму говора Јаворана“. *Српски језик XX*. Београд, 2015: стр. 697–710.

*

- VUKOVIĆ, Jovan. „Bosanski i hercegovački ijekavski govorni tipovi“. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XVII*, 1963: стр. 7–28.

Dijana M. Crnjak
Dragomir V. Kozomara

CONSONANT SYSTEM FEATURES OF JAVORANI SPEECH

This paper gives a survey of principal consonant system features of the insufficiently researched dialectic area, then it compares it with the current condition in the standard Serbian language and additionally defines its place in the light of the East Herzegovina (Herzegovina-Krajina) dialect as a compact speech whole.

Keywords: the Javorane speech, East-Herzegovinian (Herzegovina-Krajina) dialect, north-eastern East-Herzegovinian (Herzegovina-Krajina) dialect, consonants, consonant *h*, consonant *f*, consonant clusters, iotations

***** ΓΡΑΨΑ*****

Драгана И. Радовановић*

Институт за српски језик САНУ/

Филозофски факултет Косовска Митровица**

Милица Ј. Дејановић

Филозофски факултет Косовска Митровица

УДК 811.163.41'282.2:398.332.416

ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ СЕЛА ЈАЖИНЦА У СИРИНИЋКОЈ ЖУПИ

Село Јажинце, једно од најстаријих села у Сиринићкој Жупи, налази се у подножју Шар-планине, у долини Лепенца, између Пиљевца и Бабетиног брда.

Говор села Јажинца припада призренско-јужноморавском поддијалекту призренско-тимочке дијалекатске групе. Поред најмаркантнијих дијалекатских црта, представљени транскрипт илустрuje и божићне обичаје у селу Јажинцу, а резултат је теренских истраживања обављених током августа 2016. године.

Божићни обичаји

Почетак припреме за Божић, значи почињу негде крајем новембра месеца значи кад почињу посте. Постоје трају шест недеља и ми слави́мо славу, Светог Нико́лу. Свети Никола је слава, посна слава. Тада се пости значи, тих шест недеља. Задња недеља требало би по правилу значи да се пости, и то на воду, па онда да се иде да се Причести и тако даље. Значи тако почињу, овој, припреме за Божић.

Код нас је било обичај да несму деца да се тепу пред Божић јер, кој се тепа, како га удари јено дете, овој се врати по њега да га удари, и му каже: „Чир попрдаш“, дане му излазе чиреви, и тој тако, било, обичај.

После Нове године, ми слави́мо Нову годину, и после Нове године значи ми идемо за шумку. То је значи у име Светог Игњата. И, значи први дан у Новој години, најчешће два члана из породице идемо, или са комшијом, идемо да донесемо шумку. Шумка је у ствари гранчица, храстова гранчица. Негде око подне значи, пошто су тада хладни дани, идемо, овај, на оближње брдашце, где можемо да нађемо такву једну гранчицу, једно стабло храста, односно од дуба или цер како ко хоће. Шумку значи два пута доносимо до Бадњег дана, и овај имамо да је са Бадњаком трећи пут по правилу. Прва шумка кад се сече понесемо мало вина или ракије како ко има и кад нађемо, тако, неко стабло и станемо према исток прекрстимо се. Три пута се прекрстимо и кажемо: „Боже помози!“. Тако уземо са секиру, и овај, тако исечемо ту грану. По правилу треба да исечемо ту грану од први пут, трећи пут или пети пут,

---

* draganailija@gmail.com

**Прилог је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

значи на непар, непарне бројеве, и по правилу гледамо да шумка не додирне земљу и најбоље је кад се првим замахом секире одсече шумка, и онда се лепо, левом руком придржи шумка да не додирне земљу. Исто тако и други пут кад идемо за шумку, овај све је то слично. Залијемо је вином и прекрстимо се опет, и мало, овај проспемо то вино и на, и на то дрво. Па то се просипа прво да би највероватније, да би то било и даље берићетно да, да, јер вино знамо да симболизује крв и да би то значи опет, за берићет те биљке, да би нам и идуће године могла исто тако, овај, да живи, да створи опет ту гранчицу, па ћемо опет да сечемо ту гранчицу. Исто тако и за Бадњак, за Бадњи дан. У току значи, дана, како где, неко иде раније, неко касније, ми најчешће тако, од два до три сати, идемо по Бадњак. Овај, најчешће, опет кажем, ако има више члана у породици, иду два члана заједно, па онда ту су и комшије и заједно се оде и бира се. То више нису гранчице него је то право мало стабло, значи, да то буде берићетно. Право без оштећења да буде. Три пута се прекрстимо, полијемо са вином и кажемо: „Боже помози!“ и овај тако уземо са секиром и исечемо то стабло. По правилу треба да исечемо од први пут, трећи пут или пети пут значи на непар, и гледамо да бадњак не додирне земљу. И, враћамо се кући. Кући кад стигнемо неко од укућана каже, ми кажемо: „Добро вече!“ и они нам одговарају: „Добро вече. Добро нам дошо Бадњак“. Одложимо тај Бадњак на неком, ако је то нека ограда или цвеће, или на неко дрвеће, и то оставимо тако на оно место где су пре биле стављене шумке. То је значи, што се тиче одласка. Бадњак не сме да буде на земљу, да не се укала, јер он је чист.

Да, онда значи устаје неко од укућана, најчешће млађи укућан да би заложо ватру. То је негде у рану зору негде око пет, шест сати ујутру. Вече пре тога се припреми мало дрвца. И новац се сакрије, да онај ко наложи ватру то јутро узме награду што наложио ватру. То је у част Светог Игњата и Нове године. Узима се шумка се благосиња, да нам свима година буде успешна, са берићет и свако добро, са здравље. А шумку доносимо и петог јануара. Па према истоку се окренемо, прекрстимо се, све значи као први пут. Ту су опет мале гранчице, нису велике и иста процедура кажем, како за Игњат тако и вече пред Бадњи дан. На Бадњи дан поново треба неко да устане по рано да наложи ватру. Поново се остављају сакривене паре да онај ко устане покуша да нађе награду. Онај ко устане први узима две гранчице шумке и благосиња: „Добро ни дошо Бадњи дан. Донео нам много здравља, успеха, среће, напретка. Пуне амбаре са житом, пуне вреће са паре, пуне индексе са десетке“. И после једну шумку остави изнад шпорета да стоји до Васиљце, а другу стави у ватру. Тако и како ко од укућана устаје, сви желе добро, благосиљају, желе добродошлицу Бадњем дану.

Само онај, ко те полази, значи у Нову годину, другог јануара, за Светог Игњата, тад се код нас рачуна да је то домаћинство, та кућа, полажена. Ако није тада онда за Бадњи дан. За тај дан домаћица умеси мале хлебиче, које ми зовемо кравајчићи или симити, који се нашарају. Они су округли. За мушке у облику крста се шарају а за женске има неки посебно укрштено мало. Тако да ако, дође неко са стране и полази нас он се дарује дакле са кравајчићима и, нормално да се још неки орах, неко воће, од онога што има у кући, нека јабука, крушка и неки динар се да. А пре него што дође да полази домаћинство или кућу узима шумку значи, две гранчице шумке. Најчешће шумка ваши се ставља, опет не ставља се на земљу него на нешто, на неко дрвеће, на неки жбун, или на нешто тако.

Кравајчиће правимо за све у породицу, за све би требало. За мушкарце колаче правимо сас теј траке напрају колач а за жёнске, тако ги кажемо гуске, оне су дугуљасте. За све. И једно повйше за полазника. И кој дође да полази узе шунку у дворйште а ми спремамо за Божйћ. Кравајче, орасе, бомбоне, чоколаде, и чарапе, пёшкир, паре што има ставимо у кёсу полазнику дајемо.

Па каже се да би у то време, да би полазници требало да буду деца. Деца су онако да кажем, најплеменитија, најсрећнија, па онда по рангу би требало да буде неки успёшан, неки успёшан домаћин, или човек који има успёшну каријеру и на крају на треће место, онај кога Бог нанесе, како се каже у мом сёлу, код нас. Најлепо да буде мало дете оно оноди, тој дечински.

На Бадње вёче кувамо питије, од телеће коске, и свињске како кој што има, оперемо лепо, ставимо да се куву, ставимо сол, па јено пёшес саата се куву. Кад се скуву лонац преценимо и рејђамо у тепсију тањире. И кој воли стаљамо лук, кој не воли не, без лука и тој. И гледамо колко тепсије да буду, колко тањира да бине непаран број а паран не стаљамо, само непаран број, на тек да буде. Е, ми тој спремамо кући, а мушкарци йду по Бадњак. И кад треба да кувамо питије за Божйћ ставимо коске, у лонац воду да се кисну и неколико воде да се, исипујемо да буду беле по добро. Е после ову ги лепо, ги ставимо да се куву, и да прекључу добро, па туј воду јопе исипемо што преврију, па после јопе ги оперемо, и другу воду, чисту ставимо и, и динемо на шпорет и ставимо да се куву. И треба да се куву јено пёшес саата, а домаћица треба да изльже никогa, нешто, вај се оженија, вај се удаја, и тако кобајаги да буду подобре питије ако се излаже да бину добре питије. Ако не се лаже ће бину ретке питије. И тако.

Бадњак се уноси у кућу, негде око шёс саги, кад су остале припреме при крају. Онда се, два члана, изађу вани и један од чланова, најчешће су то бабе, баба са унуце изађе вани. Баба узме лопату и онако замахујући, замахујући, као да нешто чисти. Она прва да очисти пут Бадњаку, и овај млађи члан пита, уствари старији члан, који држи ту лопату и замахује и говори: „Ринем, ринем!“, а овај млађи члан га пита: „Што ринеш?“. А стари каже: „Сваки берйћет и наваку!“, и тако три пута: „Ринем, ринем!“, „Шта ринеш?“, „Сваки берйћет и наваку!“. И на тај начин се призива све оно што је добро, што је напредно, што је потребно једној породици, а с друге стране значи пуштен је и пут Бадњаку да може да уђе у кућу. Значи кад се све то припреми онда домаћин изилази вани, узима секиру, и йде на труп. Ми имамо место које зовемо труп где се сечу дрва. Узима секиру и онај Бадњак и оне шумке и ставља их на тај труп, а у међувремену, остали чланови породице, дечица у једну рукавицу, најчешће је то плетена рукавица коју су стари имали, напунили је пшеницом и чекају кад ће домаћин са Бадњаком да уђе и да га посипају са пшеницом. За то време домаћин је тамо, овај, сече тај Бадњак. Раније се секо само на два дела, пошто је било, имали смо оцак, свако домаћинство имало оцак, сад се услови мало променили, постоји шпорет, и не може се то баш тако. Дими се кад би ставили у ватру него се сече, онако као за шпорет, и,и, исече се и она шумка и оно лишће, па се значи Бадњак умота са осталим гранчицама, и осталим лишћем, и осталим дрвёћем, и још неко дрвёће се донесе да се потпали ватра и полако улази, значи и долaзи до врата. На врата га чекају други чланови, деца најчешће и држе врата. Да домаћин не уђе тек тако, него мора да буде примёћен и да буде посипан са пшеницом. И после на врата кад дође говори: „Отвори врата!“ а ови

млади га питају: „Како је тамо?“. А домаћин каже: „Свуда ведрина над нашу кућу облачина!“. И тако три пута. Отвори врата а ови млади узвраћају, како је тамо, мислећи на време а домаћин одговара свуда ведрина над нашу кућу облачина и тако три пута. И кад трећи пут то изрекне, отворе врата и он уђе. Онда га деца са пшеницом посипају и то онако баш богато да, да се види неки раскош. И онда кад се то, тај ритуал, се заврши, онда домаћин, узима ове Бадњаке и ставља их у ватру. Овај убади и оно лишиће да поспешти ту ватру и онда и остала дрва сува ти Бадњаки пошто су они сирови да могу да горе али се не дозвољава да изгоре све до краја него до пола, изгоре и пола да се сачувају. Е онда окупљају сви чланови домаћинства. Ми смо раније храну носили на тањур, то је у ствари дрвена плоча која има једну ручку и на тај тањур стављају сви, ставља се колач, пита па колач па благо лепче се стави на тај тањур и ставља се у другу једну посуду ставља се пшеница, обавезно пшеница, онда ставља се нека јабука, нека печена дуња стави се, овај, још шарене бомбоне, стави се шећер и тако даље, и ту се у том тањуру се све стави и он се стави на сто. Онда се сви чланови домаћинства, сви се окупе око тог стола. Домаћин узима значи кандило, узима се свећа, прекрсти се овај, поткади свећу и све оно што је на столу и онда се сви чланови домаћинства поткаде, поткаде се иконе и свака просторија се поткади. Е кад се то заврши онда обавезно је уз то и вино, кажем обавезно вино. Онда се кад се то заврши, кађење онда домаћин узима једно мало парче колача, благо лепче и питу и обема рукама храни сваког члана своје породице говорећи: „Христос се роди!“ а овај одговара: „Заиста се роди“. И на крају кажемо наздравље. Кад се то заврши онда и вином напијамо. Прво домаћин подигне чашу и наздравља уз: „Христос се роди!“ и док он отпије гутљај вина сви чланови певају: „Господе помилуј, Господе помилуј, Господе помилуј“ и тако то. И онда се то тај обичај се за сваког члана врши, за сваког члана се врши тај ритуал. Е кад се све то заврши домаћин, узима онај тањур и иза њега, се нареде, се повежу по старости, прво иде домаћин па остали чланови породице једни за другим и домаћин први почиње да квоче ква, ква, ква као квочка док остали чланови говоре пиу, мау, причају пиу, мау, неко му, неко риче, нико њаче и тако даље.

И напре изађе домаћин у двористи он спрема дрва да буду на тек дрва, овеј шес дрва, овеј обичне и а седми бдњак. Да буде. Домаћин изађе да узме теј дрва и узме рукавицу, гу напуни шеницу, и шумку узме у руке, и долазе у кућу. Ми га чекамо сви на ноге, он ни честита свима бадњивечер и узме шеницу па не прска све по куће. Е после, узме дрва, отвори шпорет, стави дрва у шпорет, и да бине берићетна година, да има све, да бинемо, здрави и берићетни. Е после вој што смо спремале, домаћин узме теј колаче и питу, понесе кадионицу сас жар, тмјан, и овија остали сви по њега изађу у двористи, и саг смо тамо на трупче и вику по њега пиу мау, му бе зуззу од све што има стока да се помене да има и даље. И стигну до трупче, стају тој на труп, и става тмјан у кадионицу и сви редом се поткаду, и свакоме вино да даду да пробу и онеј пупке од колаче свакоме по јену пупку да поједу и по јену бомбону свакоме, и кад заврше тај обичај у кућу улену сви и после да попричу. И дођу у кућу. И на тој трупче после кад заврше обичај сви туру паре, и седу туј, и свејћу упалу. Кад завршу тој, ујутру кој се дине по рано, деца се радују за Божић, и први се претицу кој ћиде да узме теј паре јер су берићете теј паре и успешне и тако.

Е после домаћинца отвори врата и они улазу сви у кућу, оставе тој на сто и иду да честиту Бадњивечер сви после, да сви папуче на ноге и сви да бацу папуче и све да

бину на лице и и свима да бине година на лице, срећна и берићетна, е после сви станемо за сто. И најпре се поткадимо и после се упали свејћу и се поткадимо, сви се поткадимо, па поткадимо и иконе, и све што треба, и тако. После принесемо све што се спремао и теј колачи и пита, и пасуљ кувамо, и посну сарму и теј рибе, ослић и пстрмку, принесемо и воћке и суже и сирове и све. И под астал унесемо сламу у кућу. И суже шљиве, орасе. Деца се радују узиму тражу по сламе, пошто се родио Исус Христос у сламу и зато се ставља слама и деца се радују и тражу и тако. И после кад је за сто сви замезимо и скршу колач, домаћин сас мушкарца скрши колач и свима подели и тој. После вечерамо. Кад се заврши вечера јопе се поткадимо и домаћин пије јопе вино из три чаше...домаћин после узе вино, попије вино и овија уз домаћина узу и они сви певу и три пута тако пије вино и три пута се пева. Е после једемо коштање, суже шљиве, смокве, тикву, све.

На Бадњи дан јутру. Е после домаћица замеси тесто, правимо колаче. Замесимо и сташе тесто и направимо два колача и теј колаче ги шарамо. Направимо пупке, теј пупке ги ставимо на јен колач. Шарамо, стаљамо и пупке. Колач правимо на две стране пупке а на две стране ставимо, а на другу стајмо трло у овце у трло и направимо пупке и тој направимо, прекрај трла ставимо чобанина. И све му ставимо и ноге и руке и главу и све кобајаги чобанин пази овце. А на другу страну направимо и јарам и краве и брава и јопе туј кој ради сас краве направимо и му стајмо ноге и руке и главу и стап при њега и све то је по обичај наше. Е то је за Бадњи вечер. Е после правимо и питу посну, сас купус. Печемо коре на шпорет и ређамо, стављамо купус и запечемо е тој после се износи у дворшште. И онапре се живело од стоке зато такој се шарале колачи. Се стаљало и трло и за здравље и за чобанина и све од тој се живело и онј пупке од колач да заврже све да бине берићетно. И људима и за све. За здравље за напредак, кућу, за све.

Значи у току дана, домаћице припремају, пеку колач. Три колача месе и пеку у оне наше, да кажем тепсије, те величине око тридесет, четрдесет сантима.

Шарају се ти колачи. На њима, исписује се име, са тестом, Исус Христос или само његови иницијали. У облику крста или у облику венца около, а после се тај венац споји, као са крстом, и те четвртине које остају, значи ишара се, и испише се Исус Христос, и тако овај. И тако сва три колача се, овај, тако украшавају. И ставимо пупке на колаче. Тада се пече и ми кажемо благо лепче. Благо лепче, оно се састоји из теста, онда пуно ставимо сувог грџја и ставе се мало изрендани ораси и ставимо мало, овај, стави се мало шећера да би све то било заиста слатко и укусно. И то се пече значи. И онда се исто тако, пече и пита. Спрема се пита и то је пита зељаница, од свежег купуса, значи изренда се купус и умога се у облику ролне да кажем, и завије се и то се тако зове завијача, значи од купуса. И она се пече, дакле припрема се за Бадње вече.

И за Бадњи дан после спремамо све посно. Печемо коштање, печемо тикву, и посну сарму правимо, рибе пржимо, ослић, пастрмке, како кој што има, све после храну ставимо на астал. Воће купимо све и суво воће, суже шљиве, смокве, бомбоне и све тој спремамо да бине богата трпеза и после онуј питу направимо и ставимо колаче на питу. Тој спремамо све, на тањур и стајмо, и бомбоне стајмо и кад треба обичај да прајмо тој да ни бине готово.

Па ми износимо из кујне пошто имамо такве услове. Из кујне па пређемо једно овај, предсобље и дођемо у трећу собу где нас чека сто и друго. Неки кажу да излазе

ва̀ни, иза̀ђу, а̀ко се та̀ј риту̀ал вр̀ши у то̀ј исто̀ј со̀би иза̀ђу ва̀ни и око тог тру̀па или напра̀ве је́дан ма̀ли кру̀г и по̀ново се вра̀те за исто́ сто̀. Ми́ зна́чи из је́дне со̀бе у дру̀гу и у тре́ћу ту ста́немо. Ра̀није у́место сто̀ла би́ла по̀стеља, ко̀ја би́ла испу̀њена сла̀мом и за̀то се на она̀ј та̀њур ставља̀ло све оно̀ што је би́ло по̀тре́бно да се но̀си и онда́ сви се́дну за по̀стељу и ту вр̀ше вечѐру. Сад с обзиром да су дру́гачи́ји усло̀ви са̀да се испод сто̀ла ста̀вља симбо̀лично ма̀ло сла̀ма или се́но, она̀ко, ма̀ле коли́чине. Опет да би се потсе́тили на то̀. Да се то̀ не изгуби́. Та̀ко се то̀ поста́ви то̀ се́но или сла̀ма се поста́ви испод со̀тла а на сто̀лу се по̀сле норма̀лно ста̀вља све што се изно̀си, по̀сна хра̀на. А, за то̀ ве́че ку̀ва се гре́јана раки́ја.

Али, пре не́го што седне́мо за сто̀, зна́чи сви́ чла̀нови домаћинства́ узму не́ке па̀пуче и сви́ се́дну, не́ко на сто́лицу, не́ко на кре́вет и та̀ко да̀ље, и сви́ по пра̀вљу тре́бају у исто́ мах кад је́дан ка́же је́дан, два́, три́, на три́ да изба́че па̀пуче, и те́ па̀пуче тре́ба да ста́ну на лице. Ако се не́ка па̀пуча окре́не, то́ме не́ће баш да му бу́де мно́го сре́ћна годи́на да му бу́де, баш, баш. За̀то тре́ба да се ма̀ло припа́зи, ка̀ко ба́ца.

Е по̀сле је́демо кошта́ње, су́ве шљиве, смо́кве, тикву, све́. Во́ће стави́мо. До вече́рамо пр̀во стави́мо кошта́ње у шпо̀рет и оста́јмо пе́шес у шпо̀рет, нена́чете и кад се пе́чу оне да пу́цу и то̀ј се гле́да да пу́цу да бу́де здра́ва годи́на и бери́ћетна и напра́дна.

Кошта́њи, има́ не́ка годи́на има́ кошта́њи, не́ке не, али сва́ко домаћинство не мо́же Бо́жић да просла́ви а да не́ма кошта́њи. Е кошта́њи се припре́ме, та̀ко има́ не́ки се засе́че а не́ки бро́ј се оста́ви та̀ко. Зна́чи од оних ко́ји тре́ба да се пе́ку не́ки бро́ј се оста́ви та̀ко да би мо́гли да пу́кну. И ова́ј је́дну коли́чину стави́мо да се ку̀ва. Та̀ко док се Бадња́ци, док та́мо Бадња́ци го́ре, кесте́ни се пе́ку и онда́ они ко́ји ни́су зачепка́ни о́ни почи́њу да пу́цају а то симбо̀лизу́је, сви душма́ни тре́ба да пу́кну ко̀ што пу́цају кошта́њи у ре́рни. У међувре́мену зна́чи, док ми́ седимо́, вече́рамо, пр̀во се ме́зи и изне́се се, опет наглаша́вам оно̀ што је по̀сно, поне́кад ова́ј, има́ ту и ма̀ло ри́бе, најче́шће ка́жем, најгла́вније је да то̀ бу́де па́суљ, да то̀ бу́де пи́та, бла́го ле́пче, ту су зна́чи па̀при́ке.

Е по̀сле при́ђе домаћин при шпо̀рет да ви́ди бџџак и то̀ј што́ оста́не непрего́рено изва́ди ва̀ни и при́ђу сви́ око ње́га јо́пе са фла́шу ви́на и у́зе три пу́пке ко́лач и испу́је ви́но на та̀ј ко́лач и у́зе ви́но да пи́је и ови́ја пу́но при ње́га и он ви́ка, ка́же „Жив си ба́дњаче!“ ова́ј одговара́ „Да си жи́в и здра́в јуна́че!“ и та̀ко три пу́та ура́де сас ба́дњаче и по̀сле то̀ј што́ има́ ту́ј, са́купе у та̀њир и чу́вамо то̀ј до за Ђурђе́вдан, и пи́ту, и те́ј пу́пке и бџџак, и скло́нимо́ и по̀сле на Ђурђе́вдан са то̀ј крми́мо сто́ку, кра́ве.

Е, кад вече́рамо онда́ пи́јемо ко̀ о́ће ви́но, ко̀ о́ће со́к, све, све ко̀ шта о́ће. И онда́ у међувре́мену сти́гну, и кошта́њи, па се је́ду и кошта́њи, а у међувре́мену ни́сам ре́ко, пре не́го што до́ђу кошта́њи, она́ј ко́лач ко́ји је ту, ми́ крши́мо, ко́лач, и пева́мо: „Госпо́де поми́луј“. Е кад се завр̀ши са вече́ром, онда́ ми́ иде́мо у дру́гу со̀бу та́мо где су нам Бадња́ци, изва́димо их из о́гњишта и по́што су усло̀ви са́свим дру́гачи́ји у пе́нео стави́мо те Бадња́ке, по́што су два Бадња́ка, из два де́ла се састо́ји, узе́мо је́дну ча́шу ви́на и је́дно пу́пе од ко́лача. По́што су о́ни, још има́ју сво́ј жа́р, узе́мо па је́дну о дру́гог уда́рамо и гово́римо: „О, коли́ко й́скре, то́лико па́ра, то́лико здра́вља, коли́ко й́скрица, то́лико па́рица, пу́ни амба́ри жи́та, пу́но сре́ће!“ и то̀ј та̀ко све́ што је до́бро за је́дно домаћинство мо́лимо се та̀ко уда́рајући је́дно о дру́го, зна́чи Бадња́ци испу́стају те

искрице, ми се радујемо што има више тих искрица то ће да нам буде лепше, све ће да нам буде богатије, овај, и тако да кажем, веселимо, што се јављају те искрице. Некад крупне, некад мање крупне и тако даље. Онда са мушким чланом укрштамо три пута. Кад више нема искрица, онда укрштамо Бадњаке, значи у круг. Укрстимо их и на крају спојимо их, чебно их спојимо, један на други, и ставимо хлеб на њих, да их нахранимо да све оно што смо говорили да би се испунило, а да би се испунило, Бадњаке треба да нахранимо. Бадњаца да буду сити. А онда старији члан узме па отпије мало вино и говори млађем члану домаћинства, саучеснику у напијању Бадњака. Говори: „Живели Бадњаке!“ а он говори: „Да си жив и здрав!“. Отпије мало и сипа на бадњаке, значи на оно пупе хлеба и Бадњаке, и тако ради по три пута. И кад се то заврши, кад се клекне, пошто се то ради клечећи, онда устану и певамо: „Господи помилуј!“ и прекрстимо се и са тим је овај Бадњи дан, се завршава.

Е, после, кад се све то заврши, вечера значи, да не би то само остало у кругу куће, пошто свако домаћинство имали своју шталу, раније штале биле са попрлично велики број телиће, овце, козе и тако даље, иде се тамо и узме се једна теслица, пошто је таван био од грџа и дасака, и узме се, ми уземо теслицу и ударимо да се она задржи у грџу и понесемо и једну крпу. Са домаћином дође и још један члан или како ко жели, најчешће мала деца, она воле животиње. И он изговори речи: „Везујем, везујем!“ а мали, ови, га питају: „Што везујеш?“. „Душманима очи, уши, уста!“, и тако три пута „Везујем, везујем!“, „Што везујеш?“, „Душманима очи, уста, уши и све!“ . И три пута тако и три чвора направи и тако то остане тако. Кад то заврши онда домаћин са оно сено, што не узела стока сено, он га растури да би стока могла да лежи на суво. Па их нахрани и за то вече завршава се. Ту се негде тај адет завршава, негде око девет сати, негде.

Е, онда сутра дан ујутру на Божић, устајемо, опет се ложи ватра, оно што је пшеница остала, не дира се. А оно што је од Бадње вече остало, ништа се то не скупља, ништа се не пѐре, ништа се не дира, него се оставља тако. Сутра дан се поново ложи се ватра не дува се ватра, већ уз помоћ, ми најчешће уз борину, имамо ту, борину, овај, трескице од бора које кад се запали ватра доста добро гори и тако поспешује се ватра. Не дува се опет као на Ињат, не дува се значи ватра, и не дира се ништа. Онда кад сви чланови устану, онда се, овај, прво треба да се омрсимо. Онда тог дана најчешће кад сви чланови устану, одлазимо у цркву. Запалимо свеће, помолимо се за срећу, за напрџац. Сви укућани иду и тамо љубимо иконе, помолимо се Богу, успут срећемо се са другим људима уз поздрав: „Христос се роди!“. Они одговарају: „Заиста се роди!“. Или обрнуто, ко први стигне да каже: „Христос се роди!“. Неко тамо у црквену просторију носи пихтије, неко носи ракију, неко носи вино, па се тамо људи састану пошто и тамо има астал. И људи међу собом да попричају, и да се друже, ето могу да пожеље једни другима срећан Божић, успешну нову годину, пошто су та два празника попрлично близу.

Е после, на Божић, брат и сестра узу туј сламу испод сто што смо стаљале. Сестра узме сламу, брат секиру и иду у воћњак и да запрету у воће де има да роди. Овај, брат узме секиру, и приђе при дрво, при шљиве и каже: „Не сечем!“ а сестра му каже „Не, немој да га сечеш ће роди!“. И три пут тако и после он баца да не га сече, а сестра заврже сламу. И тако при сва дрва при шљиве, при јабуке, при крушке и све тој тако.

Е после сваке да ги завезу. Е тој се каже кобајаги да ги запрету да бине, да има што више воће.

Кад се вратимо из цркве, онда узимамо други колач, а кад устанемо, то сам заборавио да кажем, кад устанемо, сваки члан опет узима, сада свако за себе узима по мало онај колач од јуче узе благо лепче, узе и питу и на тај начин се значи, проба то. Е, кад дођемо из цркве уземо колач, упалимо свећу, поткадимо исто сто и сви се поткаде, значи сви се поткадимо и после тога крши се тај колач са мушким чланом. Значи ми га ломимо, кршимо колач и појање: „Господи помилуј, Господи помилуј, Господи помилуј!“. И кад скршимо колач, онда сви седну, донесу се питије, за на сто, то је мрсна храна, кисело млеко, доносимо сир, испечемо ако неко испече месо, сухомеснато, мрсан, мрсно јело се служи тај дан. Е после кад завршимо са јелом исто у принципу, узимамо пупе од новог колача узимамо и вино. У међувремену, смо ставили Бадњаке да мало изгоре, значи да створе жар и идемо поново поред шпорета. Ударајући поново један о другог и говорећи поново: „Колико искра толико здравља, толико пара, толико среће!“ и тако даље. И по истом принципу окрећемо их три пута, ставимо оно парче хлеба на њих, и говоримо : „Живели Бадњаке!“ овај саговорник одговара са: „Да си ми жив и здрав!“. Три пута тако, мало отпије гутљај вина, мало пролије на Бадњаке и опет тако, опет устанемо, овај, се прекрстимо и опет певамо: „Господи помилуј!“. Првог дана Божића не истриса се, не износи се из куће, не сакупљају се мрвице, да би све то било у изобиљу, да остане у кући, суштина је да што више уђе а не да бежи од куће. Суштина је да све буде богато, да, да је значи симболизује то богатство, уношење у кућу и тако.

Ана Р. Савић-Грујић*
Институт за српски језик САНУ**
Београд

Властимир Ж. Јовановић
учитељ у пензији
Каменица

УДК 811.163.41'282.2
811.163.41'282.2

ЛЕКСИКА ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ОСОБА СПЕЦИФИЧНИХ ФИЗИЧКИХ ОСОБИНА У ГОВОРУ СЕЛА КАМЕНИЦЕ

У овом прилогу даје се систематизован попис именичких и придевских лексема којима се у говору села Каменице код Ниша¹ означавају особе специфичних физичких особина.² Грађа је распоређена у три тематске целине: I глава, делови главе и врат, II труп и удови и III општи физички изглед и здравствено стање.³ Детаљно класификован лексички материјал доступан је за даљу лексичко-семантичку и творбену анализу.

I тематска целина: глава, делови главе, врат

I. 1. Тематска група глава

I. 1. 1. Особа велике главе

ЛСГ придевских лексема: *главџт, -а, главурџс, -та;*

ЛСГ именичких лексема: *главџн, главџна, главиџа, главоџа, главурџн;*
тикџн, чутурџн.

I. 1. 2. Особа округле главе

ЛСГ придевских лексема: *обловџс, -та;*

ЛСГ именичких лексема: *обловџн, обловџна.*

---

* anasavic81@gmail.com

** Прилог је настао у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Говор села Каменице код Ниша познат је дијалектолошкој науци по обимном дијалекатском *Речнику села Каменице* (Српски дијалектолошки зборник LI, стр. 313–688) и *Додатку речника села Каменице код Ниша* (Српски дијалектолошки зборник LIV, стр. 403–520), аутора Властимира Јовановића.

² Грађу на терену прикупио В. Јовановић; израда упитника, систематизација и обрада – А. Савић-Грујић.

³ При систематизацији грађе делом се ослањамо на рад *Лексика тематической группы „Человек“ в говорах Тамбовской области*, руског лингвисте Е. А. Нивине. Е. А. Нивина (2003) у оквиру тематске групе „човек“ издваја целину *Характеристика человека по его внешним признакам, физической природе*, која садржи сегменте: 1. *Голова*, 2. *Шея и ее особенности*, 3. *Туловище, конечности*, 4. *Характеристики внешнего вида (рост, телосложение, состояние здоровья, красота)*.

I. 2. Тематска група коса

I. 2. 1. Особа бујне косе

ЛСГ придевских лексема: *космурљив, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *космуран, космурана*.

I. 2. 2. Особа без косе

ЛСГ придевских лексема: *келав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *келавко, келча, келе*.

I. 2. 3. Особа дуге косе

ЛСГ придевских лексема: *космурљив, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *космуран, космурана*.

I. 2. 4. Особа гргураве косе

ЛСГ придевских лексема: *рундав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *рундавко, рундавка*.

I. 2. 5. Особа зализане косе

ЛСГ придевских лексема: *зализан, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *зализанко, зализанка*.

I. 2. 6. Особа према боји косе

а) Особа беле / седе косе

ЛСГ придевских лексема: *бел, -а, беличас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *белко, белка*.

б) Особа жуте / плаве косе

ЛСГ придевских лексема: *жуткас, -та, плавкас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *жути, жутка; плавојко, плавојка*.

в) Особа риђе косе

ЛСГ придевских лексема: *риђ, -а, риђав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *риђко, риђка*.

г) Особа црне косе

ЛСГ придевских лексема: *гарав, -а, гаркас, -та; црн, -а; црнкас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *гаре, гарча, гарка; црни, црнка*.

I. 2. 7. Особа с праменовима различите боје

ЛСГ придевских лексема *шаркас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *шарча*.

I. 2. 9. Лоше ошишана особа

ЛСГ придевских лексема: *нарéпан*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *нарепáнко*; *стрижља*; *печéнко*.

I. 2. 10. Особа неуредне косе

ЛСГ придевских лексема: *ску́бав*, -а; *рачу́ман*, -а, *чу́мав*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *ску́бља*, *ску́бна*; *чу́ма*.

I. 2. 11. Особа која има вашке

ЛСГ придевских лексема: *вшљíв*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *вшља*, *вшина*.

I. 3. Тематска група лице

I. 3. 1. Особа широка лица

ЛСГ именичких лексема: *црепуља́н*, *црепуља́на*.

I. 3. 2. Особа уска лица

ЛСГ придевских лексема: *шиља́т*, -а, *шиљкас*, -та;

ЛСГ именичких лексема: *шиља*, *шиљко*, *шиљка*.

I. 4. Тематска група пут

I. 4. 1. Особа светле пути

ЛСГ придевских лексема: *белкас*, -та;

ЛСГ именичких лексема: *бели*, *белча*, *белја*, *белко*, *белка*.

I. 4. 2. Особа тамне пути

ЛСГ придевских лексема: пути *гáрав*, -а; *гáркас*, -та; *црн*, -а, *црнкас*, -та, *црномьгас*, -та; *земљóсан*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *гáре*, *гáрча*, *гáца*, *гáрка*; *црни*, *црнка*; *циганин*, *циганка*.

I. 4. 3. Особа жута тена

ЛСГ придевских лексема: *жу́т*, -а, *жу́ткас*, -та, *жутињка́в*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *жу́ти*, *жу́тка*;

I. 4. 4. Бледа особа

ЛСГ придевских лексема: *блéd, -а; жу́т, -а, жу́ткас, -та, жу́тњика́в, -а; исци́верен, -а; испи́јен, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *жу́тко.*

I. 4. 5. Особа модра тена

ЛСГ придевских лексема: *мо́дар, -дра;*

ЛСГ именичких лексема: *модреља́н, модреља́нко, модреља́на.*

I. 5. Тематска група чело

I. 5. 1. Особа висока чела

ЛСГ придевских лексема: *челáт, -а, челка́с, -та;*

ЛСГ именичких лексема: *челáн, челко́, челáна*

I. 5. 3. Особа изборана / намрштена чела

ЛСГ придевских лексема: *збр́чкан, -а; набр́чкан, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *збр́чканко, набр́чканко.*

I. 6. Тематска група кожа лица

I. 6. 1. Особа с пегамa на лицу

ЛСГ придевских лексема: *лу́њав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *лу́ња, лу́њавко, лу́јна.*

I. 6. 2. Особа с младежом на лицу

ЛСГ именичких лексема: *мадежа́н, мадежа́на, мадежа́нка.*

I. 6. 3. Особа с бубуљицама на лицу

ЛСГ придевских лексема: *бо́пкав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *бо́пко, бо́пкан, бо́пkáна.*

I. 6. 4. Особа рохава лица

ЛСГ придевских лексема: *ро́шав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *ро́ша, ро́шко, ро́шка, ро́шина.*

I. 7. Тематска група обрве

I. 7. 1. Особа јаких обрва

ЛСГ именичких лексема: *стриља, стршина, стриничан*.

I. 7. 2. Особа ретких обрва / без обрва

ЛСГ придевских лексема: *ћосав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *голочёлко, голочёлка; ћоса, ћоско, ћосна*.

I. 7. 3. Особа белих обрва

ЛСГ именичких лексема: *бэли, бэља, бэљко, бэлка*.

I. 7. 4. Особа различитих обрва

ЛСГ именичких лексема: *шарко, шарка*.

I. 8. Тематска група трепавице

I. 8. 1. Особа без трепавица

ЛСГ именичких лексема: *бестрэпко, бестрэпка*.

I. 8. 2. Особа белих трепавица

ЛСГ придевских лексема: *белотрэпас, -та, -то; белотрэпас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *белотрэпан, белотрэпка*.

I. 9. Тематска група очи

I. 9. 1. Особа крупних очију

ЛСГ придевских лексема: *коколас, -та, коколат, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *коколан, коколана; компирија*.

I. 9. 2. Особа ситних очију

ЛСГ придевских лексема: *сиљав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *жмиќља, жмиќна; сиљча, сиљна*.

I. 9. 3. Особа буљавих очију

ЛСГ придевских лексема: *буљав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *буљча, буљина; цќклан, цќклана*.

I. 9. 4. Разрока особа

ЛСГ придевских лексема: *разо́кав, -а; чакáрас, -та, чекрли́јас, -та;*
ЛСГ именичких лексема: *разо́кља, чекрли́ја.*

I. 9. 5. Особа према боји очију

а) Особа црних очију

ЛСГ придевских лексема: *црноо́к, -а, црноо́кас, -та.*

б) Особа плавих очију

ЛСГ придевских лексема: *модроо́кас, -та;*
ЛСГ именичких лексема: *модреља́н, модреља́на; цџклáн, цџклáна.*

в) Особа очију неједнаке боје

ЛСГ именичких лексема: *ши́рча, ши́рка.*

I. 9. 6. Особа крмељивих очију

ЛСГ придевских лексема: *дрља́в, -а;*
ЛСГ именичких лексема: *дрља́ча, дрља́на.*

I. 9. 7. Особа с дефектом вида (делимичним / потпуним)

ЛСГ придевских лексема: *си́љав, -а; ћо́рав, -а;*
ЛСГ именичких лексема: *си́љча, си́љна; ћо́рча, ћо́рна.*

I. 9. 8. Особа која има подочњаке

ЛСГ именичких лексема: *љуљча, љуљка́н, љуљка́на.*

I. 10. Тематска група образи

I. 10. 1. Особа дебелих образа

ЛСГ именичких лексема: *дебеља́н, дебеља́на; црепуља́н, црепуља́на.*

I. 10. 2. Особа упалих образа

ЛСГ именичких лексема: *ши́љко, ши́љка.*

I. 10. 3. Особа црвених образа

ЛСГ придевских лексема: *црвѐн, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *црвѐнко, црвѐнка*.

I. 11. Тематска група уши

I. 11. 1. Особа великих / клемпавих ушију

ЛСГ придевских лексема: *клѐмпав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *клѐмпа, клѐмпација*.

I. 11. 2. Особа без једног ува (с окрњеним увом)

ЛСГ придева: *крњ, -а, чуљ, -а, чуљав, -а*;

ЛСГ именица: *крњча, ценоушко; чуљко*.

I. 11. 3. Особа длакавих ушију

ЛСГ именичких лексема: *рундавко, рундавка*.

I. 11. 4. Особа с дефектом слуха (делимичним / потпуним)

ЛСГ придевских лексема: *глув, -а, глував, -а, наглувичав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *глуван, глувана, глувча, глувна*.

I. 12. Тематска група нос

I. 12. 1. Особа велика носа

ЛСГ придевских лексема: *носат, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *носоња, носан, носана*.

I. 12. 2. Особа крива носа

ЛСГ придевских лексема: *кривоносас, -та, кривоносат, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *кривоноско, кривоноска*.

I. 12. 3. Особа кукаста носа

ЛСГ придевских лексема: *кљунас, -та, кљуноносас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *кљунча, кљунка*.

I. 12. 4. Особа кратка затупаста носа

ЛСГ именичких лексема: *петлицанко, петлицанка*.

I. 12. 5. Особа прђаста носа

ЛСГ именичких лексема: *прђко, прђка*.

I. 12. 6. Особа широких ноздрва

ЛСГ придевских лексема: *ѡрђав, -а, рђав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *ѡрђча, рђча, ѡрђана, рђана*.

I. 12. 7. Особа без носа

ЛСГ придевских лексема: *крђ, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *крђча*.

I. 13. Тематска група уста

I. 13. 1. Особа великих уста

ЛСГ именичких лексема: *црепуљан, црепуљана*.

I. 13. 2. Особа пуних избачених уста

ЛСГ именичких лексема: *ћебаѡија, ћуснан, ћуснана*.

I. 13. 3. Особа кривих уста

ЛСГ придевских лексема: *кривоус, -та; ичепен, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *ичепенко, ичепенка; кривоусан, кривоусана, кривоуска*.

I. 13. 4. Особа са зечјом усном

ЛСГ именичких лексема: *зеѡусан, зеѡусана*.

I. 14. Тематска група зуби

I. 14. 1. Особа великих зуба

ЛСГ придевских лексема: *зубат, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *зубан, зубана*.

I. 14. 2. Особа ретких зуба

ЛСГ именичких лексема: *газда*.

I. 14. 3. Особа без зуба

ЛСГ придевских лексема: *итрѣб*, *-а*;

ЛСГ именичких лексема: *итрѣбља*, *итрѣбна*.

I. 14. 4. Особа кривих зуба

ЛСГ придевских лексема: *кривозуб*, *-а*;

ЛСГ именичких лексема: *кривозупко*, *кривозупка*

I. 14. 5. Особа истурених предњих зуба

ЛСГ именичких лексема: *веверић*, *веверичка*, *веверка*.

I. 14. 6. Особа којој се виде десни изнад зуба

ЛСГ именичких лексема: *црепуљан*, *црепуљана*.

I. 15. Тематска група вилица

I. 15. 1. Особа истурене вилице (горње / доње)

ЛСГ именичких лексема: *челобрадан*, *челобрадана*.

I. 15. 2. Особа четвртасте вилице

ЛСГ именичких лексема: *цопан*, *цопана*.

I. 16. Тематска група брада

I. 16. 1. Човек јаке браде

ЛСГ придевске лексеме *брадат*, *брадас*;

ЛСГ именичких лексема: *брадоња*.

I. 16. 2. Човек ретке браде / без браде

ЛСГ придевских лексема: *ћосав*;

ЛСГ именичких лексема: *ћоса*, *ћоско*, *ћосавац*.

I. 16. 3. Човек према боји браде

а) Човек беле / седе браде

ЛСГ именичких лексема: *бѣли*, *бѣља*, *бѣљко*; *зелѣнко*.

б) Човек жуте / плаве браде
ЛСГ именичких лексема: *жућко*.

в) Човек риђе браде
ЛСГ именичких лексема: *рићко*.

I. 16. 4. Жена с брадом

ЛСГ именичких лексема: *брадана, брадача*.

I. 17. Тематска група бркови

I. 17. 1. Човек великих бркова

ЛСГ именичких лексема: *мустакерла*.

I. 17. 2. Човек малих бркова

ЛСГ именичких лексема: *брича, шишобрк*.

I. 17. 3. Човек без бркова

ЛСГ придевских лексема: *ћосав*;
ЛСГ именичких лексема: *ћоса, ћоско, ћосавац*.

I. 17. 4. Човек према боји бркова

а) Човек белих / седих бркова

ЛСГ именичких лексема: *бели, бела, белко; зеленко*.

б) Човек жутих / плавих бркова

ЛСГ придевских лексема: *жуткас, жутњикав*;

ЛСГ именичких лексема: *жућко*.

в) Човек риђих бркова

ЛСГ именичких лексема: *рићко*.

I. 17. 5. Жена с брковима

ЛСГ именичких лексема: *мустаћана*.

I. 18. Тематска група врат

I. 18. 1. Особа танка врата

ЛСГ придевских лексема: *тънкошијас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *тънкошијан, тънкошиќа*.

I. 18. 2. Особа дебела врата

ЛСГ придевских лексема: *дебелошијас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *дебелошиќа, биќ, биќоња, биќина*.

I. 18. 3. Особа дуга врата

ЛСГ придевских лексема: *дугошијас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *дугошијан, дугошиќа*.

I. 18. 4. Особа кратка врата

ЛСГ придевских лексема: *краткошијас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *краткошијан, краткошиќа*.

I. 18. 5. Особа крива врата

ЛСГ придевских лексема: *кривошијас, -та*;

ЛСГ именичких лексема: *кривошија, кривошиќа*.

II тематска целина: труп и удови

II. 1. Тематска група руке

II. 1. 1. Особа кратких руку

ЛСГ придевских лексема: *краткоруќас, -та*.

II. 1. 2. Особа дугих руку

ЛСГ придевских лексема: *големоруќас, -та*.

II. 1. 3. Особа с деформитетом руке / руку

ЛСГ придевских лексема: *сакат, -а; чољав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *сакатѐља, чоља, чољка*.

II. 1. 4. Особа без руке

ЛСГ придевских лексема: *сакáт, -а*;
ЛСГ именичких лексема: *сакатéља*.

II. 1. 5. Особа вештије десне руке

ЛСГ именичких лексема: *дешња́к, десња́к*.

II. 1. 6. Особа вештије леве руке

ЛСГ именичких лексема: *левáк*.

II. 2. Тематска група прсти

II. 2. 1. Особа којој недостају прсти

ЛСГ именичких лексема: *тумарáц*.

II. 2. 2. Особа са шест прстију

ЛСГ именичких лексема: *шестопрстоња*.

II. 2. 3. Особа с кожицом међу прстима

ЛСГ именичких лексема: *пловуша́н, шаплова́н*.

II. 3. Тематска група ноге

II. 3. 1. Особа кратких ногу

ЛСГ придевских лексема: *кратконóг, -а*.

II. 3. 2. Особа дугих ногу

ЛСГ придевских лексема: *кракáт, -а, ногáт, -а*;
ЛСГ именичких лексема: *кра́коња, ногáна*.

II. 3. 3. Особа с деформитетом ноге / ногу

ЛСГ придевских лексема: *кривоноóг, -а; крошња́рас, -та, па́трав, -а; сакáт, -а; чо́лав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *крошња́р, крошња́рка, па́троња, сакатéља, чо́ља, чо́лка*.

II. 3. 4. Особа без ноге

ЛСГ именичких лексема: *сакатéља*.

II. 3а. називи према начину кретања

II. 3а. 1. Особа која храмље

ЛСГ придевских лексема: *ћопав, -а, шáнтрав, -а*;

ЛСГ именичких лексема: *ћопча, ћопна, шантрџтко, шантрџтка*.

II. 3а. 2. Особа која се гега у ходу

ЛСГ именичких лексема: *гéгало, гéгавка; шáтра-пáтра*.

II. 3а. 3. Жена која њише куковима док хода

ЛСГ именичких лексема: *тртуља*.

II. 4. Тематска група стопала

II. 4. 1. Особа великих стопала

ЛСГ придевских лексема: *ногáт, -а*.

II. 4. 2. Особа равних табана

ЛСГ именичких лексема: *табанлија*.

II. 5. Тематска група кичма / леђа

II. 5. 1. Особа с грбом

ЛСГ придевских лексема: *грбав, -а*.

ЛСГ именичких лексема: *грбља, грбоња, грбна*.

II. 5. 2. Особа с крилима

ЛСГ именичких лексема: *тица, тиче*.

II. 6. Тематска група рамена

II. 6. 1. Особа с избаченим раменом

ЛСГ именичких лексема: *грбоња*.

II. 6. 2. Човек широких рамена

ЛСГ именичких лексема: *развијотка*.

II. 7. Тематска група груди⁴

II. 7. 1. Човек широких груди

ЛСГ придевских лексема: *грудат*.

ЛСГ именичких лексема: *грудоња*.

II. 7. 2. Жена великих дојки

ЛСГ придевских лексема: *сисата*;

ЛСГ именичких лексема: *сисана*.

II. 8. Тематска група стомак

II. 8. 1. Особа велика стомака

ЛСГ придевских лексема: *мешинат*, *-а*; *шкембат*, *-а*;

ЛСГ именичких лексема: *шкембар*.

II. 9. Тематска група задњица

II. 9. 1. Особа велике задњице

ЛСГ придевских лексема: *дупат*, *-а*; *тртав*, *-а*;

ЛСГ именичких лексема: *дупан*, *дупана*, *дупна*; *тртоња*, *тртна*.

II. 10. Тематска група кукови

II. 10. 1. Особа широких кукова

ЛСГ именичких лексема: *гузан*, *гузана*.

II. 11. Тематска група струк

II. 11. 1. Особа танка струка

ЛСГ придевских лексема: *вижљас*, *-та*;

ЛСГ именичких лексема: *вилдан*, *вилданка*; *ртко*, *хртко*.

---

⁴ Лексемом *груди* обједињена су значења „предњи део човечјег трупа од врата до трбуха” и „дојке у жене”.

III тематска целина: општи физички изглед и здравствено стање

III. 1. Тематска група општи физички изглед

III. 1. 1. Лепа особа

ЛСГ придевских лексема: *убав, -а, -о, убавачак, -чка; личан, -чна;*
ЛСГ именичких лексема: *убавенко, личотија, личотиња.*

III. 1. 2. Ружна особа

ЛСГ придевских лексема: *груб, -а, грубогледан, -дна; грдан, -дна; слутан, -тна;*
ЛСГ именичких лексема: *акреп, наказа.*

III. 1. 3. Особа стамена таса

ЛСГ именичких лексема: *муџина, снага, роталија, човечина, друсна, задржна.*

III. 1. 4. Особа ниска раста

ЛСГ придевских лексема: *кежљав, -а; кржав, -а; кржљав, -а; метиљав, -а; пампурас, -та; нижљав, -а; никљав, -а; ситњак, -ца; усукан, -а;*
ЛСГ именичких лексема: *дрдољак, загъжњак, кежља, кепец; кржа, кржља, маља, метиљавко, пампур, пампурчак, петличко, нижља, никавац, никља, подгъжњак, приољак, пупуњак, ситнорчак, ћукавац, црцољак, чеперко, чичица; гужва; доска, лазаричка, тртичка.*

III. 1. 5. Особа висока раста

ЛСГ придевских лексема: *бумбас, -та; височак, -чка; несклџтан, -тна, обловас, -та, чутурас, -та; џиљав, -а, џиљас, -та;*
ЛСГ именичких лексема: *алосија, арвалија, банза, банзов, банса, бансов, басашија, бицман, грдосија, мечка, половњаца, џиља.*

III. 1. 6. Изразито дебела особа

ЛСГ придевских лексема: *дебелчак, -чка; шишав, -а;*
ЛСГ именичких лексема: *бумбар, дебелиан, дебелиана, дебелко, стокилаш, стотњак, шишко.*

III. 1. 7. Изразито мршава особа

ЛСГ придевских лексема: *жгољав, -а, зуљамив, -а, сканан, -а, скапосан, -а, шпиртосан, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *врабџа, жгóљча, зуља́н, скáпља, мри́таквица, пркља́ча, ту́дорица, штиглица́.*

III. 1. 8. Маљава особа

ЛСГ придевских лексема: *ру́тав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *ру́тко, ру́тља, рута́вко, ру́тна.*

III. 2. Тематска група здравствено стање

III. 2. 1. Болесна особа

ЛСГ придевских лексема: *болушиња́в, -а; искундра́вен, -а; ичуру́чен, -а; ишча́мрен, -а; кења́в, -а; ка́лпав, -а; кље́кав, -а; малока́ван, -вна; мани́т, -а, мани́в, -а; мрледан, -дна; мртво́сан, -сна; слаботе́лесан, -сна; сла́бачак, -чка, слабуња́в, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *жу́тко, кекења́вац, ке́коња, кења́, кења́ча, кље́кавко, мрци́на, слаботи́ња.*

III. 2. 2. Особа с телесним недостатком

ЛСГ придевских лексема: *па́трав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *патра́вко.*

III. 2. 3. Особа која се стално тресе

ЛСГ именичких лексема: *потија́р.*

III. 2. 4. Особа која кашље

ЛСГ придевских лексема: *јевти́кљав, -а, јевти́чав, -а; кашљича́в, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *кашљича́вко; тубера́н, тубера́на.*

III. 2. 5. Особа која кија

ЛСГ придевских лексема: *кија́вичав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *кија́вко.*

III. 2. 6. Особа са секрецијом у носу

ЛСГ придевских лексема: *сомурљи́в, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *сомура́н, сомура́на.*

III. 2. 7. Особа с богињама

ЛСГ придевских лексема: *богиња́в, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *богиња̀вко, богиња̀вка.*

III. 2. 8. Особа са шугом

ЛСГ придевских лексема: *шугав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *шугља, шугна.*

III. 2. 9. Особа с килом

ЛСГ придевских лексема: *килав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *килча, килоња, кила̀вка.*

III. 2. 10. Особа која балави (док прича)

ЛСГ придевских лексема: *љигав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *љикша, љигна, љигавко, љигавка.*

III. 2. 11. Особа која има неку израслину на лицу

ЛСГ придевских лексема: *гукав, -а, гукас, -та;*

ЛСГ именичких лексема: *гукавац, гукавка.*

III. 3. Тематска група говор

III. 3. 1. Нема особа

ЛСГ придевских лексема: *мута̀в, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *мута, мута̀вка.*

III. 3. 2. Особа с говорном маном

ЛСГ придевских лексема *брбив, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *брбалo, јецкавац.*

III. 3. 3. Особа која замуцкује

ЛСГ придевских лексема: *му̀цав, -а, њу̀цав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *му̀ца, му̀цко, њу̀цко.*

III. 3. 4. Особа која шушка када говори

ЛСГ придевских лексема: *шу̀шкав, -а;*

ЛСГ именичких лексема: *шу̀шкач.*

Ш. 3. 5. Особа која говори „кроз нос”

ЛСГ придевских лексема: *уњкав*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *уњкало*.

Ш. 3. 6. Особа која не изговара све гласове

ЛСГ придевских лексема: *врскав*, -а;

ЛСГ именичких лексема: *врскало*.

***** ПРИКАЗИ *****

ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СРБА У РУМУНИЈИ (ИСХОДИШТА 2, ТЕМИШВАР 2016)

На иницијативу неколико српских интелектуалаца из Румуније, основан је 2014. године *Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији*, при Савезу Срба у Румунији, чији је основни циљ – планско истраживање материјалне и духовне културне баштине Срба из румунског дела Баната, као и других српских енклава у Румунији.

Након годину дана покренут је први број часописа *Исходишта*, с намером да у њему првенствено буду објављиване студије, расправе и чланци настали истраживањем културне баштине Срба у Румунији. У првом броју часописа штампани су радови са научног скупа одржаног на Западном универзитету у Темишвару од 17. до 19. октобра 2014. године. У другом броју часописа *Исходишта* објављени су радови саопштени на II међународном скупу *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, одржаном на Филозофском факултету у Нишу од 16. до 18. октобра 2015. године. Други број часописа *Исходишта* садржи 19 радова који обухватају различите тематске области: језик, историју, етнологију и социологију, али од којих је највећи број оних који се односе на лингвистичку проблематику.

Иако су прва истраживања српских говора у Румунији започела још крајем XIX века, ови говори све до данас нису добили свеобухватну студију. Имајући у виду чињеницу да се број говорника знатно смањује, прилози румунских и српских лингвиста свакако представљају вредан допринос истраживању српских говора у Румунији.

У прилогу *Употреба императива за означавање прошлих понављаних радњи у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице*, аутора Бојане Вељовић, анализира се употреба императива у функцији обележавања прошлих понављаних радњи у поменутиим говорима. Аутор испитује значај синтаксичко-семантичких, прагматичких и стилских момената који регулишу избор овог глаголског облика у ситуацијама када се на наративном плану укаже потреба за исказивањем радњи хабитуалног карактера.

Надежда Јовић у раду *Морфолошке одлике рукописа Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Петковића* прати и анализира морфолошке одлике језика поменутог дела. Будући да је писан српским народним и српскословенским језиком, путопис *Поклоњеније гробу Господњу* доноси податке који су веома значајни за формирање слике о шумадијско-војвођанском дијалекту из тога доба.

У раду *Мултикултуралност у жаргонима* Јордане Марковић, жаргонизми младих у Србији посматрају се кроз призму мултикултурности и мултијезичности, на основу лексичког инвентара из објављених речника жаргонизама, као и на грађи преузетој из радова студената Филозофског факултета у Нишу.

Радам *Банатска Црна Гора. Историја. Говор. Ономастика*, аутор Жива Милин поставио је циљ – да сажето прикаже историју, говор и ономастику Банатске Црне Горе. У првом делу рада реч је о времену досељавања Срба на овај простор, о њиховом световном и верском животу. Други део рада посвећен је „банатско-црногорском говору“, а трећи део представља кратак осврт на „банатско-црногорску

ономастику“, која је – према речима аутора – углавном српска, али има и елемената немачког, мађарског и румунског порекла.

Ивана Митић и Марија Стефановић у раду *Употреба предлога у српском као нематерњем језику којим говоре ученици албанске националности*, помоћу контрастивне и аналитичке методе, испитују могуће интерференције при усвајању српског као нематерњег језика, којим говоре ученици албанске националности у мултиетничком окружењу. У раду су на примеру предлога препознати фактори који утичу на усвајање српског као нематерњег језика и понуђен је методолошки оквир за превазилажење извесних препрека.

Предмет рада *Осврт на српску антропонимију у Дунавској Клисури*, аутора Саше Митровића, представља анализа српских антропонима у Дунавској Клисури, извршена на основу дела инвентара имена Срба прикупљених из матичних књига рођених и умрлих православне српске цркве у селу Мачевић, са циљем евидентирања неких основних аспеката српског клисурског антропонимског система.

У раду Радивоја Младеновића *Датив у говорима метохијско-косовско-северношарпланинског ареала* представљена је судбина датива, као једног од централних питања у разматрању балканистичког реструктурирања деклинације у говорима балканословенског ареала.

Рад Драгане Новаков *Неке језичке и дијалекатске црте Зборника (Рс 684) из прве четвртине XIX века* продужава серију језичких истраживања рукописне књиге под називом *Зборника (Рс 684) из прве четвртине XIX века*, која се чува у Народној библиотеци Србије у Београду.

Јелена Стошић у раду *Славенизми у Банатском алманаху (1827)* разматра ексцерпирани славенизми првенствено са фонетског становишта, али наводи и напомене о њиховој творбеној структури. Посебна пажња посвећена је славеносрбизмима, лексичком слоју насталом у процесу србизације славенизама, те начинима на које је та србизација остварена у *Банатском алманаху*.

Предмет рада *О турцизмима у путопису Андреја Петковића из 1734*. Ирене Цветковић Теофиловић јесте фонетска, творбена и семантичка анализа турцизама, с освртом на стање у нешто старијем путопису Јеротеја Рачанина из 1727. године. Основни циљ рада је издвајање турцизама и њихово презентовање у виду речника, на материјалу путописа Андреја Петковића, а посебна пажња посвећена је и сагледавању овог значајног слоја позајмљеница у културно-историјској перспективи. Значај рада огледа се у чињеници да проучавање турцизама у документима из ранијих књижевноисторијских периода развитка српске културе, пре Вукове реформе, још увек представља широко неистражено поље, те овај путопис – према речима аутора – „помера бар неке досад познате границе“.

Рад Стевана Бугарског *Светски рат 1814–1818. у међуратној завичајној књижевности Срба у Румунији* бави се разматрањем утицаја Великог рата 1914–1918. и његовог одраза на српску књижевност у Румунији.

Радом *Српско племство из Баната у другим православним земљама*, јереј др Саша Јашин приказује на који су начин потомци српског племства из Баната очували свој идентитет у другим земљама, тачније, колико су од средњег века па све до модерног доба, суочавајући се са свим историјским, верским и друштвеним приликама, успели да очувају своју „елитну одлику аристократског система“.

Михај Радан прилогом *О карашевским и алмашким обичајима и обредима. Компаративна студија* наставља разматрање и анализу заједничких елемената у материјалној и духовној култури Карашевака и њихових суседа Румуна из Алмашке долине. Истовремено, он покушава да разоткрије узроке који су условили и поспешили формирање тако великог броја заједничких елемената са становишта етничког порекла. У закључним разматрањима аутор наводи узроке постојања бројних заједничких или сличних елемената у славском обреду, те у обичајној пракси годишњих обичаја и у веровањима Карашевака и Алмажана, „који су делом наслеђени из заједничког етнолошког супстрата, а делом резултат међусобних карашевско (српско)-румунских утицаја и интерференција у сфери обичаја и веровања“.

Као основа за анализу свадбених обичаја у раду *Сличности у свадбеном обичају карашевака и румунских алмажана – доказ о карашевско-алмашком суживоту у прошлости*, Миљани Радмили Ускату послужиле су две студије. Полазећи од историје и етничке структуре становништва Алмашке долине у прошлости и уочавајући велике сличности између српског карашевског и румунског алмашког свадбеног обичаја, аутори наводи да те велике сличности представљају резултат суживота Карашевака и садашњих алмашких Румуна током средњег века, чији је крајњи резултат асимилација карашевског од стране румунског живља.

Обичајни живот српске заједнице у Румунији предмет је рада *Обичаји Срба из јужног Баната (традиционално, старо, обновљено, ново)*, аутора Кристине Митић. Основни циљ аутора је да се прегледним радом из изабране литературе, породичних публикација и грађе саберу најупечатљивији облици обичајног живота, а затим успоставе паралеле са истим или сличним обичајима код Срба у матици, претежно у јужној и источној Србији. Део рада посвећен је утицају православне и католичке цркве на обичајни живот српске заједнице у Румунији.

У раду *Улога српске интелектуалне дијаспоре у очувању културног идентитета и афирмацији интереса Србије*, професор емеритус Љубиша Митровић истиче да је у саставу српске дијаспоре све више високообразоване популације, па се у том контексту може говорити о „категорији интелектуалне дијаспоре“. У раду се разматрају потенцијали и улога ове групе у очувању културног идентитета, у повратном утицају на развој националне привреде и промоцију имиџа и интереса Србије у свету, као и неки аспекти културне политике према дијаспори.

Радом *Срби у Букурешту. Општи приказ*, Октавија Неделку и Лидија Чолевић настојале су да пруже општи приказ Срба у Букурешту из историјске перспективе, узимајући у обзир друштвене организације и образовне јединице које су у вези са промовисањем српске културе у Букурешту.

Публициста Љубомир Степанов је радом *О првом српско-румунском речнику кетфелског проте Милана Николића* желео да скрене пажњу стручне јавности на лексикографски рад Милана Николића и његов допринос у контексту српско-румунских веза на културном пољу.

Проучавање значаја, циљева, организације и резултата подучавања *Српског језика као завичајног* деце и младих који живе ван граница наше државе, од стране обучених студената србистике, предмет је рада *Истраживање учења Српског језика као завичаног између младих из дијаспоре и матице*, чији су аутори психолози – Тамара Тирић и Марија Синђић.

Садржаји радова другог броја часописа *Исходишта* у основи обухватају неколико тематских области: лингвистичку (дијалектолошка истраживања, лексикологија, ономастика), етнолошку, историјску и социолошку проблематику. Међутим, као што то већ постаје пракса, радове у часопису повезује заједничка идеја: сагледавање и проучавање специфичности у различитим сферама материјалног и духовног живота српског етникума у периферним областима српског етничког ареала.

Александра Р. Лончар Раичевић
Филозофски факултет у Нишу

ГОДИШЊАК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Издавач
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача
Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура / коректура
Аутори

Прелом
Бобан. М. Арсенијевић

Формат
17 x 24 cm

Ниш, 2017

ISSN 2334-6922

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41

ГОДИШЊАК за српски језик / главни и одговорни уредник Софија Милорадовић. - Год. 28, бр. 15 (2017)-. - Ниш (Ћирила и Методија 2) : Филозофски факултет, 2015- (Ниш : Unigraf-X-сору). - 24 cm

Годишње. - Је наставак: Годишњак за српски језик и књижевност = ISSN 1451-5415
ISSN 2334-6922 = Годишњак за српски језик
COBISS.SR-ID 195610124